

СЛОВ

ЧАСОПИС ЗА
СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА XII
БРОЈ
45
МАРТ
2015.

Вук Ст. Караџић.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivojević

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ,
МАРТ, 2015.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

4

Веселин Матовић: *Завјештање Вука Караџића***ТЕМА БРОЈА:****Вук наш савременик**

(поводом двјестагодишњице почетка књижевног рада и стопедесетогодишњице упокојења

Вука Стеф. Караџића 1814 – 1864 – 2014)**Тако је записао Вук***Срби сви и свуда*

13

Црна Гора и Бока Которска (одломак)

27

„Без сенке сумње“Иво Андрић: *Ойтимизам Вука Караџића*

41

Меша Селимовић: *За и против Вука* – одломак

52

Владан Ђорђевић: *Св. Сава и Вук Караџић*

61

Читање Вука Караџића данасЉубомир Симовић: *Ваја Вука Караџића*

73

Петар Милосављевић: *Вук Караџић и српска мисао*

74

Милош Ковачевић: *Вуку њројвни(ци) данас*

96

Душко Певуља: *Србисџика и сербокroatисџика*

114

Јелица Стојановић: *Вук Стефановић Караџић**у домовини српској језика*

151

Срето Танасић: *Вук нас враћа нашој сџварностџи*

158

Драга Бојовић: *Пред Вуковим сџомеником,**у њоводу јубилеја*

165

Радмило Маројевић: *Вукова Мала простонародња славеносрпска пјеснарица (1814–2014)**као фолклорни зборник*

169

Љубомир Зуковић: *Како је јуначка њесма њовраџила*

195

*свој уџлег*Стевка Шмитрин: *Вуков њревод Новог завјета:*

207

Кулџурна и џеолошка џрајностџи

САДРЖАЈ

БЕЛЕТРИСТИКА

Милутин Мићовић: <i>Њоезија</i>	219
Влајко Тулафић: <i>Њоезија</i>	227
Бећир Вуковић: <i>Њоезија</i>	233

Преводи:

Игор Блудилин – Аверјан: <i>Сџеџа</i>	239
Андреј Јурјевич Коровин: <i>Њоезија</i>	248
Лилија Газизова: <i>Њоезија</i> (<i>џревео: Војислав Караџић</i>)	253

КРИТИКА

Ефим Беренштејн: „ <i>Зайечаћено у човеку...</i> “	257
Иван Луковац: <i>Прича о Великој Илузији</i>	269
Драго Ћупић: <i>Народни језик у књижевном руху</i>	275

У СПОМЕН

Гаро Јовановић (1951-2014)	
Ранко Јововић: <i>Гаро</i>	281
Милица Краљ: <i>Биће оно у шџо верујемо</i>	282
Веселин Ракчевић: <i>Сјећање на Гара Јовановића</i>	286

Фотографије: *Народни музеј, Београд и архива редакције Слова*

Веселин МАТОВИЋ

ЗАВЈЕШТАЊЕ ВУКА КАРАЦИЋА

„Да човјек може двјесто година живјети, дочекао би чути о себи много пријатнија мненија него ли што су садашња. Томе се зацијело ви надати можете“.

„Тако је писао Вуку један од његових следбеника 1847. године, тјешећи га за неразумевање и за нападе сваременика“. Ово наводи Иво Андрић, у свом чувеном предавању *Ойшмизам Вука Караџића*, одржаном о стогодишњици Вуковог упокојења, 1964, а онда констатује како се тај „Вуков пријатељ преварио, јер „пријатна мненија“ нису чекала двестоту годишњицу од Вуковог рођења него су дошла и раније“. Андрић нас на истом мјесту обавјештава како ће се, током цијеле те 1964. године, организовати „низ приредби и научних сусрета, и да ће Вукова личност и дјело бити испитивани и проучавани од „наших и иностраних лингвиста, историографа, књижевних историчара, етнографа“, итд. Своје излагање Андрић завршава исказујући сопствено увјерење („ја сам уверен“) како ће, на исти начин, одавање поште Вуку Караџићу, „откривачу нових путева и нових светова“, наставити и сви будући нараштаји.

Међутим, ако се 1847, у предвиђању о времену доласка Вукове славе, „преварио“ анонимни Вуков пријатељ, преварио се изгледа у нечему и те 1964, и сам Иво Андрић. Наиме, ни тај тако проциљиви ум, није могао предвидјети да ће свега неколико деценија касније, у српском народу стасати нараштај индиферентан према имену и завјештању Вука Караџића. И да ће доћи вријеме када ће се, у Црној Гори, Вуково име брисати из назива улица, и када ће Вука искључивати из школских програма, мијењати његову азбуку и његов правопис, оптуживати га за крађу тзв. црногорског језика и ширење „опасних идеологема“, које су, наводно, највећа сметња успостављању црногорског националног идентитета. И то у Црној Гори, коју је управо Вук Караџић, својом знаменитом књигом *Црна Гора*

и *Црнојорици*, први представио Европи, далеке 1837. године, поводом чега му је Јернеј Копитар писао: „Ви сте криви што сад цео свет, па и сами краљеви, путују у Црну Гору“. И у којој су пет година раније него у Србији (1863), уведени у школе Вуков(ски) књижевни језик и правопис, и у којој, за сто педесет година нијесу можда направљене ниједне гусле а да се на њима није нашао лик Вука Караџића. Није, дакле, Андрић могао предвидјети да у нашем народу може доћи до таквог преумљења, до такве духовне пометње и таквог моралног слома, да се, у Његошевој Црној Гори, ниједна њена институција, ниједна школа (чак ни оне које још увијек краси Вуково име), ниједна културна установа, неће сјетити да, макар симболично, обиљежи стопедесетогодишњицу Вуковог упокојења и двјестагодишњицу почетка његовог рада! Нажалост, није тога било много ни у Србији, осим што је у САНУ одржан један научни скуп. Лијеп гест учинио је и Институт за српски језик САНУ, походом завичају Вукових предака, током кога су, успут, у заједници са Матицом српском – Друштво чланова у Црној Гори и Катедром за српски језик Филозофског факултета у Никшићу, одржане двије академије: у Никшићу и у Петњици. А све то, опет – захваљујући ентузијазму неколико одговорних појединаца из тих институција. Међутим, промоција свешчице стихова којег било локалног стихотворца добије више простора у нашим медијима него што су је добиле те манифестације.

Такав однос према Вуку Караџићу и његовом завјештању, зацијело, није знак губљења важности и актуелности Вуковог дјела него је мјера нашег моралног и културног посрнућа. И, – зачуђујућег неразумијевања просте чињенице да је Вуково дјело, прије свега Вуков(ски) српски књижевни језик и писмо, оно што и данас, и поред свих раскола, територијалних дробљења и духовних разарања, држи на окупу, национално и културно, српски народ, и да све силе спољашње и унутрашње, ни послје сто педесет година, нијесу успјеле да покидају то његово везивно ткиво. Нема јаче интеграционе силе у једном народу од његовог књижевног језика, тј. језика његове културе. Ту истину схватио је Вук Караџић боље него ико прије њега у српском народу. Исто тако, Вук је увидио (не први, наравно, али се само он изборио за ту идеју), да тај обједињујући српски књижевни језик, кад више није било повратка „староме словенском“ (читај: српскословенском или старосрп-

ском), може бити поново изграђен само на основама народног језика и по узору на новоштокавски, односно источнохерцеговачки говор, или како га је он звао „јужно нарјечје“, као најподесније, не само што њиме „највише народа говори“, него и због његове структуре (стабилан седмопадежни и четвороакцентански систем), и „што су готово све народне пјесме у њему спјеване“, и што је „најближи старому словенском језику, а по томе и свијем осталијем језицима славенскијем“. Срећна околност била је што је то нарјечје обухватало простор преко кога су одвајкада туђим рукама исцртаване свакојаке демаркационе линије и границе, да би кроз цијелу његову историју (а тако је и данас) раздвајале српски народ. Обухватало је и обједињавало више од половине данашње Црне Горе, и скоро цијелу данашњу Босну и Херцеговину, велики дио данашње Србије и велики дио данашње Хрватске, тако да су га, говорници из свих осталих простора, додуше уз двојак, и (јекавски) и екавски, изговор старог гласа јат, с лакоћом и без икаквог отпора прихватили као свој књижевни језик, што ниједан други дијалекат српског језика не би могао постићи. И нико се због тога није осјећао ни „окљаштеним“ ни „шутнутим из културе“ (како данас зломисли на сликовитом Вуков(ск)ом језику један српски писац, јадајући што староштокавски говори источне и јужне Србије нијесу постали српским књижевним језиком), све док се, крајем шездесетих година прошлог вијека нијесу појавили из Загреба, или ко зна откуда, дириговани разбијачи српског народа и југословенске државне заједнице.

Вуково опредјељење да источнохерцеговачи дијалекат буде основа новог српског књижевног језика, био је, несумњиво (а то се данас, у времену безобзирних покушаја распарчавања српског језика и народа, показује јасније него икад), један од најсрећнијих тренутака (а иначе их није било много) у историји српског народа, и с правом га је Бранко Радичевић овјековјечио у стиховима:

„Ноћ нам дође са Вука једнога,
Бјели данак, браћо, са другога.“

Јер, заиста, да којим случајем није било Вукове генијално далековиде језичке реформе, замишљене тако да у највећој мјери сједини Србе „све и свуда“, и то у времену када су (као, уосталом, и данас што су), били подијелени у више држава и таворили у ропству, и када су се, тако отуђени, међусобно били готово позаборављали и удаљили толико „да се ни

сами не рачунаху у један народ“ (В. Ђорђевић), те да је српски народ остао да муца вјештачким, полутуђим, славеносрпским језиком (који је, не заборавимо, и такав, у тренутку скоро потпуног културног и духовног потонућа, Србима, углавном онима преко Саве и Дунава, био сламка спаса), или да је, рецимо, којим случајем, свој књижевни језик покушао да изгради на основу покрајинских (било којег), а не на основу свог средишњег говора, шта би данас, не данас него одавно, било с тим народом? Би ли он данас уопште и постојао? Шта би било са Србима у Босни и Херцеговини и Србима у Црној Гори, и Србима у Војводини, да им је неко у ондашње или било које друго вријеме, подметнуо, као књижевне, некакве називи језике, друкчије од оног којим би писали Срби јужно од Саве и Дунава и источно од Колубаре и Западне Мораве, и да их је именовао као босански, црногорски и војвођански језик, као што се то данас покушава учинити? Да ли би се они још увијек звали Србима и бише ли се крстили са три прста? Наравно да не би, а и оно што би остало да се тако зове и тако крсти, одавно би завршило или као Срби у Хрватској или као национална мањина у саставу неке од околних балканских држава, што им се, руку на срце, одавно већ припрема.

Колико је Вук био заокупљен бригом о српском јединству (језичком и националном), односно Српству у цјелини, говори нам један од најважнијих његових текстова *Срби сви и свуда*, који су комунисти, као сметњу њиховој концепцији разбијања српског народа, скривали све до недавно. Тај „озлоглашени“, „ултранационалистички“ текст није објављен чак ни у Вуковим сабраним дјелима, у издању „Просвете“, 1969. године.

(Вук је, наравно, видио, и томе се понајвише чудио, да се највећи дио покатоличених, а посебно исламизираних Срба у Босни и Хрватској, више не жели звати српским именом. И да та појава није карактеристична ни за један други европски народ („Вјеровања Србе истражише“). Али се надао да ће се, након ослобођења од османске и аустријске власти, управо на основу језичког јединства, остварити с њима и народно, тј. државно јединство, и да ће се они (макар они римскога закона“) „мало-помало навикнути“ на своје српско име. „Јер ако неће да су *Срби*, они немају никаквога народнога имена. Да реку да су једни *Славонци*, други *Далмајинци*, трећи *Дубровчани*, то су све имена од мјеста у којима живе и не показују

никаквога народа. Да реку да су *Славени*, то су и *Руси* и *Пољаци* и *Чеси* и сви остали славенски народи. Да реку да су *Хрвати*, ја бих рекао да ово име по правди припада само *чакавцима*...“. Друкчије се, напосто, у Вуковом времену, није могло ни мислити ни надати. Па зар да га данас оптужујемо због те наде? Ту наду имали су и Његош и сви најумнији Срби, све до краја двадестог вијека. Додуше, Вук ни слутио није да ће се, сто педесет година послије његове смрти, српског поријекла и имена одрећи и велики број Црногораца, на шта више неће утицати вјера него невјера и кратковида политика, изникла из старих овдашњих порока: „зависти, жудње за новцем и поткупљивости“.

Вукова књижевно-језичка реформа је, послије Немањиног окупљања српског етноса на Балкану у једну државу, а затим његовог светосавског оправослављења, несумњиво, најважнији моменат у нашој културној историји. Њоме је Вук објединио на пољу културе “раздробљене дјелове српског народа“, и показао, као нико прије ни послије њега, Европи и свијету, његове огромне стваралачке домете и потенцијале. Заправо, поново га, послије вишевијековног искључења, уписао у историју европске културе и књижевности, са свом његовом аутентичношћу.

Зато је наш данашњи немар према Вуковом завјештању и Вуковом имену, наша срамота пред свијетом равна чину националне издаје. Не указати пошту Вуку Караџићу исто је, у културно-историјском и националном погледу, као не указати је Св. Симеону и Св. Сави. Но, ако ми, Срби, нијесмо свјесни те чињенице, свјесни су, итекако, они који и даље раде на дробљењу српског народа и српског језика и чије амбиције у том погледу још увијек нијесу задовољене. Ако ми не знамо шта нам ваља цијенити, чувати и поштовати – знају они, и ако ми не знамо шта су нам сигурни ослонци – знају они.

Зато су се и „ополчили“ на Вука Караџића. Разумије се, с њим, из истог разлога – и на Св. Симеона и на Св. Саву, а затим, у нешто увијенијој форми, и на самог Његоша. Око та четири имена сконцентрисана је сва наша духовност, и сва наша култура и сва наша етика, дакле – све оно што чини наш идентитет; све оно што нас чини словесним и самосвјесним народом. Дочим, у перцепцији твораца новоцрногорског идентитета, они су опасни завјереници који осам стотина година даноноћно раде о глави Црној Гори.

Не треба се онда чудити што данас наша дјеца уче из уџбеника у којима нема ни Св. Симеона, ни Св. Саве, и у којима је Вук изведен на оптуженичку клупу, а Његош смјештен у Прокрустову постељу.

Не треба се, велим, томе чудити, али се с тим не може и не смије мирити.

Међутим, запостављањем важних датума, као што је двјестагодишњица појаве Вукове *Писменице сербскога језика по његовому његовој просједној народопису* и *Мале просједнонародне славено-сербске његовој просједној народопису* (1814), и стопедесетогодишњице његовог упокојења (1864), а годину раније у доброј мјери и двјестагодишњице Његошевог рођења, српске институције су показале не само да се с тим мире, него и као да дају подршку, и постају пасивни саучесници (свјесно или не, свеједно) тој пакленој амбицији, чији је циљ да српско име, изазивањем језичке помутње и духовног раскола, учини непостојећим на овим просторима.

Ми Вуку, свакако, нијесмо потребни, ни ми ни наше славословље. Вук се давно оправдао и пред науком, и пред историјом и пред својим народом, надам се и пред Господом. То се безброј пута потврдило током посљедњих сто педесет година, а посебно давне 1897, приликом преноса Вукових мошти из Беча у Београд. Тада је Вуков ковчег пронесен улицама српске престонице у пратњи свих чланова владе, свих чланова Српске краљевске академије, свих високих војних и цивилних функционера, уз непрекидну јеку црквених звона са свих београдских цркава и појање педесет свештеника, на челу са митрополитом Михаилом (Јовановићем). „Тако се – рећи ће, опет, Иво Андрић – „на крају, све што је било Вуково, мисао и дело, живот и борба, завршило у свеопштој ’глорији’, без сенке сумње, без трага порицања“.

Али, ако ми нијесмо њему, Вук је потребан нама.

Не можемо ми, доиста, ништа додати Вуковој слави. Ни одузети од ње, разумије се, и када би хтјели. Али можемо одузети себи, будемо ли заносили главу од Вука Карацића и његовог завјештања („одбрамени камен васколиког Српства“ – В. Ђорђевић), на коме више од сто педесет година почива језичко, културно и духовно јединство српског народа. И можемо, итекако, додати својим и Вуковим противницима, којих се данас намножило више него што их је било у његовом времену. С тим што су ови данашњи несумњиво с много лошијим

намјерама од ондашњих. Ондашњи, иако су имали друкчија мишљења о језику и књижевству, нијесу радили на језичком разједињавању, нити на разбијању српског народа, чак напротив – и сами су жељели његово обједињавање и ослобођење – а овима данашњим то је, као што видимо, превасходан циљ.

Наша је обавеза, боље рећи – на нама је опорука Вука Караџића, али и Св. Саве, и Св. Симеона и Његоша, да се томе одлучно, бескомпромисно, вуковски, супротставимо и сачувамо то јединство.

Уосталом, – то нам је услов опстанка.

ТЕМА БРОЈА

ТЕМА БРОЈА

ВУК НАШ САВРЕМЕНИК

(поводом двјестагодишњице почетка књижевног рада и стопедесетогодишњице упокојења

Вука Стеф. Караџића 1814 – 1864 – 2014)

ТАКО ЈЕ ЗАПИСАО ВУК

Вук Стеф. КАРАѢИЋ:

Срби сви и свуда

Црна Гора и Бока КоѢорска (одломак)

Вук у студијећем положењу, фотографија Ф.Д.Роттерга, Загреб

Вук СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ

СРБИ СВИ И СКУДА¹

Ово је писано још 1836. године да се штампа пред *Црном Гором и Боком Кошорском*, као што ће се видјети на мно-го мјеста, па кад се досад онако не наштампа, ево га сад [1849] само овако.

Заиста се зна да Срби сад живе у данашњој Србији (између Дрине и Тимока, и између Дунава и Старе планине), у Метохији (од Косова преко Старе планине, гдје је Душанова столица Призрен, српска патријаршија Пећ, и манастир Дечани), у Босни, у Херцеговини, у Зети, у Црној Гори, у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном Подунављу од више Осјека до Сентандрије, у Славонији, у Хрватској (и Турској и Аустројској крајини), у Далмацији, и у свему Адријатичком приморју готово од Трста до Бојане. Зато у почетку рекох *заиста* се зна, јер се управо још не зна докле Срба има у Арнаутској и у Маћедонији. Ја сам се на Цетињу (у Црној Гори) разговарао с двојицом људи из Дибре, који су ми казивали да онамо има много „*српскијех*“ села, по којима се говори српски онако као и они што су говорили, тј. између српскога и бугарскога, али опет ближе к српскоме него к правој бугарскоме².

У поменутијем овдје мјестима биће најмање око пет милиона душа народа који говори једнијем језиком, али се по

¹ Откако сам почео купити наше народности, једнако сам жељео да обиђем ове југоисточне крајеве нашега, и Босну и Херцеговину, али се до данас никако не даде, и по свој прилици ћу ову жељу однијети са собом на они свијет.

² Године 1813. скриве нешто у Србији на Каравлашкој граници два чо-вјека, па утеку у Каравлашку и отиду у Краљево. Обојица ови били су Срби, али родом један из ужичке нахије, а други чак од Пећи, и овај је знао арнаутски, као и српски. Српска власт пише у Краљево кајмакану да се ови људи похватају и пошаљу у Србију. Кајмакан пошаље пандуре, те их нађу и похватају, али кад их поведу к двору кајмаканову ударе поред неколико Турака Арнаута, који су ондје били бешлије (турски војници који су по уговорима између Руса и Турака сједили у Влашкој те пазили да Турци у Влашкој не би какво зло учинили), онда онај Србин од Пећи повиче арнаутски да га не даду, на то Арнаути скоче и отму га од пандура говорећи да он није Србин, него Арнаутин, њихов брат, и да нема посла у Србији кад сам неће да иде, а ако је онамо коме што крив или дужан, нека дође ондје да га тражи.

закону (религији) дијели натроје: може се отприлике узети да их око три милиона има закона грчкога, и то: један милион у цијелој Србији (с Метохијом), један милион у аустријскијем државама (у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном Подунављу, у Славонији, Хрватској, Далмацији и Боци), а један милион у Босни, Херцеговини, Зети и Црној Гори; од остала два милиона може бити да би се могло узети да су двије трећине закона турскога (у Босни, Херцеговини, Зети итд.), а једна трећина римскога (у аустријским државама и у Босни, Херцеговини и нахији барској). Само прва три милиона зову се *Срби* или *Србљи*, а остали овога имена неће да приме, него они закона турскога мисле да су *прави Турци*, и тако се зову, премда ни од стотине један не зна турски; а они закона римскога *сами себе* или зову по мјестима у којима живе нпр. Славонци, Босанци (или Бошњаци), Далматинци, Дубровчани итд., или, као што особито чине књижевници, старинскијем али бог зна чијим именом, *Илири* или *Илирци*; они пак први зову их у Бачкој *Буњевцима*, у Сријему, у Славонији и у Хрватској *Шокцима*, а око Дубровника и по Боци *Лајинима*. *Буњевци* може бити да се зову од Херцеговачке ријеке *Буне*, од које су се, као што се приповиједа, негда амо доселили; а *Шокци* може бити да су прозвани подсмјеха ради (од талијанске ријечи sciocco), али данас и они сами реку нпр.: „ја сам Шокац“, „ја сам Шокица“, као и Буњевац, Буњевка. Како год што они закона грчкога ове закона римскога зову Буњевцима и Шокцима, тако исто и ови закона римскога и они закона турскога њих зову *власима*, а осим тога још они закона римскога у Далмацији око Сплета и Сиња и *ркаћима* (или *хркаћима*). А у пријатељскоме разговору они закона грчкога зову ове закона римскога *крићанима*, а они њих *хришићанима*. Кад човјек помисли нпр. да Маџара има и римскога и калвинскога закона, па се сви зову Маџари; или: да Нијемаца има и римскога и луторанскога и калвинскога закона, па се опет сви зову Нијемци; мора се чудити како се барем ови Срби закона римскога неће *Срби* да зову. Арнаути су у овој ствари за нас још ближи и приличнији примјер него и Маџари и Нијемци: њих (Арнаута) има и римскога (а може бити гдјешто и грчкога) закона, па се сви зову Арнаути, и да речемо да се између себе мало мрзе, али према другијем народима живе као и браћа, као да су сви једнога закона, и један би од њих турскога закона убио десет правијех Турака за једнога Арнаутина макар кога хришћанског закона, као што би и

Арнаути римскога закона убио десет Талијанаца за једнога Арнаутина турскога закона³.

Ја ћу огледати еда ли би се могли наћи узроци, зашто је код нас мимо остале народе (а особито мимо Арнауте) могла у овоме догађају постати овака мрзост, да народ и на име своје омрзне. Дубровчани, а може бити и друге гдјекоје приморске српске општине које су се саме управљале, још од старине бојали су се српскијех краљева из Херцеговине, да их не би покорили и слободу им одузели: зато су им често и данак плаћали, а и обрану против њих у другијех владалаца тражили. Ко се кога боји, он на њега и мрзи. У народу се нашем још мисли да се сви ратови воде само око закона; али у историји има доста примјера да су у овакијем догађајима државе једнога народа и закона бивале највећи непријатељи између себе (нпр. Спарта и Атина). Кад се цркве раздијеле и постане главна брига и посао ко ће с киме остати, Срби се нађу у сриједи између Рима и Цариграда. Главни дио народа, који је ближе или наручније Цариграду, остане с Грцима, а приморци се прилијепе Римљанима. Готово се друкчије није ни могло чинити него овако; а још кад узмемо да су приморци не само на јачу и силнију браћу своју преко брда мрзили него и да су, као приморци и сусједи талијански, могли имати узрока и поносити се од ње (особито Дубровчани), и да онда људи, оставивши наскоро свој стари закон, у хришћанскоме још овако нијесу били утврђени као данас, може се рећи да су они ово вријеме једва дочекали да се од њих сасвијем одвоје, и тако да би то што је могуће више учинили, не само мало-помало приме и латинска слова него и само народно име оставе њима. Код онијех турскога закона још је лакше наћи узрок. Арнаутски је народ и према српскоме мали, а као брдски народ могао је свагда бити у већој слободи и једнакости између себе, а уз то још не имајући свога писма ни књига на своме језику, ни хришћански се закон никад међу њима није био укоријенио; тако је ласно могло бити да њихови потурченици остану без икакве разлике од

³ Да није ове разлике било у имену, него да су се Срби звали и они римскога закона, онда би народ наш у Царству Аустријскоме био много јачи, јер би имао својијех барона, грофова и кнезова, а овако како је који примио римски закон, не имајући никаквога народног имена, одмах је гледао што прије да се помијеша међу Нијемце или међу Мацаре; али би за закон наш била то велика штета, јер би онда лакше било наше људе обраћати у римски закон.

остале браће своје, и да сви више гледају на свој језик и на обичаје, него на закон, за који и данашњи дан слабо мари иједан од њих. У Босни је морало бити све друкчије. Срби су с помоћу књига, попова и калуђера, цркава и манастира били и онда много побожнији од Арнаута, а по свој прилици имали су и више госпде која се доста разликовала од простога народа. Из историје знамо и видимо да су се у Босни изнајприје истурчила највише господа, од које су гдјекоји и до данас стара презимена своја сачували, као нпр. *Кулини*, *Вигајући*, *Љубовићи*, *Бранковићи*, *Тодоровићи*, *Филиповићи* итд. Кад су се господа прије разликовала од свога простога народа, с којим су у једну цркву ишла и из једне се чаше причешћивала, шта је природније него да се сад, примивши и закон не само сасвијем друкчији од њиховога него и на другоге *језику* и с другијем *џисмом*, постарају још већма разликовати се. Тако они дојакошње своје име *Срби*, које је са законом хришћанскијем и с пређашњијем животом њиховијем врло скопчано било, не само одбаце него им жао будне и *раја* њихова да се њиме дичи, и назову је *власима*. Као што су ови потурченици прије у хришћанскоме закону били побожни, тако исто постану и у турскоме, и данас може бити да у цијеломе закону Мухамедову нема побожнијих људи од Бошњака: то показује и данашња њихова непокорност Султан-Махмуту и мрзост на њ и на његове нове уредбе и премјене.

Овако ја, отприлике, мислим да су римски и турски Срби изгубили своје народно име. Али било то како му драго, сад је мрзост ова попустила. Сви паметни људи и од грчкијех и од римскијех Срба признају да су један народ и труде се да би мрзост због закона или сасвијем искоријенили или барем умалили што се више може, само је онима римскога закона још тешко *Србима* назвати се, али ће се по свој прилици и томе мало-помало навикнути; јер ако неће да су *Срби*, они немају никаквога народнога имена. Да реку да су једни *Славонци*, други *Далмајинци*, трећи *Дубровчани*, то су све имена од мјеста у којима живе и не показују никаквога народа. Да реку да су *Славени*, то су и Руси и Пољаци и Чеси и сви остали славенски народи. Да реку да су *Хрвајци*, ја бих рекао да ово име по правди припада најприје само *чакавцима*, који су по свој прилици остаци Порфиригеновијех Хрвата и којијех се језик мало разликује од српскога, али је опет ближи српскоме него и једноме славенском нарјечју; а по том *данашњијем*

Хрватима у загрепској, varaždinskoј и крижевачкој вармеђи, којијех се домовина прозвала *Хрвајском* послје мухачкога боја, који је био године 1526. (а донде се звала *јорња Славонија*), и којијех је језик као пријелаз из крањскога у српски; али не знам како би се тијем именом могла назвати она браћа наша закона римскога која живе нпр. у Банату, или у Бачкој, или у Сријему и Славонији, или у Босни и Херцеговини, или у Дубровнику, и говоре онакијем истијем језиком као и Срби. Ако би ко рекао да се и од њих гдјекоји могу назвати Хрвати по томе што на онијем мјестима гдје је у славенскоме језику Ћ је говори *и*, нпр. *гише, вира, симе* итд.; али како ће Дубровчани, Конављани, Пераштани, Доброћани и остали који ни те разлике немају? А осим тога, кад би ова разлика у говору могла бити довољан узрок да се они који говоре *гише, вира, симе* не могу звати *Срби*, како би се онда чакавци (који говоре *гише, вира, симе*) и кекавци (који говоре *геше, вера, семе*) и мало прије поменути *шиокавци* (који говоре *дијеше, вјера, сјеме*) сви заједно могли звати *Хрваћи*? Да реку да су *Илири, Илирци*, то је мртво и тамно име, које данас не значи ништа; јер сад сви знатнији историци доказују да стари Илири нијесу били Славени, и тако би се они тијем именом само зато називали што живе у земљи која се *негда* звала *Илирик*, по чему би се и остали сви народи који у староме Илирику данас живе (нпр. Бугари, Арнаути, Цинцари итд.) исто тако звати могли. Ја не знам како је у аустријске канцеларије прије сто и неколико година ушло ово име *Illyrier, illyrisch*, али се види да оно показује само *Србе закона Грчкоја, који живе у Маџарској*. Особити спомен и похвалу овдје заслужују Маџари: они зову *Рац* (од *Rascianus* од *Рашке* из *Расије*) свакога онога који српскијем језиком говори, а ако дознаду да је такови римскога закона, и ако би хтјели то да покажу, онда веле да је *ијишиша Рац*.

Од онијех пак турскога закона не може се још ни исказати да мисле што о овоме сродству; али како се међу њима школе подигну, макар и на *турскоме језику*, и они ће одмах дознати и признати да нијесу Турци него Срби.

Ко посла овога не разумије, могао би рећи да је и име *Срби* од данашње *Србије*, као нпр. Славонац од Славоније, Херцеговац од Херцеговине, Црногорац од Црне Горе итд.; али који штогод од славенске историје управо познаје онај мора знати да су Срби с тијем именом у наше земље дошли, и земља се од њих тако прозвала. Гдје је данашње Србије јужни

крај (Косово и Метохија) ондје је старе била *сријега*, а крајеви су јој допирали од Дунава до Архипелага, и од Адријатичкога мора до у Маћедонију. И ја мислим да је ово име *Србија* постало у новија времена, пошто је српско царство пропало; јер не знам би ли се гдје могло наћи да се који од нашијех краљева или царева звао краљ или цар од *Србије*, него *Србљем*. Добровски и Шафарик доказали су да су се *Срби* негда звали сви славенски народи, и да је име *Срби* старије него и *Славени* или *Словени*.

Срби су по стању политичкоме још различнији него по закону. У Црној Гори сачували су своју слободу до данашњега дана, као што ћемо послије видјети; у Царству Аустријскоме једни су граничари и војници без престанка, те чувају границу од Царства Турскога; једни уживају сасвијем права мацарска, а једни се (као у Далмацији) управљају по начину аустријскоме. У Царству Турскоме живе опет на различне начине: у двије трећине данашње Србије (од Дрине до Тимока, и од Дунава до близу Новог Пазара) у наше вријеме отели су се с помоћу Руса од Турака, те између себе сами суде и управљају, а Султану плаћају осјеком (око педесет хиљада дуката на годину); у осталој Србији, у Босни, Херцеговини и Зети, сви су раја турска, само што они око Црне Горе живе мало слободније него други, као што ће се послије видјети, а они у Босни горе него игдје, јер их највише немају ни кућа својијех, већ живе по турскијем кућама као закупници.

Ово сам ја све напоменуо највише зато да би и мени и читаоцима лакше било кад се стане говорити о Црној Гори; тога ради ћу се опет повратити да речем још неколико ријечи о закону с друге стране.

Српска је црква још од старине била под патријаром цариградскијем. У првој половини XIV вијека српски цар Стефан Силни (Душан) постави свога митрополита *и патријаром српскијем*. Грци се на то врло расрде, али послије дуге срдње и (по обичају ондашњега времена) анатема признаду српскога патријара, којег столица остане у Пећи, а влада над Грчком црквом у свему староме *Илирику*. Кад Турци обладају српскијем царством и народом, патријара и они поставе у пређашњој власти, тако да се и под њима звао и потписивао:

„Божію милостію православный архієпископъ Пекскій всѣмъ Срѣблємъ и Бльгромъ, поморію, Далматіи, Босни, ѡбоньполь дѣианъ и цѣлаго ѡлирика патріархъ“, и све је ове земље

обилазио и по њима владике и митрополите постављао, а њега (као што се приповиједа) постављали су митрополити, који су у патријаршији као синод састављали. Године 1690. патријар Чарнојевић, Арсеније III на позивање ћесара Леополда I побуни народ српски против Турака и преведе у Маџарску 37,000 фамилија; а године 1737. патријар Арсеније IV на позивање ћесара Карла VI подигне опет народ да бјежи под аустријску владу, али Турци некако опазе зарана, и бог зна колико хиљада народа погубе, а он само с малином једва утече. Турци се по правди на то врло расрде, а Грци у Цариграду то једва дочекају и године 1765. закупе српску патријаршију (као што свједочи Рајић у књ. XI гл. XIV, §. 1, за 40 кеса карагроша⁴). Утом је мјесто Арсенија IV за патријара у Пећи био постављен *Василије Бркић*, који кад чује да је његова патријаршија закупљена, и да је њему одређено негдје заточеније, он побјегне у Црну Гору, а оданде 15 октомврија 1779. године с рускијем кнезом Ј. Б. Долгорукијем навезе се у Грбљу на море и отиде пут Русије⁵. И тако Срби изгубе и ово свештеничко господство, које је послјије царске круне најважније било, и од тога времена стану се из Цариграда слати владике и митрополити по свој турској Европи.

Језгра овога народа готово су све сами *сељаци* и *шежаци*.

Од онијех закона турскога врло мало има сељака, него су највише варошани, међу којима има и тежака. Иза овијех у њих иду занатлије и трговци, потом аге и спахије, па онда бегови; тако међу њима има „*виша класа*“ народа, али једно зато што се њихова виша класа од простоте не разликује никаквом науком или особитијем знањем, него само богатством и господством, а друго што њихов и најпростији сељак и тежак, само ако има откуда, може носити хаљине и оружје, јахати коња, начинити себи кућу и живљети као и највећи ага или бег, и с помоћу јунаштва и разума, особито рјечитости, постати највећи господин; зато њихова виша класа готово нигдје није сасвијем одвојена од простоте

У Дубровнику за времена Републике прва господа која су управљала земљом и народом била су *власћела*; не само

⁴ Ако *карагрош* овдје значи турски грош, онда ово износи 20,000 форинти у сребру; ако ли значи шпањолски талијер, онда двапут толико.

⁵ Вриједно би било дознати да ли је дошао до Русије или је умро гдје у путу, и гдје му је гроб.

што су се они и правима и господством врло разликовали од свега њима подручнога народа, него су и међу варошанима били *йучани* (као die Bürger), који су се разликовали од мањих варошана и од сељака и тежака. Налик на дубровачку владетелу било је у стара времена господе наше закона римскога и у Котору, а и у другијем гдјекојијем приморскијем градовима; али је малопомало то све ишчиљело још прије него у Дубровнику, и сад су мјесто њих само царски чиновници и гдјекоји поталијањеник.

И данашњи Хрвати (у вармеђи загрепској, вараждинској и крижевачкој) имају своју господу, која се од народа простога, а и од варошана који нијесу племићи, врло разликује.

Али у онијех који су грчкога закона, и који се управо Срби зову, језгра је само сељак и тежак.

У Црној Гори нити има града ни вароши, и зато се не може ни мислити да има какијех другијех људи осим сељака и тежака. Међу првијем старјешинама нпр. сердарима, војводама, кнезовима, којима старјешинства ова остају од оца сину, као и међу осталијем главарима и кућићима много их више има који не знаду читати него који знаду, и ниједан се од њих ни одијелом ни живљењем нити икакијем особитијем правом не разликује од осталијех Црногораца, а њихова браћа и синови чувају овце као што се пјева и приповиједа да их је чувао тројанскога краља син Парис и Душанов нећак Милош Војновић. И сами свештеници њихови не разликују се од осталог народа никаком другом науком нити знањем (као ни одијелом ни живљењем) осим што знаду којекако читати и што записати. Западни сусједи црногорски по селима су као и Црногорци, а и варошани њихови слабо се чим другим од њих разликују осим одијела, кућа и бољег и љепшег живљења, и од њих се нимало не поносе. Оваки су отприлике Срби и у Далмацији.

У Херцеговини и у Босни отприлике је тако као и у Црној Гори. Оно мало варошана и грађана сједе међу Турцима, друкчије се од народа носе и живе, и с њим се не мијешају ни у какијем народнијем пословима; зато се међу народ готово и не броје.

У Србији је до нашега времена било као што рекох да је у Босни и у Херцеговини. Сад се тек вароши почињу насељавати и варошани као народ умножавати; али су сељаци, једно зато што су они највише данашњу слободу земљи придо-

били, а друго што их је највише и што највише плаћају и у сваком догађају највише учинити могу, у земљи најпретежнији.

Само у Царству Аустријскоме, особито у Маџарској, Срби имају вишу класу или своју господу, која се разликује не само од сељака и од тежака него и између себе. Највећа су им господа владике, које су се досад по законима маџарским слабо бојале и цара. Послије владика су спахије и племићи, који су по законима маџарским од осталог народа далеко, штоно се у нас рекне, као небо од земље. Међу грађанима и варошанима имају „*јурџи*“ (die Bürger), који се не само од сељака и тежака него и од осталијех грађана и варошана разликују као што су се разликовали дубровачки пучани. Између племића су и овијех грађана доктори, адвокати, свештеници, учитељи и сеоскијех општина писари (натароши).

Виша класа у народу ваљало би свој језик љепше и чистије да говори, да је од народа ученија, мудрија, уљуднија, складнија и родољубивија (јер она племенита и чиста или права љубав к народу, по којој човјек воли народ и његову корист и славу него себе и свој живот, и од које су Грци и Римљани оставили примјере, не рађа се с човјеком, него се добива кроз науку и одгојење); али у наше је више класе то све наопако. Истина да су многи од господа наше учили и знаду неке науке којијех народ прости не зна; али су то они понајвише учили као каке занате, који су многима разуму и срцу учинили више штете него користи; у осталоме пак они су се поред Нијемаца и Маџара понијели и као потуђили од свога народа и од његовијех обичаја; поред туђијех језика на којима науке слушају, којима послове службене раде и у друштвима се разговарају, заборавили су српски и мислити, и њихов народни језик, којега силу и сладост и богаство они већ и не познају, чини им се прост и сиромашан, зато су га искварили и једнако га кваре. Што су пак они који великијех школа и наука нијесу учили с господом заједно пали у оваке гријехе против народа својега, узрок ће бити што су се повели по господи, и разум свој као давши господи под закуп више гледају *ко* што ради и говори него *шпи* и *како* ради и говори.

Нашијем официрима по граници лакше се може опростити што су за народ свој слабо марили, јер су они царске службе, који су данас овдје а сјутра бог зна гдје, а уз то још опажали су да им кашто смета напретку што су Срби; зато су гдјекоји вичући на своју подручну браћу гледали да се удворе Ни-

јемцима, те је тога ради бивало да су људи наши у мјесту своје вољели официра макар од кога другог народа него Србина.

Ја не велим да су сви од наше госпде и варошана оваки, него признајем да их има и онакијех који мисле као што треба, али тако мало да се према онима другима слабо смију и показати. Ово се слободно може рећи: што је који богатији и од народа по госпству своје различнији, онај је и у осталоме свему од народа даље; тако су од свију овијех мајстори и трговци (особито мањи) најближе к народу и највише маре за њега и за његову корист и славу. Зачудо је што и они од госпде наше који су народ љубили и жељели му добро чинити понајвише нијесу знали *како* ће, него су радили против своје жеље и намјерења! Ја мислим да овоме није други узрок него што им наука није прицијепљена на здрави народни разум, него су овај науком забунили и оставили га, а праве науке нијесу при својили. Зато се умотворинама народа нашега сва учена Европа чуди и диви, и њих ради народ наш слави и хвали, а умотворине су нашијех ученијех људи понајвише такове да им се свако ко их позна мора смијати и жалити народ што према себи нема ученијех људи. Па још поред свега овога наша *виша класа* мисли и говори да је она према европскијем народима управо као што треба, а народ прости да је заостао и да не ваља и да га је она богзна каком мудрошћу надвисила! Тако нпр. Лукијан Мушицки у „*Гласу народолмбца*“ године 1819. каже:

„Свѣтъ хвали вишу классу нашег рода,
Ал на просту баца срамъ.“

На ово сам му ја још онда писао⁶: „Ово је по нашој мисли управо *наојако* речено (и истинито). *Просѣа класа* народа нашега (тј. она класа која у данашње вријеме народ саставља) не уступа ниједноме од 5 или 6 себи оближњијех наро-

⁶ У рецензији о „Гласу народолубца“, која још није штампана, него сам је њему послао у рукопису и писао сам му, ако мисли он да има право, ја ћу рецензију на своју срамоту и у свој одговор штампати, ако ли мисли да ја имам право и да би се он осрамотио, нећу је штампати, али он ваља да отпјева, тј. да порече оно. На то ми је он отписао да ће отпјевати, већ рецензије да не штампам. Др. Ђорђеје Мушицки, синовац Лукијана Мушицкога, казивао ми је да му је стриц говорио да ће стихове оне по мојој рецензији поправити и да је нешто поправљао, али колико их је и како поправио ја управо не знам, јер нијесам имао кад поредити их с онима што су послуже штампани.

да ни у разуму ни у *пошћењу*, нити и у каквој другој добродјелти; *виша класа* онакова је као што се отхрањује и у каквом стању живи. Ако простој не чини срамоте, части сувише не чини нигдје.“

Да је народ наш барем од педесет година амо унапредак имао према себи људи за управу по данашњему времену, он би већ давно био сам свој, и тај му је недостатак и данас највећа сметња и несрећа, која је за нас с тијем већа што је у уређеној и готовој кући лакше управљати него је изнова начинити и уредити.

По свједочанству грчкога цара и списатеља К. Порфирогенита (који је умро 959. године у 54. години својега живота) *Хрваџи* су се у наше крајеве доселили однекуда иза карпатских гора у првој половини седмога вијека (кад и Срби у Маћедонију и Илирик). Дошавши амо они су се раздијелили надвоје, па се једни намјестили у данашњој Хрватској граници и у турској Хрватској и у Далмацији, а други остали у Панонији између Драве и Саве. Границе овијех првијех (далматинских) Хрвата назначују се: поред мора к југу ријека Цетина, к Херцеговини Имоски, а к Босни Лијевно, ријека Врбас и град Јајце, а столице њиховијех владалаца биле су Биоград код Задра и Бихаћ више Трогира; за Панонске пак зна се да им је столица била у Сиску, али границе области њихове теже је назначити него онијех првијех.

У Далмацији на сухој земљи (осим самога приморја и острва), гдје је било срце Хрвата, данас нема никакoга народа који би се по језику разликовао од Срба, али на острвима и у приморском мјестима, из којијех су се људи слабо мијешали с онима са сухе земље (као нпр. у Трогиру и у Омишу), говори се језиком мало друкчијим од српскога, и ја мислим да су ови приморци и острвљани остаци или потомци старијех Хрвата. Ја ћу се оvdје потрудити укратко да назначим главне *садашње* разлике њиховога језика од српскога.

1) Мјесто *шиџо* или *шија* они говоре *ча*, према словачкоме *чо* (по чему их наши онуда зову *чакавцима*), а по варошима *ца* (према чешкоме и пољскоме *цо*).

2) На крају ријечи изговарају *л* мјесто *о*, нпр.: *коџал*, *рекал*, *молил* итд.

3) Мјесто *ђ* и *љ* говоре *ј*, нпр.: *џреја*, *меја*, *пошћеја*, *земја*, *скујеја* итд.

4) На много мјеста гдје је у нас *ћ* (од *ш*) они говоре *иј*,

нпр.: *браиџа*, *џруџје* итд. По томе се и у Босни може чути *браиџа*, као што има и у првој књизи народнијех пјесама у пјесми 510, а по свој прилици овамо иде и оно што сам ја у Хрватској слушао од нашијех људи *неџјак* мјесто *нећак*, а по некијем мјестима и *џја* мјесто *ћа*.

5) Гдје год ми *Щ* изговарамо *шӣ*, они говоре *шћ*, нпр.: *џришћ*, *оџњишће*, *шћаџ* итд. (али *џоџшӣшен*, гдје је *ш* постало од *ч*, и они тако говоре).

6) Свуда изговарају *х* управо као Нијемци *ch*.

7) У род. мн. кажу нпр. *џрагов*, *жен*; а у сказ. *џрагових*, *женах* итд., откуда се по свој прилици и у Сријему говори: по *кућа*, по *ливада*, по *сели*, на *коли* итд.

8) Које се ријечи мушкога рода у славенскомез језику свршују на *ћ*, у онијех они у род. мн. имају на крају *их*, нпр.: *џолубих*, *џрсџлених*, *џуџих* итд. Може бити да је и у нас отуда: *џрви*, *мрави*, и - у Сријему и у Бачкој - *џуџи*.

9) Као што у нас глаголи *моџу* и *хоћу*, а и *вељу* и *виђу*, имају на крају у мјесто *ем* и *им*, тако се у њих у свима глаголима говори и једно и друго (као и у нас *вељу* и *велим*, *виђу* и *видим*), али опет више на *у*.

10) Накл. неопр. код свију глагола говоре без *и* на крају, нпр.: *џисаџи*, *молиџи*, *вућ* итд.

11) Код глагола који се у нас у сад. вр. свршују на *ем* и *им*, у трећем лицу, мн. бр. (тога истог времена) имају на крају *џу*, нпр.: *џишеџу*, *џовориџу*, *хоћеџу*, *молиџу* итд. И ово је по свој прилици искварено у новија времена, као што су и наши гдјекоји или од њих примили или сами искварили.

12) Мјесто *који* говоре и *ки*, мјесто *којв* *ке*, мјесто *моја* *ма* итд.

13) На крају слога мјесто *м* свагда изговарају *н* (као што је казано за Паштровиће у предговору к Српскијем пословицама, 1836. на страни XXXI) нпр.: Видил *сан* га сто путих.

14) Мјесто језмк они говоре *јазик* (од чега је по свој прилици и око Ријеке постало *заик*); тако говоре нпр.: *јаџи*, *џријаџи*, *ујаш*, *јамаџи*, *јамање*, *јамашва*, које би ријечи по јужноме славенском нарјечју морале имати *е* мјесто *а*, као што се даље к југу и говори *јемаџи* (брати нпр. виноград), *јемање* и *јемаџва*.

15) Мјесто *џроб* говоре *џреб*, мјесто *расџем* *ресџем*, мјесто *врабац* *вребак*. Све три ове ријечи ја сам овамо слушао и у Дубровнику. Може бити да је по њиховоме говору и *лас-*

ишовица мјесто *ласишавица*, које се говори не само у свему приморју (и код штокаваца) него и у самој Црној Гори.

16) Гдје је год у славенскоме језику *ѣ*, они говоре *и* (као и Русини и гдјешто и Чеси и Словаци) нпр.: *вира, гише, гид, нисам* итд. По овоме сад можемо знати како је дошло те се у нас гдјешто (по сјеверозападнијем крајевима) говори: *нисам* (мјесто *нијесам*, или *несам*), *иди, овди, онди, ињиздо* (мјесто *ињиездо* или *инездо*), *ирид* кућом, *ирико* Дунава, *ники* људи итд.

17) Осим овијех разлика имају они много и ријечи којијех ми немамо: такова је ријеч и *крух*, која је и у нас позната; тако је и *криж*, откуда и ми кажемо *кришка* и *крижашти*; ја мислим да је њихова ријеч и *жудим, иожудим* и *иожуда*, од чега сам ја и у Тршићу слушао: *жудан* и *ладан*.

Свак може видјети да су ове разлике, кад се говори о два различна језика и народа, врло малене; а још кад се узме да их је највише могло и морало постати у нашијем крајевима (пошто су се Срби и Хрвати амо доселили) за хиљаду и двјеста година; тако врло ласно може бити да су Срби и Хрвати, кад су се амо доселили, били један народ под два различита имена, као нпр. сад гдјекоји што говоре и пишу: Срби и Бошњаци, или: Срби и Црногорци, или: Срби и Далматинци, или: *Serbien und Raizen* итд. [...]

Из свега овога што је овдје казано види се да се Јужни Славени сви осим Бугара по језику дијеле натроје: први су *Срби*, који говоре *ишшо* или *ишша* (и по чему се према *чакавцима* и *кекавцима* могу назвати *ишшокавци*) и на крају слогова имају *о* мјесто *л*; други су *Хрваши*, који мјесто *ишшо* или *ишша* говоре *ча* (по чему се зову и *чакавци*) и на крају слогова не промјењују *л* на *о*, а у осталоме се врло мало разликују од Срба; трећи су *Словенци*, или као што их ми зовемо *Крањци*, који мјесто *ишшо* говоре *кај* (по чему их наши и *кекавцима* зову), који се и од Срба и од Хрвата по језику много више разликују него Срби и Хрвати између себе, али су опет њима ближи него иједноме другоме славенском народу. Међу Словенце иду и данашњи Хрвати у вармеђи загрепској, вараждинској и крижевачкој, којијех је језик као пријелаз из крањскога у српски; али је зачудо откуд они ондје гдје су сад? Ако је истина што Порфирогенит каже да су Панонски Хрвати били између Драве и Саве, и да им је столица била у Сиску, онда би ваљало да су ондје чакавци а не кекавци!

Што се тиче броја овијех Јужнијех Славена између себе, ја бих рекао да ће штокаваца бити најмање трипута онолико колико и кекаваца и чакаваца заједно, а кекаваца опет биће много више од чакаваца. [...]

Пренесено из: *Српски њисци о српском језику*,
Избор и предговор Милош КОВАЧЕВИЋ, Источник, Београд, 2003.

Вук и Ана Караџић (по портрету Димитрија Тирола), фотографија литографије Јозефа Крихубера

Вук КАРАЏИЋ

ЦРНА ГОРА И БОКА КОТОРСКА

(одломак)

VI. НАЧИН ЖИВОТА.

И политичке прилике и само земљиште упућују Црногорце више сточарству него земљорадњи и занатима. Како је Црногорцу главно и најпотребније занимање рат, то му је лакше, крећући се за стоком, употребити оружје; док би рало и други пољски алати у овом каменитом земљишту гутали сву његову и моралну и физичку снагу. Зато је Црногорцима имање поглавито у овцама и у козама. Свиња и говеда има мање, па и коњи су ријетки; у мјесто њих служе се у Црној гори мазгама. И ако најволе да се баве сточарством, раде и земљу. Главно је жито кукуруз; осим тога сију гдје се може нешто пшенице, али више раж, јечам, зоб и остала брдска жита. Највеће благостање за људе је кромпир, и умрли владика стекао је бесмртну заслугу што га је унио у Црну гору. Од поврћа најобичније је: пасуљ, сочиво, грашак, црни и бијели лук, а у неким крајевима и купус. У овом или оном крају има и разнога воћа, н. пр. јабука, крушака, дуња, смокава, шипака, шљива, ораха итд. Неки крајеви имају и добра вина, особито Црмница, али га нема довољно ни за домаћу потрошњу. Овдје ондје баве се и пчеларством. Племена која живе поред Скадарског језера, а особито она у Ријечкој нахији, имају знатан приход од риболова. Једна врста риба селица, величине између сарделе и харинге, коју мјештани зову *укљева*, Талијански *scoranze*, долази у јесен из Бојане у необично великијем количинама у ове крајеве. Дуж језерске обале виде се нека мјеста, чија се површина јасно разликује од остале воде, јамачно због извора који се ту у дубини налазе. Такво мјесто зове се *око* (у множини *ока*). Чим наступи хладноћа накупе се на тим мјестима (јамачно што је ту топлија изворска вода него у осталом језеру) тако необична множина укљева, да понекијих година међу њих за-

бодено весло стоји управо. Око овијех ока, која неки људи сматрају као своју својину, намјесте се мреже и друге справе и хвата се колико се хоће. Овај риболов, који је готово једино имање племена Цеклића у Ријечкој нахији, врши се последња три мјесеца у години. Само неколико људи, међу њима и владика, имају своја ока, али сваки Црногорац, који ту дође за вријеме хватања, добије богат дар. Осим онога што се у земљи поједе и у приморју прода, велики дио ухваћене рибе суши се и продаје у Италију; нарочито је купују пуљски морнари. У језеру има и друге рибе нарочито шарана и младица (трута). Младице се нарочито хватају међу укљевама којима се хране, и буде понека од преко тридесет фунти.

Црногорци се истина баве и трговином, али је то увијек као споредно занимање, и зато тамо нема ни великијех трговаца, нити у опште може бити какве знатне трговине. Она је ограничена само на извоз и поглавито је риба, суво овчије и козје месо (талијански *кастирадина*), стока и сир. Црнојевића Ријека извози своју рибу највећим дијелом у Котор; кастрадину спремају највише Његуши. Кад се као што треба спреми (а Црногорци су томе вјешти) може се дуго одржати, а није ни рђава укуса. Понеки купују стоку у Херцеговини, и овако спремљену извозе великијем количинама у Тријест и у Млетке. Сем овога доносе Црногорци три пута недјељно (уторником, четвртком и суботом) у Котор на пијаци и: вуну, различне коже, дрва, суво месо, сланину, маст, лој, мед, восак, корњаче, поврће, разну пернату живину, дивљач, јаја, млијеко, жито, брашно (нарочито кукурузно) кромпир итд.

Тржиште је пред сјевернијем градскијем вратима на једном нискијем зидом ограђеном простору. Прије него што ће у њега ступити, Црногорци морају оставити оружје у једну нарочито за то спремљену зградицу. Ни Аустриским поданицима није слободан приступ под оружјем у Котор и у друге градове по овом крају, осим ако ко хоће само да прође, и тада га пропраћа један војник. Ко од Црногорца има посла у граду, узима улазницу с којом може ући. Слично се поступа и у Будви и Кастел Ластви. Увоз у Црну гору много је мањи него извоз, и поглавито је у вину, соли, ракији, зејтину и некијем тканинама. Само мали дио ове робе преноси се мазгама, и скоро сва трговина преноси се на људскијем, а највише на женскијем леђима. Обична плата је за терет од прилике 45 фунти

од Црнојевића ријеке до Котора 40 крајцара сребра, од Цетиња 20, а од Његуша 10 крајцара.

Од онога што се увози обично свако купује у Котору или у Будви што му треба. Само на Црнојевића ријечи неки трговци, иселјеници из Подгорице, отворили су дућане, гдје продају: барут, свилу и памук за вез, чивит за бојење, шиваће игле и др. Али уопште може се рећи да у цијелој земљи нема ни дућана ни торбара.

Ријетке су и механе, али се без њих најлакше може проћи, јер је гостољубље у Црној гори одомаћено више него игдје.

Недјељне пијаце држе се у земљи, као што је већ речено, на Црнојевића ријечи и у Црмници на Виру. Ту долазе не само Црногорци и приморци, већ и људи из Турскијех области, који највише доносе на продају жито. Тако понекад и поједини Црногорци, кад су с Турцима у миру одлазе у Турске пограничне вароши да што купе, али више да што продаду. Новац је понајвише Аустриски и то сваке врсте, али се рачуна по Турски: два цванцика у грош, као што је и у цијелој Турској још дуго времена послјије Аустријскијех ратова било.

Са занатима је још горе него са трговином. Не само да их сада у правом смислу никако нема, него их неће бити ни у блиској будућности, јер се они презиру и исмијавају. За кројача на пр. кажу да ради женски посао; сваког ковача зову Циганином, па ни пушкари, који су им тако потребни, нијесу у великом уважаењу, јер и они морају ковати.

За учење заната Црногорци имају и дара и окретности, а могли би у томе и неке народе без сумње надмашити, али они хоће да буду само ратници и јунаци, и свако им је друго занимање испод њихова достојанства. Најпотребније судове тешу сами, и често без потребног алата. Неки праве врло лијепе дрвене луле и споља их облажу жицом и дивно украсе, али само као споредни посао, или из забаве. У Ровцима се справља барут, па и та њима тако потребна ствар ради се аљкаво и у сасвијем малијем количинама.

VII. ЗАКОН (ВЈЕРА) И НАУКА.

Вјера Црногорска (Грчка) јамачно је распрострајена у овијем крајевима у 9. столећу кад и међу осталијем Србима и Бугарима. Иако Срби нијесу уопште никад имали правијех школа и наука, ипак су њихови свештеници имали некијех знања

да су бар у вјерскијем стварима могли поучавати. Између осталог то доказују многе црквене књиге писане и од калуђера и од попова, које се на све стране налазе. Али од како су Турци загосподарили овијем крајевима, незнање је опет све више узимало маха и свако знање се тако изгубило, да се онај држи за најученијег који зна добро читати и писати; па и ти, особито они који знају *добро* писати, ријетки су. Тамо се не зна ни за коју другу књигу осим Часловца и Псалтира на старославенском језику, које Црногорац или никако не разумије, или највише разумије толико као на пр. Латински језик садашњи прост Талијан. О каквој граматици, географији, историји, богословљу и другијем наукама, не зна се ни по имену. Ни за саму просту наставу у читању и писању нема досад никакве школе у цијелој земљи, и они који хоће да постану попови, морају ићи да се уче у манастир, или сваки поп обучава за то свога сина. Нема ни никаквијех књига ни згодног метода за наставу, и ко има среће и прилике да што учи, мора се годинама мучити да само читати и нешто писати научи, и пресрећан је ако у томе успије, да се узалуд толико вријеме није мучио. Требник је једина књига коју сваки поп има, и мора имати. Ако уз то има још и Часловац и Псалтир, онда има цијелу библиотеку, која му је потребна. При таком образовању свештеника није чудо да се хришћанска вјера и код попова и код народа више састоји у вршењу црквенијех обреда (као крштење, вјенчање, пост итд.) него у вршењу Хришћанскијех врлина. У цијелој Црној гори има на 200 попова, а нема никаква ограничења колико их може бити, јер никаквом Црногорцу нико не може забранити да не постане поп, ако само владика хоће да га рукоположи. Тако рукоположени свештеник не може вршити никакву службу до нове године. Тада се распоређују куће према броју попова, тако да ако их се увелича, сваки добије мање кућа, а ако се смање, добије више. И у Црној гори, као и свуда, попови наплаћују истина неку одређену таксу за службе које врше, али је од тога због великог броја њихова тако незнатан приход, да они од њега не могу живјети, зато морају као и остали Црногорци радити и занимати се обичнијем пољскијем радовима. Неки су попови и свјетовне старјешине, као сердари, војводе, кнежеви, али се сви, који немају нарочитог чина, рачунају у главаре. Могло би се уопште рећи да је поповство у Црној гори наслеђно, јер обично сваки поп спрема свога сина за то; а у самој ствари чин протојерејски је

наслѣдан у некијем породицама, као на пр. сердарски или други који. Попови се ни иначе ни по чему не разликују од осталијех људи. Они не само што не носе браду, него као и други брију велики дио косе. Они носе оружје као и сваки, и иду у бој како на Турке тако и између себе; али како вјера забрањује вршење црквене службе ономе ко убије човјека, то се, колико је могуће, од тога чувају, већ као главари предводе војску, соколе је итд. Кад служе у цркви морају отпасати оружје и фишеклије. Ова спољашња једнакост попова с осталијем људима има ту добру страну што се људи из најугледнијих породица надмећу да се запопе, док у другијем крајевима, н. пр. у Србији и у Угарској, у попове често иду само таки људи, који у другијем гранама јавнога живота немају изгледа да могу напредовати, и није риједак случај да и најсиромашнији младић воли како тако да живи него да се запопи и да мора носити браду и одијевати се друкчије од осталијех људи. У Србији је шта више било примјера да су се за вријеме устанка на Турке млади попови распопљавали само зато да би могли носити оружје и лијепо и богато одијело, што Хришћанима у Турској није допуштено. У Црној гори поп не губи ништа ни у ком погледу, а добија почаст и приход, који ма како да је мали ипак није на одмет.

Грчког закона попови сви се жене, и морају се вјенчати прије рукополагања. Они то обично тако и чине, а запопе се доцније, кад им се укаже згодна прилика. Тако је и у Црној гори, али с неком разликом. Тамо родитељи вјенчају сина, који ће бити поп, с дјевојком коју изберу још као дијете. Млада остане као дјевојка код својијех родитеља, а младожењу владика запопи, и он онда почне учити што му као попу треба. И кад тако учећи се одрасте, на уобичајени начин доведе кући младу (управо жену, која је догле живила и одијевала се као дјевојка, само су је задиркујући је у шали понекад звали *йойа-дијом*). Ако у међувремену млада умре, млади поп мора остати удовац, јер се, као што је познато, по Грчком закону попови само једном могу оженити. А ако умре младожења, не смета млади ништа да се као дјевојка опет уда. Изгледа да је овај обичај постао због тога што се боје да не наступи случај, да доцније не буде прилике да их владика запопи. Зато су 1832-33. године кад је стари владика био умро, а нови још непосвећен, довели много такве дјеце једноме владици из Србије, који је случајно дошао у Црну гору, да их запопи, па су послије,

као што сам их и сам гледао, у Цетињском манастиру учили читати и писати. Кад нови свештеник одслужи прву службу зађе с бардаком у једној а чашом у другој руци по собама манастирскијем и части све ракијом.

У Црној гори има доста цркава; свако племе има их по неколико, а свако село бар по једну. И манастира има у свакој нахији, али нема у сваком калуђера, већ су или владичини или нахиски. Управу над њима и имањем воде или попови (што је понајвише случај по нахиским манастирима), или свјетовни људи, а попови долазе овда онда да служе службу. У самом Цетињском манастиру има само један калуђер, и то странац, кога је владика недавно закалуђерио. Најважнији манастири у којима има калуђера јесу манастир *иог Осиројом* и *Морача*. У оба има око десетак калуђера и игумани су им архимандрити. Осим овијех има још на три разна мјеста манастира са по једнијем или два калуђера, од којијех је само један с једнијем калуђером у правој Црној гори (у Ријечкој нахији). У свему биће дакле у Црној гори око 25 калуђера. Они обично не просе, већ живе од пољопривреде и од онога што им људи као милостињу сами драговољно донесу. О црквенијем славама н. пр. прилажу већијем манастирима волове, овце, козе па и новац. Калуђери се носе друкчије од осталијех Црногораца. Осим капе одијело им је врло слично Грчкијем калуђерима, али по црвеном фесу, око кога је као мала чалма оплетена усукана свилена марама, сасвим личе на Турке. Садашњи владика одијева се као калуђери у чији ред и он спада, само су му хаљине од боље свите. Калуђери носе браду као што је по правилима, али сам ја видио једнога калуђера испод Острога обријаног, и по спољашности изгледао је као какав хришћански трговац из какве Турске вароши. Неки млађи калуђери, који то воле, носе и оружје, што они објашњавају и правдају тиме, што су сви манастири, осим онога у Ријечкој нахији, на граници, са свим у близини Турака, и нијесу сигурни животом. Позната је ствар да Црногорци нијесу тако побожни као остали Срби, н. пр. они у Србији, и то се објашњава разним узроцима, од којијех неће бити најневажнији и тај, што овдје калуђери не иду по земљи, као у Србији, и народу предикују и ако само о паклу и ђаволима. Под Турцима у Србији није било ни у десетом селу цркве, па ипак тамо је било мало људи који се нијесу бар једном у години причешћивали (уз велики пост у манастирима), ово су нарочито чинили они који се због вели-

ког гријеха нијесу усуђивали ићи своме попу, или којима је поп за неколике године забранио причешћивање. А у Црној гори ређи су они људи који се бар једном у години причешћују, него они који то никако не чине. У онакијем приликама не може се другачије ни очекивати, пошто закон забрањује причешћивање убицама за 20 година за које вријеме има да издржи разне покорѣ, а сваки Црногорац мора бити сваког тренутка готов и на убиство, ако не намјерно а оно из одбране. А при његову начину живота немогуће му је и обичну покору издржавати. У Србији се обично моле Богу трипут на дан: ујутру кад устану, у вече кад хоће да вечерају и послѣјѣ вечере кад хоће да спавају. Ујутру се моле Богу кад које устане, послѣјѣ вечере кад које доспије да спава, а пред вечеру сви се моле заједно. Старјѣшина породице стане напријед, за њим мушкарци, а жене и дјеца за њима. Старјѣшина почиње молитву и нико не смије престати ни сјести док старјѣшина не сврши. Они се не моле Богу једнако (од хиљаде можда ниједан не зна оченаша), него што које зна оно и говори (шапућући; само старјѣшина може говорити мало побоље да се чује), и што жели оно и иште, и молитва је овдје или ондје, дужа или краћа. Црногорци имају обичај да недјељом и празником иду у цркву, али оваке молитве у кући нијесу у обичају. Може бити да је Турски јарам у Србији учинио да се боље држи закон, али јамачно и калуђери за то имају заслуга, чему је између осталог доказ и то, да је потурчивање најчешће било онамо гдје није било манастира, као н. п. у Босни.

Садашњи владика отворио је на Цетињу, једну малу школу, у којој се око 30 младића (међу њима и горе поменути млади попови) уче осим читања и писања још и рачуну и црквеној историји. Нека би Бог дао да ова школа и даље напредује и да се и другијем иаукама умножи! Исти владика подигао је и једну малу штампарију.

VIII. НАРАВИ И ОБИЧАЈИ.

Ни у једној књизи не налазе се описани обичаји неког народа потпуно и до најмањијѣх ситница, па то читатељ не може ни овдје очекивати. Много што шта, што је већ казано спада овамо, и зато ћемо се ограничити још само на оно што је најинтересантније, и што је од Њемачкијѣх обичаја најразличније.

Црногорци су обично велики, стасити, јаки и здрави људи; начин живота и природа земљишта чине можда да су више мршави него гојазни, да су врло окретни и лаки. По врлетима уз које би се странац с тешком муком пузао, они трче и скачу као дивокозе. Према пријатељскијем туђинцима показују се предусретљиви, учтиви, па чак и ласкави, и ако су иначе обично озбиљни. Обично се узима да су Срби на југозападу вјештији у лијевијем и глаткијем ријечима и ласкавом понашању него они на сјевероистоку. У Србији се држе као учтиви и ласкави становници Херцеговине, у Сријему и у Бачкој Хрваћани и Далматинци. Али Бокелји у томе погледу превазилазе све, а Црногорци, и поред све своје сурове природности, превазилазе чак и ове. Они не само што умију урођеном рјечитошћу штогод лијепо казати, већ се умију препоручити и допасти се и тиме што неће да противрјече, и ако су у ствари друкчијег мишљења. Ја сам се разговарао с многијем Црногорцима из разнијех крајева, особито о преображајима владиним, хвалио их по своме похођењу, и трудио се доказати им, да је несумњиво много боље да правителство врши освету, него да то сваки појединац чини; да је много већа срамота штитити кривца него га предати правителству да га оно казни; да у цијелом свијету нема нигдје људске заједнице, гдје се не плаћа данак, и да се то чини на општу корист и за заједничке потребе и т. д. и увијек су ме пажљиво и пријатељски слушали. Никад ми нијесу грубље одговорили него од прилике овако: „Све је то тако, имате разлог, али ми смо зли и несрећни људи, ми волимо зло него добро“.

Гостопримство се држи у Црној гори још у потпуном значењу те ријечи. Сваки се веома радује и држи за част да дочека и угости госта. Ако гости, полазећи од куће гдје су ноћили или ручали, избаце коју пушку, да покажу како су дочеком задовољни, домаћин је пресрећан и пун радости. Није риједак случај кад путник заиште воде да угаси жеђ, да му изнесу вина.

Уопште странце у Црној гори веома поштују. Ако неко узме мјештанина за вођу, може безбрижно проћи читаву земљу. Приповиједају да је једном такав вођа убио неког странца кога је пратио, па га је његов рођени брат убио, што је осрамотио породицу и земљу.

И Црногорци истина воле пиће, вино и ракију, али се врло ријетко може видјети пијан човјек. Сваки се чува да се не

опије, да му пијаном не би могао наудити какав непријатељ, или да не би сам у пијанству што учинио што би њему и његовијема могло навући крвну освету.

Гријеси у љубави готово су још ређи. Ако се ипак кадгод деси да каква неудата женска остане бређа, а кривац би се опирао да је узме, то је био потпуно довољан узрок за крвну освету.

Највећи су Црногорски пороци завист, жудња за новцем и поткупљивост. Они се сами сваком приликом отворено на то жале, и држе да је то највећа сметња њиховој заједничкој срећи.

У Црној гори нема никако рђаве навике да ружно псују и грде, као што је то код Срба у Маџарској врло обично (коме не пада на памет рђаво изговорено хусарско *Baszamalalka?*). И то може послужити као доказ да су Срби ову навiku примили од Маџара. У Србији до устанка 1804 држали су за највећег грјешника који би у псовци поменуо душу или закон; у Маџарској псују нарочито прости људи, што вуку лађе и слични, и не помињући никога поименце, већ онако, и није им свето ни душа, ни закон, ни свети крст, ни свеци па ни сам Бог.

Готово сви Црногорци пуше дуван, који сами саде, на дугачке дебеле камише са дрвеним великим лулама. Некад се деси да један другога њиме и удари, али се то држи за велики пријеступ, и може бити врло опасно за онога који то учини. У закону који је саставио покојни владика каже се: „Ако који удари брата Црногорца ногом или камишем, такови да плати за онај ударац цекинах педесет, и толико као глобу Црногорцима (судијама); ако ли га они убије, пошто буде ударен, за њега да поговора није, колико ли за лупежа, који у крађу погине.“

Многи Црногорци шмрчу бурмут (навика коју су прије у Србији имали само калуђери и по варошима Турци и Грци; код народа пак у Србији и сад је велика ријеткост). Бурмут справља сваки сам себи и држе га умјесто у кутијицама у кожним кесицама.

Велика је ријеткост у Црној гори прави просјак. Неки слијепци који се могу срести да пјевајући просе, понајвише су из суседнијех земаља. Али није риједак случај да и сиромашни и богати траже под видом зајма од овога или онога, од кога знају да могу што добити. Неки доцније и враћају што су овако добили, али многи на то више и не мисле. Нарочито досађу-

ју владици с овакијем потраживањима, и како он нити може свакоме дати, нити увијек одбити га, то он има обичај (као што се и о Сави приповиједа) дати један дио од тражене суме с ријечима: „Више немам, а ово ти поклањам“. Како се дугови уопште врло тешко наплаћују, то Црногорци врло ријетко један другоме дају зајам без залогa, а залогa је обично оружје. Ову залогу повјерилац јавно употребљава као да је његова ствар, док је дужник не искупи. Ја сам код некијех трговаца у приморју видио много скупоцјенијех дугијех пушака и другог оружја, које је највећим дијелом на овај начин прешло у њихову својину. И самом владици и сенату дају залогe како појединци тако и племена, н. пр. прије неколико година дала су нека племена оваке залогe умјесто данка.

Црногорци живе патријархално као Срби уопште. Има кућа у којима живе по 20 по 30 душа заједно. Оваке куће имају старјешину кога сви слушају у свима пословима. Старјешина не мора бити најстарији по годинама, већ ова част допада редовно најразумнијем и најпааметнијем. А жену оваког старјешине, или коју другу која је одређена, слушају све остале жене у кућевним пословима. Кад у таку кућу дође гост, кућни старјешина обично једе с њим сам, а остали људи засебно, затијем жене и дјеца. Главна храна Црногораца је осим проје (кукурузнице) уз пост вариво, црни и бијели лук, кромпир и риба, која се држи у ово вријеме као најбоље јело; уз мрсак, сир, млијeko и месо (овчије и козје). За госте и о великијем годетима пече се на дрвеном ражњу на ватри ван куће цијела овца или коза. У угледнијим кућама мијеси се за госте и пшенични хљеб, *ћоіача*. Ни пшенични ни кукурузки хљеб не пече се у пећи, већ се тијесто метне у угријану црепуљу и озго се покрије пепелом и жаром, и ако треба, неколико се пута преврне, док се хљеб добро не испече. Ако нема црепуље, онда се разгрне ватра и тијесто се метне на врело огњиште и покрије се пепелом и жаром. Пепео се не помијеша с тијестом, већ хљеб добије лијепу кору; и ако гдје мало пепела прионе, или овдје ондје мало нагори, опере се или ножем оструже. И у Србији се тако пече хљеб, али се обично покрије усијаним сачем и озго се поспе пепелом и жаром.

Куће су Црногорске обично озидане од камена, истина просто, али врло тврдо. У некијем крајевима, као у Црмници, покривене су ћерамидом, а у другијем шиндром или сламом; овдје ондје има кућа покривенијех и плочама. У сасвим врлет-

нијем мјестима куће нијесу у једном реду, већ су с три стране једна уз другу призидане да изгледају као права гомила. Многе куће имају пушкарнице. На стрменијем мјестима неке су куће на два пода, и у доњем држе краве и другу стоку. У свима кућама, било да су на један или на два пода, само је једна просторија у којој сви живе. У средини или у углу гори ватра гдје се готови јело и гдје се, кад је хладно, грију. Код угледнијих имају у томе простору неколика одјељења, тако да бар свака ожењена глава са женом и дјецом одијељено може спавати. Прозори, гдје их има, а тако и врата стоје преко цијеле године цио дан, а често и ноћу, отворени; правијех соба с пећима нема никако.

Свакојако има појединијех људи који нијесу нимало сујевјерни, али се то за читав народ не може рећи, у толико мање, што је тешко одредити границу шта је сујевјерица, а шта није, која би се на све народе могла примијенити. Ја ово истичем колико ради оправдања што међу Црногорцима и Србима у опште има сујевјерица, толико и да одбраним Црногорце од онијех, који их описују као много сујевјерније него што су. За Црногорце се може уопште рећи да су мање сујевјерни, али и мање побожни него Срби у Србији.

у Београду

Бр.

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ
НАРОДА СРПСКОГА.

ОПИСАО ИХ И ЗА ПИТАМЈУ

ПРИУГОТОВИО

ВУК СТЕФ. КАРАЏИЋ.

Трошком народнијех прилога.

Mit Vorbehalt des Uebersetzungsrechtes in fremde Sprachen.

У БЕЧУ

У наклади Ане удове В. С. Караџића.

1867.

ТЕМА БРОЈА

ТЕМА БРОЈА

„БЕЗ СЕНКЕ СУМЊЕ“

Иво АНДРИЋ:
Оптимизам Вука Караџића

Меша СЕЛИМОВИЋ:
За и против Вука (одломак)

Владан ЂОРЂЕВИЋ:
Свети Сава и Вук Караџић

Рад непознатог аутора: Вук Св. Караџић

Иво АНДРИЋ

ОПТИМИЗАМ ВУКА КАРАЦИЋА

„Да човјек може двјесто година живити, дочекао би чути о себи много пријатнија мненија, него ли што су садашња. Томе се зацијело ви надати можете“.

Тако је писао Вуку један од његових следбеника 1847. године, тешећи га за неразумевање и за нападе савременика. Вуков пријатељ се преварио, јер „пријатна мненија“ нису чекала двестоту годишњицу од Вуковог рођења него су дошла и раније, али песимизам тога пријатеља показује какви су и колики били отпори на које је Вук Караџић наилазио још и крајем педесетих година прошлог века у само предвечерје његове победе. Једно од таквих безбројних посмртних признања биће и овогодишња његова прослава, то јест низ приредаба и научних сусрета посвећених Вуку у току целе ове 1964. год. као стоте године од његове смрти. Личност и дело Вука Стефановића Караџића, проучавани много и раније, биће и овог пута испитивани са разних страна од наших југословенских и иностраних лингвиста, историографа, књижевних историчара, етнографа, друштвених и политичких радника, јер Вукова интересовања и испитивања била су тако многобројна и разноврсна да их ми овде не бисмо све могли ни набројати. Али ми нисмо ни позвани да испитујемо Вуково дело, још мање да дајемо научне судове и оцене, него да оживимо у сећању духовну физиономију и морални лик Вука Караџића, или бар неке карактеристичне црте његове.

Ми немамо потребе ни да износимо овде биографију Вукову, која је довољно позната. То је пут од јадарског сељачета које је, као што се каже, прва слова научило чувајући овце и пишући мастилом од размућеног барута на хартији за савијање пушчаних фишека, па до оног општепоштованог старца чији нас портрет патријархалног изгледа често посмат-

ра својим жарким очима испод густих, седих обрва, као да још и сад жели да чује нешто од људи свога језика или хоће нешто да нам каже. То је био дуг и плодан али изузетно напоран и тежак живот, са много рада, одрицања и оскудевања, болести, разочарања, па и увреда и понижења али и ретке истрајности, унутарњег достојанства и доследности самом себи. По том свом животу изузетног човека, борца и новатора, као и по свом обимном делу Вук Стефановић Караџић спада у велику, не бројем велику, породицу оних који су својим умом и проницљивошћу, колико и својом снагом и смелошћу откривали светове и отварали путеве, или доносили свету нове идеје и законе, борећи се у исто време несебично и неустрашиво за њихову примену и остварење.

Учени Словенац Јернеј Копитар увидео је одмах вредност и обдареност младог Караџића кога је запазио међу српским емигрантима у Бечу, кад је писао: „Овде је неки Вук. То је најбоља глава међу Србима“, и кад га је доцније назвао „граматичким генијем“.

Са видовитошћу људи који откривају дотле непознате или бар непризнаване истине, Вук је одмах, чим је стекао основна знања уз Копитара, схватио своје време и положај свога народа у том времену, као и свој животни задатак у том народу, и од онога што је једном схватио није одступао. Оснивач наше новије књижевности, „створац чисте српске прозе и стила“, као што каже Љ. Стојановић, човек који је „извршио демократизацију нашег језика“, као што каже Скерлић, провео је више од четрдесет година у борби којој пример треба тражити само у животима великих реформатора.

„Без заната, без ноге, без капитала, а трудећи се о просвешћенију рода“ као што је писао Фрушић, Вук је успео да изгради своју личност, да накнадно стече потребна знања, и да у исто време води борбу против великих и моћних овога света, против појединаца и установа и, што је најтеже, против навика, предрасуда, „деспотическог незнања“, против немаштине и понижења, зависти и клевета, и свих врста људске беде. Сакат и сиромаш, нешколован, он је после пропасти првог српског устанка изишао у јавни живот без илузија али и без колебања. Сам је дао слику тога свог изласка већ својим првим иступањима. „Мене је истинска ревност к роду моме ободрила и принудила ме да зажмурим и да једанпут тумарам главом кроз

ово трње, макар на ону страну сав подеран и крвав изишао; само нека се зна стаза којом би се други могао лакше усудити да прође.“

У тој слици још чисто рустичног порекла све је било предвиђено, и борбени, одметнички начин његовог поласка („тумарнути“) и трње које га чека, све осим једног: да би могао можда не успети и заглавити негде у том трњаку. То му није на ум падало, то му није допуштао његов урођени оптимизам и нека чудесна вера у себе и свој задатак, која редовно прати људе његовог кова.

По свом упорству и непоколебљивој вери Вук из првих година свога рада подсећа заиста на старе морепловце који су веровали у постојање далеких и непознатих земаља и који су се борили и страдали да би убедили и друге у то, да би разбили предрасуде и нашли средства за своја открића. У његовом случају десило се нешто што се не дешава често, нарочито не у нас. Човек акције и човек мисли, рушилац и градитељ слили су се у истој личности у једну целину.

Чим је, уз помоћ Копитара, Мушицког и других пријатеља, утврдио прве основе свога правописа, он се више не мири са улогом претходника, који ће само крчити пут за друге, него га свесно и упорно брани. „Ви знате да од моје ортографије правилније бити не може“, писао је он Давидовићу, а Сими Милутиновићу: „Ти ваља да знаш да сам ја у том данас мајстор бољи од свију Срба.“

Тако је било и у свему осталом. Још оштрије он је бранио доцније и свој *Рјечник* и своју граматику. У почетку своје борбе, као млад човек, он упућује моћнијима и ученијима од себе своју ратоборну поруку о народном језику уопште: „Језик је добар, него ми треба да га учимо.“ И са необузданом жељом која ће га пратити до краја живота додаје: „Сто година би мало било најбољем списатељу да сасвим научи језик орача и пастира.“ Или: „И што је год мјесто веће и има у себи више господе и књижевника, то се у њему говори горе.“

И ништа на свету, ни беда ни разочарања, ни сила ни наговарање, ништа га није могло нагнати да од свог уверења одступи. У личном животу он се, како каже један биограф повијао и довијао, гутао срамоту, служио горег од себе, мољкао, али у основној ствари, у својој визији народног језика, остао је прав и непоколебљив, реформатор, борац и победник.

Као у неком хладном заносу, неосетљив, он корача ка свом циљу, и од ударца до ударца иде напред, као да лети ношен ударцима. Када му у најтежим временима пријатељи предлажу мирење са противницима, он пристаје, али чим осети да би то могло испасти на штету његове идеје, „ствари“, како је он говорио, Вук постаје херој мисли.

„Ако они мисле да ја оставим моју ортографију, онда од мира неће бити ништа, јер ја то не могу нити оћу учинити.“

Живећи у туђини, још слабо познат, он се на подручју језика од самога почетка готово понаша и говори као нека суверена сила или моћна установа. То његово заиста тешко разумљиво самопоуздање нема ничег од надмености, плитке сујете ни патетике, па ипак оно ће, уз урођену његову оштрину и уочљивост дуго одбијати једне људе од њега, али привлачити друге. Из Вукове преписке јасно избија нека готово магијска снага његове личности. Он зна добро да је тренутно све против њега, и да ће још дуго бити, а зна такође да „од сербске литературе живити значи колико из капуцина чорбу сркати“ (Фрушић), то јест и просјачити и не бити сит, па ипак на све нападе моћних и учених на његов правопис он одговара: „Али ако бог да те ја од куд добијем новаца, нећу ја од њих српског језика ни ортографије, него ћу лијепо *joш* начинити, пак ћу мој матерњи језик онако писати као што га милиони душа говоре“.

То звучи као завршетак оне велике симфоније о милионима загрљених људи. С тим милионима он је заиста у вези – и ту је његово преимућство – из њих је поникао, никад није с њима изгубио везу, из њих црпе снагу у свој велики позив и у заједничку будућност. И зато је тачно речено: „Вук је гледао у широким народним масама снагу, вредност и извор препорода.“ Као мало који од наших тадашњих људи он је тачно осетио који је правац узео развој света, шта његово време и прилике у његовој земљи од њега траже, и шта он може и треба да им да.

Пратећи Вукову преписку из године у годину, ми најбоље видимо његову самосталност мишљења и слободу израза према противницима као и према пријатељима. У исто време ту као да гледамо како се постављају и утврђују први закони једног језика, полагаано и мучно, али просто и природно. Пратимо рађање и ход једне идеје, њено развијање и гранање, и све њене дуге и променљиве борбе са заслепљеношћу силом и

егоизмом заинтересованих група, са окорелошћу утврђених навика. Видимо Вука како богорада десно и лево за новац потребан за штампу, напада противнике и брани се од њих, понекад се у понечем и мудро склања с пута, али ради без колебања и предаха, саставља правопис и граматику, издаје народне песме и речник, удара темеље „језику и штилу“, никоји деценијама неће нико прихватити али којим ће се доцније нараштаји служити,

Кад хоће да приступи објављивању *Рјечника* који је израдио уз Копитареву помоћ, он поносно пише Мушицком: „Ал ја се бринем о општем благу – Рјечнику – с мои' опанци.“ Затим узајмљеним новцем даје дело у штампу, а пријатељима шаље пробне табакe са мирном и чврстом поруком: „Такови ће бити Српски Рјечник“. И Јакоб Грим је имао право кад је доцније писао за Вука: „Сам својим снагама он је извршио оно што иначе само скупним напорима полази за руком.“

Тек у поређењу са онима који су у дугој борби били око њега, било као пријатељи и саборци, било као противници или обазриви неутралци, искаче на позадини преписке оштро и јасно Вуков прави лик. Ту може најбоље да се види да борбе против њега нису вођене само на страницама новина књига и часописа, ни на седницама учених друштава, него и силом, полицијом и новцем, и свима оним средствима којима располаже један друштвени ред људи у одбрани својих стварних или уображених светиња, то јест својих интереса, навика и установа. Дуг и тежак је био Вуков пут, на њему је он имао одушевљених и пожртвованих присталица, али још много више огорчених и моћних противника: његова борба је дуго времена доносила само штете, неприлика и тешкоћа сваке врсте. А сам Вук није био нимало лак ни прилагодљив него тврдоглав и врлетан човек коме је требало много места на хартији и у животу. И посве природно, дешавало се да су многи који су, увидевши истину, били кренули за Вуком, заостајали обесхрабрани, напуштали наоко безизгледну борбу против утврђеног и добро брањеног реда ствари, и повлачили се или се чак окретали против оног што су до тада славили и заступали. Познат је и типичан случај Лукијана Мушицког. Пријатељ и одушевљен сарадник Вуков у прво време, учен и угледан песник, архимандрит, по свим особинама свога духа и карактера он не може да га до краја прати на том путу. Карактеристично је да је он већ у почетку држао, како се каже, у свом

манастиру Вуков портрет, али скривен испод друге слике. И заостао је убрзо. А Вуку је писао овако: „Много је реформе уједанпут! А промислите како су прошли сви реформатори. Тешко си вашим штакама.“ Он види, каже, да се Вук решио за нова слова. „К тому ви слутите с њима на велику јерес. А ја, тако ми аљине и леба не смем се у то упуштати.“ Вук му је одговарао на свој начин. „Ви сте ми казали да будемо конзеквент, и оћемо вала!. . . Не бојте се ништа. Наша је побједа!“

Победа је била далеко, за читаве деценије удаљена, али Вук је имао способност да види оно што је далеко и смелости да крчи пут томе у сусрет. А истом Мушицком писао је овако: „Кога се бојите кад вам ум каже да онако треба?“ ... „Друге учите да узму ума штит, и да буду своји; а ви сами нијесте своји.“ „Пријатељство наше немојте у томе нимало да вас смета, него ако мислите да је правије, слободно окрените против нас ако ли нећете да пишете по свом уму, као што мислите да је право, него тражите какав добитак, тога код нас и тако наћи не можете.“ И он му је поручивао да се не боји противника, него, напротив, да он њих заплаши. А кад га је Мушицки потпуно напустио, он је, пишући неком о том, нашао само три речи: „Срећан му пут!“ без жаљења и вајкања.

Лукијанов страх од реформе, то треба казати, није био заснован само на његовој плашњи од друштвених последица, плашњи за „аљину и леб“, он је много дубљи од тога. Нису сви Вукови противници, одреда, били само плашљивци или чак злонамерни људи. У питању је била типична и тако људска бојазан од смеле новине, органска повезаност са оним што је утврђено и признато, страх од „необичности“, како је, још пре Вука, 1789. године писао млади српски преводилац Емануел Јанковић. – То је био основ оног страха који је одбијао многе тадашње школоване људе од Вука и његове реформе, и то често и оне који су му били пријатељи, који су са дивљењем и можда са притајеном завишћу гледали Вука како продужује својим необичним и опасним путем, који су увиђали да је он у праву, па ипак му поручивали да не могу са њим и да ће наставити да пишу и даље „старом, ако ће и неваљалом ортографијом“.

У великој драми са срећним завршетком, коју чине Вуков живот и Вуково дело (јер је пут сваке идеје једна драма) има цео низ ситних личних, дирљивих и човечанских разум-

љивих драма. Учители и попови из Војводине изложени су прогонима виших власти због Вукове јеретичке ортографије; они страдају и често се дешава да клону. Тако један пише Вуку да је решио да и он нешто „изда на свет“, и додаје: „Него ево туге! Ја сам рад био да се вашом ортографијом штампа, а већ сам двапут укорен био, што нећу на њу да омрзнем; сад већ и не смијем ником писати овако као што Вама пишем.“

А пишући то Вуку, несрећни човек, ваљда у несвесној жељи за компензацијом, претерује и пише слово ј, ту анатемисану јоту, и тамо где му нема места.

У Преписци има доста оваквих примера који показују како је тешко било бити вуковац а како тек Вук. Познајући људску природу и знајући добро шта је борба за разумну и напредну новину, Вук је могао разумети да има људи који ће застати пред запрекама и „против свога сопственог увјеренија уступити злоби и насилију“, могао је схватити слабости и колебања, али се никад није дао сам поколебати. А колебали су се понекад и најближи и најјачи.

На латинску *jouu* била је толика повика да је и сам Ђура Даничић долазио на мисао да попусти, не у суштини него у форми, и да се место озлоглашеног ј узме слово нешто друкчије по облику. Противан попуштању већ остарели Вук му на то одговори: „Ти тако млад и здрав па се уплаши: гледај мене стара и саката, с једном ногом и с том већ напола у гробу, па се ипак не плашим“.

Ништа боље није било у Србији. Само друкчије. И ту, као и „преко“, Вук је био „србског језика помрачител“. Неписмени али утицајни људи говорили су Вуку у лице да нико од Косова до тада није нанео толико штете и срамоте српском народу као он. И због скупљања српских народних песама са њим су, како он сам каже, спрдњу терали. Годинама он је наилазио на отпоре и нераздевања. А понекад је бивао од кнез-Милошеве околине изложен поступцима које је историчар Михаило Гавриловић назвао „делиријум простачког безобразлука и цинизма“. Године 1832. објављена су у Београду „Основанија“, тј. правила по којима кнежева канцеларија треба да цензурише књиге. Том уредбом се забрањују дела у којима се грде верске светиње, напада држава, износе неморалне мисли итд. А поред тога забрањује се штампање књига

„које би написане биле с писменима *љ*, *њ* и *ј* по ортографији познатог списатеља Вука Стеф. Карацића“.

Томе треба додати да и најбољи и најпросвећенији људи тадашњег времена, као Његош, Шафарик и други који су Вука познавали и ценили, нису могли увек и у свему да му помогну, јер су често морали да се држе по страни, из разних разлога и обзира.

Да слика буде потпуна, треба казати да је било и верних и непоколебљивих вуковаца и новописаца, који су били и остали уз њега, као што је, на пример, онај који му је писао: „Осејћам у мени, да би се свачем отважити могао, кад би само знао да би Вама тим поможено било.“

Али уопште узевши, за цео Вуков тадашњи рад могло би се са доста оправдања казати оно што је Мушицки рекао некад за Вуков *Рјечник*, „публична и јавна хула, гнушеније, презреније и омерзјеније – његови су пратиоци“. И то је трајало, час јаче час слабије, готово целог његовог века. (Једино у иностранству Вук је од самог почетка наилазио на више разумевања, па и помоћи.). Тек десет-дванаест последњих година Вукова живота отпори су, најпосле, почели један по један да падају, а уместо њих да долазе признања и одликовања из свих наших крајева. Вук је у то време, признат од књижевних кругова у Војводини, достојно приман у Србији; он је почасни грађанин града Загреба и пожешке жупаније итд. Али све до тада плео се око Вукове личности час јачи, час слабији олујни ковитлац од мржња и прогона сваке врсте, неспоразума и противречности, симпатија и идиосинкразија које данас није увек лако размрсити и разумети. Тај вртлог био је такав да би сваког другог ућуткао и оборио. Како се у њему Вук држао, то смо укратко казали и покушали да прикажемо. Теже би било одговорити на питање како се могао одржати. Објашњење треба тражити у савремености и оправданости његових идеја о језику, али и у особинама и карактерним цртама Вука Стефановића Карацића; у снази ума и ведрини духа његовог; у робуственој једноставности његове богате психе; у одсуству сваког страховања и обзира тамо где им места нема; у јунаштву које је било сачињено од храбрости, али и од рада и стрпљења; а понајпре и понајвише у оном што смо напред, у недостатку бољег и суптилнијег израза, уопштено назвали Вуковим оптимизмом. Овде реч оптимизам не означава неки ружичаст

поглед на свет ни на наивну самообману, него поверење у будућност, увереност да човек и његови послови, упркос све-му и поред свега, иду путем усавршавања и напретка, да је такав напредак могућ и да за њега треба и вреди радити, и борити се, без обзира на непосредне резултате и видљиве користи. Уопште, без обзира.

Постоји у Вуковом писму Мушицком, још из 1818. године, једна његова узгред бачена реченица која звучи као гесло. Износећи своје муке и тешкоће, Вук се нагло прекида и пише, као да узвикује: „Не да се, али ће се дати!“ Из те реченице, иако је штампана на хартији, осећате како бије топао дах живог човека. Она би могла да стоји као нека девиза Вуковог живота. Али он је био и без девизе. А те речи мирне стоичке храбрости спадају међу оне које вреди памтити. Па иако храброст и постојаност не могу просто да се науче из књиге, добро је кад у историји народа светле такви примери као што је Вуков.

Пре више од сто година завршен је Вуков рат. Слегле су се и потонуле у забраву многе обостране страсти или слабости, наглости и заблуде. Тешко би било данас, и онима који су позвани за то, бити сасвим праведан судија тадашњим зарађеним странама, тачно сагледати и правилно оценити све елементе те дуготрајне и велике борбе о којој смо ми овде говорили само схематично, без нијанси и сенчења. Победом Вукових основних идеја давно је окончан бој у ком је задуго било много забуне и магле и у ком, као у народној песми, понекад заиста брат брата познати није могао. Па ипак, дах оне девизе и дух оне вуковске постојаности допиру и до нас, и по њима Вук Стефановић Караџић заслужује увек нашу пажњу и наше дивљење, као што цело његово дело заслужује захвалност и признање потомака. Ми му то дугујемо. „Помислите на потомство“, опомињао је он колебљиве пријатеље и сам се у најтежим данима тешио потомством. „Једина је награда моја, којој сам се зато надао, била ова, да учини и у овом послу вешти људи, после смрти моје кажу да сам ја мој посао разумео.“ Потомство му је то признање одавно одало. Школе и улице многих градова по Југославији носе његово име. Вук Стефановић Караџић има већ одавно своје споменике у нашој земљи. Али најлепши споменик који му можемо подићи то су љубав и интересовање које ћемо посветити језику. Јер језик је, то сви знамо, жива снага са којом је везана не само култура

него и само постојање једног народа. А питање језика — то је очигледно, али то треба стално понављати — није само ствар људи од науке и пера, српских и хрватских лингвиста и књижевника. Сви смо ми, без разлике, позвани да будемо творци и чувари језика, и сви ми, свесно или несвесно, утичемо на његов развитак, усавршавајући га или кварећи. А наша дужност је да чувамо оно што је Вук називао „чистота и сладост нашега језика“. Мушицки је, иако на свој начин, рекао истину када је писао да „језик свет бити мора и писцу и неписцу“. И са нашим се језиком, на његовом данашњем степену развитака, дешава исто што са свима језицима света; и у њему се врши сталан процес стварања и растварања; он се мути и бистри, бистри и мути, троши се и крњи, али и расте обнављањем, богаћењем и превазилажењем сама себе. Томе, природном току ствари не може нико крај сагледати. Али једно се, мислим, може већ сада казати. У том развитуку, у његовој основи, биће, као и до сада, увек присутан стваралачки дух Вука Стефановића Караџића.

Пре сто година, на данашњи дан, Вук је, као частан победник, напустио свет живих, свет у ком се пише и говори, и у коме је он водио своју историјску борбу за говор и писмо. Смрт која брише само нестварне величине, а истинске учвршћује и уздиже, издигла је и од тога дана све више дизала лик Вука Стефановића Караџића. Томе сада већ одавно историјском лику ми и овде вечерас одајемо пошту, исто као што су то чинили нараштаји пре нас и као што ће то, ја сам уверен, чинити и они који ће доћи иза нас.

Урош Кнежевић: Вук Ст. Караџић

Меша СЕЛИМОВИЋ

ЗА И ПРОТИВ ВУКА (одломак)

VI

Али Вукова победа није скинула са дневног реда питања о која се Вук спорио са својим противницима. Побуне против Вука, обично у временима кад се нешто битније мењало у нашим оријентацијама, настајале су или због дословног узимања слова Вукова, или због догматичности упорних вуковаца.

Десило се, ни двадесет година после Вукове смрти, да је темпераментни и несмиљени Недић ликвидирао последњег вуковца, М. Ђ. Милићевића, слично као што је Вук учинио са Видаковићем и Хаџићем. Тога, по Даничићу, творца српске новелистике, Недић је назвао никаквим приповедачем, који је, у претераној ревности да пише народски, био баналан, вулгаран, немогућ, све што он пише то је „намештено, усиљено, лажно... досадно и неприродно ачење“. Милићевић иде за Вуком, каже Недић, али не сме се заборавити да су се времена од онда променила, и да много штошта што је онда могло бити, данас више не може. Мада каже за Вука да је „ретка ума и способности“, Недић, западњак-англофил, презире „народски правац“, повезујући га с Вуком.

Не задржавајући се на тенденцији оживљавања идеје о књижевности готово идентичне с Хаџићевом (као што је на пример „идејал“ певања Јована Илића: народно песништво, јелинска књижевност и савремени светски класици), нити на оживљавању, са знатно више талента и успеха, поезије „мирног чувства“ и „објективне лирике“ Војислава Илића, чак и са лексиком тог довуковског књижевства, поменимо мишљења која су директно опонирала Вуку. Скерлићева, пре свега.

У студији *Омладина и њена књижевности*, и у другим делима, Скерлић напада вуковски догматизам и изричито одбацује Вука и његов правац. Он у нашој културној прошлости види две супротстављене појаве, два опредељења, два на-

чина мишљења, Вука и Доситеја, и одлучно се изјашњава за Доситеја (као Мушицки, као Видаковић). Скерлић каже: „После пада романтизма, од 1870. године, када су се опет почеле ширити рационалистичке идеје, српски духови су се стали враћати Доситеју Обрадовићу. И данас српски духови деле се на два дела: на оне којима је родоначелник Доситеј Обрадовић са његовим широким рационалистичким и западњачким идејама, и на оне којима је родоначелник Вук Караџић са својим романтичарским и традиционалистичким идејама... И одиста, данас после више од једног века, Обрадовић изгледа ближи, модернији, живљи од Вука Караџића, садашњост и стварност дају му за право“.

Скерлић сматра да романтизам Вука и „Вукове омладине“ значи реакцију на Доситејев рационализам. Изједначивши тако Вука са романтизмом и романтичарима, Скерлић види разлике и супротности у томе што је Доситеј за здрав разум, а романтичари су се препуштали „маштањима и сањаријама“; Доситеј тражи оно „што је саобразно здравом разуму и корисно друштвеној целини“, романтичари проповедају неодговорни индивидуализам; за Доситеја су народни обичаји доказ заосталости и варварства, за Вука и вуковце „највиши израз народне душе“, „поуздан доказ народне супериорности“. Доситеј заговара науку и општечовечанску просвету као извор напретка и опстанка, Вуку и романтичарима је довољна народна поезија, они „траже у њој извор и утоку мудрости, сву етику и естетику... алфу и омегу свега знања и уметности“. Доситеј је просвећени западњак и тражи да се користе туђа велика искуства у култури; романтичари презиру „трули запад“ и верују у „српску културу“, коју „никада нису ни дефинисали у чему се састоји“. „Између Доситеја и романтичара наших, постоји разлика која је између разумна човека који ведро гледа преда се у будућност и збуњених људи и магловитих глава које гледају назад у прошлост.“ Зато по плодности и дуготрајности утицаја и по користи коју је донео народу, Доситеј је за нову културу и просвету оно што је био св. Сава за стару. „Он је био духовни препородитељ српскога народа, творац нове српске књижевности.“

А у Скерлићевим полемичким списима о језику открићемо сличност са мишљењима Мушицког, Видаковића и Хаџића, чак и у фразеологији. Занимљиво је како у новом време-

ну, у овим приликама и за нове потребе васкрсава стара мисао и постаје нова вредност.

„Данас се не признаје више један апсолутан граматички кривични законик“, каже Скерлић у чланку *Филолошки догмајичари и књижевни језик*, „ми не верујемо више у филолошке догме нити признајемо догматичну ортографију. Ми држимо да је језик жив организам, да је у вечном постојању, у непрекидној еволуцији... Код нас Срба, смешно је мислити да ће језик Вука Караџића и Ђуре Даничића, језик једног тренутка и којим су се могле скупљати народне приче и писати филолошки трактати, остати за вечна времена светиња у коју профане руке не смеју дирати. Данашњи књижевни нараштај, који је тако очајно јеретичан, готово даје за право Вуковим противницима који су писали да *књижевни* језик стварају не филозофи но књижевници који њиме пишу. За шездесет година култура и књижевност у српском народу знатно су се кренуле напред, духовни видици су се проширили, душе су постале сложеније и за нове идеје и за нова осећања ствара се нови, развијенији, виши књижевни језик“.

Затим (*О нашем језику*): „... Ми мислимо да језик стварају они који њиме пишу, књижевници, који имају нове појмове, идеје, преливе и суптилност мисли и осећања, и имају да нађу и налазе нове изразе.“

Жестоко ударајући по Павлу Марковићу-Адамову, који се клања пред народом, дивом душевним, Скерлић грми на русовљевску и романтичарску дивинизацију простога народа, на оно „ограничено клањање мужичком кожуху“: „Див душевни, огрезао у беди и незнању, далеко је од тога да буде наш вођа, маса народна има да иде за мисаоном елитом човечанства“.

Није тешко видети да Скерлићева схватања базирају на тачним опсервацијама, али и на упрошћеним супротстављањима и кривим силогизмима. „Трибун националне експанзије“, рационалан и рационалистички дух који је од књижевности тражио да буде саобразна здравом разуму и корисна друштвеној целини, противник маштања, сањарија, индивидуализма, просвећени западњак који је захтевао да се користе велика искуства европске културе, нарочито француске, поистоветивши Вука са романтизмом, а романтизам са традиционализмом, Скерлић је све то одбацио у име ведрога гледања „преда се у будућност“. Изменило се време, народ више не мора еле-

ментарно да се доказује, сељаштво је престало да буде представник националног духа; то је сад буржоазија и њена „мисаона елита“. Њен допринос развоју језика није безначајан, мада измене нису суштинске.

Насупрот Скерлићу, Милан Богдановић – да поменем само најкарактеристичније случајеве – замера Вуковом „покрету“ управо оно што Скерлић налази да му недостаје: рационалне и рационалистичке побуде (и зато он нема „непосредне унутрашње везе с Јакшићевом појавом“; Скерлић, међутим, каже да се вербализам, индивидуализам и мржња на „трули запад“ код романтичара јављају под непосредним утицајем Вуковим). Богдановић је нарочито огорчен на онај „укочени рационални ред речи који је код нас остао иза Вука, и који се још више учврстио и окаменио француским утицајем“. Зато, „остаје отворено питање, да ли Вукова реформа, поред све неизрачунљиве благотворности, није можда у извесном смислу зауставила и на другу страну обрнула нашу књижевну мисао одбацивши онако апсолутно језик и стил 'славјанских писаца'. Било је, чини се, у њиховом изразу више услова за дубину и за тајанствено, дакле и за емотивно, него што их је могао имати рационални језик Вуков“. (Други, опет, сматрају да је управо француски утицај, који је створио српску Модерну, деловао да се коначно прекине са старим, вуковским путем у формирању књижевног језика.) Полазећи тако са сасвим различитих позиција, један за рационалност, други против ње, Скерлић и Богдановић налазе да је главни кривац Вук, само Скерлић мисли да је Вуков грех што је дезавуисао Доситејев рационализам, а Богдановић - што га је обновио.

Станислав Винавер, уверени бергсоновац, у сталној тежњи за максималним изразом, непријатељ „глатког академизма“ и сваког догматизма који ствара мртва правила без вредности за поетско стварање, страсни тражилац скривених могућности песничког језика, такође покушава да продре у тајну односа између народног и књижевног језика у нашем времену. Његове надахнуте импровизације обилују проницљивим запажањима, али и једностраним решењима. Тежећи за апсолутним поетским језиком, „надјезиком“, који открива не само директна значења већ и оно чега у језику нема, он тражи језик који изражава појединца „у односу на сама себе“, а не народ, племе и појединца у односу на племе, што је карактеристика старијег, Вуковог језика, језика народне поезије. Тај десетера-

чки начин изражавања и мишљења, који се дуго одржао у нашој поезији и прози, а видљив је чак и код оних који су мислили да су га се ослободили, у ствари је стари пркос, стари отпор, али неиздржљив, ломљив, спреман на клонућа. У десетерачком Вукову језику сачувало се „гломазно наслеђе исконских, свима одјецима снабдених наставака, завршетака, непогубљених слогова и предуга, компликована љуљања и изљуљавања главних и споредних акцената кроз набубрело, разводњено ткиво једне исте речи“. Насупрот тој коби традиционалног језика, који пешачи реч по реч, та некад апсолутна реч не живи више сама, већ у групи, у војсци; и не постоји више музика самосталне и засебне речи, већ музика реченице. „Свака реч за себе нешто смера, значи: али је коначни израз у њиховом ритму, у начину на који су удружене, у оном чега у речима нема. Напор да се изађе из „грубог језика предметног и себарски недоумевајућег“ (о чему је говорио још стари Мушички), треба да доведе до једног јединог излаза и решења: „реченицом мислити“, „почети мислити, најзад, вишом једном психичком јединицом“, ритмом се борити против статичности.

Незадовољан Бојићевом хладноћом без маште, и ледено правилним римовањем, према Вуковом речнику, Винавер се исповеда: „Ја сам говорио да треба тражити технику српскога стиха можда у старим текстовима. У таквим моментима био ми је мрзак Вук Карацић и његова реформа“. Зато што је (видели смо да то каже и Милан Богдановић) толико рационализовао језик да је постао неупотребљив за стих, и сувише тврд да би изражавао треперење, „лепрш“. Стари текстови вукли су га у „златну таму“: „Ми смо тада осетили да је потребно ухватити везу са Византијом. Ја сам држао да је Византија потребна да бисмо обновили традицију језика коју је претргао Вук“. Уместо вуковске симетрије, монотоне и рационалне правилности и монохромје, Винавер замишља Византију као, једну могућност преплитања муклога и звучнога, тамнога и блештећег“. Народни десетерац, јасан и прецизан, био је далеко од Византије; александринац, „наслеђе београдске школе“, француске провенијенције, био је погоднији за адекватан израз Византије, код нас. Тражећи начина да разбије десетерачко-трохејску тврдоћу, дошао је на мисао, познату и цитирану код Јована Хацића, да се искористе могућности које леже у античком и полуантичком ритму, и у њиховој синтези са десетерцем, „тако да десетерац више изрази нашу језгровиту и прими-

тивну концентрисаност, а неки други антички ритам и једну расплинутију али сигурнију и већма победничку културну ширину“. Излази из оквира овог прегледа разматрање о тражењу решења којим би се наш песнички језик решио своје коби (мада би сасвим лепо лежао, као много штошта друго из те области, у још ненаписаној историји нашег књижевног језика и стила), али да не оставимо недовршено: Винавер потири, превазилази сва та лутања сазнањем да су он и његова генерација били неверни тајанственој матерњој речи: „надајући се да смо подражавали нечем бољем и савременијем: страном обрасцу. У ствари, не нашавши своје основно, како бисмо га могли подесити ма коме и ма чему“. Стил и израз за своју „грозницу модерне мисли“ модерни човек ствара у „отачаственој стихији језика“. Ова Винаверова мисао је једноставна и аксиоматична на први поглед, али су ето могућа, понекад и потребна, дуга лутања да би се до ње дошло. Значајна је и Винаверова мисао о континуитету. Носталгична тежња за дугим трајањем, за прастарим извором који се не губи, за животом који је постојао пре нас а ми га настављамо, код неких песника изражена у рестаурирању наше средњовековне славе и сјаја (код Дучића, на пример), у Винавера је племенитија и суптилнија: тиче се језика и духа, који, сазнати, могу дати снагу и зрелост далеком потомству. Да је Вук претргао ток тога трајања, његов грех би био велик, неопростив. Али континуитет језика је прекинут давно пре Вука, и језичка традиција се није могла обновити. Сачувана је једино језичка традиција у народним песмама: књижевни језик требало је стварати од самога почетка и само на тој основи. Мада је Винавера пре свега интересовала интонација, музика, ритам реченице и језика, он је рекао веома интересантну мисао о језику у нашем времену, у основи исту као што је и Вукова, да песник треба да иде за народом, да слуша његов говор и његову говорну мелодију, само то није више, као код Вука, језик и говор села, већ језик и говор града, чија је суштинска карактеристика брзина, музика реченичне целине и апстракција. Тај захтев за урбанизовањем нашег језика, изречен прилично давно, обнавља се данас као сугестија о суштинској језичкој измени, а то није суштина.

Могли бисмо навести још прилично писаца који, све до данашњег дана, и до ове, 1966. године, противурече Вуку, проглашавајући га кривим за многе наше невоље и муке с језиком.

А кад је тако, значи да постоји нешто у том језику што нам не да мира, што нас оставља незадовољним стотину година после Вука, иако се од тог времена много штошта изменило и у језику и у литератури.

Простонародни језик, језик села, „далеко од градова“, није довољан данашњој књижевности. Али он није био довољан ни савременицима Вуковим. Не само Његошу који је, у тежњи да мишљу обухвати небо и земљу, тражио сва језичка средства што му их је пружао сав језик до њега, већ ни Бранку. Није био довољан чак ни самоме Вуку.

Од 1814. до 1847. знатно су се изменила Вукова схватања. Вук је паметно и широкогрудно реформисао своју реформу, да тако кажем; непрестано је проширивао своју замисао, употпуњавао је, усавршавао, богатио. Први, радикални захтеви су пре свега рушилачки: требало је уклонити из књижевности славјански језик, који није имао могућности развика, јер није потекао из отачаствене језичке стихије. Био је завршен у себи, јер грађен, и никаквих творачких принова није могао очекивати. Вук је то учинио веома успешно, доказавши да се у књижевности ишло кривом стазом: туђом; да је тај службени књижевни језик произвољна, *начињена* мешавина разнородних елемената, без органске везе с народним језиком, без везе са животом, зато и неспособан да говори о народу и животу; књижевници су изгубили језичко осећање и трагично су ишли у безизлаз.

Шта је могао да пружи у замену? Ништа од свега што је постојало у дотадашњој књижевности, чак ни блаженог Доситеја, јер је он народни језик хвалио, али га није познавао. Па ни писце који су пре Бранка писали народним језиком, Живковића, Никанора Грујића, Малетића, јер је њихов уметнички домет био сасвим скроман. Могао је да укаже само на народну поезију, стварно лепу у својој патријархалној, завршеној, али убедљивој аутентичности. И на изворно чист језик те поезије.

Својим речницима, првим и другим издањем, Вук је створио општу основу народног језика, који се није нигде говорио, али је сав постојао у народу, и одабран је по принципу „опћените правилности“. То је, дакле, синтеза народног језика са широких простора новоштокавског говора, у који су, без обзира на прокламована начела његове сељачке основе и суштине, укључене у извесне речи градског језика.

Али већ у преводу *Новой заветѣ* Вук је одступио и од тог синтетизованог народног језика, у којем је било сакупљено оно што је најбоље и најчистије у народном говору. Нови задатак и нови захтеви дали су и нова језичка, и стилска решења. Вуков језик у том преводу није чисти језик села, „далеко од градова“.

Међутим, општа основа је народна, образовање нових речи је народно, дух је народни. Сигуран језички осећај омогућио је асимиловање елемената којих у народном језику није било, а да се не оштети „опћенита правилност“ његова.

Учинивши то (кад више није постојала могућност рестаурирања славјанског језика, кад је идеја о народном језику победила, кад се код писаца прилично стабилизвала језичка сигурност), Вук је показао да не постоји догматски нормиран „Вуков језик“, већ да постоји могућност да се на широкој основи народног језика ствара средњи стил, једино могућ у књижевности, који се не идентификује са народним језиком, али му не противуречи. Средњи стил је једина могућност да се оствари индивидуализовани књижевни језик, језик сваког књижевника и сваког посебног књижевног дела. (Можда зато ниједан наш бољи, индивидуално обележен књижевник није писао чистим језиком народне поезије.)

Ни Јакшић, ни Лаза Костић, ни Војислав Илић, ни остали, доцније, нису напуштали „Вуков правац“, „Вукову школу“ (како тврде историчари књижевности), већ су развијали и стваралачки богатали суштину Вукове мисли. Напуштали су Вука и искривљавали његов прави смисао управо „вуковци“, фанатични следбеници (називали су га чак „светим“ Вуком), који су једну живу и животну идеју претворили у догму. Уместо да буде плодносна духовна оријентација, претворила се у мртви канон, у сметњу животу, као што је било и све оно против чега се Вук борио. Вуковци поштују Вуково слово а не дух (како каже Белић), и то оно слово које је најстроже, најискључивије, из прве, рушилачке фазе. За њих је једини узор у књижевности народна поезија; простота језика и простота писања је врховни идеал; Вуков речник је не само уџбеник језика већ и уџбеник живота; језик се немилице „чисти“, сасеца, осиромашује; ревни ученици исправљају чак и учитеља, одбацујући све старе речи које је Вук оживео у преводу Новог завета, чиме су нанели грдну штету нашем језику и његовом развоју. Створивши уски, пуритански штур, фолклорни академизам,

они су језик конзервисали, одвојили га од живота, силом га одржавали у сељачко-патријархалном стању и неразвијености, борећи се против свих тежњи да се језик прилагоди савременом животу и мишљењу. Филолошком критиком, која је књижевна дела судила само по језику, запостављајући естетску страну, бацањем анатеме на сваку књигу која није писана чистим народним језиком, искључивошћу свога примитивног народњаштва, они су обновили антивуковски калуђерски начин мишљења, које стваралачком развијању увек претпоставља дословност и тврдо правило. Борба против њих добијала је често карактер борбе против Вука и „вукизма“, а пробоји који су чињени сматрани су победом савремености над Вуковим анахроним традиционализмом. Без разлога и без икаква оправдања.

Вук није канонизирао никакав правац у књижевности, није нормирао језик затворивши га у ненарушиве схеме. Неспоразуми су настали чим се почело говорити о Вукову правцу, о Вукову језику, о Вуку рационалисти или романтичару, о следбеницима или отпадницима. Такво етикетирање, такво насилно сврставање у таборе, „партије“ временом одређена и омеђена постројавања (каква су чинили и поштоваоци и противници Вукови) неверно представља Вука. Вук је непогрешно осетио своје време, одредио се према њему и друге активирао на извршавању националне културне револуције. Целокупним својим радом он је скренуо пажњу књижевницима и књижевности на народ и на његов живот, и тако их отргнуо од застарелих тема, грчке и римске митологије, академског вербализма одација, привео их времену у којем су живели и отворио им очи за стварност која их је окружавала. Указао је, затим, на једноставну истину, и изборио се за њу, да се та жива стварност може и мора изразити живим језиком, који ће се, тврд, негибљив и оскудан у почетку, развијати и култивисати онако како се, у складу са животом, буде развијала и култивисала мисао. То је суштина Вукова дела („ако не од речи до речи, а оно барем узевши у скупу једно с другим“, како каже неисцрпни Вук), и његов значај је заиста историјски.

Многи приговори Вуку, а исходишта су им различита, често су неоправдани. Чак ни главно неуралгично место нашег језика, његова неумољива конкреција, мада је од Вука до данас изазивала отпоре и супротстављања, не може се сматрати као Вукова кривица. То је особина самог језика.

Владан ЂОРЂЕВИЋ

СВЕТИ САВА И ВУК КАРАЦИЋ УПОРЕДНА ЦРТИЦА ЊИХОВОГ ЗНАЧАЈА У ИСТОРИЈИ СРПСОКОЈ

Има један дан у години, који се слави по свима земљама српским, као опште-народна слава, и то је дан успомене на светога Саву, то је 14 Јануарије. Од Пеште до Пећи, од Ниша и Тимока до јадранскога мора, у све четири државе, на које је данас поцепан народ српски, па и по свима државама и варошима јевропским где се само неколико Срба састане, свуда се слави свети Сава. То није светац кога празнује само „прост“ народ, већ и они за које се обично каже да не верују ни у Бога а камо ли у свеце, и они остављају тај дан своје прашњаве књижурине на страну, да славе светога Саву, да искажу ма којим начином своју дубоку захвалност успомени тог великог Србина. У тај дан надмећу се српске цркве с академичким дружинама, грађанским општинама и школама, ко ће боље да прослави светога Саву. Па ко је био тај човек, што му је у народу тако жив спомен после толиких векова? Чим је стекао толику љубав и захвалност и далекога потомства?... Да се покупе све беседе, које су до данас говорене о његовим заслугама по српски народ, изашла би читава књижевност за себе, па опет ја мислим да му досад нико није дао оно место у историји српскога народа, које му доиста припада. То долази од туда, што се код нас историја до последњих дана сматрала као и у осталом свету до скоро, т. ј. као прича о томе колико је који народ имао краљева, које кога, убио да би сам дошао на престо, и ко се каквим угурсузлуцима одликовао од осталих госа по милости божијој. Тек у наше доба почиње се историја узимати као што треба да буде, т. ј. као књига о развијању културе човечанске у опште, у којој је побележено колико је која и де ја допринела да се унапреди род људски. У таквој историји несу тако назване „историјске личности“ ништа друго до представници оних идеја што су покретале народе у оно доба

кад су они живели, у њој су народи главно, јер само проучавајући њихов прошли живот може да казује како се развијала култура целог човечанског рода. Није дакле ни чудо, што се и у нас тек сада јавља жеља да с таквога гледишта разгледамо, шта је св. Сава, или да га његовим грађанским именом зовемо, шта је Раско Немањин у историји српској.

У оно време, кад је наш народ дошао и настанио се у овим земљама, у којима и данас живи, био је жесток бој међу народима истока и запада. И једно и друго одушевљавала је једна идеја, вера, само што сви беху у оној себичњачкој заплелности заборавили на језгро своје вере, на љубав, па се међусобно таманише и прождираше рад таквих ситница, као н. пр. да л' су биле црне или плаве очи у онога који је први казао да су сви људи браћа, и да треба да се као таква љубе и пазе.... Наравно и онда је било непоштених попова, па кад знамо колико они несреће починише у нашем бајаги просвећеном веку, појмићемо колико су жарили и палили по свом ћеву онда, кад још пије било никаквог знања, кад су им се народи морали предати као праве овце своје пастиру (попови и данас не могу другаче да сматрају људе него као стоку коју они чувају), кад јадним народима није остајало ништа друго на свету до вере, и кад су попови били неограничени заступници Божији на земљи.

Елем у такве чељусти западе наш народ. С једне стране Византија „та силна царица од два света и три мора,“ а с друге запад са својим папом, пред којим пузе краљеви и цареви као излемана пашчад, и који треба само да једном ноздрвом дуне љутито на некога, па да га одма прождеру, ма он Бог зна како силан госа био. И једни и други хтели би да прогутају тај млад, снажан народ, што очисти „Илирик“ од Авара, и у кога видеше толико животне силе, па да после с подмлађеном снагом нападну на свога противника, и кренуше сва поштена и непоштена средства да се о њега отимају. Уз то ваља да се сетимо какав је географски положај оних земаља које Срби настанише доневши уједно са собом и своје патријархално или боље рећи словенско устројство.... Тај положај беше као наручен за многобројне српске жупе а још згоднији за сепаратистичке жеље српских жупана, који несу много лупали главу да л' има народа српског и ван њихове жупе, и да л' што треба заједнички почињати, само ако је њима добро било. Било је до душе међу њима и честољубаца, који су се отимали о „велико“

жупанство, то јест о неко јадно старешинство над свима жупама, и на њих беху особито бацили око и Византија и папа. Њихови новци и бургијашења учинише те међу српским жупанима не престајаше крвав рат, који је сатирао цвет снаге народне. Уз то је ваљало народу примити веру хришћанску, а у том важном, у оно време најважнијем процесу по живот кога народа, разуме се да несу Цариград и Рим седели са скрштеним рукама. Тако не прође много а међу Србима беше приврженика четири вере, беше: идолопоклоника, православних, патарена и католика. Осим оног ужаснога грађанског рата, којим жупани растрзаху српски народ, стаде га јести још једна нова болест религиозни фанатизам, који раздели народ на четири нова крвничка стана.

То беше критичко доба у животу млађаног народа. С једио стране грдна рана коју му жупани бездушно зледише сваки час да никад не зарасте, но да све више народне снаге испије, а с друге љута ватруштина која га беше бацила у такво бунило, да је сам себе зубима кидао, и сам себи ножеве у срца забадао...

У том опасном тренутку јави се Стеван Немања. Њему припада велика заслуга да је у сред религиозних метежа умео да залечи ону грдну рану својега народа коју му комшије зададоше жупанским рукама, да је умео анархији стати ногом за врат, па избити све зубе њених небројених чељусти. Али он се палијативним сретством послужио да излечи ту рану, па чим се мало уклонио од свог болесника рана се опет отвори... Он се послужио п о л и т и ч к о м ц е н т р а л и з а ц и ј о м, а за ту зверку нема српски народ ни имена, већ у место тога има појам н и м е с л о г а, а то предпоставља савршену једнакост, и да се свако по вољи може за нешто одлучити – као што врло умесно примећује Ч е д. М н ј а т о в и ћ¹). Немања је умео прикупити довољно снаге да ове жупане подчини себи, и да начини од свију жупа јодну, компактну и снажну државу, али он је то све учинио мачем и суровом силом, а не каквом идејом која би неразлучно везала била све провинције у једно цело – па за то чим је уступио своје место Стевану Првовенчаноме, одмах се на ново јављао грађански рат у Србији.

Ја мислим да је Раско Немањић прави основалац српске државе, јер тек он схвати и завлада сувременом и дејом

¹ У своме чланку „Стеван Немања“ у „Матици“ 1866..

својега народа, тек он нађе радикални лек и на рану и за ватруштину, у којој згореваше народ, а то је српска народна црква. С речју „српска народна црква“ нећу да кажем да је он основао особиту религиозну секту, него је на народном језику почео проповедати суштину вере хришћанске – љубав братску, па је њоме обезоружао не само великога кнеза Вука, који беше устао туђинском помоћу противу брата свога, него је створио тиме, према своме добу, најчвршћу свезу за све жупе и за све партије у своме народу. Чим пропојаше народне цркве и манастири, које Свети Сава подиже на све стране у земљи узвишеним песмама о једнакости и братству свију људи, чим стадоше народне школе, које у исти мах с њима подиже Сава, и народна књига пуштати прве зраке знања у густу помрчину и облаке, који до њега притискиваху дух српски. Одмах сваки увиде рад каквих се бесмислица клао с рођеним братом, па сваки похита да се сад што чвршће загрле, да удвојеном међусобном љубављу покају неправду коју су у слепоћи и бунилу учинише. Тако је Раско Немањић од оног ужасног хаоса у грађанском и душевном животу, у који беше запао народ рад својег незнања и злосрећнога комшилука, начинио најдивнију хармонију, начинио органску целину. С тога ја мислим, да Свети Сава није само први просветитељ српски, него прави отац отаџбине, јер тек је његово дело учинило да се могло рећи: доиста има државе српске, у којој је један народ српски и то скопчан у целину не суровом силом централизације, већ једном божанском идејом, братском љубављу и једнакошћу, и свешћу о заједничком језику и отаџбини, свешћу која се све више поче потврђивати књигом, јер као што је познато, Сава је и српску књижевност основао, написавши живот својега оца, и два три објашњења црквенога устава, који је такође израдио.² Колико је дубоко схватио Св. Сава шта се и шта добра може учинити у народу хришћанским заведењима показује начин по коме је он устројио цркве и манастире, показује дух који је он умео да улије целоме свештенству српском. „Манастири несу у старој српској држави само пустињице, окићене златом и сребром и шареним мрамором, у које се црнорисци склањају да метанишу и посте – него су школе за омладину, слободне гостионице за путнике, јавни заводи за

² Види: Стојан Новаковић, Историја српске књижевности, у Београду 1867. Стр. 33-34.

негу болесника и заводи који у неколико одговарају данашњим сиротињским кућама и бризи полиције о издржавању сиротиње“.³ А у чему се одликовао тај дух што рекох да га је св. Сава улио својим ученицима и пошљедницима у српској цркви? Тиме што их је научио својему позиву, па га тако завољеше, да несу никад извртали божанске истине хришћанске како би њиховим личним интересима годило, да несу никад ни помислили да се начине господарима као што се то у других народа учини. Њих је Сава научио да је узвишеније бити учитељ народа, да је лепше и достојније притицати му у помоћ на свакој невољи, него испијати му снагу на рачун рана Христових и суза Богородичиних... Па они доиста и осташе најсиромашнији у народу, али сваки је имао да покаже читаву ризницу пожртвовања и добрих дела по народу. То достојно схватање својега позива тако је дубоко ухватило корена у души српскога свештенства, да нас је оно једино спасло у вековима неописаних страдања што после наступише и да се до данашњега дана одржало у свим земљама где Срби живе. Српски је свештеник и данас, при свем том што се може с правом похвалити да је он у својим црквама и манастирима сачувао народност српску кроз толике ужасе и буре које су стотинама година трајале – оно исто што је био за Светога Саве, сиромаш тежак, учитељ и лекар народа, његова потпора у свему. Он често и гладује, али он зна да је Христос и живот свој дао за спасење браће своје... На њему често ни пристојне хаљине нема али он се сећа да је први српски свештеник велики кнез за кога Доментијан⁴ вели, да му родитељи

„надѣланије имѣста о немѣ љако царѣствовати љему на прѣстолѣ отьца своѣго“, па да је он оставио све благостање на краљевском дому баба свога, а нне марећи што му родитељи „даста љединоу страну царства своѣго въ область љемоу и на веселије слоугамъ љего“ отишао је у манастир да обуче јадне калуђерске прѣе.

Ето шта је Раско Немањић у историји српској, и наш научењак радо га назива као и цели народ свецем, јер зна да се том речју не казује какав „чудотвирац“ који је н.пр. обајао некога што су му одсекли главу, па му одмах нарасла нова, него

³ Чедомир Мијатовић, у његовом поменутом чланку у Матици 1866.

⁴ „Живот св. Симеуна и св. Саве“, на свијет издао Ћ. Даничић. У Београду 1865.

велики божански човек, који је својим заслугама за народ учинио да му спомен у њену остане светиња кроза све веке, докле устраје једнога Србина.

После светог Саве иде читав низ краљева, за које знамо како су се отимали о престо, одакле су се женили, како су се упињали да што боље мајмунишу у своме „дворском живиоту“ гордој Византији, с ким су ратовали и т. д. Њих само с тога помињем што су они на својим „дворовима“ накаламили са стране народу српском ону отровну биљку, што нам је на Косову и главе дошла – властелу. Душа ваља, тај чир људскога друштва носио је и онај век собом, али тек су наши красни краљеви много допринели градећи око себе велике чинове и „великодостојнике“ да се властела и у нашег народа рашири и ојача. У то дође и Душан. Он је дојиста био достојан за старешину народа, јер је ослободио српску цркву од свакога грчког уплива, јер је у договору с народом начинио закон за кога правници кажу да се ни данас не би с њиме постидели, а с којим се можемо поносити кад помислимо да га је Душан дао у оно доба, у којем је запад лежао још под дубоким варварством; јер је дао народу установе до којих још ни данас несу дошли неки наши слатки суседи, као што је н. п. Порота; и т. д. Али на несрећу и у народа нашег беше врло јака она слаба страна, која и Французима не да још скинути деспотски са-мар с леђа, а то је она луда жеђ за освајањем, за шупљом „славом“. Она истина начини од Душана „цара Србима, Грцима, Бугарима и приморју“, али после сваког срећног рата ничу привилегије и властела као коров, па тако је и код нас било. Држава се тако рашири да је ваљало градити сатрапе, а они не само да несу хтели после да знаду за тај српски народ и за тог тричавог насљедника Душановог, него стадоше један другог поткупљивати да се само сваки дочепа више власти. Вук Бранковић наших народних песама биће исто тако алегорично схваћен као и Краљевић Марко. Као што овај представља поштени и јуначки народ српски, који се, јадник, од силне несреће и пропити морао, тако је онај оличена аристократија српска која је на Косову упропастила народ свој, јер властела је свију народа издајица, ако само дођу њене „привилегије божјом милошћу“ на коцку...

Не само да је једну половину Савиног дела упропастила властела српска, т. ј. Политичку целину, државу српску, него се она листом истурчи да би спасла своје „привилегије“, па тиме отпоче крњити и душевно јединство Срба. Насташе

тешки, грозни векови пуни таквог невештва да надмашују својим ужасом и саму инквизицију запада, јер онамо су мукама морили људе, ал народ не може да умре тако лако као један човек, па су у нас оне исте муке кроз векове трајале. Међу тим док су наш народ распињали на нечувене муке, ишли су остали народи јевропски циновским корацима напред, како у грађанском тако и у државном животу. Али на њихову несрећу и властела им се са својом старијом сестром, с поповштином, тако оснажила да су њих две згрћале у своје џепове све што су народи крваво зарадили, и у њихово име такве гадости радиле (н. пр. комадфање земаља и народа, с којима су они руковали као са стоком, подпаљивање страсти најгоријем средствима, да би само могли у мутној води ловити и т. д. какве један народ другом ни у сну пожелети не би могао. Тако су деспоти – та најзгоднија оруђа властеле поповштине, – наших комшија, чим опазеше да је српски народ само обамрљо, али не умрљо, и да већ почиње по мало долазити к себи (1789, 1804, 1815), употребила све полуге да не даду да се на ново подигне држава српска, јер то оглашује пропаст свих оних зверова што се хране полумртвим или удављеним народима... Али кад се при свем том основа прилично чврста точка за политичку кристализацију српскога народа (кнежевина Србија, онда се они из петних жила успеше да не даду раскомаданом народу да се душевно уједини, у толико више што се у тај мах поче код нас и књижевност будити. Они дакле брже боље нађоше људе – а шта се за паре не налази? – људе који ће свом сопственом народу казивати и учити га да он није један народ, нити да он једним језиком говори, па мало по мало дотераше дотле, да се један српски народ поред политичке поцепаности, подели на: Србе, Хрвате, Црногорце, Славонце, Далматинце, Бошњаке, Граничаре, Херцеговце, Влахе, Шокце, Кршћане, Ришћане, Ркаће, Буњевце и т.д. Уз, то на нашу несрећу, и већина наших првих књижевника, не знајући, па с тога презирући, свој чисти матерњи језик, а васпитавши се у педантичким школама трухлогла класицитета, поче писати некаквим наказним „славено-србским“ језиком, који у народу нико не разумеваше ван њих, те тако осудише народ да не чита и не разуме ништа у својој рођеној књижевности. А и овако је четвртина народа примила била уз католичку веру латинску азбуку, те поче за себе писати особену књижевност за коју нико није разаберао у остале три четвртине. Еле се опет начини у српском народном животу

хаос, какав је био пре Немање и Саве, само што му је облик, ало се та реч употребити може, према своме времену. Политички нас поцепаше у четири државе, а у једној од њих још у неколико краљевина; душевно нас растргоше на три религије и две књижевности, од којих је могао разумевати народ само ону што је писаше за једну четвртину његову; преко тога умедоше крвнички завадити и оне који беху остали на једној крајини, с једном вером и књижевношћу, па никоше „династички“ ратови међу браћом – е па да смо весели... – Ја би смео рећи, промозгавши, куд би нас то све одвести могло, да је овога века био српски народ, ако не у већој, а оно за цело у онако истој опасности као што беше поменута из које га је спасао Св. Сава.

У сред те невоље пониче из народа пастирче, које ће га спасти. То је Вук Стефановић Караџић. И он је могао само тако избавити свој народ и повести га у напред, ако се угледао на св. Саву, т, ј, ако се успео да појми идеју, која покреће цело столеће његово. И то му пође за руком. Он је одмах, чим је коракнуо у свет, преко границе своје отаџбине, увидео, да је идеја вере свршила своје посланство у историји човечанског развијања, и да је на њено место стала идеја народности. Наравно да му је прво питање за тим било: шта саставља народност којег народа? Његовом бистром духу није требало много помоћи са стране па да сазна да је саставља: језик, народна књижевност, живот и филозофија кога народа. Караџић се загњури у то безгранично и бездано море духа српског па стаде износити драгоцене бисере из његове дубине. Кад се народ српски поче китити тим адиђаром својим за који није ни знао док не роди Вука, просу се око њега така светлост, да га видеше и сазнаше и сазнаше зањ чак и преко Оћеана у Новоме свету, при свем том што је тако мали да га пре тога несу видели ни блиски суседи у Јевропи. Али то није био само драгоцен накит, већ уједно и богат ручак јадној души српској која је четири стотине година умирала од глади, или се хранила мрвицама с туђинског стола. Па како је чудноват тај сто што га је поставио народу своме Вук Караџић! Што се више храни душа српска, што више долази у снагу, то све више хране на том столу, то све неисцрпније његово богатство.

Али да прегледамо подробније све шта је урадио Вук и чим је створио епоху у историји српског народа.

Пре свега, Вук је оборио „славеносербски“ језик и угушио зачетак педантичке „високоученија“ у српском народу, па сведе чисти српски језик у правила, и тиме удари чврст темељ народној књижевности, којом се сваки користити може, која је доиста огледало духа народна. На њега дигоше назадњаци читаву крсташку војну рад тога реформисања, и Вук се тако јуначки борио да му идеје продреше у народ кроза све полицајске ограде, које кренуше противници. Осим тога израдио је Вук Србима и органички правопис, какав нема данас ни једна књижевност, за које ја знам.

Скупљањем народних песама и приповедака начини Вук огроман бедем око српске књижевности за све оне класичне, латинске, грчке и немачке облике, који су се давно преживели, а које хтедоше наши „Стихотворци“ „Литерати“ и „Одације“ да силом натуку на дух српскога народа. Српска лирика, која је до Вука само чанке лизала по „тезоименитим дановима“ створи се на један пут српска вила која узвишено-просто и с пуно неусиљене природности стаде певати све што је лепо, право, све што је свето срцу српском. Она, што прије Вука ласкаше и лагаше да само дође до своје форинте, постаде сад богиња осветница, постаде гром за за бездушне власнике. Српска прича, која је пре Вука тражила себи слике свуда по свету само не у српској земљи, само не из нашег живота, која је била претоварена „чудествима“, аждајама и вампирима, која је била пуна јунака што су жене и кад несу по романтички у мушком моделу, – на један пут постаде тумач прошлости народне, постаде учитељ који не само да учи народ него га и весели, него му и разведрава поносито чело, преко кога је пројурило толико оштрих точкова немилосрднога времена. А у најновије доба почиње наша лепа књижевност и да загледа у невоље нашег данашњег живота и да им тражи лека. И то је последица правца, којим је кренуо Вук целу српску књижевност, и духа који је завладао његовом школом.

Да, Вук је створио књижевну школу, која ће, о томе сам убеђен, довршити велико дело, што га је он почео и толико унапредио, и од кога отрже га смрт. Та је школа његова омладина српска. Небројени су чланови те школе, јер су растурени не само свуда по народу, где му проучавају живот са сваке стране, испитујући му недостатке и потребе, него и свуда по образованоме свету, где скупљају и проучавају све што су остали народи хиљадугодишњим трудом и искуством сте-

кли, како би се и наш народ њима користио, како би се толико унапредио, да може упоредо корачати са својим савременицима. Па при свем том што та браћа сваки у своме кругу и према својој струци раде, опет их везује један дух, једна мисао, аманет њиховог учитеља: уједињење душевног живота српског, јер знаду да ће после тога политичко јединство као прва последица, само собом доћи. Тај се фаланкс истина тек сад организује и уређује али већ је и до сад показао толико свести и воље за рад, да можемо с поуздањем погледати у будућност. Па чим је показала Вукова школа ту снагу, какве је резултате постигла до данас? Пре свега, почела је ширити све даље и даље у народу Вукову мисао: да у данашње време не сме религија, која се чисто личне савести тиче цепати рођену браћу једнога народа, него да их један језик грли у једну народност, почела је ширити знање и науку, и од ових четрнаест народа, које је Вук затекао, осташе још само Срби и Хрвати, па и они како који дан све више увиђају, да су један народ, који само два имена има, да им је једна књижевност, и ако се двојим словима пише, јер је у обојим један и исти језик, језик српских народних песама и приповедака. Ја несам оптимиста, знам врло добро колико много остаје да се још уради, али ови резултати који су већ постигнути дају нам право да Вука Караџића, који је основао ту школу, ставимо на једнаку висину с Раском Немањићем, јер и он је као год и Св. Сава нашао прави пут к спасењу својега народа. Као год што је дух Расков у српској цркви довршио и чувао његово дело, тако и омладина српска свима силама ради на џиновској згради, којој је ударио темељ Вук Караџић, и ако наши кратки дани не стигну да је видимо готову, прво покољење иза нас доживеће за цело.

Преузето из: *Матица*, лист за књижевност и забаву (Нови Сад). – Год. 2, бр. 20 (1867), стр. 495-497; бр. 21, стр. 517-519; бр. 22, стр. 543-546 и бр. 23, стр. 566-56

ТЕМА БРОЈА

ЧИТАЊЕ ВУКА КАРАЦИЋА ДАНАС

ТЕМА БРОЈА

Љубомир СИМОВИЋ:
Ваја Вука Караџића

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ:
Вук Караџић и српска мисао

Милош КОВАЧЕВИЋ:
Вуку њројвни(ци) данас

Душко ПЕВУЉА:
Србисџика и сербокроајисџика

Јелица СТОЈАНОВИЋ:
*Вук Сџефановић Караџић
у домовини српској језика*

Драга БОЈОВИЋ:
Пред Вуковим сџомеником, у њоводу јубилеја

Срето ТАНАСИЋ:
Вук нас враћа нашој сџварносџи

Радмило МАРОЈЕВИЋ
*Вукова Мала прстонародња славеносрпска
пјеснарица (1814–2014) као фолклорни зборник*

Љубомир ЗУКОВИЋ:
Како је јуначка њесма њоврајџила свој ујлед

Стевка ШМИТРИН:
*Вуков њревод Новог завјета:
кулџурна и џеолошка џрајносџи*

Вук у седећем положају, фотографија Ј.В. Роттмајер-а, Беч

НАРОДНИ МУЗЕЈ

Љубомир СИМОВИЋ

ВАГА ВУКА КАРАЦИЋА

На тас стављају масло, слажу сир,
сипају шећер, пиринач, сипају орахе,
на тас изручују укљеве, стављају смокве,
сипају бибер, сипају семе и со,

на тас стављају доказе, стављају печате,
слажу Законике, Уставе, слажу Пресуде,
на тас стављају топуз, стављају ђуле,
на тас слеће гавран с Небојше куле,

на тас из мрака долећу коњаници,
и с коња који се пропињу и пене,
док им бичеви секу сапи, а узде их даве,
на тас из зобница бацају кржаве главе;

на тас се слажу оранице, слажу се гробља,
на тас се слажу планине и вулкани,
на планине се спуштају облаци,
и, док се гасе облаци који нас памте,

на тас ветрови
навејавају пустиње,
плиме на тас
доносе ледене санте,
да допуни
тежину света,
на тас,
на све то,
из руку висина,
капље крв,
на крв
прамиња
снег.

Вук Карацић
на сто,
на други тас,
мастионицу ставља
као тег.

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ

ВУК КАРАЦИЋ И СРПСКА МИСАО

Проблем

Деценијама, после Другог светског рата, испред Савезне скупштине у Београду одиграла се првوماјска парада. Испред огромне бине на којој су стајали друг Тито и остали најважнији руководиоци, дефиловале су поворке радника. Једна од обавезних тачака у програму параде било је *Коло*. Оно се играло уз композицију Николе Херцигоње по тексту Бранка Радичевића, односно одломку песме *Ђачки расџанак*.

Радичевићеви стихови, певани у оним околностима, нашавши се у новом контексту, попримали су ново значење апотеозе југословенског заједништва. Затамњен је њихов прави и првобитни смисао. Песник средине 19. века у братско коло звао је „Србе витезове“; поименце: Србијанце, Хрваћане (назив за Србе из Хрватске), Босанце, Ере, Сремце, Црногорце, Далматинце, Дубровчане, Славонце, Банаћане, Бачване. То како је Бранко Радичевић певао о Србима није била његова ексклузивна идеја. Док је Бранко живео у Бечу и кретао се у кругу Вука Караџића, овај је већ више деценија радио на описивању српског народа и на представљању његовог националног блага са циљем успостављања духовног јединства Срба из разних крајева. За Бранкова живота (1824-1853) Вук ће објавити свој чувени текст *Срби сви и свуда* (1849), који је већ био написан 1836. године. Овај Вуков програмски чланак и Бранково *Коло*, то су два вида изражавања једне те исте идеје. Идеја о свесрпском окупљању сигурно не почиње од Вука и Бранка. Она има корене у делима и деловању Светог Саве, Мавра Орбина, Ивана Гундулића, Ђорђа Бранковића, Јована Рајића и других. И буквално је та идеја наговештена у *Писму Харџамџију* Доситеја Обрадовића, а посебно у његовом *Мезимцу* у којем се набрајају готово сви они делови српског народа које Бранко позива у *Коло*. Текелија, Сарајлија, Стерија, Теодор Павловић, млади Јован Суботић, па и Вуков опонент Јован Хаџић, мисле

исту ту мисао, српску мисао. Та мисао се више не може звати индивидуалном, јер је практично мисле и на различите начине изражавају многи српски прваци. Овако предочена и изражена једна национална мисао није нешто што је било својствено само Србима. Српска мисао израсла је по моделу који је важио и за друге европске народе; на пример, за Немце, Италијане, Мађаре и за све словенске народе. Сви европски народи окупљали су се на основу језичког јединства односно посебности. У време када се мисли овако представљена српска мисао, Немци живе у 40-так државица. Немачки филолози на разне начине стално позивају немачки народ на духовно и политичко уједињавање. На сличан начин и идеолози других народа позивају једнојезичку браћу на међусобно окупљање и повезивање. Идеје о националном повезивању имају, дакле, првенствено филолошку основу. На тој основи израсле су модерне европске нације. Процеси стварања националне свести код појединих европских народа на језичкој основи нису били усмерени против интереса других народа. Национална мисао у Срба најизразитије се пројавила у Вуковом поменутом чланку и у Бранковој поменутој песми.

Моја вишегодишња бављења херменеутичким питањима, нарочито поводом песме *Santa Maria della Salute* Лазе Костића (објављена у књизи о тој песми 1981) довела су ме до закључка, да дело није семантички аутономна категорија, већ да представља *јединство тјексиа и контекстиа*. Тај закључак потврђује и пример са Бранковим *Колом*. Песма којом је Бранко позивао Србе из разних крајева да се окупе у братско коло, била је стављена у време Титове власти у нови контекст: у контекст титовски схваћене идеје братства и јединства, односно југословенства. У новом контексту Бранкова песма је послужила другим циљевима од оних којима је првобитно била намењена. Она је сада послужила не само идеји „југословенског заједништва“ него и деконструкцији српске мисли. Бранковом песмом у новом контексту призивала се једна друга мисао, која је по карактеру антисрпска: мисао илирског покрета и штросмајеровско-титовска идеја југословенства, дакле, једна изразито хрватска програмска оријентација. Последице такве интерпретације досезале су дотле да су чак неки историчари српске књижевности стару и познату Бранкову песму тумачили као одјек идеје илирског покрета, а не Вукове идеје српског језичког и етничког јединства.

Да се изразито српска мисао може приказати као не-српска показује и једна секвенца из игране телевизијске серије *Вук Караџић* (1987) сценаристе Милована Витезовића и редитеља Ђорђа Кадијевића. Ово је једна од најбољих серија српске телевизије. У целини, она је на прихватљив начин представила Вука и његово доба. Али у једном битном детаљу она је Вукову српску мисао замаглила на начин који је карактеристичан за Титово доба. У секвенци која представља настанак *Књижевної дојовора* у Бечу 1850. године приказано је како се Вук Караџић, са још неколицином млађих људи, у једном бечком салону бави састављањем текста *Дојовора*. У приказаној сцени, Вук исказује један став из текста будућег договора, затим, рецимо, Иван Мажуранић исказује други став, Иван Кукуљевић трећи и тако редом, све док се цео *Дојовор* не сачини, односно саопшти. На крају исте секвенце појављује се песник Бранко Радичевић и рецитије стихове свога *Коло*. Бранково *Коло* и у контексту ове телевизијске серије има исти смисао као и кад се изводио испред Савезне скупштине, пред друом Титом, у складу са проиљирском или прохрватском интерпретацијом овог текста. На примедбу да се на Бечком договору ствари нису тако одвијале, сценариста Витезовић је одговорио да се он, у представљању Вука и његовог доба, ослањао на науку. Његов одговор је био тачан. Витезовић се ослањао на тада најкомпетентнију књигу о овој теми, на обимну монографију *Вук Св. Караџић* (1964) угледног београдског универзитетског професора Миодрага Поповића.

Много година касније, појавила се моја књига, хрестоматија *Срби и њихов језик* (1997, 2002) у којој је један од главних јунака Вук Караџић. Она је показала да није тачан став даје Бечки довогор био договор Срба и Хрвата о заједничком језику, како се раније најчешће тумачило, и како је чинио и професор Поповић. На овом Договору учествовао је и један Словенац, Франц Миклошић, тада најчувенији компаратиста међу славистима. Такође, приложени аргументи су показали да није тачно ни да је текст *Дојовора* заједничко дело оних који су га потписали. Све идеје *Књижевної дојовора* већ су садржане у једном делу Вукове књиге *Писма Плајџону Ашанацковићу* (1845); чак су структура текста и поједине формулације на оба места подударне. То је и природно јер се текст *Дојовора* у целини ослања на Вукове ставове. Кад се текст *Дојовора* стави у контекст Вуковог деловања, његових ставова и идеја,

показује се да је то, у целини и у појединостима, Вуково дело и да је, као такав, у пуној мери израз српске мисли (српске свести, српске традиције и српске стратегије). Али кад се текст *Дојовора* стави у неки други контекст, он може привидно да добије и друго значење. Наука на коју се ослањао сценариста Милован Витезовић у питању *Књижевної дојовора* и Бранковог *Кола*, није била израз вуковске српске мисли него њеног антипода.

И Павле Ивић, водећи српски лингвиста у другој половини 20. века, тумачио је Вуков текст *Срби сви и свуда* изван контекста српске мисли и српске филолошке традиције. У својој главној књизи *Српски народ и његов језик* (1971) пишући о овом чувеном Вуковом чланку, он као да је хтео да се ограда од Вукових принципијелних филолошких ставова проглашавајући их романтичарским, пристрасним и малтене антиправославним. Ивић пише:

Средином прошлог века било је изражено схватање да Србе и Хрвате треба разликовати по језику, а не по вери. Сам Вук је у познатом чланку изашао са тврђењем да су само чакавци (односно кајкавци) Хрвати, док су штокавци у ствари Срби, мада се они „римскога и турскога закона“ таквима не осећају, као што се не осећају ни Хрватима. Ово гледиште је почивало и помало на романтичарском поимању језика као темељу народности, помало на ширини погледа тога овејаног антиклерикалца који је с искреном љубављу прилазио браћи „сва три закона“, донекле и на чуђењу, с позиција образованог Европљанина, према „оваквом нашем дијелењу народа у данашње вријеме“, али свакако и на жаркој жељи да Срба буде што више (182).

Најутицајнији српски лингвиста у другој половини 20. века био је непрецизан и у навођењу чињеница. Схватање о Србима „сва три закона“ Вук није први пут изнео средином 19. века, како би се дало закључити из Ивићевог исказа, већ у својој првој објављеној књизи из 1814. године. Исти став је Вук понављао и вари рао много пута, па и у једном од последњих својих текстова из 1863. године који се зове *Очиштовање*. Штавише, ови ставови нису били само Вукови, већ општи филолошки ставови његовог доба. Те општеприхваћене филолошке ставове, Ивић, следбеник Александра Белића, релативизовао је везујући их за половину 19. века. Српски научник из Титовог

времена уклапао се у хоризонт очекивања; писао је онако како је владајући естаблишмент допуштао да се мисли.

Израз *српска мисао* свакако је шири од израза српска политичка мисао, или српска друштвена мисао, или етичка мисао, или филозофска мисао или антрополошка мисао. Тај израз уз Вуково име значи да је Вукова српска мисао, иако у основи филолошка, свеобухватна и дубока, да она има крупне импликације на разне видове стваралачке праксе, па и на политику, социологију, етнологију, антропологију. Сличне идеје нације, са сличним изразом, постоје и у других народа. Једна од чувених књига која је израз ове парадигме мишљења је *Руска идеја* Николе Берђајева (1946). Виктор Новак има обимну *Анџологију југословенске мисли и на родној јединосћива* (1930).

Израз *српска мисао* (без додатка: политичка, филозофска итд.) у другој половини 20. века употребљаван је ретко и то углавном међу Србима у емиграцији. Србин из Срема Урош Станковић уређивао је, у Аустралији, после Другог светског рата, часопис *Српска мисао*, и библиотеку књига *Српска мисао*. Године 1998. у Београду Вера Милосављевић објавила је књигу *Сава Текелија и српска мисао, I, II*. Овај мој текст наставља традицију употребе ове синтагме која је утемељена и артикулисана, али није довољно позната и раширена.

Српска мисао у интeрпeрeтaцији Вука Караџића

Вук Караџић је више него иједан други Србин у време обновљене српске државности формулисао српску мисао која изражава стратегију опстајања и напретка српског народа; мисао српског индивидуалитета, српске културе, српске традиције. Вукове главне идеје могу се овако изложити:

1. Народи се идентификују и разликују по језику којим говоре. Срби су они који говоре српским језиком. Пошто они који говоре српским језиком припадају различитим вероисповестима, онда се Србима морају сматрати припадници сва три „закона“: грчкога, римскога и турскога. Срби, као и други народи, живе и могу да живе у разним државама.

2. Српски језик је исто што и штокавско наречје. Српски језик се разликује од других словенских језика па и од суседних: бугарског и хрватског.

3. Српски народни језик није у свему јединствен, него се може поделити на 3 основна наречја (изговора): екавски, ијекавски и икавски (односно: источно, јужно и западно наречје).

4. Вук је нашао највише разлога да се за српски књижевни језик узме ијекавско (јужно) наречје (изговор). Али је дозвољавао да се свако од три наречја (изговора) узме за књижевни језик, само да се употребљава правилно, тј. без мешања са другим.

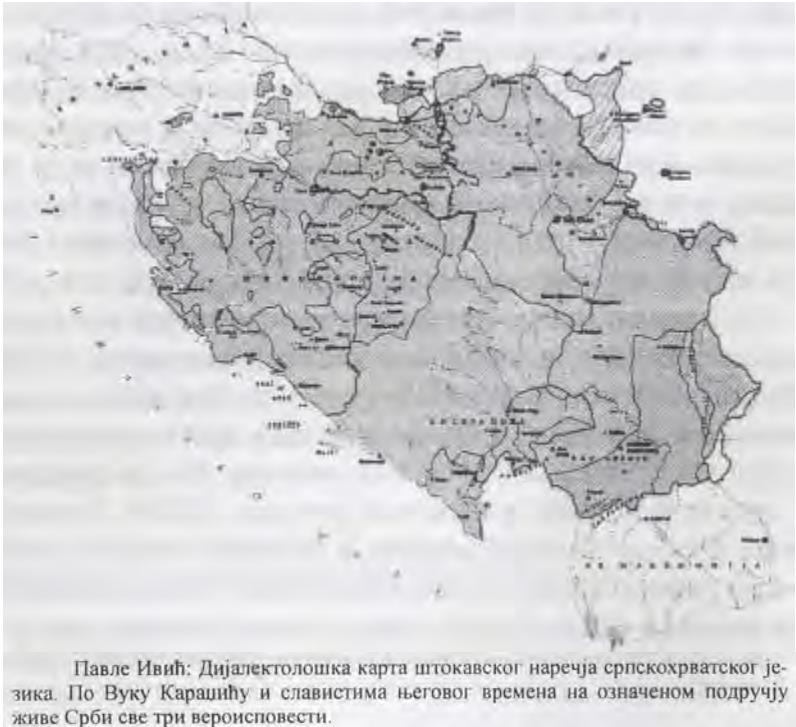
5. Основу српске књижевности, по Вуку, чине дела која су на-стала на српском језику. Својом поделом српских епских народних песама на песме о старим, средњим и новим временима, он је дао идеју да се укупна српска књижевност дели на стару, средњу и нову, као и да се народна усмена књижевност издвоји у посебну, четврту целину. Идеја да српска књижевност има поменута четири дела одржала се до после Другог светског рата.

6. Српски језик у Вуково време користио је два писма: Срби православци, по традицији, користили су ћирилицу, а Срби римокатолици користили су латиницу коју је Вук називао или српска латиница или илирско писмо. На основу претходних реформи ћирилице Саве Мркаља и Луке Милованова, Вук је сачинио реформу српске ћирилице у *Српском рјечнику* (1818). Године 1827, у *Првом српском буквару* сачинио је реформу илирске латинице. Та Вукова реформисана латиница идентична је са садашњом латиницом којом се служе Срби и други Јужни Словени, сем у слову đ, које је Вук писао као dj. Латиничко слово (đ увешће касније Ђуро Даничић).

7. Оснивач словенске филологије (slavica) Јозеф Добровски, филологију посвећену Србима назвао је *serbica*. Изрази *славистика* и *србистика* су српски изрази за именовање ових филолошких дисциплина. Вук Караџић је употребљавао израз словенска филологија уклапајући у њега и бављење српским темама, *Serbica* или *србистика* из његовог времена била је ужи појам у односу на славистику. Вук је деловао у пуном складу са принципима те филологије.

У време Вуковог деловања, дијалектолошка знања о распрострањању појединих словенских језика нису била тако прецизна као што су данас. Непосредно пред разбијање Југославије, Југословенски лексикографски завод у Загребу објавио је публикацију под насловом *Језик српскохрватски, хрватско-српски, хрватски или српски* (1988) чији су аутори Павле Ивић и Далибор Брозовић. Међу картама, објављеним у тој књизи постоји и једна која се зове *Дијалектолошка карта ишћокав-*

скої наречја (аутор Павле Ивић). Карта представља штокавско наречје у овом обиму:

Ова карта показује на шта су и Вук и други слависти конкретно мислили кад су говорили о штокавском наречју. Она илуструје Вукове ставове о распрострањености Срба као народа једнога језика а три вере.

Вук Караџић се никад није залагао за стварање једне државе на просторима популације српског језика, нити се бавио питањем уређења неке будуће српске државе. Он се понекад и изричито залагао за лојалност Срба према државама у којима живе. Али политичких импликација својих филолошких ставова није се одрицао. И у томе је ишао у корак са филолозима других народа.

Шафарик и српска, словенска и евројска мисао

Вуков став даје српски језик исто што и штокавско наречје није само његов. Онако како је мислио Вук мислили су и сви други слависти његовог времена. То се донекле може

видети из поменуте хрестоматије *Срби и њихов језик* у коју сам унео више текстова знаменитих слависта. Међу најзначајнијим славистима, а најбољи познавалац српских и јужнословенских прилика, Павле Јосиф Шафарик, мислио је исто као и Вук. То није чудно: полазили су од истих филолошких идеја, били су део исте славистичке, односно европске филолошке школе. Неки од главних немачких представника те школе (нпр. Браћа Грим) Вука су изразито и без устезања подржавали.

Шафарик је своје ставове изнео у више својих капиталних књига. Посебно су значајни они у његовим синтетичким прегледима словенског света: у *Историји словенског језика и књижевности према свим наречјима* (1826) и у *Словенском народопису* (1842). У овој другој књизи, која је разветније представила Шафарикова сазнања, постоји текст под називом *Илирски језик* (превод тог текста објављен је у мојој књизи *Срби и њихов језик*, 1997, 2000). Шафарик овде јасно разликује српско, хрватско и словеначко наречје (у значењу језици), као и књижевности сва три народа. Он је и у овој књизи јасно представио границе српског језика. Те границе се у основи и у детаљима поклапају са онима које је имао у виду Вук Караџић, и какве представљају садашњи дијалектолози као границе штокавског наречја.

У Шафариковом *Словенском народопису*, који (сем наведеног одломка) још није преведен са чешког на српски језик, постоји и једна табела под називом *Прејед народа словенског сјабла*. Она је у оригиналу, скенирањем, пренета у мојој поменутој књизи.

У првој половини табеле (А) приказују се словенски народи према наречју/језику и према државама у којима живе. То значи да Шафарик, као и Вук, народе идентификује према језику којим говоре, а не према неким другим критеријима. Само два од 11 словенских народа, имају по два имена: *Srbowe čili Ilzrowe* и *Kogutanšti čili Slowenci* (Срби или Илири, Корутанци или Словенци). Срби или Илири живе у Русији (100.000), у Аустрији (2.594.000), у Турској (2.600.000). Има их укупно 5.294.000.

У другој половини ове табеле (В) приказују се 11 словенских народа према вероисповести. Шафариков преглед словенских народа по језику и вероисповести показује да већина словенских народа има две или три вере. Изузетак чине Руси, који су сви православци, и Хрвати који су сви католици.

Сви Руси живе у Русији и има их 35.314.000. Сви Хрвати живе у Аустрији а њих има 801.000. Срба или Илира, има по Шафарику, као и по Вуку, у три вере: православаца има 2.880.000, католика 1.864.000 и мухамеданаца 550.000. Дакле, укупно 5.294.000.

Шафарикова табела сигурно представља релативно објективан снимак ондашњег стања у словенском свету. Према томе, табела не изражава само Шафариково мишљење, већ и мисао његовог доба. Шафарик је био репрезентант славистичке школе из које је израстао, али и европске филологије на великом и значајном сектору који се тицао Словена.

Од Шафарикових времена до данас геополитичка ситуација се променила. Аустрија и Турска нису више оно што су биле. Оне су опстале као државе, али без словенских народа који су формирали своје државе. На својим просторима остали су готово сви словенски народи, који су и некада постојали. У погледу вероисповести дошло је до неких промена: појавиле су се секте, атеисти; делови неких вероисповести су увећане на рачун других вероисповести. Али се у самим тим народима нису десиле драстичне промене које би угрозиле њихов идентитет. Што је најбитније, језици тих народа задржали су своја имена; зову се како су се и некад звали.

Једина крупна и драстична промена десила се на подручју оног народа који је Шафарик звао Срби или Илири. Срби римокатоличке вере преименовани су у Хрвате, муслимани српског језика преименовани су у Бошњаке, неки становници српског језика у Црној Гори постали су Црногорци, Хрвати и Бошњаци, док су други остали Срби. Српском језику данас се званично дају називи: босански/бошњачки, хрватски, српски, а има залагања да му се дају још два имена: црногорски и буњевачки.

Судбину различиту од других словенских народа Срби су доживели захваљујући деструкцији која је извршена у филологији помоћу идеје о хрватском народу као једином репрезентанту католичанства на подручју не само хрватског него и српског језика. Ова хрватска мисао, у чијој основи је антисрпство, наступала је у почетку потајно, маскирана кроз идеју илирства, а затим југословенства, да би у другој половини 20. века, после више покушаја, дефинитивно одбацила маске. Главни представници те маскиране хрватске идеје су Људевит Гај, Јосип Јурај Штросмајер, Ватрослав Јагић, Иван Броз, Виктор

Новак, Мирослав Крлежа, Јосип Броз Тито. Она је побрала највеће успехе стварањем Југославије. Ни прва ни друга Југославија нису створене на српској, већ на хрватској идеји југословенства. По природи противречна, та хрватска идеја настала је са циљем да се Југославија и створи и разбије. Хрватска идеја југословенства била је разорна по идентитет и опстанак Срба. У самој идеји било је нешто што је имплицирало трагедију и за православне Србе, и за неправославни део истојезичке популације на тлу бивше Југославије.

Све до разбијања Југославије крајем 20. века међу Србима је „одозго“, преко политичког и школског система, и преко медија, негован позитиван однос према овој проблематичној идеји југословенства. Искључиване су друге опције, као што је српска идеја југословенства, која је блиска Вуковом концепту и ни у којој варијанти (сем по имену) није кореспондирала са штросмајеровском идејом југословенства. После трагичног слома Југославије, више се не намеће (штросмајеровска) идеја југословенства. Али права природа и стварни корени те идеје још нису осветљени, што значи да она још није и побеђена или заувек одбачена.

У српским срединама није општеприхваћен став да Срби имају свој народни језик а Хрвати свој, да српски језик не може да буде истовремено и хрватски језик, иако се Хрвати њиме служе. Такође, међу Србима није побеђен штросмајеровски, а неевропски, став да је „вера вододелница нација“. Исто тако није општеприхваћен став да српску књижевност треба сагледавати у оним оквирима који су за њу важили до стварања Југославије. Међу Србима још није у пуној мери уврежено мишљење да су и ћирилица и латиница, по пореклу и по употреби, писма којима се служи српски језик (српска писма). И, што је главно, није у пуној мери победио став да Срби треба да следе своју филолошку традицију, да негују србистику као филолошку дисциплину, а не сербокroatистику.

После скоро два века компликованих хрватскосрпских односа могу се, бар у глобалу, сагледати хрватска стратегија и тактика на плану филологије. Хрватска је стратегија: одузети Србима језик, проширити хрватски етнички простор на рачун српскога, одузети Србима што више њихове књижевности, ануирати српску филологију, србистику. Хрватска тактика је: наћи начина да се ова стратегија оствари кроз идеју братства и јединства, да се српске националне институције ставе под хр-

ватску контролу, да се многи ауторитативни Срби разним средствима доведу у стање послушности итд.

*Илирци, Штросмајер, Јајић, Иван Броз и
деконструкција српске, словенске и европске мисли*

Срби и Хрвати су стари народи. Али су се њихови односи посебно усложнили тек од појаве илирског покрета. Да би се ти односи, колико је могуће укратко, приказали, треба обратити пажњу на неколико момената: на илирски покрет, на Штросмајерову идеју југословенства, на филолошку доктрину Јагића, Ивана Броза и других хрватских „вуковаца“, на стварање Југославије, на Титову Југославију.

а) Супротно од ставова слависта, да се на Балкану народи разликују по наречјима/језицима, па тако имамо Словенце, Хрвате, Србе и Бугаре као посебне језичко-етничке заједнице, илирци наступају са ставом да сви Балканци словенског порекла представљају један народ, Илире, који говоре једним језиком, илирским. Хрвати-илирци напуштају свој хрватски језик и узимају најраширеније и најизграђеније српско наречје (српски језик) за књижевни језик свих Илира, па и Хрвата. Али то наречје/језик не називају српски језик, већ илирски језик како га и званична Аустрија назива.

Словенци и Бугари се оглушују о ову идеју. Пошто су Хрвати узели српски језик за свој књижевни језик, остало је тако Србима да се трајно носе са Хрватима. Српски прваци (Вук, Текелија, Сарајлија, Стерија и други) одбацују идеју илирства. Прваци Матице српске Теодор Павлосић и Јован Суботић, супротно од унитаризма илирског покрета, формулишу идеју југословенства. По њима четири *југословенска* (у данашњем значењу *јужнословенска*) народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци, треба да се развијају као посебни народи али и да негују узајамност, јер су сви Југо-Славјани, Југословени.

б) Средином 19. века, ђаковачки бискуп Штросмајер, претходно каноник бечког Двора, преузима име југословенства и под тим именом развија своју идеју, различиту од српске. Полазећи од стања у Хабзбуршкој монархији, он од четири југославјанска народа има у виду само три: Словенце, Хрвате и Србе. Он ће настојати да ова три народа, под заједничким именом Југославени, у реформисаној и федерализованој Аустрији, добију једну федералну јединицу са седиштем у Загребу. Његов циљ је да се Србима католицима не призна њихово

национално име, да се они прогласе Хрватима, а да се православни Срби изложе унији и покатоличењу.

Уз све тактичке финесе, које је умео да употреби, Штросмајер је за живота међу Србима имао достојне противнике и међу државницима (кнез Михаило) и међу црквеним људима (владика Никодим Милаш, патријарси Герман Анђељић и Георгије Бранковић), али и важне присталице (београдски митрополит Михаило, кнез Никола Петровић до пред крај 19. века). Међутим, пресудну улогу Штросмајерове идеје у стварању Југославије обезбедиће српски интелектуалци задожени јагићевском филолошком доктрином.

ц) Филолог Ватрослав Јагић, главни Штросмајеров ослонац у филолошким питањима, ступио је на јавну сцену у години Вукове смрти (1864). Из тактичких разлога Јагић се представљао као следбеник Вука Караџића и других великих слависта. Иако је још за живота стекао славу великог слависте, он је задао тешку рану и славистици и србистици својом доктрином о Хрвато-Србима као једном народу који има један језик (хрватскосрпски, српскохрватски, хрватски или српски), али и о народу који се дели по вери на два народа па су сви римокатолици, наводно Хрвати, а православни су – Срби. Ову доктрину, непримерену филолошким принципима, Јагић је најпре изнео у некрологу Вуку (1864), као и у чланку *Југословени*, објављеном у *Чешком научном словнику* (тј. у чешкој енциклопедији). Пун вербалних похвала за Вука, Јагић је овим потезом, супротно Вуковој српској идеји, из српског корпуса одузимао Србе римског закона и концепцијски их припајао Хрватима. А какве су последице његовог деловања може се уочити ако се обрати пажња на поменути Шафариков преглед словенских народа. Броју од 801.000. Хрвата, он је додавао 1.864.000 хиљада Срба римокатолика или Илира којима је српско, односно штокавско наречје било матерњи језик. Стално ласкајући Вуку и Србима и тако тактички заваравујући противника, Јагић је доследно спроводио своју стратегију увећавања хрватског корпуса. И у својој првој књизи *Хисторија књижевности народа хрватској или српској* (1867) он је наметао своју концепцију о Хрвато-Србима као једном народу, који се дели по вери, па тако испада да под православцима треба подразумевати Србе, а под католицима Хрвате. (Муслимани су тада били маргинални чинилац). Та његова рачуница је, својим импликацијама, драстично умањивала број Срба и повећавала

број Хрвата, али је и драстично сужавала обим српске културне баштине.

Све до моје књиге *Срби и њихов језик* (1997), Јагић је био представљан као један од најзначајнијих хрватских вуковаца (у значењу следбеника Вука Караџића). У Предговору тој мојој књизи, у седам тачака, показане су разлике у деловању ове двојице филолога. Показано је да је Јагић, супротно од Вука, уместо о три наречја (изговора): екавског, ијекавског и икавског (источног, јужног и западног) српског језика, говорио о три наречја српскохрватског (хрватског или српског) језика: о кајкавском, чакавском и штокавском наречју. У првом, Вуковом, случају реч је о једном језичком систему, док у Јагићевом случају реч је о вештачкој конструкцији. Спајајући неспојиво, наречја која чине различите језичке системе, Јагић је истовремено имао у виду будућу поделу те вештачке конструкције - српскохрватског језика, на источни и западни део. У његовој пројекцији будуће поделе српског језика, два изговора штокавског, икавски и ијекавски требало је да буду проглашена хрватским. Осим западног или икавског, како је било по Вуку, као западно проглашено је ијекавско (по Вуку јужно) наречје. Подела „заједничког“ српскохрватског језика није планирана по линијама како је он састављан: на штокавски, с једне стране, и на кајкавски и чакавски, са друге, него по линији цепања штокавског на српски и хрватски део, односно на источну и западну варијанту. Таква подела подразумева разградњу српског језика, губљење његовог идентитета.

Главни заступници ове нечестите радње око језика, Штросмајер и Јагић, поставили су водећег српског филолога Ђуру Даничића за тајника новоосноване Југославенске академије знаности и умјетности (1867) који на тој функцији никада није званично потврђен, и поверили су му дужност уредника *Рјечника хрватској или српској језика* (прва свеска изашла 1882, у години Даничићеве смрти). Најзначајнији српски филолог онога доба, Даничић, тим чином, напустио је Вукову српску мисао, да би следио тзв. југословенску, а у ствари, хрватску мисао. Његовим деловањем у Загребу постављена је основа за даљу разградњу српског језика.

г) Било је Срба нашег доба који су схватили да се „крађа српског језика“ (израз из наслова књиге Лаза М. Костића, 1964) одвила у време илирског покрета. Та крађа је, међутим, имала неколико чинова. Један од преломних чинова одиграо

се крајем 19. века и везан је за име Ивана Броза, који је по рођењу био кајкавац, а живео је и деловао кратко (1852-1893). За Брозово деловање везана су три значајна потеза које је хрватска страна повукла ради властите афирмације и ради деконструкције српске мисли.

По налогу Хрватског сабора Иван Броз је 1892. урадио *Хрвајски њравопис*. По његовим речима, овај правопис је рађен на материјалу језика Вука Караџића и Ђуре Даничића, и на Вуковим *Главним њравилима за јужно наречје* написаним као анекс за *Књижевни дојвор* у Бечу 1850. Уколико би се поштовале европске норме, право име овом *Хрвајском њравопису*, требало би да буде: *Правопис српској језика*.

Иван Броз је почео да прави *Рјечник хрвајској језика*. После његове смрти његов посао наставио је и довршио његов ујак Фрањо Ивековић. Тај *Рјечник* је издат 1901. године. У предговору, који писао Ивековић, јасно се каже да је тај *Рјечник* настао на материјалу Вукових, Даничићевих, Његошевих и дела Милана Ђ. Милићевића. По устаљеним нормама, тај *Рјечник* би требало да зове *Рјечником српској језика*. Став (тачка 10) да је то *Рјечник хрвајској језика* зато што су га правили Хрвати, са принципијелног становишта је неприхватљив.

Иван Броз је иницирао покретање великог и значајног издавачког подухвата под називом *Хрвајске народне њјесме*. Едицију је почела да издаје Матица хрватска 1894. и она је излазила до 1941. године. Издато је 10 књига у 13 томова. Ваљда све песме у овим књигама испеване су на штокавском наречју, тј. на српском језику. Право да их назову хрватским, Иван Броз и Матица хрватска заснивали су на чињеници да су те песме скупили Хрвати.

Греси српских њрвака и срозавање српске мисли

На питање зашто су Срби доживели крај 20. века као свој историјски пораз. може се дати кратак одговор. У српском друштву ослабила је, изгубила се, расточила се српска мисао. Народ Светог Саве, Доситеја и Вука, у дугом периоду, није следио њихове ставове, нити је уважавао ставове Добровског, Шафарика и других слависта о српском језичком и етничком идентитету, него је прихватао идеје Гаја, Штросмајера, Јагића, Ивана Броза, Крлеже и Тита. На тај погрешни пут српски народ су изводили не само политичари него и научници.

Године 2005. прослављена је 140. годишњица рођења Јована Цвијића (1865-1927). Цвијић је по пореклу био Дробњак као и Вук, велики научник у области географије, као што је Вук био у области филологије. Када славитељи упоређују Цвијића са Вуком, испада да су Вук и Цвијић били израз исте мисли, исте српске идеје и стратегије. Таква површна поређења, без стварног истраживања, иду ка пожељној, а не ка истинитој слици о једном и другом научнику. На жалост, по филолошким идејама, које је заступао, Јован Цвијић је био на супротној страни од Вука. Он се нашао у Бечу када је у славистици била преовладала Јагићева филолошка парадигма. Јован Цвијић, пријатељ Ватрослава Јагића, постао је међу Србима главни и ауторитативни заступник Штросмајер-Јагићеве идеје југословенства. И Цвијић је, супротно од Вука, тврдио да су *Србо-Хрвати* један народ, јер имају један језик, али да се разликују по вери. Та његова заблуда, као последица несналажења у филолошким питањима и слепог уважавања Јагићевог ауторитета, видљива је у многим Цвијићевим чланцима, али и у *Балканском њолуосџрву* (1918), његовом најзначајнијем делу. То се најбоље може видети са странице 331 издања од 1987, где се Јагићеви ставови буквално понављају. Док је идеја југословенства била у моди, стално је наглашавано да је Цвијић, као пријатељ и саветник регента Александра Карађорђевића, био један од најзаслужнијих људи за настанак Југославије. Данас се та чињеница прећуткује и сва одговорност за стварање Југославије сваљује се на Александра који је 1918. имао 30 година. Утицај његовог саветника Јована Цвијића остаје у сенци. Тај пример показује да српска наука често није била спремна да разграничи Вукову српску мисао од оне која је антисрпска.

У периоду комунистичке диктатуре, хрватска страна добила је шансу да спроведе многе своје амбиције. У том контексту треба видети *Новосадски дојовор* (1954) који је одржан у време постојања Голог отока. Текст овог *Дојовора* позива се на континуитет са *Бечким дојовором* од пре сто година иако су та два документа супротна по њиховим основним усмерењима. То показују моје анализе у књизи *Срби и њихов језик*. Мада се у *Новосадском дојовору* истиче верност Вуковим ставовима, у њему су практично примењени Јагићеве ставови, који су супротни Вуковим. Као главни резултат Новосадског договора појавиће се (1960) два правописа „једног и јединственог јези-

ка“: *Правопис српскохрватског језика*, који је издат екавицом и ћирилицом у Матици српској, и *Pravopis hrvatskosrpskog jezika* који је издат ијекавицом и латиницом у Матици хрватској. Ови правописи „једног и јединственог језика“ српскохрватског/хрваткосрпског имплицирали су његову поделу на две варијанте: источну и западну, српску и хрватску, београдску и загребачку. По тој стратегији испадало је: што је писано ијекавски и латиницом хрватско је, што је писано екавицом и ћирилицом српско је. Шта је таква подела значила у геополитичком погледу види се на *Карти хрватског језика са границама српског* Томе Матасића (1984): све западно од линије Лозница-Ваљево- Краљево-Дечани покрива, наводно, хрватски језик, а само крајеве источно од те линије покрива српски језик. У новој подели на источну и западну варијанту Вуково јужно наречје постало је западно, а српски језик је постао нека подврста хрватског језика.

Овако нешто могло се дешавати не само због политичких неслобода оличених у Голом отоку, већ и зато што је претходно потиснута српска филологија, србистика (*serbica*), а њено место су заузеле новонастале, вештачки конструисане, дисциплине: сербо-кroatистика и југославистика, које нису постојале у време када се рађала славистика и националне филологије словенских народа. Ове вештачке дисциплине за чији настањак је заслужан и одговоран Ватрослав Јагић, путем своје вишедеценијске превласти у српским институцијама, учиниле су да се српска мисао пригуши, маргинализује, одстрани.

Крајем 20. века и Србима је постало јасно да је Југославија била само пролазна страница за Хрвате и Словенце који су преко ње желели да остваре своје државотворне циљеве, односно да створе самосталне државе. Словеначки сепаратизам није толико повредио српске интересе као хрватски. Овај други покушај у 20. веку стварања хрватске државе издвајањем из Југославије, користио је иста средства као и први: обесправљивање, протеривање и уништавање православних Срба и језичку дисеминацију. Језичка подела између Хрвата и Срба припремљена Новосадским договором и приказана на поменутој *Карти хрватског језика* Томе Матасића је застрашујућа и она наговештава хрватске територијалне претензије у будућности.

Језичка стратегија хрватске провенијенције, која подразумева поделу српског језика на српски и хрватски део, по линији екавског и ијекавског стандарда, није прошла на Другом конгресу српских интелектуалаца (Београд 1994). Таквој подели српског језика супротставио се затим и Покрет за обнову србистике (основан 1997) и документ *Слово о српском језику* (1998) који је потписало 14 филолога и књижевника. Међу Србима је победио традиционални став да је српски језик (са сва три изговора: екавски, ијекавски, икавски) недељива целина, да српски стандардни језик има два изговора: екавски и ијекавски. Такав вуковски став, који је у Српској краљевској академији наука потврдио један од стварних оснивача те институције – Стојан Новаковић, нису следили српски академици последњих деценија. Тако је испало да се за идентитет српског језика више не бори Српска академија наука и уметности. Али су се међу Србима нашле снаге које су доследно следили српску мисао у овој области и мимо Академије и других српских репрезентативних институција.

Павле Ивић: Дијалектолошка карта штокавског наречја српскохрватског језика. – Из ове карте, штампане у боји, овде су у црнобелој техници тамном бојом приказане површине које означавају простирање источно-херцеговачког наречја, које је Вук предлагао за основ српског књижевног језика, а Иван Броз крајем 19. века узео као основ књижевног језика Хрвата. То наречје захвата део Црне Горе (Стара Херцеговина) и део Србије. У Босни и Херцеговини обухвата простор на којем је формирана Република Српска. У централном и источном делу Републике Хрватске обухвата простор на којем је била формирана Република Српска Крајина. На свим тим просторима доминантан је српски православни живаљ. Једино у дубровачком подручју, где су некад били доминантни Срби римокатолици, данас су у већини Хрвати по националном осећању. Источно-херцеговачко наречје је, дакле, и по најужем националном одређењу, српско. Нема никакве основе да се назове хрватскосрпском варијантом истог језика, а поготово не хрватским језиком.

Било је прилика, нарочито у време разбијања Југославије, да српски лингвисти напусте Јагићеве и Белићеве ставове о српско-хрватском језику и да оживе традиционалне ставове српске филологије о српском језику, чији су репрезентанти Вук и Новаковић. Али то се још није десило, јер су антивуковске снаге у тим институцијама односиле превагу. Одељење језика и књижевности САНУ, 16. фебруара 1999, одлучило је да Академија настави са издавањем *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. Том погубном одлуком, у новом историјском контексту, укинута је самосталност српског јези-

ка. Он је испао нека подврста хрватског језика. Ту превару треба отклонити правилним називом за српски језик који је овај *Речник* имао до Новосадског договора.

Научни скуп *Друшћивена и ѿолийичка мисао Вука Караџића*, који је одржан у САНУ 16. и 17. новембра 2005, потврдио је још једном да је Вук једна од темељних вредности српског народа, његове историје, науке и културе. Накнадно, пошто сам саслушао све реферате на овом скупу, спознао сам да је на њему било места за још једну велику тему: *Вук и српски национални ѿројрам*.

Питање српског националног програма испливало је као веома актуелно у годинама разбијања Југославије. Тада се појавило више текстова разних аутора који су, експлицитно или имплицитно, говорили о том питању. Међу њима је била и једна моја књига: *Српски национални ѿројрам и српска књижевности* (Приштина 1995). Пет година касније, део текстова из ове књиге, допуњени другим текстовима, појавило се у облику знатно обимније књиге под насловом *Српски филолошки ѿројрам* (Београд 2000). У њеном *Уводу* речено је:

Порука коју читаоци ове књиге треба да приме једноставна је и гласи: у основи сваког националног програма је филолошки програм. Срби треба да напусте сербокроатистику, треба да се врате својој филолошкој традицији, другим речима да обнове србистику. А да би се тај програм успешно спровео, потребно је да се на томе усаглашено ради у науци, у просвети и издаваштву (10).

Из овога мога реферата јасно се види: да је главни ослонац српског филолошког програма дело Вука Караџића; да су Срби стекли филолошки програм када и други европски народи; али и да су Срби, прихватајући ставове хрватских филолога и идеолога, напустили своју филолошку традицију, што практично значи да су били стављени у ситуацију да спроводе туђ филолошки програм. Данас Срби у Србији, и у другим држава у којима живе, могу да се окупе и да за себе нађу историјски излаз обнављањем српског филолошког програма и неговањем србистике.

Исте 2000. године, када се појавила моја поменута књига, београдски историчар Никола Поповић објавио је у Бачи Луци књигу *Српски национални програм. Ова књига садржи више важних докумената. То су: Начертаније Илије Гарашанина, Катехизис српства, Нишка декларација, Крфска*

декларација, Адреса изасланства Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба престолонаследнику Александру и његов одговор, Хомогена Србија, *iprojekti Stjepana Moševića*, Резолуција Светосавског конгреса у селу Ба 1944, Декларација Конгреса српских интелектуалаца БиХ, Сарајево, 1992, Резолуција Другог конгреса српских интелектуалаца о српском питању данас, Београд, 23.04.1994. и, *са истој Конгреса*, Протест против неправедне сатанизације и санкција. *Као прилоге израђених српској националној програма, ова књига доноси и текстове из њених јединих истакнутих Срба: Добрице Ћосића, Милорада Екмећића, Михаила Марковића, Василија Крстића, Драјана Недељковића и Смиле Аврамов.*

У мојој књизи и у књизи професора Поповића трага се за српским националним програмом, али на различитим странама. Док се ја залажем за српски програм у обнови филологије, србистике, Поповић такав програм тражи пре свега у историјским документима који су се појављивали у прошлости са амбицијом политичког националног програма. Наша трагања имају само једну заједничку тачку: то је Вуков програм из текста *Срби сви и свуда* чија се бледа парафраза о Србима три вере и њиховом етничком простирању налази у тексту *Каше-хизис српства* од 17.04.1888, који је био доспео у руке руске дипломатије. На овај текст компликоване провенијенције руски политички кругови су обратили пажњу, па је он сачуван у руским архивама. Сматрам да је Поповић, у својој иначе коректно приређеној књизи, трагање за српским националним програмом усмерио у погрешном правцу. Ниједан од историјских докумената које је донео не може Србима ни данас ни у будуће да буде путеводитељ. Вукова мисао то може и треба да буде. На сличним програмима као што је био Вуков (а не на онима типа *Начертаније* или *Крфска декларација*) изграђене су друге европске нације.

На симпозијуму у Академији најчешће су спомињана два Вукова текста: *Писмо кнезу Милошу* из 1832. и *Срби сви и свуда* из 1849. Иако су се сви реферати бавили Вуковом друштвеном и политичком мишљу, ипак су се међу њима испољиле дубоке разлике око тога како треба схватити Вукову политичку (и друштвену) мисао. Једни су се реферати ограничавали на Вуково виђење актуелних друштвених прилика у Милошевој Србији. Полазна основа за таква виђења било је *Писмо кнезу Милошу*. Други реферати су Вукову политичку мисао видели

превасходно у његовом националном пројекту израженом највише у тексту *Срби сви и свуда*. У време превласти сербокроатистике и идеје југословенства, тај текст је био на неки начин проскрибован. Наметан је негативан однос према Вуковом ставу мултиконфесионалности српског народа (тј. став о Србима три вере), као да тај став не важи за све друге европске народе. Текст *Срби сви и свуда* чак је био нападан и као шовинистички иако се строго држао европских начела у питању одређења језика и народа, па и у одређивању српског језика и српског народа. Овом симпозијуму чини част што је тај текст реактуализован и што му је враћено достојанство озбиљног пројекта.

Вукови погледи на политичко убеђење Срба у Милошевој Србији данас имају само историјску вредност. Али Вукови филолошки погледи данас, после разбијања Југославије, постали су посебно актуелни. Они, у ствари, представљају суштину српског националног програма. Поново принуђени да живе у више држава, Срби своје национално биће могу да испољавају тамо где су га одувек испољавали: пре свега у језику и књижевности, а затим и другим видовима националне културе. Мада је српски народ издељен на основу тезе о томе да је (само код нас) „религија вододелница нација“, није било могуће да се уништи оно основно што један народ повезује: језик и дела на том језику. На готово истом простору на којем се говорило штокавским наречјем, тј. српским језиком, говори се и данас; на том простору живи популација која, упркос свим политичким променама чини једну језичку (а то значи и етничку) заједницу. Витални је интерес те популације да се понаша као и други европски народи. Сви смо сведоци шта је томе простору донела несрпска и антисрпска мисао, мисао која је ненаучна и антинаучна, нарочито у Босни и Херцеговини и то на платформи Штросмајеровог става да је „религија вододелница народа“. Српска мисао, оличена у Вуку Карацићу, која је у пуном смислу европска мисао, никад такво стање не би произвела. Заснована по европском моделу, она и за ту популацију нуди европска решења.

(Преузето из: Петар Милосављевић, *Српско њишање и србистика*, Бачка Паланка 2007)

Акентије Мародић, *Вук Караџић*, уље на платну, 1863, ликовна збирка

Милош КОВАЧЕВИЋ

ВУКУ ПРОТИВНИ(ЦИ) ДАНАС

О Вуку као реформатору српског књижевног језика и правописа много је писано, из различитих аспеката. У највећем броју радова, лингвистичких и књижевноисторијских, Вукова дјелатност и њени резултати оцјењивани су више него позитивно. Готово сто тридесет година од Вукове смрти критичари Вукове реформе били су толико малобројни да су се на прсте једне руке могли набројати. А онда негдје након двjestогодишњице Вуковог рођења, или баш на ту годишњицу, као да се број оних који су почели све отвореније критиковати Вука и његову реформу српскога језика почео умножавати. Вук су почели критиковати много више они који научно са филологијом или немају никакве или једва да имају некакве везе, него сами филолози. Но, не може се рећи да међу Вуковим критичарима нема и филолога, који су својим антивуковским ставовима стварали погодно тло онима што су сматрали да самим тим што су корисници Вуков(ск)ог српског књижевног језика могу компетентно расправљати не само о његовим врлинама и манама, него и о Вуковим врлинама и манама, јер је он „највећи кривац“ што овакав књижевни језик имамо. О љепотама и поетским моћима Вуков(ск)ог српског језика говорили су понајбољи између српских књижевника (Српски писци 2003: 89-266), зато овдје и неће бити говора о онима што су хвалили Вука и његов и наш српски књижевни језик. Јер, и само би навођење њихових имена превазишло простор које имамо на располагању.

У времену обиљежавања 160-годишњице Вукове побједе – јер је општеприхваћено да је Вукова концепција српског књижевног језика коначну победу извојевала 1847. године изласком Даничићевог Рата за српски језик и правопис, Вуковог превода Новог завјета, Његошевог Горског вијенца и Песама Бранка Радичевића – прилика је да проговоримо о онима који су критиковали или и даље критикују Вука. И то не толико о разлозима њихове критике колико о научним критеријумима на којима та критика почива. У представљању Вуко-

вих критичара нећемо, међутим, подједнаку пажњу посвећивати свима. Много више пажње биће посвећено српским од несрпских критичара Вукова рада и дјела. И то прије свега зато што многи од оних које је Вук – сагласно критеријумима времена у коме је живио, али и данашњим чисто научним критеријумима – сматрао Србима, мада много од њих ни тада нису хтјели „Србима да се зову“, данас не да не желе прихватити да су Срби него не желе ни српско име Вуков(ск)ог српског књижевног језика. Они су, могло би се рећи, „хорски“ против Вука, али не против Вуков(ск)ог језика, него само против његовог српског именовања. Међу тим данашњим народима које је Вук сматрао Србима трију (вјеро)закон – Вука су се најприје почели одрицати Хрвати. И данас најчешће с критеријумима подударним оним из времена Независне Државе Хрватске. А тада, у НДХ, о Вуку и Вуков(ск)ом језику усташки језикословац Круно Крстић писао је овако: „Вукова појава, која је за српски народ стваралачка и одлучна, за Хрвате је површна и споредна. За Хрвате је Вук Србин, који је писао (углавном) хрватским језиком и назвао га српским. Не смијемо никад заборавити, да је повијесно посве невјеројатно, да се богат и савршен књижевни језик створио одједном, ни из чега, на искључиву темељу говорне стварности. Вук то није ни учинио, јер је пред собом имао и употрејио невјеројатно богата врела хрватске књижевне прошлости.

Али и без обзира на споменуто изједначавање Вука с народом, не стоји, да је сељачки народ, који говори природно развијеним и насталим говором, једини оспособљен учитељ и законодавац књижевног језика. Напротив: књига се пише и књижевни језик се развија баш у градском кругу служећи посебним потребама, мисаоним и радним настојањима тога круга. У читавој својој ширини књижевни је језик градска појава. Град је усркао у себе језично богатство и језичне стваралачке склоности сељачког народа, он их примјењује, прекраја, шири и оплемењује за врло сложене и разноврсне сврхе свога градског живота. Не само да је градски човјек као члан народа у ширем смислу ријечи исто тако као и сељак способан да језично ствара, него је његово стварање потицано већим и увијек новим потребама снажније, шире и бујније“ (Крстић 1993:138).

Оба ће Крстићева става посредно или непосредно поновити и понављати Вукови каснији (а и данашњи) хрватски и српски критичари међу лингвистима. Зар то најексплицитни-

је не потврђују ријечи Далибора Брозовића, изречене на заласку 20. вијека, да Хрвати Вука нису оштро и „изравно“ нападали, јер би то „с једне стране изазвало међународно славистичко и опћелингвистичко мњење, у којем је Караџић имао и још увијек има високу цијену, с друге пак стране тиме би се умањила увјерљивост наших аргумената за иначе посве истиниту тезу како он није битно утјецао на хрватски језични развитак нити је у њему имао одсудне улоге. Зато је ваљало одавати признање Караџићевим заслугама за српски језик и културу, али додајући уз то да је за хрватски језик имао тек ограничено значење... Треба наиме схватити о чему је ријеч. Јер мит о томе како је Караџић Хрватима поклонио језик изграђиван је дуго и суставно, ушао је у свијест или барем подсвијест многих проучаватеља разних језика и књижевности широм Европе. Зато се такав мит - наставља Брозовић - не побија отворено, бучно и офензивно, такву миту треба напротив приредити свечани спровод. Данас је тај мит за млађе и средње филолошке нараштаје покопан - и то је једино што је важно за будућност“ (Брозовић 1996:50). Тако хрватски академик Брозовић, сагласно Крстићу, негира Вуков допринос „језичном развоју“ код Хрвата. А врло слично Вукову улогу у развоју књижевног језика код Срба у Србији негира српски академик А. Младеновић, тврдњом да се славеносрпски језик као „један традиционални књижевнојезички израз, благодарећи у првом реду свом сопственом развоју, сасвим успешно уклопио у потребе које је тражило ново време“ (Младеновић 1988: 121), тако да је „као непосредан и врло значајан резултат поменутог дуготрајног процеса србизације славеносрпског језика створен и стабилизан код Срба екавски изговор савременог српског књижевног језика. Тај екавски изговор данашњег српског књижевног језика настављач је, заправо, старог екавског славеносрпског књижевног језика који је, како смо рекли, од почетка свога постојања у XVIII веку био изложен сталном процесу своје властите србизације у чему је екавски шумедијско-војвођански дијалект играо основну улогу“ (Младеновић 1993: 81). А гдје је ту Вук? Одговор, умјесто Младеновића, даје П. Ивић, тврдећи да је „Вук остао на маргини победе народног језика у трећој деценији XIX века“, јер је „поколење интелектуалаца које је ступило на позорницу у двадесетим годинама“ (првенствено Јован Хаџић, Георгије Магарашевић и Јован Стејић) извојевало побједу народног језика, али не Ву-

ковог него „доситејевског народног језика“: „Магарашевић и његови истомишљеници често су наглашавали да је борба око књижевног језика завршена у корист народног, одајући при том признање Доситеју као покретачу те борбе“. Тако је, по Ивићу, „славеносрпски језик изгубио своју битку за опстанак знатно пре коначне Вукове победе. Загосподарио је књижевни језик који с правом можемо назвати доситејевски“, с тим да „није увек ни лако разликовати славеносрпски језик од доситејевског. И један и други често су пуни такозваних ненародних елемената, црквенословенских и руских. Треба прићи сасвим близу материјалу да би се уочило да демаркациона линија између 'народног' и 'ненародног' није у оба случаја иста. Тачније, да у случају славеносрпског такве линије нема, док се у доситејевском језику она може открити. И најзад, и најважније (sic!) у своје време су Вукови противници били ти који су тврдили да је доситејевски књижевни језик народан, док Вук то није прихватио. А наша наука је до јуче била навикла да без провере и без резерве прима Вукове ставове. Сада су наишла друкчија времена“ (Ивић 1991: 241, 234, 226, 236). Тако се, према Младеновићу и Ивићу, Вукова улога у увођењу српског народног за књижевни језик у најбољу руку могла окарактерисати као „маргинална“. Те би се тврдње о Вуку – што је у литератури већ констатовано и чињеницама поткријепљено – могле прихватити „тек онда ако би се заобишле све (или готово све) релевантне научне чињенице о постанку и развоју српског књижевног језика“ (Ковачевић 1999: 41-46).

Примат невуковског урбаног над Вуковским руралним језиком – што је, видјели смо, други „неизравни“ приговор Вуковом језику усташког језикословца Крстића преузеће и у заостренијој форми изнијети М. Ивић у својој критици Вука и вуковског језика. Коментаришући разлоге Вуковог избора нисам умјесто несам за екавску норму српскога језика, М. Ивић ће рећи да се ту види да је Вук „схватио шта је то престиж града над селом, добро је познавао горчину подсмевке над оним који несмотрено изнесе језиком на видело своје пастирско порекло“, и да је тиме Вук „разумео неминовност“ да „вођство у обликовању културног израза припада граду, не селу“ (М. Ивић 1997:38-39). Осим тога, М. Ивић ће устврдити да се „наш књижевни језик у своме развоју наслањао на нешто друкчију дијалекатску основицу него што је била тршићка, Вукова“, закључујући да зато није ни чудо што „бисмо се

данас сложили“ у многим ставовима не с Вуком него „с Војвођанима са којима је Вук у овоме полемисао“ (М. Ивић 1997: 21, 23). Због тога је и М. Ивић, попут Брозовића, за демитологизацију Вука. „У претходним генерацијама – ријечи су М. Ивић – рођен је мит: изузетно је велика срећа нашег народа што је из најнародскијих врела потекла његова писана реч. Разгрнимо пуну илузију романтичарских расположења и наћи ћемо убогу истину: наш је народ доживео незавидну судбину да се језик његове културе (у XIX веку) заснује на говору његових најмање културних представника – неписмених људи“ (М. Ивић 1997:36).

С којих је позиција и с каквим лингвистичким критеријумима М. Ивић оспоравала Вука и његову реформу, можда најбоље потврђује чињеница да је Вука од Милке Ивић морао бранити и познати антивуковац Стјепан Бабић (2004:167-169). Иако научно потпуно оспорени (Вуковић 1972: 211-219; Ковачевић 1999: 107-121), ставови М. Ивић о српској „незавидној судбини“ због Вукове побједи и потреби „приземљења“ Вука и његовог језика, као и ставови П. Ивића о „новим временима“ у којима од Вукових треба да буду цјењенија мишљења његових противника – као да су једва дочекани од Вукових непоштовалаца. О Вуку и његовој реформи почели су да дискутују звани и незвани, међу којима готово да и нема лингвистички позваних. Тако је, нпр. Вук послужио и као крунски аргумент потребе преименовања српског у некакав „црногорски језик“. Ј. Брковић, наиме, не трепнувши устврди: „Вук је Црногорцима језик записао и отео им га да би ми ево послјије готово два вијека свој језик морали од других отимати, вратити му своје име и значење“ (Брковић 2004). И док се други отимају о Вуков језик, не желећи га једино под српским именом, неки од Срба јадикују што је тај Вуков(ски) језик (и данас) српски књижевни језик, па би га се радо одрекли. По правилу при том критика вриједности Вуков(ск)ог српског књижевног језика подразумијева и критику самога Вука, и обрнуто. И не само критику Вука и савременог српског језика као резултата његове реформе, него и критику свих српских филолога који су Вукову реформу аргументовано хвалили.

Најгласнији међу актуелним српским оспоравачима Вука и његовог дјела без сумње су један економиста, два писца, и један историчар. Њихови су критеријуми, научно гледани, готово истовриједни, тј. безвриједни, у што ће се сваки у

филологију имало упућенији читалац лако увјерити на сљедећим страницама, чак и ако би прескочио овдје изнесене коментаре о њима.

Читаву књигу, насловљену Тајна „Вукове реформе“, а посвећену негацији Вука и (свих) вриједности савременог српског књижевног језика као резултата његове реформе – написао је крагујевачки економиста М. Самарцић (1997), ни једном се не запитавши о властитој компетентности да пише и просуђује у било каквим, а камоли тако крупним филолошким питањима. О каквој књизи се ради и на каквим аргументима Самарцић темељи своју критику Вука и његове реформе, свако се може увјерити већ на основу цитата које доносимо, чак и без икаквог њиховог коментара, јер им коментар заиста и није потребан. Ти наводи, за онога ко из филологије ишта зна, више су него самоочигледни аргументи против онога а не за оно што аутор жели доказати. Говорећи о Вуковом избору српског народног за књижевни језик, економиста Самарцић ће утврдити да је у вријеме Вуковог избора типа језика за књижевни језик „српски народни језик Вука Караџића далеко најгора варијанта српског језика овог времена. Био је то језик потпуно необразованих људи, или оних са малом школом, попут самог Вука, за које је усмено стваралаштво све и свја просто зато што нису писмени“ (215)¹. Готово исте квалификације Самарцић даје и Вуковој ћирилици, тврдњом да је „прва 'Вукова' азбука имала 28 слова, с образложењем да српски језик има 28 гласова. То је – наставља Самарцић – било тачно, али само за ову најнижу варијанту српског језика. Аустријанци су брзо видели да је оволико сакаћење српског језика претерано, и да то претеривање може само да омета успех њихових замисли, па су првом приликом додали још два слова, х и ф, наводно да би служила за означавање гласова из страних речи које их садрже. Међутим, у српском језику је увек било гласова х и ф, само што су се они изгубили у неуком свету“ (215-216). Читава Вукова реформа била је, по Самарцићеву мишљењу, пројекат „Бечке владе“ ради „латиничења и католичења“ Срба (246), па зато, по њему, треба сумњати и у исправност фонетског принципа „једно слово – један глас“, јер да је тај принцип тако добар „Беч би пре свега настојао да га наметне немачком језику“. На чело покрета „за уништење српске културе“ Беч је,

¹ Сви бројеви у загради представљају странице књиге: Самарцић 1997.

вели Самарцић, ставио Копитара. Копитар и Вук су се, по Самарцићевом мишљењу, пронашли јер су „обојица били оптерећени физичким изгледом. Копитар је био много ружан, и још више се због тога мучио, па је читавог живота остао сам. Последица тога је, пак, да се фанатички посветио послу. Вук је био сакат, и такође је желео да неком врстом истицања надокнади оно што му је природа узела“ (292). Уз то, Самарцић у Вуковој полуписмености види једини разлог што је управо њега Копитар изабрао за српску језичку реформу: „ем је наишао на некога ко не може да разуме последице једног тако крупног подухвата, ем је управо његова полуписменост основни елемент тог подухвата. Њу је требало уздићи, а вековима стварану српску писменост уништити“ (291). Зато, вели Самарцић, Вук „никад није био свестан да га је Копитар само 'ангажовао' у спровођењу једне антисрпске политике“ (292).

„Због ограничених Вукових видика српска историја трпи до наших дана. Он сам није био кадар да разуме и пренесе судбоносна дешавања којима је присуствовао. док су записи оних који су то могли скрајнути зато што су били противници 'Вукове реформе', (299). Као такав, за Самарцића је „Вук Карацић – први српски комуниста“ (350). А како да све то нису примијетили толики изучаваоци и поштоваоци Вуковог дјела? И на то Самарцић има самосвојан „генијелан“ одговор. Сви они су, малтене, били наивни и површни у истраживањима. Јер о Вуку и његовој реформи српскога језика и писма „један од најбољих српских историчара, Владимир Ћоровић, извлачи крајње наиван закључак“ (300); а и Љуба Стојановић „даје, дакле, непотпун и наиван закључак“ (304); „још су наивнији закључци Александра Белића“ (301), док је у Стојановићевом опису Вука „пре свега реч о једном великом претеривању“ (289). Једино „Меша Селимовић, пак, слуги да ту нешто није у реду“ (301), али ни он „не може да одоли Вуковом револуционарству. Он види његове слабе стране, али уместо да извуче праве закључке, једноставно сматра да тако мора бити у револуцији. Зато је основна карактеристика његове књиге 'За и против Вука' један велики апсурд: у њој су изнети аргументи 'против' Вука, док су 'за' само пишчеви закључци!“ (355). Самарцић се не устручава да упореди научност Вукових и аргумената његових противника. „Полемике носилаца 'Вукове реформе' и њихових противника – написаће Самарцић - нису ништа друго до сучељења лаика и стручњака за језичка питања“,

при чему су, нормално, Вук и његове присталице „лаици“, а њихови противници „стручњаци за језичка питања“. Због тога се десило, вели Самарцић, „да основ српске науке о језику постану лаичке и пропагандне тезе неуких или злонамерних људи, уз стално убеђивање да је све то најбоље на свету“ (342). У Самарцићевој (пр)оцјени није само Вук „лаик“ него и сви који су га подржавали, а прије свега Даничић, за чију књигу „Рат за српски језик и правопис“, крстећи је брошуром, каже да „попут било ког другог револуционарног списка, нема никакву научну вредност. А и иначе би тешко могла да је има, јер је у време њеног објављивања Даничић имао свега 22 године!“ (356), па су због тога Даничићева запажања у њој „исувише површна и једнострана да би могла да издрже иоле озбиљнију критику, а камоли да се носе са таквим умом као што је био Јован Хаџић“ (345).

И све тако, несувислост до несувислости, без иједног аргумента, све супротно не само науци, него и здравој памети. Због тога овакве књиге свакога ко из филологије или било које науке ишта зна морају подржава у увјерењу о научној неприкосновености критикованих ставова и аутора. Самарцић је показао да папир свашта заиста може да поднесе, да се може написати књига чак од 460 страна а да у њој не буде ама баш ниједнога утемељенога научнога критеријума. Да није смијешно, било би жалосно, или боље речено: Самарцићева књига о Вуку је и смијешна и жалосна. М. Самарцић је показао како пише економиста кад умисли да је филолог, сматрајући да и правим филолозима може лекције држати.

Филолошке теме требало би да су кудикамо ближе историчарима него економистима. Али да се историчари и економисти могу наћи на истој (не)научној „таласној дужини“ кад свјесно залутају у филолошке воде – најексплицитније је показао Мирослав Јовановић, доцент на Катедри за Општу савремену историју Филозофског факултета у Београду, у двјема својим књигама, које се (не)посредно баве Вуком и његовом језичком реформом, прије свега у времену њенога провођења (Јовановић 2002; 2004). Прва од тих књига (Самарцић 2002), којој у поднаслову стоји Друштвеноисторијски оквири полемике о српском књижевном језику, најексплицитније показује како се аутор може бавити једном темом искључујући из ње све оно што је најрелевантније. Будући нелингвиста, М. Јовановић избјегава да проговори о било ком лингвистичком кри-

теријуму помињаном у оквиру полемике о српском књижевном језику. Он, дакле, у књизи не би да говори о полемици него около ње. Поставља се питање је ли могуће у било ком научном приступу представити полемику о језику, а да не споменете ниједном ни један једини језички критеријум који је одређивао и њен ток и њен резултат. Ако из разматрања искључите примарне лингвистичке и социолингвистичке критеријуме који једини могу научно освијетлити интеракцију садржаја полемике и друштвеног контекста у којем се она одвијала, онда вам једино остаје да периферне, додирне теме представите као главне, односно да науку скренете са научног на псеудонаучни колосијек. Друкчије речено, да у разматрању одређене појаве искључите не само њену суштину него да искључите и све критеријуме без којих је приступ који претендује да буде научан незамислив. А управо тако је поступио у својој књизи М. Јовановић. Његов приоритетни циљ, бар што се полемике тиче, предодређен је унапријед задатом тезом да досадашња литература, првенствено филолошка, даје поједностављену и шаблонизовану слику како о учесницима полемике, тако и о њеној научној суштини. Јовановићев је циљ, у ствари, да демитологизира Вука, и то тако што ће анализи подвргнути три стереотипа, „која чине саставне делове јединственог друштвеног мита у српској култури, мита о Вуку Караџићу“, а то су: а) „стереотип о расправи као својеврсној 'борби', 'рату' или 'револуцији',„ потом б) „позитивни стереотип о 'победнику', 'народном генију', 'културном месији' и 'културном револуционару' Вуку Караџићу“, и на крају в) „негативни стереотип о 'пораженима' – 'Вуковим противницима': демонизовани стереотипни образац о антихеројима, учесницима у расправи који су своје идеје супротстављали Вуковим“ (Јовановић 2002:121). Као основу анализе „митолошких и стереотипних садржаја“ Јовановић изабире „научну литературу о полемици и Вуку Караџићу“, и то литературу чији су аутори најеминентнији српски филолози (лингвисти и књижевни историчари) 20. вијека: Љуба Стојановић, Павле Поповић, Александар Белић, Михаило Стевановић, Миодраг Поповић, Павле Ивић, Јован Кашић, Јован Деретић, Васо Милинчевић и Живан Милосавац, од који су неки заступљени и са по неколике књиге (122-124). Зачуђујући је, и науци потпуно стран, начин Јовановићеве „анализе“ студија и монографија наведених српских филолога. Јовановић је ту примијенио у друштвеној теорији познату ре-

дукционистичку методологију, која сложене односе и анализе своди на неку просту појаву и однос. У питању је, дакле, научно недопустиви редукционизам. Из филолошких студија, које су му основ и повод анализи стереотипа о Вуку, Јовановић изабире само метафоризиране и хиперболисане термине, извлачећи из њиховог „буквалног“ смисла произвољне оцјене о научној вриједности тих текстова, а самим тим и о научној утемељености „слике“ коју они дају о Вуку Караџићу и његовој реформи српскога језика. Да је Јовановић иоле упознат са функционалностилистичком поткласификацијом научног стила једнога језика, знао би да је научно недопустиво мијешати језичке карактеристике научних подстилова и/или жанрова, какви су на примјер есејистички, научнопопуларни и чисто научни. А међу текстовима које је он одабрао за корпус, и посебно међу онима које највише „критикује“, управо доминирају они који припадају научнопопуларном подстилу (какви су нпр. разматрани текстови Александра Белића) или пак есејистичком подстилу (какви су текстови Миодрага Поповића и Ива Андрића, за чије је укључење у корпус „научних текстова“ вјероватно једини разлог био вишак „емоционалне лексике“ тако својствене есејистици, а тако потребне Јовановићу за његову „анализу“ стереотипа). Осим тога, очигледно је да М. Јовановић једва да нешто зна из историјата функционалностилног раслојавања српског језика, јер да зна, тешко да би монографију о Вуку Љубе Стојановића из 1924. године узео као репрезентативну за научни стил, јер у то доба у српскоме језику још увијек нема строге функционалностилске диференцијације језичких јединица, нити строге лингвистичке терминологије. И не само због тога, него научно није допустиво термине, без обзира колико они терминологијани били, одвајати од њихове текстовне, контекстуалне подлоге, и по њима – ако анализа није терминолошка – судити о самим текстовима, а посебно о научним вриједностима тих текстова, како то чини М. Јовановић. У приказу наведене Јовановићеве књиге већ је констатовано да „ако се пробрани цитати попут мозаика сложе, могу се заиста и изводити 'претешки' закључци“ (Милановић 2002:346), каквих је у овој књизи, еуфемистично говорећи, немали број. Тако је употреба лексема „рат“, „борба“, „револуција“ у опису Вукове полемике М. Јовановићу довољан разлог да изведе закључак „о поједностављењу замршене стварности прве половине 19. века и процесу стандардизације јези-

ка, богатом најразличитијим догађајима и значењима“ (125). „Обликовање стереотипа о догађајима у научним студијама, остварено драстичним поједностављивањима замршених, разнoзначних и важних догађаја који су пратили полемику о језику, послужило је – ријечи су Јовановићеве – као база за уобличавање мита о Караџићу. О замршеној и често противречној прошлој стварности у делу науке је, противно основним научним постулатима, свесно створена крајње поједностављена слика. При том се није обраћала озбиљна пажња чак ни на чињеницу да је разлика између основних ставова нпр. Видаковића и Стратимировића (који су се залагали да као основица књижевног језика буде узет славеносрпски, као и да се на неки начин очува диглосија у књижевности) са једне, и Хаџића или Стерије (који су се борили за кодификацију књижевног језика на основи српског, тј, народног језика и за укидање диглосије) са друге стране, у суштини била већа и значајнија него разлике између Хаџића и Караџића, односно Вука и Стерије. Једноставно, створена је представа да Вук води 'рат' и самим тим одређује 'линију фронта'. По аутоматизму, неминовном када се на тај начин употребљавају термини 'рат' и 'фронт' - и Видаковић, и Стратимировић, и Хаџић, и Стерија у друштвеној свести остали су запамћени као група делатника 'с оне стране фронта', тј. као Вукови 'противници', (Јовановић 2002: 129). Наведени цитат на најбољи начин одсликава попуну неупућеност Јовановићеву у тему о којој пише. Истина јесте да је разлика између Видаковића и Хаџића већа него између Вука и Хаџића, али је то филолошка литература којом се Јовановић користио, ако ју је ишчитао (а очито да није!), одавно констатовала, говорећи о различитим фазама Вукове борбе за увођење (чистог) народног језика у књижевност (в. о томе нпр. Ковачевић 1999: 15-60), с тим да у исту „фазу“, за разлику од Јовановића, никада није угуравала Видаковића и Хаџића, или пак Стратимировића и Стерију. Зато је закључак који М. Јовановић приписује филолошкој литератури, посљедица недочитаности литературе и његове необавијештености о циљевима које у појединим „фазама“ има Вукова реформа. Зато најбоље његову анализу карактеришу атрибути „произвољност, нетачност и тенденциозност“ које он сам упућује Вуковим досадашњим проучаваоцима (Јовановић 2002: 161). А да је то тако недвосмислено потврђује сљедећи својеврсни закључак читаве Јовановићеве књиге. У процесу „научне рационализације митолошких садр-

жаја (којима је савремена наука успела да направи отклон у односу на раздобље када су сами научници изграђивали мит о Вуку), конкретни резултати су – вели М. Јовановић – још увек далеко од могућности да се мит, укореењен у друштвеној свести, замени рационалним представама заснованим на научно утврђеном знању. Узрок томе је двојак. До сада је критички преиспитан само део важних питања и проблема везаних како за Вука, тако и за његове опоненте, али и за догађаје из времена расправе о српском књижевном језику које чине основу мита. Уочљиво је, на пример, да још увек нема озбиљних и модерних научних студија о Јовану Хацићу (sic!), најважнијем антисимболу мита, на чију потребу је указао још Меша Селимовић. Последице мита (тј. последице некритичког сагледавања властите прошлости) до те мере су прожеле колективно памћење да је потребно уложити много напора и истраживања да би се митолошка потка демистификовала и створиле рационалне представе о властитој прошлости“ (Јовановић 2002: 189-190). Овој крунски Јовановићев „аргумент“ о научном игнорисању најзначајнијег Вуковог „противника“ у ствари је само показатељ његова тоталне необавијештености. Јер, још 1987. године Љиљана Суботић је на Филозофском факултету у Новом Саду одбранила докторску дисертацију о језику Јована Хацића, коју је штампала ни мање ни више него Матица српска 1989. године (Суботић 1989). А Мирослав Јовановић за „игнорисање“ Хацића српску филологију прозива 2002. године. Управо је наведеној чињеници сагласан и највећи број редукционистичком методологијом изведених закључака М. Јовановића у овој књизи. Зато су закључци које он даје о другима прије плод ауторове филолошке неупућености него резултат „научно утврђеног знања“. Ова је књига, ако се на њу применине епистемолошки критеријуми, примјер какве научне књиге не смију бити. Научно, она је једнаковриједна разматраној књизи крагујевачког економисте М. Самарџића. Тим књигама треба додати и књигу-хрестоматију Против Вука, чији је приређивач управо М. Јовановић (2004). Само образложење изабранога провокативног наслова књиге, а и укључење у хрестоматију Вукових „опонената“ из 20. вијека (какви су Ј. Скерлић и Б. Нушић, а зашто не онда и економисте М. Самарџића, с којим је М. Јовановић „научно“ најсагласнији?) више је него довољан показатељ о „научној конзистентности“ критеријума којих се у прављењу хрестоматије М. Јовановић при-

државао. Образлажући избор датог наслова, Јовановић ће написати да је „цитат“ против Вука „најчешће коришћена формулација којом се, у научној литератури, оцењује ангажовање Караџићевих опонената у споровима вођеним почетком 19. века око нормирања савременог српског књижевног језика. Према тим тумачењима, српски интелектуалци који су се спорили са Вуком нису, током расправа, бранили своје ставове, заступали своје научно мишљење или износили своје идеје како да се нагомилани проблеми реше, већ су се искључиво, доследно и једино борили 'против Вука'. Таквим односом у делу науке је створена прилично поједностављена слика о конкретним историјским делатницима, али и о читавом једном периоду у историји српског народа. Зато се управо тај цитат наметнуо као најлогичнији наслов за књигу о раздобљу друштвене историје српског народа на који су снажан печат оставиле полемике о књижевном језику и у којој се велика пажња поклања управо ставовима Вукових опонената“ (Јовановић 2004:10). У датом цитату Јовановић опет властито тумачење приписује литератури. Било би интересантно докучити ко ли је то још, сем Јовановића, тврдио да „српски интелектуалци који су се спорили са Вуком нису, током расправа, бранили своје ставове, заступали своје научно мишљење или износили своје идеје како да се нагомилани проблеми реше, већ су се искључиво, доследно и једино борили 'против Вука',.. Како је то могуће да неко буде учесник у полемици и да му се при том оспорава да износи „властите ставове“, него да су то ставове који су искључиво „против опонента“?! Нешто ту очито не с научном него са здраворазумском логиком М. Јовановића није у реду! Зато дата Јовановићева књига, управо као и претходна, јесте књига „против Вука“, али „против“ без икаквих научно утемељених критеријума.

Ако један историчар у својој критици Вука и досадашњих Вукових истраживача у повеликом луку заобилази научне критеријуме, како очекивати да се тим критеријумима служе књижевници, којима је иманентно да не мисле у појмовима него у сликама. И управо два српска књижевника на најсликовитији начин показују како се научно неутемељено, али зато емоционално више него „запјенушано“ могу критиковати Вук и његова реформа српског језика. Ти текстови су имуни од научних критеријума. Недостатак критеријума филолошки неупућенијим читаоцима надокнађује љепота (поетског) језика

којим су писани, и то управо језика чији је реформатор предмет „жестоке“ критике. Тако Д. Михаиловић (2003) замјера Вуку што је изабрао источнохерцеговачки новоштокавски дијалекат за основицу српског књижевног језика, јер је тиме „56 процената народа Србије“ избацио из књижевног језика у дијалекат. Зато он Српској академији наука и умјетности поставља питање: „како ће у историји српског језика и културе избрисати деловање Вука Караџића, који је опет зарад сопственог планинског села, оклаштрио 56 процената народа Србије, избацивши их у дијалекат и шутнувши их из културе?“ (Михаиловић 2003). У критици датог Михаиловићевог мишљења својевремено смо написали, а сада понављамо, да он сматра да „код Србијанаца треба умјесто Вуков(ск)ог новоштокавског српског увести Михаиловићев(ски) староштокавски србијански. Јер, Драгослава Михаиловића и не интересују Срби, чак ни српско језичко јединство, него га интересују једино Србијанци. Да га интересује цјелина српскога народа и српскога језика, он не би могао говорити о „65 процената народа Србије“, које је Вук „избацивши их у дијалект“ „шутнуо из културе“. За разлику од Михаиловића, Вука Караџића (као ни његовог антиципатора у језичким идејама Доситеја Обрадовића) није интересовао само народ Србије него српски народ у цјелини. Да Драгослав Михаиловић гледа на српски језик као на језик Срба, а не само као на језик Србијанаца, онда никада не би могао доћи до цифре од 65 процената Срба староштокаваца. Нека господин Михаиловић погледа било коју дијалектолошку карту штокавског нарјечја и нека на њој упореди распрострањеност новоштокавских и староштокавских дијалеката, па ће лако закључити зашто је Вук баш новоштокавске дијалекте узео за основицу српскога књижевног језика. Да би се о српском језику дискутовало, посебно још ако се желе, како то жели Д. Михаиловић, и његова редефинисања, онда се бар нешто о њему мора и знати“ (Ковачевић 2003:116).

А то да се о језику мора нешто и знати ако се о његовим лингвистичким аспектима жели дискутовати, чак више него за Михаиловића² вриједи за другог Вуковог критичара

² Д. Михаиловић је чак на неки начин и ревидирао у својим ставовима, бар прећутно, јер је у књизи *Време за њоврајшак*, у којој је прештампан и овдје цитирани текст, изостављен дио који се односи на Вука (Михаиловић 2006: 32-37).

међу савременим српским писцима – за Светислава Басару. Басара је, несумњиво, један од „најзапјенушанијих“ и научно најнеутемељенијих критичара Вука Караџића и његовог дјела: Вуков(ск)ог српског књижевног језика (Басара 1996). Басара ће тако написати да је „круцијални, али скривени, узрок наших актуелних несрећа и неспоразума са историјом у домену лингвистике; прецизније у Вуковој реформи језика и писма“, и да смо ми „захваљујући аматерском и претенциозном експерименту једног необразованог авантуриста какав је Вук Караџић несумњиво био, доспели на тај ниво са тенденцијом да падамо још ниже“. Настављајући критику Вука, Басара ће рећи да је „Вуков пројекат лишио овај језик неизмерног граматичког и лексичког богатства и да би наша материјална и духовна историја била у сваком погледу богатија да је у одсудном тренутку победила супротна струја“ јер „инаугурација народњаштва као псеудоелите, као врхунског домета културе једног народа, значи окупацију језика и лингвистички тероризам. (...) Васпостављајући импровизацију као лингвистички канон, форсирајући један сиромашан идиом, Вук не само да је упропастио језик него је будуће нараштаје лишио историјског континуитета. Све оно што се писало до Вука, строго узев, део је једне насилно завршене историје са којом ми, услед језичке провалије, готово да немамо ништа“. Говорећи о Вуку и његовим противницима, Басара ће потцртати да „Вукови следбеници и верници треба да знају да је супротно мишљење исто тако у оптицају као и њихово, да оно никада није замирало, и да елементарна култура, на коју се они толико позивају, обавезује на толерантност и на уважавање супротног става“. Као да датом реченицом Басара сам себи скаче у уста, јер он не само да не уважава Вука, него не уважава ни лингвистику као науку, а ни све оне који су филолошким критеријумима образлагали Вукову реформу српскога језика и писма. Он једино Вуку признаје оно на чему му Д. Михаиловић највише замјера. „На срећу, - вели Басара – био је родом из краја у коме је елементарна језичка култура очувана; да је неким случајем био из околине Врања, било би велико питање колико би српски језик данас имао падежа“ (Басара 1996). Ако се Басарин антивуковски текст пропусти кроз научне критеријуме, онда се без сумње на њ може примијенити Басарина реченица којом он карактерише вуковце, а заправо као да ју је написао одсликавајући не само себе него и остале овдје анализирани антивуковце. Наиме, о

Вуку и његовој језичкој реформи „почињу да мисле они који су запањени чињеницом да уопште мисле, па то мешају са мишљењем, оним што се предвуковски каже созерцањем“ (Басара 1996). Таквим није ни битно шта говоре, није им битно што у подлози њиховог говора нема неријетко не само научног него ни здраворазумског резонавања. Битно им је једино да нешто кажу „против Вука“. При томе као да заборављају да се угледају на Мешу Селимовића који, након свих изнесених и детаљно размотрених критеријума за и против Вука закључи да је „суштина Вукове реформе давала могућност благотворних измена, прилагођавања, побољшавања. Демократска и животна оријентација Вукова осигурала је дуг живот и актуелност многим његовим мислима које се тичу најзначајнијих проблема културе. И то не само 'у скупу једно са другим', већ често 'од речи до речи', како сам Вук каже“ (Селимовић 1987:131). Зато само они „који су запањени чињеницом да уопште мисле“ и говоре о Вуку не виде да савремени српски језик јесте и Вуков и вуковски. Вуков јер га је он реформисао, а вуковски јер су поствуковске промјене у њему изведене према Вуковим језичким начелима. Тај Вук(ов)ски језик ће се и даље развијати и усавршавати. И биће критикован, надамо се не од критичара какви су ови садашњи Вукови, који се нису ни потрудили да бар науче његова граматичка правила, па у Вуков(ск)ој критици познавања српскога језика вјероватно не би прошли ништа боље од њиховог узора Јована Хацића. Тако нпр. економиста Самарцић стално у својој књизи употребљава умјесто произлазити глагол произилазити („Даље произилази да је Српска православна црква намерно замршавала и тајила језик“), историчар Јовановић употребљава облик замјенице сво умјесто све („Мора се приметити да такво уопштавање, уз сво уважавање ауторовог става, чини преуску основу за разумевање српске културне историје“), док књижевник Басара не разликује замјеничку категорију живог и неживог, па употребљава кога умјесто који („Ту већ почиње суноврат којег само чудо може зауставити“). Такви су ти данашњи Вукови критичари: критикују Вука на Вуков(ск)ом српском језику, а да га ни научили нису.

(Преузето из: *Слово 15-16*, Никшић 2007)

Л и т е р а т у р а

Бабић 2004: Stjepan Babić, *Zašto sam branio VukaKaradžića od Milke Ivić*, u: Hrvanja hrvatskoga, Školska knjiga, Zagreb, 2004, 167-169.

Басара 1996: Светислав Басара, *Два века Вука*, НИИ, Београд, 19. 7. 1996. (преузето са интернет сајта: forum.b92.net/index).

Брковић 2004: Jevrem Brković: *Vuk je Crnogorcima oteo jezik*, *Побједа*, Подгорица, б. б. 2004. (преузето са интернет сајта: forum.cafemontenegro.com).

Брозовић 1996: Dalibor Brozović, *Uloga časopisa Jezik u hrvatskome jezikoslovlju*, *Jezik*, XLIV/2, Zagreb, 1996, 42-53.

Вуковић 1972: Jovan Vuković, *Naš književni jezik danas*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972.

Ивић 1991: Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1991.

М. Ивић 1997: Milka Ivić, *О Vukovom i vukovskom jeziku*, Biblioteka XX vek, Čigoja štampa, Beograd, 1997.

Јовановић 2002: Мирослав Јовановић, *Језик и друштвена историја*. Друштвеноисторијски оквири полемике о српском књижевном језику, *Стубови културе*, Београд, 2002.

Јовановић 2004: Против Вука. Српска грађанска интелигенција 18. и 19. века о језику и његовој реформи, приредио Мирослав Јовановић, *Стубови културе*, Београд, 2004.

Ковачевић 1999: Милош Ковачевић, *У одбрану језика српскога – и даље*, *Требник*, Београд, 1999.

Ковачевић 2003: Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, БИГЗ, СКЗ, Београд, 2003.

Ковачевић 2005: Милош Ковачевић, *Против неистина о српскоме језику*, *Просвјета*, Источно Сарајево, 2005.

Крстић 1941/ 1993: Kruno Krstić, *Narodni govor i književni jezik*, *Hrvatski narod*, god. III, br. 175, 8. 8. 1941, str. 9; preštampano u: Marko Samardžija, *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, *Hrvatska sveučilišna naklada*, Zagreb, 1993, 137-139.

Милановић 2002: Александар Милановић, *Пolemика о књижевном језику и историографија* (Мирослав Јовановић, *Језик и друштвена историја*, *Стубови културе*, Београд, 2002), *Књижевност и језик*, бр. 3-4, Београд, 2002, 343-347.

Младеновић 1988: Александар Младеновић, *Славеносрпски језик у Вуково време*, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 17/2, МСЦ, Београд, 1988, 121-125.

Младеновић 1993: Александар Младеновић, *Развитак и стабилизација екавског изговора српског књижевног језика у другој половини XIX века*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXVI/1, Нови Сад, 1993, 79-83.

Михаиловић 2003: Драгослав Михаиловић, *Пропаст Југославије и занемарена заштита Србије*, *Политика*, 15. 2. 2003, КУН, стр. Б4.

Михаиловић 2006: Драгослав Михаиловић, Време за повратак, Павиљон 38, Београд, 2006.

Самарцић 1997: Милослав Самарцић, Тајна „Вукове реформе“, Погледи, Крагујевац, 1997.

Селимовић 1987: Меша Селимовић, За и против Вука, БИГЗ, Београд, 1987.

Српски писци 2003: Српски писци о српском језику, избор и предговор Милош Ковачевић, Источник, Београд, 2003.

Суботић 1989: Љиљана Суботић, Језик Јована Хацића, Матица српска, Нови Сад, 1989.

Димитрије Аврамовић, Вук Караџић, 1840

Душко ПЕВУЉА

СРБИСТИКА И СЕРБОКРОАТИСТИКА

(Опозитност двије филолошке парадигме:
неколико карактеристичних примјера)

1.

Један од најважнијих филолошких текстова Вука Карџића носи карактеристичан наслов: Срби сви и свуда. Први пут је штампан у Бечу 1849. године у Ковчежићу за историју, језик и обичаје Срба сва три закона. Међутим, како сам Вук информише, текст је написан 1836. године. Погрешно тумачен још за вријеме Вуковог живота, проскрибован негативним коментарима још у предјугословенском периоду, рад није прештампаван, због чега је остао скрајнут и скоро недоступан. На примјер, није уврштен у Вукова Сабрана дела (1969) у издвачком подухвату Просвете из Београда. По правилу је изостављан и у многобројним изборима из Вуковог дјела, чак и у оним настајалим у посљедњих двадесет година.

Петар Милосављевић у хрестоматију Срби и њихов језик (1997), уврштава више различитих Вукових текстова (неки су представљени само преко краћих одломака), на основу којих се филолошка мисао највећег српског филолога може поуздано реконструисати. Иако је, у полувјековном раду, многе своје ставове мијењао, новим сазнањима допуњавао и дограђивао, у виђењима српског етничког и језичког идентитета, Вук Караџић плијени крајњом досљедношћу. Поред више других чланака, Петар Милосављевић у поменутој хрестоматији, један до другог, објављује Вукове текстове: „Срби сви и свуда“, „Срби и Хрвати“ (штампан у 31. броју Видовдана за 1861. годину) те писмо „Очитовање“, упућено редакцији загребачког Позора. „Та три текста требало би прештампавати као једну целину; у њима се најпотпуније представља Вуков однос према теми Срби и Хрвати. Они у целини изражавају аутентичан Вуков став, свеједно да ли се неко с њим слагао или не“ (Милосављевић 2002: 481).

Са њему својственом проницљивошћу Вук у чланку „Срби сви и свуда“ објашњава, позивајући се на принципе важеће код других народа, да се етнички индивидуалитет остварује преко језика. Језик је разликовно обиљежје међу појединим народима. Међутим, знатно прије Вука, Доситеј Обрадовић у Писму Харалампиију (1783) однос између језика и других чинилаца етничке посебности рјешава готово прецизношћу математичке формуле: „закон и вера могу се променити, а род и језик никада“. У овом свом просвјетитељском манифесту Доситеј истиче и сљедеће: „Моја ће књига бити за свакога ко разумева наш језик и ко с чистим и правим срцем жели ум свој просветити и нарви побољшати. Нећу нимало гледати ко је кога закона и вере, нити се то гледа у данашњем веку просвештеном“ (Обрадовић 2002: 61).

Комплексан проблем народног имена неправославаца српског језика Вук посматра у духу својих темељих полазишта: „Сви паметни људи од Грчкијех и од Римскијех Срба признају да су један народ и труде се да би мрзост због закона или са свијем искоренили или барем умалили што се више може, само је онима Римскога закона још тешко Србима назвати се, али ће се по свој прилици и томе мало по мало навикнути; јер ако неће да су Срби, они немају никаквог народног имена“ (Карацић 2002: 132).

Када је ријеч о српском језичком и етничком идентитету, утемељивач српског филолошког програма никад није одустао од својих главних принципа. Током свога рада Вук је неке ставове још више снажио и, према потреби их, свођењем на суштинске категорије, изоштравао.

У чланку „Срби и Хрвати“ Вук пише: „У осталоме пак, које су Срби које ли Хрвати, ја другачије не знам казати него овако: Хрвати се по правди могу звати: 1) Сви Чакавци; 2) Кекавци у краљевини Хрватској који су се на то име већ обикли. Срби по правди могу се звати сви штокавци макар које вјере били и макар гдје становали; и они се, осим мањијех разлика, од Хрвата разликују тијем: 1) што не говоре ни ча ни кај него што или шта, 2) што на крају слогова л претварају у о (...) Ако хрватски родољупци не пристају на ову на разуму основану диобу, онда се за сад у овоме ништа друго не може учинити него да се подијелимо по закону или вјери; ко је год закона грчкога или источнога онај се макар гдје становао неће одрећи српскога имена, а од онијех који су закона римскога нека каже

да је Хрват који год хоће. Истина је да би се иностранци могли насмијати овакому нашем дијелењу народа у данашње вријеме, али шта ћемо кад смо несрећни људи те се другачије не може. Ако ли ко нађе шта боље и правилније и за обје стране повољније, мени ће бити још милије (Караџић 2002: 154).

Најзад, исте године, одговарајући уреднику Позора Г. Ј. Мушкатовићу, а поводом његове погрешне интерпретације чланка „Срби сви и свуда“, Вук је одсјечно сажет: „А и саме моје ријечи у ономе чланку јавно доказују, да Г. Ј. Мушкатовић криво разумије и неправо тумачи поменути надпис мојега чланка, јер сам ја казао, да су Срби само они који говоре српскијем језиком без разлике вјерозакона и мјеста становања, а за Чакавце и Кекавце нијесам казао да су Срби“ (Караџић 2002:155).

Из овдје издвојених неколико фрагмената може да се стекне увид у конзистентност Вукове филолошке мисли. Он је истовремено и утемељивач србистике и, до данас, најважнији њен представник. Српска филологија је, захваљујући Вуковој дјелатности, недуго након заснивања, почела постизати врхунске резултате. И што је од пресудне важности, вуковски србистички темељи толико су постојани да их ни стопедесетогодишња разградња није успјела пољуљати. На почетку 21. вијека они су и даље незамјењиви постамент истинске српске филологије.

2.

ДВИЈЕ ФИЛОЛОШКЕ ПАРАДИГМЕ

Једна од најважнијих књига за обнову србистике јесте хрестоматија Петра Милосављевића Срби и њихов језик (1997). У њој су заступљени текстови двадесет аутора из којих се доста детаљно може сагледати историјат српског и српскохрватског језика у скоро двовјековном раздобљу. Одређеније и потпуније речено: могуће је остварити увид у елементарне поставке једне и друге филолошке доктрине: србистике и сербокроатистике. Методолог по струци и начину мишљења, Милосављевић као истраживач импресионира упутним систематизацијама и теоријским поткрепама својих аналитичких полазишта. Да би извршио груписање, изразито несагласних схватања својствених текстовима уврштеним у књигу Срби и њихов језик, он употребљава термин парадигма, у оном значењу у којем га у капиталној књизи Структура научних рево-

луција артикулише Томас Кун. Примјењујући га у домену филологије, Милосављевић долази до синтагме филолошка парадигма, коју ће различити српски филолози у посљедњих петнаестак година често функционално користити.

На основу ставова према именовању језика и његовом идентитету, схватању етничке посебности, затим међуодноса језик-народ, Милосављевић дистинктира србистичку и сербокroatистичку филолошку парадигму и презентује их, у дијахронијској перспективи, посредством персонализованих низова. У практичној реализацији овако изгледају физиономије ове двије парадигме:

Вуковска: Доситеј–Вук–Даничић (до одласка у Загреб)–Лаза Костић–Стојан Новаковић–Љубомир Стојановић.

Илирско-јагићевска: илирци Јагић–Даничић (после одласка у Загреб)–Маретић–Белић.

Изградњи вуковске филолошке парадигме највећи допринос је дао сам Вук Караџић. Основне компоненте те парадигме утемељене су у науци и потврђене у славистици прве половине деветнаестог вијека. Милосављевић вуковску парадигму представља преко неколико суштинских одређења: а) језик је основно начело према коме разликујемо поједине народе, б) српски језик је штокавски; хрватски језик је чакавски; в) Срби и Хрвати су два народа који се разликују по језику; г) Срби су сви они који говоре српским језиком без обзира којој конфесији припадају.

Илирско-јагићевску парадигму Милосављевић прикзује преко сљедећег скупа схватања: а) илирци сматрају да језик може бити заједничко обиљежје више народа или племена једног народа; Јагић заступа тезу да Срби и Хрвати, говоре једним народним језиком, б) тај језик има више различитих имена: в) тај језик чине три нарјечја: штокавско, чакавско и кајкавско, г) будући да имају један језик, Срби и Хрвати се међусобно разликују по вјери: Срби су православци, Хрвати су католици, д) Хрвати имају три писма: глагољицу, ћирилицу и латиницу; српско писмо је ћирилица (Милосављевић 2002: 36-37).

Када се ове двије парадигме упореде, њихова неподударност је више него очигледна. Илирско-јагићевска парадигма некохерентна је и научно неутемељена. Рјешења која заступа нису општеприхваћена. Међутим, упркос томе свему, она

је доминантна у односу на вуковску парадигму и читав двадесети вијек у знаку је те супермације. Ватрослав Јагић, највећи хрватски филолог, артикулисао је филолошку концепцију потпуно супротну Вуковим виђењима, али се упркос тој бјелоданости, представљао као Вуков слѣдбеник, вуковац. Невоља је што српски филолози сто педесет година нису имали снаге и научног поштења да бране научну истину и интересе свога народа. Из Милосављевићевог низа имена којим је представљена илирско-јагићевска парадигма, види се да су њени заступници (и) најважнији српски лингвисти које смо имали у поствуковском периоду. Посљедњи заговорници вуковске аутентичне српске мисли међу Србима су, види се из књиге Срби и њихов језик, Лаза Костић и Љубомир Стојановић. Стојановићева приступна академска бесједа, изговорена 1898. године, један је од посљедњих звјезданих тренутака србистике.

Парадоксално, највећу снагу илирско-јагићевској парадигми, осим самог Јагића, дао је најважнији Вуков сарадник – Ђуро Даничић. Важан подупирач вуковске линије у српској филологији, он је и један од главних афирматора јагићеве сербокроатистичке филолошке концепције. Присуство његовог имена у обје филолошке парадигме у ствари је заокрет који се може експлицирати слѣдећим примјером. Ђуро Даничић је 1857. године објавио књигу Разлике између српског и хрватског језика; десет године доцније, Даничић ће, као тајник Југословенске академије знаности и умјетности у Загребу, постати уредник Рјечника хрватског или српског језика. Даничићево самоодрицање, кристалисаће се у прадоксалну законмерност српске филологије, која у стварности и није била српска. У двадесетом вијеку ће тај инверзивни образац најснажније потврдити Александар Белић. И он се титулисао као Вуков слѣдбеник и то тако што је, као истакнуто име илирско-јагићевске парадигме, читавао у Вукове ставове она схватања којих у њима једноставно нема. Наиме, у тексту „Вук ујединилац Срба и Хрвата у књижевном језику“ Белић каже: „То је било за Вука довољно да се роди код њега мисао о заједничком књижевном језику и Срба и Хрвата (...) Ето то је био Вуков идеал. Један књижевни језик, у свему једнак, за све Србе и Хрвате“ (Белић 1998: 288 – 289). Оно на шта Вук никад није пристао, да српски језик назове неким другим именом, окарактерисано је као његова највећа заслуга. Неумољиве чињенице и Вукови текстови тако су неутралисани мутним пројекцијама

Белићевог времена, у којем је идеологизована наука постала слушкиња политике.

Лингвиста свјетске репутације, предсједник Српске академије наука и умјетности, Александар Белић је извршио „редакцију, коректуру и престилизацију“ приступне академске бесједе Милана Решетара – изговорене 1941, објављене 1951. – а то је значило необјављивање једне од кључних њених реченица: „да је Дубровник по језику увијек био српски“ (Види: Ломпар 2012: 139). Нема сумње да се овај гест Алексадра Белића може објашњавати идеолошким и политичким пристисцима и атмосфером у којој се, наводно, сербокroatистичко југословенско становиште, размахњује, заправо, као еминентно хрватско, па све што га као такво чињенички радикално поништава, мора бити или кривотворено или уклоњено. „Кривотворење оригиналног текста, необјављивање инкриминисане реченице ни после десет година, у часу кад је њен аутор мртав и представља само део научне и културне историје, аутентична су сведочанства идеолошког притиска, атмосфере сумњичења и прогона, људских слабости и спасавања мрвица душе“ (Ломпар 2012: 139). Али, Белићев нечасни чин, мора се прије свега сагледати у контексту тада већ једновјековног партиципирања српских научника у заступању хрватске идеје југословенства и илирско-јагићевске филолошке парадигме.

3.

KNJIŽEVNI DOGOVOR

Dolje potpisani znajući da jedan narod treba jednu književnost da ima, i po tome sa žalosti gledajući, kako nam je književnost raskomadana, ne samo po bukvi, nego i po jeziku i pravopisu, sastajali smo se ovijeh dana, da se razgovorimo, kako bismo se, što se za sad više može u književnosti složili i ujedinili. I tako smo:

Jednoglasice priznali, da ne valja miješajući narječja graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je боје од народнијех нарječja изабрати једно, да буде književni jezik; а то све а) зато што није могуће писати тако, да би свак могао читати по свом нарječju, б) зато, што би свака оваква мјешавина, као и људско djelo, била гора од којег му драго народнога нарječja, која су djela бођја, а с) и зато, што ни остали народи, као н. п. Нјемци и Талијани, нијесу од својијех нарječja градили новијех, него су једно од народнијех изабрали, те нјим knjige пишу.

Jednoglasice smo priznali, da je najpravije i najbolje primiti južno narječje, da bude književno, i to a) zato, što najviše naroda tako govori, b) što je ono najbliže staromu slavenskom jeziku, a po tome i svijema ostalijem jezicima slavenskijem, c) što su gotovo sve narodne pjesme u njemu spjevane, d) što je sva stara dubrovačka književnost u njemu spisana, e) što najviše književnika istočnoga i zapadnoga vjerezakona već tako piše (samo što svi ne paze na sva pravila). Po tome smo se složili, da se na onijem mjestima, gdje se po ovome narječju dva sloga (syllaba) pišu ije, a gdje je jedan slog, ondje se piše je ili e ili i, kako gdje treba, n. p. bijelo, bjelina, mreža, gonio. A da bi svak lakše mogao saznati, gdje su po ovome narječju dva sloga, gdje li je jedan i gdje treba pisati je, gdje li e, gdje li i, zamolili smo svi ostali g. Vuka Stef. Karadžića, da bi napisao o tome glavna pravila, koja su dolje priložena.

Ako li kogod iz kojega mu drago uzroka ne bi htio pisati ovim narječjem, mi mislimo da bi i za narod i za književno jedinstvo najprobitačnije bilo, da piše jednijem od ostala dva narodna narječja, kojijem mu volja, ali samo da ih ne miješa i ne gradi jezika, kojega u narodu nema.

Našli smo za dobro i za potrebno, da bi i književnici istočnoga vjerezakona pisali h svuda gdje mu je po etimologiji mjesto, kao što oni vjerezakona zapadnoga pišu h, i kao što narod naš obadva vjerezakona na mnogo mjesta po južnijem krajevima govori.

Svi smo priznali, da H u sastavnijeh imena na kraju u rod.mn. ne treba pisati, jer mu ondje ni po etimologiji, ni po općenome narodnome govoru, ni po starome slavenskome jeziku, ni po ostalijem današnjijem jezicima slavenskijem nije mjesto. Mi smo se opominjali, da će se naći književnika, koji će reći, da bi ovo h samo zato valjalo pisati, da se ovaj padež razlikuje od ostalih, ili najposlije, da bi ove razlike radi mesto h valjalo pisati kakav drugi znak.

Svi smo jednoglasice pristali, da se pred r, gdje ono samo sobom slog čini, ne piše ni a ni e, već samo r neka stoji (n.p. prst), i to a) zato, što narod tako govori, b) što književnici istočnoga vjerezakona svi tako pišu (osim jednoga, dvojice), c) što i Česi tako pišu, d) što su i mnoge slavenske knjige glagoljskijem slovima tako tako pisane, e) što se sad dokazuje, da ni u starome slavenskom jeziku na ovakvijem mjestima nije trebalo pisati jerova ni kod r ni kod l, jer su ova oba slova na ovakvijem mjestima bila samoglasna, kao i u Sanskritu.

Ovo smo dakle za sad svršili. Ako da Bog, te se ove misli naše u narodu prime, mi smo uvjereni, da će se velike smetnje književnosti našoj s puta ukloniti, i da ćemo se k pravom jedinstvu mnogo približiti. Zato molimo sve književnike, koji upravo žele sreću i napredak narodu svojemu, da bi na ove misli naše pristali, i po njima djela svoja pisali.

U Beču 28. Ožujka p. n. 1850.

Ivan Kukuljević, s. r.

Dr. Dimitrija Demeter, s. r.

I. Mažuranić, s. r.

Vuk. Stef. Karadžić, s. r.

Vinko Pacel, s. r.

Franjo Miklošić, s. r.

Stjepan Pejaković, s. r.

Gj. Daničić, s. r.

*

Текст бечког Књижевног договора преузет је из зборника Српско питање и србистика: документи и коментари, у којем је објављен латиницом, јер је овим писмом првобитно и штампан у Гајевим Народним новинама. За најчесталија тумачења овог документа, настала у вријеме сербокроатистике, није могуће наћи покриће у његовом садржају. У књигама Срби и њихов језик и Увод у србистику Петар Милосављевић је узорном херменеутичком процедуром, уважавајући релевантне текстуалне и контекстуалне чињенице, понудио поуздано тумачење овог текста.

Павле Ивић је у својој књизи Српски народ и његов језик бечки Књижевни договор видио као конкретни нацрт „физиономије заједничког књижевног језика и правописа“ (Ивић 1971: 187) два народа: Срба и Хрвата. Према Ивићу, Вуков потпис на овај документ значио је и његово „схватање да су Срби и Хрвати један народ“ (Ивић 1991: 246). Сличну интерпретацију Договора заступао је и Виктор Новак у утицајној књизи Вук и Хрвати те, поред осталих, и аутори Правописа српскохрватског језика (1960) израслог на филолошкој платформи Новосадског договора (1960). Ово унифицирано тумачење Књижевног договора, подсећа Милосављевић, промовисано је, на примјер, и у популарној телевизијској серији Вук Караџић, рађеној по сценарију Милована Витезовића.

Милосављевићеву убједљиву научну анализу Књижевног договора представимо овдје у неколико аспеката: а) да није ријеч о договору два народа о заједничком језику види се већ по етничком саставу потписника: поред Хрвата и Срба, један потписник је Словенац (Миклошић) а један поријеклом Грк (Деметер); б) потписници Договора нису изабрани или од својих народа делегирани представници, већ појединци, компетентни за филолошка питања; в) текст није резултат усаглашавања ставова различитих страна, јер је очигледно да синтетизује ставове Вука Карацића изнесене у његовој књижици Писма Платону Атанацковићу; г) у Књижевном договору се не помиње назив језика, каже се један језик; из „Правила за јужно нарјечје“ очигледно је да се ради о штокавском нарјечју; из контекста, пак, знамо да је ријеч о српском језику; у радовима насталим прије и после 1850. године, највећи ауторитет међу осморицом филолога, Вук Карацић, није пристајао да мијења назив српском језику; то убједљиво показују Миколошићева сјећања на Договор и Вуково држање на њему; д) текст потврђује да су припадници популације која говори штокавским нарјечјем један народ; ђ) према кључним одређењима и претпоставкама на којима састављен, Књижевни договор експлицитна је афирмација Вукове филолошке мисли; е) изричито су одбачене тезе Илираца о Србима и Хрватима као једном народу који говори једним језиком а промовисани Вукови ставови о штокавцима као једном народу који говори једним језиком; Павле Ивић у књизи Српски народ и његов језик подсећа да је Гај према Договору „сачувао резервисан став“ ж) испољена је приврженост општеважећем критеријуму: један народ, један језик, једна књижевност, чиме су одбрањени идентитет српског језика и цјеловитост српске књижевности.

Вук је, ипак, у нечему попустио; пристао је да српски језик не именује његовим правим именом. У Књижевном договору, као што смо видјели, не помиње се име језика. Милосављевић овако објашњава Вуков компромисни уступак: „На питање да ли је Вуку био потребан овакав документ у којем се прећуткује српско име језика, може се одговорити потврдно ако се имају у виду конкретне историјске околности и дневно-политички разлози. Средином 19. века, Аустријаска царевина се подухватила да сређује језичку ситуацију у држави прављењем термилолошких речника за потребе својих административних јединица. Аустрија је имала намеру да за Србе и Хрвате

направи два термилошка речника, али на основама истог, српског језика, који су једни називали српски, а други илирски. То је значило да би се српски језик који су илирци прихватили само деценију раније, поделио на два језика, на српски и на хрватски. Вук, који је већ имао дуго искуство са политиком државе и коме стратешки циљ илирског покрета није био непознат, схватио је прави смисао такве језичке политике. Он није смио дозволити да буде заобиђен и да држави дозволи да српски језик распарчава и кроји по своме. Зато је он позвао неколико књижевника и филолога, који су се тада затекли у Бечу, и са њима направио Књижевни договор. Договор је потврдио све главне Вукове филолошке ставове; потврдио је идентитет и целовитост српског језика; идентитет и целовитост српске књижевности; идентитет и целовитост српског народа. На бечки Књижевни договор треба гледати као на озбиљан филолошки подухват који има научно утемељење“ (Милосављевић 2003: 186).

4.

ЈОВАН ДУЧИЋ О ИЛИРИЗМУ

Шта је то био илиризам? Познато је да ово име долази од Илирије, државе коју је Наполеон у својој манији да прави нове краљевине, намеравао да створи на тлу старе Теутине земље Илирије; нову државу и нови народ, на основу извесних њихових сличних особина. Држава створена од Словеначке, Хрватске и једног дијела Далмације. Ово је било после његове победе на Ваграму. Али је ова Наполеонова идеја пропала на првој конференцији за мир. Остало је од тога само толико што су се Французи пуно заинтересовали српским народним песмама, од којих је ондашњи романтични преглед *Le Globe*, правio врло велико питање, и Проспер Мериме певао српске рапсодије потпуно у духу наших циклуса. Тако да је једна његова збирка *Le Guzle* изазвала веровање како су то одиста оригиналне творевине једног даровитог епског изрода, а не једног даровитог француског песника мистификатора. Али у Словеначкој, а нарочито у Хрватској, Илирија је остала у великој успомени. Треба знати тадашњу беду онамошњег народа. Прва четврт XIX-ог столећа била је изузетно тешка у ондашњој Хрватској. У Далмацији је народ хрватске народности био потпуно занемарен, запуштен. За цело време млетачке власти а то је од 1420. до 1797. Није било онамо ни једне једине школе на

народном језику. „Si volete Dalmati fedeli, tenete li ignorantì“, говорили су хрватски данашњи спаситељи. Међутим, за време Наполеонове владе, за свега осам година, Далмација је одозго до доле, била засута гимназијама (7), и девојачким школама (14), и занатским (8), и дечјим (19), и сјемеништима (4) итд. Али ће овај напредак Аустрија, долазећи у Далмацију, свирепо уништити. Један онамошњи народњак пише да је још у 1870, Далмација имала 80 % аналфабета (...) Ми видимо да у години 1825. Мађари намећу Хрватима као административни језик мађарски а они се боре да им остане латински, ни не мислећи на свој народни! Али, 1835. долазе Мађари и да им природе мађарски језик као школски и обавезни. Намера је Мађарске била овај пут да Хрватску просто направи мађарском провинцијом. Пред опасношћу да сасвим не утону, Хрвати, у једном наполеонском времену национализма, почну одиста да се и сами буде. Али што је Хрвате нарочито пренуло, то су устанци Карађорђа и Милоша, који су и по другим словенским земљама изазвали дивљење. У Хрватској су биле тог времена на виду, све до почетка XIX века две класе: свештеници романизирани, и племство мађаризовано. У борби за језик, идући за свештеницима, тражили су латински; али под већом влашћу племства, помогнутог из Будима, морали су примити, као обавезни школски језик, мађарски. У то време, један млад студент, пореклом Немац из Крапине, како је изнашао Фредо Шишић, Људевит Гај, бавио се много у Грацу и Пешти у друштву српских омладинаца, занешених устанцима, а тако исто српским народним песмама, које је Вук Караџић био објавио у то време. Српски језик којим су српски студенти говорили, и којим је Вук писао, занео је Људевита Гаја, да је он помишљао на жалосно стање народног говора по хрватским крајевима. У њему се зато роди идеја да би требало да Хрвати узму узму српски књижевни говор за свој књижевни језик, значи по обрасцу српских народних песама. Хрватски говор је био у Загорју кајкавски, а по острвима чакавски. Гај смисли стога да Хрвати прихвате српску штокавштину. Тим говором су се већ служиле и Далмација и Славонија, зато што су их Срби насељавали кроз неколико посљедњих столећа. Ово прихватање српске штокавштине, мислио је Гај, ујединило би хрватске крајеве. А како је цела дубровачка књижевност писана на штокавштини, истој онаквој на каквој су писане Вукове српске песме, усвајање српског књижевног језика значило би и анек-

тирати Дубровник за Хрватску, а не оставити га Србима. Тад је покренут Хрватски лист са књижевним додатком. Ово је главно дело илиризма.

Да не буде никакве забуне, потребно је рећи да Хрвати нису без великих духовних разлога извршили овај морални преображај, узимајући туђи књижевни језик за свој сопствени (што је несумњиво беспримерен случај међу народима). На кајкавском говору (којег опет Словенци сматрају својим народним језиком), нису Хрвати били ништа важно написали. На чакавском говору, који се једини у филологији сматра неоспорно и искључиво хрватским, нису могли отићи далеко, јер он није показивао могућност да се даље развија. Доказ, што стари хрватски рукопис Винодолски закон представља равно језик којим и данас говоре Винодолци. Доцније ће Рачки имати намеру да штампа за свој народ читанку, у којој би били средњевековни српски књижевни споменици, Житија, да, у недостатку својих сопствених таквих извора, хрватски језик добије извесне класичне обрасце.

Али нису Хрвати примили штокавштину српску ни без извесног отпора. "Хрвати уведоше и сами језик штокавски, акопрем их је то стало и стоји неизмјерно труда, јер и од свагдашњег домаћег говора далеко им је дости." (Вежић, Невен, 1855; Милосављевић II, 28). Чак нису они примили језик српских народних песама ни без протеста. Мишкатовић пише Јагићу: „Они се надају одољети ако правопис и граматику будемо имали одељену од србске“ (Јагић, Спомен мојега живота, 62). До овога доба, како каже један писац, језична линија, хрватски морални континент, ишао је као граница штокавштине према северозападу, Купом, и савијала на реку Чазму ка Драви! Још у Даници 1847, хрватски писац А. Ткалчевић каже да „прави Хрвати преко Купе станују“. И сам Иван Кукуљевић пише да „хрваштина ступив преко Саве, а поглавито преко Купе почима“. Да Хрвати нису узели српску штокавштину, него остали на кајкавштини, мењали би затим све оне погрде са западним суседима на заједничком језику кајкавском, место што, на несрећу нашу, мењају данас с нама те своје погрде на штокавштини (...)

Ни Срби нису баш олако пропуштали да ово капарицање њиховог књижевног језика, језика из народних епоса, Хрвати изврше, а да то они не објаве као недозвољени плагијат. Јагић, највећи хрватски филолог, пише: „Само се по себи

разуме, да ми је било смешно кад се са српске стране приговарало Хрватима (управо илирцима међу 1834. и 1848.), да су неправедно себи присвојили српски језик као књижевни место да се веселе тој концентрацији, коју је иначе код илираца побудила и подупирала дубровачка литература“ (Јагић, Спомени, II,247). А што се тиче ове напомене за дубровачку књижевност, навешћемо један податак да се види како Хрвати ни сами нису сматрали дубровачку књижевност својом својином. Њихов професор опште историје на загребачком универзитету, учени Натко Нодило, писао је: „У Дубровнику, ако не од почетка а оно од памтивјека, говорили се српски, говорило како од пучана тако од властеле; како код куће тако у јавном животу. Јесте истина да су записници разних вијећа водили латински, а прилика је такође да пред кнезовима млетачким, њих ради, на вијећима се понешто расправљало и млетачким и којекаквим говором. Него у опћини од Млетака ослобођеној, српски је расправни језик“ (Рад, 65, 117). Онако узети српску штокавштину, како су урадили илирци, било је, дакле, анектирати и Дубровник (као што ће то кончно и политички урадити, чак споразумно са српском опозицијом, 1939. године).

*

Одломак под нашим насловом Јован Дучић о илиризму краћи је фрагменат Дучићеве расправе Југословенска идеологија (истина о југославизму) објављене у више наставака у Американском Србобрану 1942. године, у рубрици рјечитог назива Ради правилније оријентације. Ова, као и још двије Дучићеве расправе: Федерализам и централизам и Др Влатко Мачек и Југославија, штампане су и у виду посебних брошура. Одломак Јован Дучић о илиризму овдје је пренесен из Дучићеве књиге Верујем у Бога и у Српство, Београд, 2008. године.

Дучићево књижевно дјело је у периоду друге Југославије потискивано, док су његови политички списи инкриминисани и као такви остали потпуно непознати³. Њихов нови

³ Занимљиво је, на примјер, да и један Иво Адрић, са њему у том погледу несвојственом експлицитношћу, изразито негативно оцјењује Дучићеве политичке ставове, не показујући спремност да их макар контекстуализује, веже за вријеме и прилике у којем су изнесени. Јован Дучић је свој грех онео са собом у гроб (...) У овом часу нисам изустио његово име да га браним. А и шта би њему мртвом могла да помогне моја одбрана? Њему нико не може помоћи. Његове заблуде се зају, његова погрешна процена је ту.

живот започео је почетком деведесетих година двадесетог вијека у околностима фрапантно подударним са онима у којима је Дучић писао своје политичке и историјске текстове. Актуелизација Дучићевих политичких ставова крајем двадесетог вијека, у вријеме драматичног разбијања друге Југославије, показала је тачност његових луцидних опсервација, због којих је пола вијека раније, „навучао на себе силну мржњу свих оних који су били погођени његовим писањем и доживео тешке оптужбе и увреде“ (Крестић 1999: 200).

Хрватско преузимање српског за свој књижевни језик Дучић са правом назива беспримјерним случајем; у том морално проблематичном гесту он препознаје далекосежне стратегијске планове ка интеграцији хрватске нације и анектирању штокавског Дубровника. Дучићево убједљиво демаскирање хрватског југословенства и хрватске националне политике, није само ријетко усамљени подвиг једног самосвјесног појединца, који је некада и сам био заговорник југословенства, већ и један од посљедњих пропламсаја српске мисли, од које наредних пола вијека готово да неће бити ни трага.

Различити су изданици који воде до тог корена. Од свих људи који стигну на раскршће, уметник ће најлакше да залута. Дучићу се управо то догодило. Он није имао времена – или није хтео – да установи своју заблуду. У питању су, поред осталог, и болест и сенилност – неизбежне ствари које иду уз свачији природи крај живота (...) Овај уметник предуго носи свој дуг у гробу. Све ми се чини да сам га прилично познавао. И још једном бих хтео да кажем: није ми намера да га браним, јер то се бранити не да. Пред рат је био чудан. Он не само да није схватио револуцију него је свесно стао на страну противника. И зна се све шта је радио и да је тиме највише наудио самом себи (...) А сад да не останемо дужни ни његовој заблуди. Дучић је одрастао у условима национале мржње. Ја сам одгојен у духу југословенства. Он се мало враћао у свој крај и прилично је губио континуитет у погледу развоја домаћих догађаја, а ја, опет, нисам могао дуго да живим ван отаџбине. Он је само по чувењу знао за право стање ствари и за партизанску борбу. А они који су му о њој говорили, чинили су то својим језиком и из свог угла, с намером да Дучића задрже уза се. Други, не мање важан разлог, по свему судећи, лежи у томе што је писац материјално зависио од избегличке владе (...); (Јандрић 1977: 325-326). Пада у очи имплицитна бојазан са којом Андрић говори о Дучићевим политичким ставовима, упркос томе што их изразито негативно оцјењује. Дучићеву проницљивост и интерпретацију очигледних чињеница оличених у вулгарној разградњи југословенске идеје и злочинима над Србима у Хрватској, Андрић, у овом кратком одломку, више пута означава као велике заблуде. С друге стране, тешко да је одржива Адрићева теза да су Дучићеви политички написи настали и усљед његовог зависног положаја од југословенске избегличке владе, када је управо од већине њених представника пјесник био изложен највулгарнијим погрдама и клеветама.

У процесу обнове србистике откривање стварног смисла Илирског покрета спада у један од прворазредних задатака. Зато овдје, преко два кратка фрагмента, приказујемо однос Теодора Павловића и Јована Суботића, према илирским идејама чији су савременици били. Павловић и Суботић, данас полузаборављене личности, у отпору према илирству, артикулишу српску идеју југословенства/југославјанства, која је базирана на заједништву блиских јужнословесних народа, али тако да та интеграција не оспорава њихов идентитет. Политичка мисао Павловића и Суботића, у своје вријеме истакнутих појединаца, важна је и због тога што израста из славистике и србистике, док је хрватска идеја југословенства, утемељена на сербокroatистици, негирала доминантну мисао о Словенима карактеристичну за прву половину деветнаестог вијека.

Да је за сагледавање идентитета српског језика неопходно указати на стварну природу Илирског покрета, потврђује и овдје преузети посљедњи дио Приступне академске бесједне Љубомира Стојановића, једног од посљедњих истинских српских филолога.

*

Ми браћу нашу молимо, нека се илиризирања ману, чим и тако ништа друго урадити неће, него баш противно намјеренију, тј. између једноплеменика неслогу ће подићи. Сваком је своје најмилије, сваком своје дакле нека и буде, то је и право и нужно: зовемо се сваки својим рођеним именом; Крањци нека буду Крањци; Хорвати Хорвати, а Србљи Србљи по особ, кад је пак о свима заједно реч, зовим о се сви онако како по природи зовемо и звати морамо: рођена, једноплемена, мила браћа Југославјани, Југослав!

(Теодор Павловић (1804–1854), текст „Име рода“, Српски народни лист, број 23, 1837. године).

При имену „Илир“ нестаје имена Србин, Хорват, Булгарин, и при имену „Југо-Славен“ није тако; у овом имену већ је по природи и Србин, и Хрват, и Бугарин, и сваки онај Славенскиј народ, који на Југу живи. Како се назовемо у сојузу Илирима нисмо више Србљи, нити смо Хорвати; ако се назовемо југословенима, остајемо заједно онога имена које за себе имамо.

(Јован Суботић (1817–1886), текст „Неке мисли о сојузу Књижевном Словена на југу и тога сојуза имену“, Летопис Матице српске, 1839. године).

Да није било Гајева илирског покрета, опет би се како-тако могло разграничити српско од хрватског. Хрватски дијалекти били би они којима говоре и пишу они који себе Хрватима називају, а српски би били они којима Срби говоре. И као год што ја никад чакавски дијалекат не могу назвати српским у оном смислу у коме то велим за овај дијалекат у коме ово пишем, јер знам да нема ни једног човека који чакавски говори а Србином се зове,; исто тако ни Хрвати не треба да се љуте, кад им се рече да је онај дијалекат, којим говоре и пишу, или боље рећи, којим се труде да говоре и пишу у Загребу дијалекат српски, јер до илирског покрета није било човека који је тако говорио и писао а да се Хрватом назвао; напротив тим дијалектом говоре Херцеговци, народ који се од старине само Србима називао. Ко би хтео тај дијалекат звати хрватским зато, што у најновије време има Херцеговаца Хрвата, могао би га са већим правом назвати и турским, јер има још више Херцеговаца који себе Турцима називају, и то не од скоро већ од три-четири стотине година. Како је бесмислена сва ова препирка о имену, најбоље ће се видети ако претпоставимо да су у исто доба када и Хрвати примили херцеговачки дијалекат и Бугари и Словенци, и назвали га Бугари бугарским, а Словенци словеначким. Зар ми не бисмо изгледали смешни кад бисмо им стали доказивати да то није језик ни бугарски ни словеначки већ српски?

Да се макар ком другом народу десио случај, да се једно племе одрече свог дијалекта и пригрли у књижевности језик свог многобројнијег брата, коме је лепоту језика и богатство народне књижевности признала цела образована Јевропа, као што је то био случај са Гајевим покретом, тај би корак био сматран за оба племена. И то што би код сваког другог народа донело срећу, нама је донело несрећу. У место слоге, братства и јединства наступио је раздор, мржња и поцепаност о каквој се пре Гајева рада није ни сањало да уопште може искрснути међу нама и Хрватима. Жалостан факат о коме не могу да говорим, јер сам већ дошао на границу одакле политика почиње.

(Љубомир Стојановић: Приступна академска беседа, изговорена јуна 1896. године; преузето из хрестоматије Петра Милосављевића Срби и њихов језик, стр. 377)

5.

ЛАЗА КОСТИЋ О СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Не можемо пропустити ове прилике, а да не кажемо нашем чувеном знаоцу језика коју искрену, озбиљну реч. Ђуро Даничић је први књижевник и филолог, не на словенском југу, већ у свету, који је назвао језик што га говори и пише хрватским или српским (у предговору својих „коријена“ каже: ваљда ради пуног паритета: српски или хрватски). Сви остали прваци филологије у страних народа зову тај језик просто: српским. Тако нпр. чувени немачки научењак Шлајхер међу живим језицима хрватскога уопште не познаје, а првак међу свим на свету знаоцима језика, Макс Милер, слаже се у том погледу са Шафариком (...) Према томе што таки авторитет, као што је Шлајхер, хрватскога језика не познаје, кад старешина свих филолога, Макс Милер, с којим се у погледу научењачке величине наш Ђуро Даничић, поред свих својих огромних заслуга за науку, неће никад моћи упоредити., кад и он вели „да хрватски језик не треба узимати за засебни језик, јер онај језик што се говори у провинцијалној Хрватској, то је само наставак словенског (крањског), а онај, што се говори у хрватској крајини, то је „просто српски“; кад све то узмемо на ум, онда нам је сасвим јасно, да Ђуру Даничића нису никако могли руководити научни разлози кад је свој језик назвао „хрватским или српским“. Разлог му је једино могао бити политички, и то књижевно-политички. Сваки прави родољуб, или Србин или Хрват, а још пре ако је књижевник, а понајприје испитивач језика мора с болом и са стидом гледати на неприродну поцепаност у књижевности једног језика који је народу на срамоту и поругу, а непријатељима му на радост и подсмех. Кад би тај најсакатији од свих дуализама (подвукао – Д. П.) сматрали са гледишта нашег начела, онда би морали казати, да је зато сасвим несмислен, те и неплодан укрштај; ништа се само са собом не може укрстити(подвукао – Д. П.), као што и у органском животу спаривање врло сродних врста или остане сасвим јалово, или рађа богаље, те зато и сваки таки покушај у људи изазива гнушање и поругу гледалаца. И Ђуро Даничић, јамачно није могао поднети стида са те срамоте, те

се решио учинити са своје стране све, ма и на штету науке, што би допринело уједињењу књижевности. Но вредност политичког, па и књижевно-политичког дела мери се на успеху, те ако има успеха, онда се може на повреду чисте науке којекако и кроз прсте гледати; но ако га нема, онда се силовање научне истине мора тим жешће осудити. Па је ли Даничићев књижевно-политички смер имао какав успех? До сада ама баш никаквог. Од српских књижевника и новинара још се где-где може читати компромисна фраза: „српско-хрватска књижевност“, ал' у тако званих хрватских писаца, т.ј. оних што пишу српски језик латиницом, нестала је та фраза, у колико је некада било, без трага. На против, очигледно је да је у нашој латиничкој књижевности почео безобзирни хрватизам отимати мах баш од оно доба кад је Даничић почео своју књижевно-политичку радњу. По томе се види, да тај смер не само да није имао жељеног успеха, него је постигао баш противно од онога што је хтео. То је права трагичност. Јунак те трагедије, Ђуро Даничић, није постао мањи књижевник те има права на нашу симпатију. На-ма пак та симпатија даје право замолити га, да се окане политике, те да се врати чистој науци, ако неће, да га даљи развитак те трагичности доведе до катастрофе. У политици компромиси имају места, јер практична политика и није друго до систем компромиса. Ал' у науци компромиси могу компромитовати, ако не и науку, ал' бар научнике.

*

Одломак под нашим насловом Лаза Костић о српско-хрватском језику преузет је из хрестоматије Срби и њихов језик (стр. 313-314). Иначе, ријеч је о једој фусноти Костићеве расправе Основа лепоте у свету са особитим освртом на српске народне песме, објављене, у више наставака, у Летопису Матице српске, 1880. године. Оштра Костићева критичка примједба настала је као реакција на књигу Ђуре Даничића Коријени с ријечима од њих посталијем у хрватском или српском језику (Загреб, 1877), у којој је извршено преименовање српског језика. Костићева кратка примједба представља један од најдрагоцјенијих прилога одбрани вуковске линије у српској филологији. Текст је сачињен од низа аргумената који импресионирају логичком неумољивошћу. Даничићево преименовање српског језика у српски или хрватски Костић сматра

политичким гестом за који у науци није могуће наћи оправдање. Велики пјесник наводи имена више европских лингвистичких ауторитета чијим ставовима је могуће оспорити овај Даничићев чин. За Костића је српски или хрватски „најсакатији од свих дуализама“: Костићева је заслуга и то што је луцидно проникао у парадоксалну формулу по којој је настао српски или хрватски: тако што је српски језик укрштен сам са собом!

6.

ЗАКЉУЧЦИ НОВОСАДСКОГ ДОГОВОРА

Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским.

У називу језика нужно је увек у службеној употреби истаћи оба његова саставна дела.

Оба писма, ћирилица и латиница, равноправна су; зато треба настојати да и Срби и Хрвати подједнако науче оба писма, што ће се постићи у првом реду школском наставом.

Оба изговора, екавски и јекавски, такође су у свему равноправна.

Ради искоришћавања целокупног речничког блага нашег језика и његовог правилног и пуног развитка неопходно је потребна израда приручног речника савременог српскохрватског књижевног језика. Стога треба поздравити иницијативу Матице српске која је у заједници са Матицом хрватском приступила његовој изради.

Питање израде заједничке терминологије такође је проблем који захтева неодложно решење. Потребно је израдити терминологију за све области економског, научног и уопште културног живота.

Заједнички језик треба да има заједнички правопис. Израда тог правописа данас је најхитнија културна и друштвена потреба. Нацрт правописа израдиће споразумно комисије српских и хрватских стручњака. Пре коначног прихватања нацрт ће бити поднет удружењима књижевника, новинара, просветних и других јавних радника.

Трба одлучно стати на пут постављању вештачких прека природном и нормалном развитку српскохрватског књижевног језика. Треба спречити појаву самовољног „превођења“ текстова и поштовати оригиналне текстове писаца.

Комисија за израду правописа и терминологије одредиће наша три универзитета (у Београду, Загребу и Сарајеву), две академије (у Загребу и Београду) и Матица српска у Новом Саду и Матица хрватска у Загребу. За израду терминологије потребно је ступити у сарадњу са савезним установама за законодавство и стандардизацију, као и са стручним установама и друштвима.

Ове закључке Матица српска ће доставити Савезном извршном већу и извршним већима: НР Србије, НР Хрватске, НР Босне и Херцеговине и НР Црне Горе, универзитетима у Београду, Загребу и Сарајеву, академијама у Загребу и Београду и Матици хрватској у Загребу, те ће их објавити у дневним листовима и часописима.

У Новом Саду, 10. децембра 1954.

УВОДНА РЕЧ ПРАВОПИСНЕ КОМИСИЈЕ

Предајемо јавности јединствени Правопис српскохрватскога књижевног језика. Премда су за тим тежили највећи наши умови почевши од Вука Стефановића Карацића и Људевита Гаја у првој половини 19. столећа и прмда су Брозов, Боранићев и Белићев Правопис били засновани на једнаким начелима, ипак је тек данашњој генерацији пошло за руком да се сложи у правопису који ће вредети на целокупном подручју српскохрватског језика. У исто време појављује се у Новом Саду и Загребу идентичан правописни приручник. Један ћирилицом и екавски, а други латиницом и ијекавски, с потпуно једнаким правописним правилима и с потпуно једнаким правописним речником. То је свакако значајан датум у развоју наше националне културе.

Наука о језику утврдила је у 19. столећу да је народни језик Срба и Хрвата један језик, па су стога неки српски и хрватски филолози и књижевници, мађу којима су били Вук Стефановић Карацић, Иван Кукуљевић, Ђуро Даничић, Иван Мажуранић и Димитрије Деметер, већ г. 1850. склопили у Бечу Књижевни договор којим су хтели језик српске и хрватске књижевности „приближити, сложити и ујединити“. Њихова је намера уродила добрим плодом, тако да су у другој половини 19. столећа и у Срба и у Хрвата победили фонетски пра-

вописни принципи, а за књижевни језик узет је штокавски дијалекат нових облика и акцената. Оно што је започето бечким Књижевним договором настављено је 1954. у Новом Саду познатим Закључцима о српскохрватском језику и правопису.

Иницијативу за састанак књижевника и лингвиста у Новом Саду дао је Летопис матице српске расписивањем анкете о „питањима српскохрватскога језика и правописа“ у месецу септембру 1953. Након завршне анкете одржан је у Новом Саду од 8. до 10. децембра 1954. састанак двадесет и пет учесника анкете, који су закључили да је књижевни језик Срба, Хрвата и Црногораца јединствен, са два изговора, екавским и ијекавским. Оба су та изговора као и оба писма, ћирилица и латиница, дакако, равноправна, а израда заједничког правописа једна је од најхитнијих културних и друштвених потреба. Нацрт правописа треба да изради споразумно комисија српских и хрватских стручњака, коју ће одредити три наша универзитета (у Београду, Загребу и Сарајеву), две академије (у Загребу и Београду), Матица српска у Новом Саду и Матица хрватска у Загребу. Пре коначног прихватања нацрт ће бити упућен друштвима књижевника, новинара, научних и просветних радника да о њему даду мишљење.

Правопис српскохрватског књижевног језика настао је у потпуности према споменутим новосадским закључцима. Комисија од једанаест чланова израдила је најприје нацрт правописа, упутила га је на мишљење књижевним и научним друштвима и установама и узела у обзир њихове примедбе, па га сад Матица српска и Матица хрватска као покретачи тога посла и предају нашој јавности са жељом да се он правилно примењује у нашој књижевности, науци и публицистици као заједнички српскохрватски правопис са вредношћу на целокупном нашем језичком подручју. У највећем броју случајева донесена су јединствена правописна решења, а у мањем броју писаца може узети према властитој вољи једно од предложених решења.

И у ћириличком и у латиничком издању приказана су правила и за екавски и за ијекавски изговор, а у правописном речнику налазе се речи обеју изговора. И у том је дакле дошла до изражаја основна мисао која је покренула израду овог правописа.

Како је овај Правопис настао као резултат колективног рада и напора наше културне заједнице, уверени смо да ће га целокупна наша јавност прихватити.

21. 2. 1959. г. ПРАВОПИСНА КОМИСИЈА

Иво Андрић, књижевник и академик из Београда; др Александар Белић, професор универзитета и председник Српске академије наука из Београда; Живојин Бошков, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада; Мирко Божић, књижевник и председник Друштва књижевника Хрватске из Загреба; др Милош Ђурић, професор универзитета из Београда; Марин Франчевић, књижевник из Загреба; др Крешимир Георгијевић, професор универзитета из Београда; Милош Хаџић, секретар Матице српске из Новог Сада; др Јосип Хам, свеучилишни професор из Загреба; др Мате Храсте, свеучилишни професор из Загреба; др Људевит Јонке, свеучилишни доцент из Загреба; Маријан Јурковић, књижевник из Београда; Јуре Каштелан, књижевник из Загреба; Радован Лалић, професор универзитета из Београда; Младен Лесковац, књижевник, професор универзитета из Новог Сада; Светислав Марић, професор и потпредседник Матице српске из Новог Сада; Марко Марковић, књижевник из Сарајева; Живан Милисавац, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада; др Милош Московљевић, професор и научни саветник Српске академије наука из Београда; Бошко Петровић, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада; Вељко Петровић, књижевник и академик, председник Матице српске из Новог Сада; Ђуза Радовић, књижевник из Београда; др Михаило Стевановић, професор универзитета из Београда; др Јован Вуковић, професор универзитета из Сарајева.

*

Текстови Закључци Новосадског говора и Уводна реч правописне комисије преузети су из хрестоматије Срби и њихов језик Петра Милосављевића, Београд 2002. године, стр. 447-451. Текст Новосадског договора један је од најзначајнијих филолошких докумената друге Југославије. Њиме је, практично, институционализована сербокroatистика као владајућа филолошка дисциплина. И један и други текст инсистирају на ономе на чему је базирана сербокroatистика од половине деветнаестог вијека: некоректном тумачењу филолошких одре-

ђења Вука Карацића. Прецизан и досљедан у својим ставовима, Вук никад и нигдје није тврдио да су Срби и Хрвати један народ нити да имају јединствен језик. Свој језик, у свим својим књигама и списима, он је називао само и искључиво српски језик. Једини Вуков компромис садржан је у томе да се у тексту Књижевног договора у Бечу не наводи име језика, иако је потпуно јасно да је ријеч о српском језику. Ипак, овај текст, на теоријском плану, афирмише Вукове филолошке постулате и, с обзиром на околности у којима је изнуђен, представља његов тактички тријумф. Према томе, потпуно је неосновано, доводити у вези и говорити о подударности бечког Књижевног говора и Новосадског договора. У првом се афирмишу србистички и славистички ставови, а у другом сербокroatистички и кроатистички, оне које је артикулисао Ватрослав Јагић, иако се његово име нигдје не помиње.

Најважније мјесто из ова два текста јесте заправо прва тачка Новосадског договора која гласи: „Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским“. Да се народни језици Срба и Хрвата разликују експлицитно је утврђено у славистици и србистици у првој половини деветнаестог вијека. Није било нити данас има Срба кајкаваца и чакаваца. Првом тачком Новосадског договора не само да је вуковски српски језик преименован у српскохрватски (дакле проглашен је и хрватским, зато што су Хрвати половином деветнаестог вијека напустили свој и почели да употребљавају српски језик!), него је он, према изговору јата, подијељен на двије цјелине, и то тако што је српски језик ијекавског изговора, онај који је Вук узео за основицу српског књижевног језика, везан за Хрвате и Загреб. Новосадским договором, практично, сербокroatистика је постала друго име за кроатистику, док је србистика сведена на србијанистику.

Конкретни резултат договора из Новог Сада и први чин у реализацији из њега произашле стратегије, јесу два правописа која су се појавила 1960. године: Правопис српскохрватског књижевног језика, писан екавски и ћирилицом, те Правопис хрватскосрпског књижевног језика, писан ијекавицом и латиницом.

7.

Србистика и сербокroatистика су се потпуно различито односиле према корпусу српске књижевности. То се најбоље види на основу њиховог сагледавања и ситуирања дубровачке књижевности. У српској филолошкој традицији доминантан је књижевноисторијски модел према коме је српска књижевност састављена од четири микроформације: старе, народне, дубровачке и нове књижевности. Ова концепција је конзистентно важила док је српска филологија почивала на својим аутентичним, вуковским и славистичким поставкама, а то би уз одговарајућу условност временског прецизирања, значило практично до Другог свјетског рата. Чак и у оним књижевноисторијским синтезама српских аутора у којима се српска и хрватска књижевност приказују као дио једне заједничке цјелине није нарушаван обим српске књижевне баштине. На самим почецима славистике, у првим деценијама деветнаестог вијека, српска литература је одређена као цјелина коју сачињавају књижевност православних Срба и књижевност римокатоличких Срба. У том погледу постоји пуна подударност у схватањима Павела Јозефа Шафарика и Јернеја Копитара, затим код руског слависте А. Н. Пипина и Стојана Новаковића у другој половини деветнаестог вијека и, најзад, у историјама српске књижевности најзнатнијих српских књижевних историчара Павла Поповића и Тихомира Остојића.

Сербокroatистички, или прецизније речено кроатистички модел, одређивања корпуса српске књижевности установио је хрватски књижевни историчар Ђуро Шурмин у својој Повијести књижевности хрватске и српске, објављеној у Загребу 1898. године. Према Шурминовој интерпретацији, Срби и Хрвати имају један заједнички језик али је ријеч о два одвојена народа који имају засебне књижевности. Срби, види се из Шурминове историје, имају, као аутентично своју, стару и нову књижевност; народна књижевност, она коју је афирмисао Вук Караџић и која је призната као српска вриједност европског ранга, је српскохрватска заједничка својина; дубровачка књижевност припада хрватском књижевном корпусу.

Најексплицитнијим и најмериторнијим одговорима на Шурминову Повијест књижевности хрватске и српске, поред осталих, треба сматрати Дубровачку књижевност (1900) Дум Ивана Стојановића и Преглед српске књижевности (1909) Павла Поповића. Ријеч је о значајним књигама у којима је

убједљиво оспорен модел Шурминовог редукционистичког сужавања обима српске књижевности.

Иако данас скоро потпуно заборављен, знаменити Дубровчанин, дум Иван Стојановић, једна је од најкрупнијих личности српског народа уопште. Био је истакнути католички свештеник, а за себе је говорио: „Србин сам по поријеклу и по чувству, католичка црква ми то не брани, јер је она универсална; кршћанство ме учи, да љубим ближњег; па ко ми је ближи од српског народа? Звало би се не бити кршћанином, кад би се вјере ради од свога народа одбио и његовим непријатељем постао“ (Стојановић 1900: 8). У некрологу поводом његове смрти, Тихомир Остојић је у Летопису Матице српске записао и сљедеће: „Јер се дум-Иво међу стотине хиљада истицаше својим умом, својим васпитањем, својим срцем, а нада све, својим карактером. Ма на којем месту у српству његов одлазак на онај свет оставио би празнину, на овом – у Дубровнику нема га ко заменити“. Смрт дум Ивана Стојановића снажно је одјекнула у различитим српским срединама, са неподјелељним мишљењем да је ријеч о великом националном губитку. Обиман текст о дум Ивану Стојановићу, и до данас један од најбољих у невеликој литератури о њему, тада је написао Павле Поповић.

Дубровачка књижевност дум Ивана Стојановића једна је од најнеобичнијих књига које постоје у српској филолошкој традицији. Објављивана претходно у више наставака у часопису Дубровник она функционише као цјелина упркос евидентно мозаичком карактеру. А та структурна фрагментарност произилази дијелом из импозантне ерудиције ауторове, а дијелом из његове намјере да из што више углова освјетли комплексност феномена Дубровника и Дубровчана. Дјело је само једним аспектом оно што је насловом сугерисано: књижевноисторијски приказ дубровачке књижевности. Заправо је ријеч о умјешном обједињавању суме најразличитијих знања о дубровачкој политичкој, културној и књижевној прошлости, аутора који је посједовао истраживачку посвећеност, научну систематичност и несумњиво литерарно умијеће.

Најсажетије речено, ово су главни ставови дум Ивана Стојановића изнесени у његовој књизи о којој је овдје ријеч: а) по своме поријеклу Дубровчани су већински Срби, б) њихов језик је српски, или како се каже на више мјеста у књизи српско-дубровачки, чиме је истакнуто и поријекло и регионална

специфичност овог језика и в) дубровачка књижевност може се сматрати саставним дијелом италијанске, хрватске и, нарочито, српске књижевности.

На жалост, као што је у двадесетом вијеку дум Иван Стојановић практично заборављен, тако је и његова Дубровачка књижевност, будући потиснута, остала скоро непозната. На примјер, више од 110 година од првог објављивања, још увијек није прештампана, због чега је ријетко доступна у нашим пословично девастираним библиотечким фондовима.

У књизи Систем српске књижевности Петра Милосављевића налази се обиман текст о дум Ивану Стојановићу, најбољи који је до сада о њему написан. У завршном одломку тог рада каже се: „Стојановићева дела, исто тако, имају и научни значај. Њих је најлакше довести у везу са филолошким и позитивистичким методом који су преовлађивали у другој половини 19. века. Али је његов поступак тешко везати за неку школу. Он прави изданак неке позитивистичке школе није био, али није био изданак ни неке од филолошких школа. Сва своја знања и искуства употребио је да објасни феномен Дубровника. Његова објашњења су конкретна и недоктринарна. На Дубровник и на предуслове за развој дубровачке књижевности он је гледао свестрано, са развијеним смислом за промене које су се у политичком и духовном свету његовог града дешавале. При том је имао увид у најразноврсније чињенице, више него други историчари књижевности“ (Милосављевић 1996: 172-173).

*

Дубровачку књижевност дум Ивана Стојановића објавила је, непосредно послије његове смрти, Српска дубровачка академска омладина, са сљедећом уводном напоменом:

ЋИТАОСИМА

Teška i golema žalost zadesila nas je nenadno, baš u času kad se puni oduševljenja i zanosa spremasmo da proslavimo velikog našeg učitelja, književnika i rodoljuba srpskog, kanonika dekana D.m Ivana Stojanovića. Cijeli srpski narod proplaka s nama nad njegovijem grobom, kao što se prije jednodušno bio odazvao našem pozivu, da zajedno s nama oda čast i slavu sijedom starini i borcu za svetu ideju srpsku. To opće saučešće srpskog naroda jedina nam je utjeha; ako u ovoj teškoj prigodi može biti govora o kakvoj utjesi i oblakšanju.

Smrcu D.m Ivanovom sve se pomete, a samo na nama ostade još, da turimo u svijet njegovu Dubrovačku književnost.

Pokojnik bješe naumio da preradi ovo svoje djelo, te s toga bješe počeo da čini popravke na podliscima Dubrovnika, gdje je prvom izašlo, dijelom ispuštajući dijelom umećući, spremajući tako prečišćen materijal, koji je tek imao da posluži za preradu knjige.

Eto ne bi suđeno da knjiga izađe onaka kako je on zamišljao; i nama ne ostade drugo nego da preštampamo podliste uz promjene koje pokojnik bješe učinio.

Književnici naši već nam se bijehu počeli odazivati zapisima u spomenicu nesuđenom slavljeniku, ali ih mi, na žalost, sad već ne mogosmo uvrstiti na ovom mjestu. Htjeli smo još i zapisima srpskih akademskih društava i sveštenika triju vjera okititi ovu znamenitu knjigu, i tijekom mu odati još veću čast i poštovanje, ali eto ne bi suđeno, da to neven-cvijeće u mirisnoj kiti predamo, zajedno sa ovom knjigom, na uzdarje našem velikom učitelju.

Puštajući u svijet ovaj zgodan tumač slavne književne prošlosti dubrovačke, želimo da ga naš narod prihvati onom ljubavlju kojom je i njega veliki pokojnik ljubio.

Dubrovnik, decembra 1900.

Srpska dubrovačka akademska omladina

*

Књижевноисторијски модел супротан оном из Повијести књижевности хрватске и српске заступа Павле Поповић, један од најзначајнијих српских књижевних историчара, у својој гласовитој књизи Преглед српске књижевности. Поповићев књижевноисторијски концепт најлакше ће се схватити ако се осмотри његова подјела цјелокупне српске књижевности: „Српска књижевност може се поделити у четири велике области. Прва је књижевност старог периода или стара књижевност. Она обухвата време од краја XII до краја XV века, и продужује се, иако у врло слабој радњи, и даље, преко граница средњег века; та је књижевност у ћирилици и на језику старословенском српске рецензије, а развија се у источним и западним крајевима српским. Друга је народна књижевност. Она обухвата усмену књижевност, која води порекло од средњег века, дакле од старог периода, а траје кроз све периоде даље, све до данас. Трећа је књижевност средњег периода или средња књижевност. Она обухвата време од краја XV до пред крај XVIII века. Књижевност ова развијала се у западним крајевима

ма: у Дубровнику поглавито („дубровачка књижевност“), где је писана латиницом, и нешто, иначе, нпр. у Босни, где је писана специјалном ћирилицом (босанчица); она је на народном језику. Четврта је књижевност новог периода или нова књижевност. Она обухвата време од краја XVIII века до данас. Та је књижевност писана ћирилицом у источном делу нашег народа, и писана латиницом у делу западном; она је углавном на народном језику“ (Поповић 1999: 11).

Као што се види, за Павла Поповића је дубровачка књижевност једна од четири мање цјелине укупне српске књижевности. У Прегледу српске књижевности он је књижевноисторијски изложио стару, народну и средњу књижевност, при чему је овој посљедњој посветио скоро половину своје знамените књиге. У уводној биљешци за друго издање налази се кратка примједба у којој је ријеч о статусу дубровачке књижевности у оквирима српске литературе. У првом издању своје књиге Поповић није сматрао за потребно да објашњава то што је ову књижевност сагледао у оквиру српске књижевности. Ево најважнијег мјеста из предговора (за друго издање) Прегледа српске књижевности, које се односи на ово важно питање историјског представљања српске књижевности: „У извесном делу критике појавили су се прекори ради шовинизма који се тобож види из моје књиге. Та је критика видела шовинизам у томе што сам писао само преглед српске а не и хрватске књижевности, и што сам том приликом говорио о дубровачкој књижевности (...) Ја сматрам по разлозима а не по шовинизму, да се српска књижевност може излагати без хрватске, и да се дубровачка књижевност може назвати српском бар онако исто као и хрватском. Кад сам писао мали преглед наше књижевности, ја сам изложио и српску и хрватску књижевност заједно, не делећи је на оно што је српско и оно што је хрватско“ (Поповић 1999: 9).

Виђење цјелине српске књижевности и њених саставних дјелова на којима почива Преглед српске књижевности Павла Поповића резултат је једновјековног рада страних слависта и српских филолога на проучавању и приказивању српске књижевне прошлости. Подударност у одређењима на овом плану – уз све друге разлике и специфичности књижевноисторијских приступа појединих аутора – резултат је научне утемељености и уважавања критеријума који посједују постојаност

непромјењивости под утицајем тренутних интереса и политичких аспирација.

7.

Упркос томе свему, у периоду Титове Југославије, српска књижевност је представљана и приказивана, у репрезентативним едицијама и књижевноисторијским синтезама, према обрасцу хрватског историчара књижевности Ђуре Шурмина конкретно примјењеног у његовој већ поменутој књизи Повијести књижевности хрватске и српске.

У том погледу посебан значај и утицај имала је едиција Српска књижевност у сто књига, из које је, супротно српској филолошкој традицији, елиминисана дубровачка књижевност. Тријумф сербокroatистичког модела према коме је обликована ова едиција имплицирао је потискивање у заборав главних српских књижевних историчара и њихових књижевноисторијских синтеза.

Историја српске књижевности (1867, друго потпуно издање 1871.) Стојана Новаковића, прва историја српске књижевности на српском језику коју је написао српски аутор, ни до данас није прештампана. Премда је у посљедњој деценији двадесетог вијека Завод за уџбенике и наставна средства из Београда започео замашан подухват издавања сабраних дјела Стојана Новаковића, његова Историја српске књижевности, својеврсни споменик српске науке о књижевности, још увијек није објављена.

Преглед српске књижевности Павла Поповића, репрезентативна књига српске филологије, публикована до Другог свјетског рата у више издања, у другој Југославији није објављена у новом издању. Појавила се 1999. године као прва књига Сабраних дела Павла Поповића уз кратку приређивачку биљешку Мирослава Пантића. Вјероватно најбољи познавалац дубровачке књижевности и један од најзнатнијих наших књижевних историчара, Мирослав Пантић, очигледно, није сматрао да ново издање Поповићеве књиге, последице вишедеценијског маргинализовања, треба пропатити студијом у којој би разлози тог потискивања били освјетљени.

Први књижевноисторијски приказ српске књижевности српска наука о књижевности дугује великом слависти, Словаку Павелу Јозефу Шафарику. Објављена 1826. године у Будиму на њемачком језику, књига Историја словенског језика и

књижевности према разним нарјечјима ни до данас није преведена на српски језик. Године 2004. појавила се у Београду Историја српске књижевности Павела Јозефа Шафарика која, парадоксално, подједнако привлачи пажњу колико због одуживања дуга знаменитој личности која је задужила српску културу толико и због тога што представља индикативан примјер односа псеудосрбистике из постсербокroatистичког периода према српској филолошкој традицији.

Да би се коректно приказало Шафариково проучавање српске књижевне прошлости, неопходно је освјетлити више компоненти његове књижевноисторијске концепције.

Најобухватнији текст, не само о Шафариковим историјама него и о другим његовим радовима и књигама посвећеним проучавању српске културе, написао је Петар Милосављевић.

У књизи Историја словенског језика и књижевности према свим нарјечјима налази се дио који је посвећен југоисточним Словенима. Ради цјеловитог увида, Милосављевић у раду „П. Ј. Шафарик о српској књижевности“ доноси наслове свих пет одјељака тог дијела: 1. Историја старословенског црквеног језика и књижевности, 2. Историја руског језика и књижевности, 3. Историја језика и књижевности Славено-Срба грчког обреда, 4. Историја језика Славено-Срба католика (Далматинаца, Босанаца, Славонаца) и Хрвата, 5. Историја словеначког језика и књижевности.

Два од овдје наведених пет одјељака приказују српску књижевност: оно које је посвећено Славено-Србима грчког обреда и оно које се односи на књижевност Славено-Срба католика.

Поводом Шафариковог начина представљања српске књижевности, Милосављевић наводи веома важну напомену. Ниједно од ова два поглавља, каже он, није искључиво посвећено Србима и њиховој књижевности. У првом је, као дио контекста књижевности Славено-Срба грчког обреда, приказана и бугарска књижевност, док је у другом одјељку представљена и хрватска књижевност, као дио контекста литературе Славено-Срба католика. На питање зашто је велики слависта тако поступио није тешко дати одговор: Срби су народ који има један језик, али који има двије вјере, православну и католичку, и два писма, ћирилицу и латиницу. Према томе, Србе

православце вјера повезује са Бугарима, а Србе католике вјера и писмо доводе у одређену везу са Хрватима.

Шафариково приказивање српске књижевности засновано је на филолошкој платформи у којој су експлицитно дата кључна одређења етничке посебности српског народа: Срби су сви они који говоре српским језиком (по њему се српски језик не подудара само са штокавским нарјечјем, он и чакавске говоре сматра дијалектима штокавског нарјечја). Како су Срби, попут бројних других народа, мултиконфесионални, и у корпус њихове књижевности улазе онај дио који су створили Срби православци и онај дио који је створио католички дио тога народа (Славонци, Дубровчани, Далматинци и Босанци).

Исти однос према одређењу граница српске књижевности Павел Јозеф Шафарик ће испољити и у тексту „Преглед најновије књижевности илирских Словена“ (1833). Овај чланак је преведен на српски језик и у три наставка објављен у „Летопису Матице српске“. Први од три наставка објављен је 1833. године, дакле, посљедње године Шафариковог боравка у Новом Саду. Први дио чланка носи наслов „Књижество римокатолически Србаља или Илира, тј. Далматинаца (од лета 1800), Бошњака и Славонаца од лета 1820“. Шафариково представљање књижевности „римокатолически Илира или Србаља“ у овом тексту не разликује се од његовог представљања исте те књижевности из Историје (1826). У другом дијелу овог Шафариковог текста приказана је књижевност Срба православне вјероисповијести („Књижество Србаља греческог вероисповеданија од лета 1825“), док се трећи дио односи на хрватску књижевност („Књижество хорватско од године 1820“).

Ни у књижици Словенски народопис, објављеној на чешком језику у Прагу 1842. године, однос великог слависте према српском језику и српској књижевности остао је практично истоветан. Главне промјене, како показује Милосављевић, тичу се допуњавања Шафарикових знања о Бугарима и извјесних концепцијски другачијих рјешења.

Капитално Шафариково дјело које се односи и на Србе јесте његова Историја јужнословенских књижевности, коју је послје његове смрти објавио Јосип Јиречек.

Шафарикову Историју јужнословенских књижевности, коју је аутор сачинио из шест дијелова, Јиречек је издао као три књиге под сљедећим насловима: 1. Историја словенач-

ке и глагољске књижевности (састављена од следећих дијелова: Словеначка књижевност и Књижевност писана глагољцом), 2. Историја илирске и хрватске књижевности (састављена из два дијела: Илирска књижевност и Хрватска књижевност), 3. Историја српске књижевности (састављена од двије посебне цјелине: Стара српска књижевност и Књижевност од 1733. до 1833).

Приређујући Шафарикову књигу, која је у рукопису имала шест дијелова, Јиречек се није држао Шафариковог концепта из раније објављених његових књига које се тичу исте проблематике. „Јиречек (...) није поступио у духу Шафариковом. Он је почео приказ југословенске књижевности од краја, од словеначке књижевности. Њој је сасвим механички прикључио део посвећен глагољској књижевности. То је био први објављен том (1863) са општим приређивачевим предговором целом издању. У другом тому он је механички спојио хрватску и илирску књижевност. Приређивач је, изгледа, поштовао оно што је затекао у фолиобандовима. Али је у свом предговору овој књизи ипак прихватио један од кључних ставова хрватских филолога и политичара шездесетих година који су били супротни Шафарику: да се Срби и Хрвати не разликују по језику него по вери „ (Милосављевић 1996: 75-76).

Да Јиречеков поступак приликом објављивања Шафариковог дјела не одговара концепцији коју је у својим претходним дјелима установио сам аутор, држећи се јасних критерија, Милосављевић показује кроз претходну анализу свих тих концепција и кроз њихово поређење са Јиречековим рјешењима.

У предговору једном од два дијела који се односе на књижевност православних Срба, у другој књизи у Јиречековој интерпретацији, налазе се Шафарикови ставови који јасно свједоче о томе да велики слависта није одустао од своје концепције, виђења и представљања српске књижевности у склопу других јужнословенских књижевности.

Ево тог предговора из Шафарикове књиге: „Да би била потпуна, историја књижевности Срба требало би подједнако да обухвати књижевна остварења свих грана тог племена, наиме, самих Срба, Босанаца, Далматинаца, затим Хрвата - граничара и Славонаца, јер све те гране народа говоре само једним – иако, према крају, различито обликованим – нарјечјем, а по језику, а тим и по својој суштини, њихова књижев-

ност чини једну међусобно повезану целину. Политичка и религиозна подела тих грана, међутим, веома рано довела је до раздвајања у писму и у књижевности. Становници некадашњег српског краљевства, привржени грчким верским обичајима, служили су се у писму ћириличким писмом, а дуго времена и старословенским црквеним језиком, на чије је место тек од пре једног столећа заједнички дијалекат ушао у световну књижевност; Далматинци, Хрвати и Славонци, већином привржени римокатоличкој цркви и у јачој повезаности са Западом, прихватили су латиничко писмо, па су веома рано (око 1161. године), а од 15. столећа са трајним успехом издигли свој народни говор до књижевног језика, али, нажалост, изоловано, без међусобне сагласности и повезаности; у различитим временима и разним провинцијама постоје стога и различити системи писања, друкчије у Далмацији, а, опет, друкчије у Славонији. Само је један део Срба латинске вере, глагољаша, у литургији задржао стари словенски црквени језик, мање-више повезан са обичним говорним народним језиком; стару ћириличку азбуку заменио је, створеном по узору на њу, новом и назвао је, синонимично са овом претходном, као азбука глагољска, глагољица, уместо азбука словенска (...) и поред тога што Срби обеју вероисповести живе, у различитим крајевима, једни поред других и са другима у мирољубивом заједништву, опстаје и надаље оштра књижевна подељеност; грчки (православни) Срби не познају књижевност своје браће латиничког писма, а латински (католички) Срби не познају књижевност своје браће ћириличког писма. Због те околности, а ради потпуности и лакше прегледности, ограничићемо се овде на историју књижевности Срба грчке (православне) вере, а само изузетно, ту и тамо, скренути пажњу на ћириличка дела римокатолика или протестаната. Другом приликом, на исти начин, посветићемо се искључиво књижевној историји Срба католика. Оваквим поступком ни најмање не желимо да нашкодимо и иначе познатом генетском јединству српског племена и његовом језику. Историја бугарског језика, који образује посебан дијалект, остаје изван нашег видокруга, именоват ćemo, по изузетку, неке од досад непознатих бугарских рукописа“ (Шафарик 2004: 7-8).

Из наведеног цитата, али и из укаратко изложених Шафарикових ставова из других његових дјела, види се конзистентност његовог дефинисања опсега српске књижевности, једног од првих предуслова њеног адекватног књижевноисто-

ријског приказивања. Међутим, интерпретација ставова великог научника у вези са овим важним питањем, у српској науци о књижевности није одговарајућа и нема упориште у Шафариковим истраживањима и рјешењима.

Историја српске књижевности Павела Јозефа Шафарика⁴ на српском језику објављена је тек 2004. године у преводу Мирјане Д. Стефановић и Милане Мразовић. Овим вриједним подухватом српска наука о књижевности и српска култура само су се дјелимично одужиле великом слависти. Преводиоци су урадили одличан и изнимно значајан посао. Међутим, иако историчар књижевности по струци, Мирјана Стефановић је о овој књизи објавила тек невелику и њеном великом значају потпуно непримјерену биљешку (у виду поговора на крају књиге). У том тексту се даје неколико биографских података о Шафарику и углавном се говори о преводилачким тешкоћама и критеријумима којих су се преводиоци приликом превођења

⁴ Душан Иванић у свом приказу Шафарикове *Историје српске књижевности* цитира прве редове из ове књиге, важне за концепцију овог историчара, који гласе: "Да би била потпуна, историја књижевности Срба требало би подједнако да обухвати књижевна остварења свих грана тог племена, наиме самих Срба, Босанаца, Далматинаца, затим Хрвата граничара и Славонаца, јер све те гране народа говоре само једним – иако, према крају, различито обликованим нарјечјем, а по језику, а тим и по својој суштини, њихова књижевност чини једну међусобно повезану цјелину".

И сам Душан Иванић на више мјеста у свом тексту истиче како је Шафарик један од утемељивача славистике и један од најзначајнијих слависта. Као и други слависти – његови савременици, и он је сматрао да су Срби сви они који говоре српски језик (без обзира на разлике у вјероисповјести), који је он идентификовао са штокавским нарјечјем. Чуди због тога што Иванић сматра заблудом – он не каже да та заблуда онда припада и Шафарику – то да су сви штокавци Срби два вјерозакона, што је прије хрватског преузимања штокавског нарјечја као свога језика, у вријеме Илирског покрета, било апсолутно тачно. Необично је такође и то што ово Шафариково одређење Иванић повезује са судбином Срба у Хрватској и књижевниоисторијским представљањем њихове књижевности. У истом одјељку налази се још једна интересантна Иванићева реченица: "Занимљиво је да је Ватрослав Јагић замјерио Стојану Новаковићу што је идући за Шафариком сузио поље хрватске књижевности". Ни Шафарик ни Новаковић, дакако, не сужавају поље хрватске књижевности, већ се у одређењу корпуса и српске и хрватске књижевности придржавају критеријума који важе за све друге европске књижевности свога времена. Шафарик и Новаковић с једне, и Јагић с друге стране, заступници су двије "филолошке парадигме": србистике и сербокротистике. Види: Душан Иванић: "Шафарикова историја српске књижевности на српском", "Летопис Матице српске", Нови Сад, 2005.

књиге држали (највише се говори о успоредби између Шафариковог оригинала и Јиречекових интервенција).

Међутим, једна оваква књига незамислива је без опширне студије која би савременом читаоцу неизоставно морала одговорити на неколико важних питања или бар најмање на слjedeћа три: 1) која је то дјела још написао Шафарик а која се баве проучавањем и представљањем српске књижевности, 2) у каквом односу су та ранија дјела са овом књигом и 3) да ли је ова књига дио неке веће цјелине и у каквом је односу са другим чиниоцима те цјелине. Треће питање је посебно важно будући да је ријеч о књизи која је објављена послје ауторове смрти и чију структуру није одредио сам аутор. Читалац, међутим, неће у поговору госпође Стефановић наћи одговор ни на једно од овдје наведених питања.⁵

Према овој књизи, објављеној без одговарајуће пратеће студије, испада да је Шафарик српску књижевност изједначавао са књижевношћу православних Срба, а то – што се добро види из осталих његових радова о српској књижевности – једноставно није тачно. То се, уосталом, очигледно и из Шафариковог овдје цитираног увода за ову књигу. Тако се један подухват који је требало да значи исправљање неправде према научнику који је задужио нашу културу, претворио у гест научне некоректности и неадекватног представљања Шафарикових ставова у вези са проблемима којима је посветио значајан дио своје научне каријере.

*

На неколико за ову прилику издвојених карактеристичних примјера, који се односе на идентитет српског језика и корпус српске књижевности, показали смо разлике између двије филолошке парадигме: вуковске србистичке и антивуковске сербокroatистичке. Разлике међу њима су очигледне, као и научна утемељеност србистике и научна неутемељеност сербокroatистике. Невоља је што су Срби, практично одмах послје Вукове смрти напустили сопствену филологију и изневјерили њеног утемељивача. У тај гест уграђен је један симулакрум: сербокroatистика се представљала као вуковска а била је изразито антивуковска; она није могла без позивања на

⁵ Види текст Петра Милосављевића поводом ове књиге под насловом "За истину о Шафарику", у књизи *Игеје јујословенсџива и срџска мисао*, Ваљево, 2007. године, стр. 169 – 184.

Бука, а била је могућа само уколико је уважавала антивуковска рјешења.

Обновљена србистика данас реактуелизовала је Вукове ставове и његова одређења кључних чинилаца српског националног идентитета. На жалост, обновљена србистика није и официјелна српска филологија. Институционално, србистика скоро у потпуности данас слиједи сербокроатистику!

Повратак аутентичним Вуковим филолошким ставовима намеће се не само као научна већ и као егзистенцијална нужност. О двјестогодишњици објављивања првих дјела Вука Караџића може се без имало задршке констатовати да је он утемељивач србистике и до данас њен најистакнутији представник.

СПИСАК КОРИШТЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Белић, Александар (1998): *О великим сивараоцима*, Београд.
- Дучић, Јован (2008): *Верујем у Боја и у Српсиво*, Београд.
- Иванић, Душан 2005: *Шафарикова историја српске књижевности на српском, Лейойис Мајице српске*, Нови Сад.
- Иванић, Душан 1998: *Србистика, Књижевна историја*, Београд.
- Ивић, Павле (1971): *Српски народ и њиов језик*, Београд.
- Ивић, Павле (1991): *О Вуку Караџићу, Целокупна дела*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Ковачевић, Милош (1999): *У одбрану српској језика и – даље*, Београд.
- Ковачевић, Милош (2003): *Српски језик и српски језици*, Београд.
- Крестић, Василије (1999): *Знаменити Срби о Хрвајшима*, Нови Сад.
- Ломпар, Мило (2012): *Дух самојорицања*, Нови Сад.
- Маројевић, Радмило (1991): *Ђирилица на раскрићу векова*, Горњи Милановац.
- Маројевић, Радмило (2000): *Нови Рај за српски језик и њравоис*, Београд.
- Маројевић, Радмило (2000): *Српски језик данас*, Београд.
- Маројевић, Радмило (2011): *Српска њолишка о еиносу, језику, књижевном сѡндарду и њисму*, Бањалука.
- Милосављевић, Петар (1996): *Систем српске књижевности*, Приштина.
- Милосављевић, Петар (2002): *Срби и њихов језик*, Београд.
- Милосављевић, Петар (2002): *Увод у србистику*, Београд.
- Милосављевић, Петар (2006): *Српска њисма*, Бањалука.
- Милосављевић, Петар (2006): *Идеје јуословенсѡва и српска мисао*, Бањалука.
- Поповић, Павле(1999): *Прејлед српске књижевности*, Београд.
- Стојановић, дум Иван (1900): *Дубровачка књижевност*, Дубровник.
- Јандрић, Љубо (1977): *Са Ивом Андрићем*, Београд.
- Шафарик, Павел Јозеф (2004): *Историја српске књижевности*, Београд – Нови Сад.

Шурмин, Ђуро (1898): *Повијесѝ књижевности хрватске и српске*,
Загреб.

Проф. Марија Лалатовић,
Спомен парк, Петњица 2014.

Јелица СТОЈАНОВИЋ

ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ У ДОМОВИНИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Вук Караџић је у току своје реформе српски језик упознавао, надогађивао и модернизовао, поставио му постојане основе, које су јасан и чврст темељ србистике, као науке у српском језику и науке о српском језику. Ко није у домовини српског језика, туђ је свом бићу, од-туђен је и од-домљен, а Вуку Стефановићу Караџићу, српски језик је био дом, гдје год га је пут носио, живио је за српски језик и са српским језиком; трудио се, сијао, жњео и сабирао на пољу српског језика. И цијели свој живот посветио раду на његовој реформи „за Србе све и свуда“, за „Србе сва три закона“, како каже Вук... Сабирао је српску ријеч и српско слово опходећи Србију, Босну, Херцеговину, Црну Гору, Дубровник... стижући свуда гдје зрију плодови српског језика.

Богатство српског језика и наслеђе, као и Вуково надахнуће, неуморност, истрајност и љубав, допринијели су да Вуково дјело буде изузетно и обимом и садржином, и тематском разноликошћу. Оставио нам је преко 2000 пјесама у близу 200.000 стихова; око 120 приповиједака; преко 6000 пословица; близу 50 000 ријечи, око 200 штампаних загонетки и још више необјављених; граматике, рјечнике, путописе, полемичке списе, писма... Као да је имао девет живота!

Многи би Вукови пјевачи огромно народно благо, које су им српски род, његов умјетнички ген и бурна историја уткали у сјећање и памћење, како каже Вук, „однијели на онај свијет“, да није било пера које је то забиљежило, а данас не можемо замислити ни српску књижевност, ни српску поезију, ни српску историју... без ове величанствене заоставштине сабране Вуком Караџићем.

Вуков рад је превођем на многе европске језика, изазвао је интересовање и одушевљење великана оног времена, међу којима и једног Гетеа, а ћирилица и српски језик са пра-

вописним рјешењима, по мишљењима многих, оцијењени као најљепши и најсавршенији.

Неуморни рад и надареност дали су импозантне резултате.

Вуков плодотворни рад обиљежен је симболичним и значајним почетком прије 200 године, када са као прва на свијет појавила Писменица српскога језика по говору простога народа написана (1814. године. „Ја сам из љубави к српскоме језику, и из жеље да би му се што прије помогло... написао и издао на свијет Писменицу српског језика“, открива нам Вук у Предговору првом издању Српског рјечника). А у Писменици је, дуготрајном и преданом раду на реформи српског језика, обиљежио пут чувеним правилом Пиши као што говориш, а читај како је написано: „...учинило ми се да је овако најлагше дотерати Српско Правописање под оно заглавље: Пиши као што говориш; а читај како је написано...“. Јер: „За језик један толико писмена треба, колико звучића простих све ријечи његове имаду“, каже Вук (ријечима правог филолога и лингвисте). Али Вук, који дубоко промишља цјелокупни свој рад, као и сваки његов сегмент, зна да се у једно правило не може смјестити реформа српског језика, па наставља (такође у Писменици): „Нити се може изискивати од једнога човека, који му драго он био, да сад на један пут постави и да определијели Српским Списатељима правила у правописању; него би нужно било да учени Србљи учине једну скупштину ради тога, пак то у договору да ријеше и свима да јаве чрез једну обштеначицењу и од свију одобрену Писменицу, по којој би се после сваки драговољно владао“ (Караџић 1968, XII/I: 31).

Најближи срцу био је Вуку „херцеговачки говор“, „који је од дјетињства слушао“ и којим су народне пјесме, које је записивао, писане, којим се говорило и говори на најширем простору српског језика (а то је говор његовог родног Тршића; Дробњака, постојбине његових предака; говор мајке Јегде из Никшића; Вук Караџић – Херцеговац по поријеклу и Србијанац по рођењу, - како каже у Писменици „Написана Вуком Стефановићем Србијанцем“, Србин по роду). Али, није одбацивао ни једно нарјечје (јер је свакоме своје најљепше): „...ја сам најприје почео писати тијем нарјечјем, и то по Херцеговачкоме говору“ (Одговор на ситнице језикословне Г. Ј. Хаџића – М. Светића, у Бечу 1839). У Српском рјечнику, говорећи о љепоти народног језика, пише: „Мени се ни једно ово нарјечје

не чини љепше и милије од другога, него су ми сва три једнака; а ову сам књигу писао Ерцеговачким: а) што се тако говори онђе ђе сам се ја родио, и тако сам најприје и од оца научио говорити; б) да виде Сријемци и Бачвани и Банаћани, како њиова браћа и по овим земљама говоре: зашто се до сад о том ништа није писало“ (Караџић 1818: XVII). „Које је сад од овога трога најљепше и најбоље то би тежко било ријешити; јербо би то сваки доказивао да је оно, које је он од детинства навикао; а само у себи може бити да је све трое једнако. А ја сам овде овако писао из два узрока: Једно што сам овако из уста моје мајке чуо и из детинства навикао, па ми и сад љепше, него и једно друго, у ушима звечи; а друго, што се овако говори онде гди сам ја ове песне слушао“ (Караџић 1965/I: 127).

Вук је у својој реформи, полазећи од правила Пиши као што говориш, увијек имао у виду и „правила у правописању“ (почевши од онога да сваки писац пише својим дијалектом, неким од дијалеката српског језика – што је обиљежило почетак његове реформе, при чему „сваки писац мора имати у виду постојана правила којих се држи“), чистота и правилност су у народном говору. Знаменито правило, које је поставио у Писменици, Вук је у току своје реформе надограђивао и надоградио, прилагодио потребама српског језика, стабилности језичког система, неуморно и промишљено радећи на усавршавању норме. Вук 1817. каже: „Сав народ наш, особито по селима, куда нема много књижевника, говори тако правилно по Граматици, као што је Шлецел или Лесинг писао Њемачки ...“ (О језику и књижевности I, Београд 1966, 97; Симић 1991: 158).

Године 1920. такође налазимо слична размишљања: „под именом простоте не треба разумјети само сељаке, и друге људе, то јест, који нијесу наука учили; него свакога, који ствари управо не разумије, па макар он био и на врзину колу, или имао десет села и толико интова по четири коња, и Бог зна колико локаја и у сандуку иљада...“ (Граматички и полемички списи ВСК П/И, Београд, 1894, 96, 101, Симић 1991: 159).

Упознајући се се стањем „на терену“ српских дијалеката, Вук је тражио и долазио до системског и општеприхватљивог, стабилног, уједначеног у језику, што се може подвести под његову „опћену правилност“ (појам који уводи 1847), „опћену правилност“ ка којој је тежио и коју је остваривао надограђујући „правилност“ за српски језик до краја своје

реформе, јер „граматика је налик на рачун“, каже Вук и не може се градити „по правилима бабе Смиљане“.

Почевши од онога што му је било најближе и најпознатије, Вук је трагао и за оним што је најприхватљивије и најправилније: „Ако књижевници имају какву власт у језику, ја мислим да ту имају, да у граматичким предметима, који је код народа неопредијељени, изаберу оно што је најправилније“ (Караџић 1948: 64; 1821).

Био је увјерен да „не треба новог језика градити“... да књижевници треба да „изаберу шта је у народу лепше и правилније“, шта је „по својству језика“: „Кад се у народу једне ријечи двојако говоре онда је, мислим, списатељ дужан изабрати оно, што је правилније, не гледајући, или га говори народ да мање или више. Тако и међу Бокезима ако се нађе што лепше и правилније, него што се говори амо по нашим крајевима, ми смо дужни оно узети у општи Србски језик, не гледајући, што је њих само 30.000 душа“ (Караџић XIV/III 2001: 16-17).

Вук је, као што се види, за разлику од данашњих новореформатора, схватао разлику између дијалекта (народног говора) и књижевног (стандардног) језика – као наддијалекатског, са постојаним, јасним правилима и нормом (који проишходе из језичког система). Тежио је да изгради постојана правила, једнообразност, трагајући за чистотом и уједначеношћу израза, за најбољим „узорима“ у српском језику, глачајући и дотјеривајући норму. То је, осим што их је упознао на терну, прије свега, утицало на коначну одлуку да „х“ треба увести у српски језик (као и нејотоване форме тј и дј, типа тјерати, утјешитељ; дјевојка, дјетлић). Њихово увођење доприноси стабилности структуре, хармонији у систему језичких односа, компактности у систему основа ријечи: према ора-ораа-орау..., добија се орах-ораха-ораху (као град-града-граду, орач-орача-орачу, чиме се ови облици уклапају у уједначен парадигматски образац), или сугласник на крају основе им. ж. р., снаха-снахеснахи... (умј. снаа-снаје-снаји...), као жена-жене-жени...

Тако је и са односима ћ, ђ: тј, дј (ћерати / тјерати; ђевојка / дјевојка) отклоњени су – рецимо, односи дијете – ђетета – ђеца (добијена је једнообразност у односима дијете – дјетета – дјеца); према лећети – летим добијено је летјети – летим и сл., а и отклоњене дилеме и неуједначеност што се многих форми тиче (код новореформатора налазимо, нпр. ђевојка, али дјечак, затим двоумљење да ли дјевојчица, да иде

са дјечак, или ђевојчица, према ђевојка, те се једном јави једна форма, други пут друга, потом форме ђетлић, ђешитељ..., али тјеснац, дјело..., дакле, општа конфузија и неуједначеност). Вук је, дакле, те дилеме успјешно, научно и системски ријешио. Осим тога, данас је више нејотованих него јотованих форми (тјестенина, тјелохранитељ, дјеловати, предјели...), одређење за јотоване (данас дијалекатске) форме српског језика (типа ђе, леђети) чинило би норму веома ломљивом, колебљивим, па и непримјенљивим у језику који тежи нормативности и стабилности. (Ако пропишете правило, треба у правопису и правописним приручницима навести и изузетке од правила, а данас је много мање примјера који се уклапају у правило, у односу на оне који се чине отклон од правила, што норму чини неупотребљивом, чак парадоксалном). Вук Карацић, мудрошћу и проицљивошћу, долазио је на крају до најбољих рјешења. Ипак, Вук ни у једном тренутку своје реформе није помишљао да у норму српског језика укључи дијалекатске облике српског језика са с' и з' (које се чују од Баније и Кордуна, преко БиХ, југозападне Србије, Црне Горе), иако је био упознат са њиховом употребом: „Осим ови општи гласова могу се чути у Српском језику још неки особити гласови: 1) Ерцеговци кашто изговарају с пред ј као Пољско ś, а з као ź, н.п. сјекира, сјутра, изјео“ (Карацић 1966/II: 29). Дакле, иако су ови гласови били широко распрострањени у српском језику (не мање него сугласник х, нешто мање него јекавско јовање тј и дј у ћ и ђ, Вук је, и када није децидно подвукао, имао јак осјећај за „опћену правилност“, тј. елементе у језику као дијелу језичке структуре, а с' и з', што би се савременом терминологијом рекло, немају статус фонеме, нијесу гласови са разликовном функцијом, па и нијесу системског карактера, тј. вуковски речено не уклапају се у „опћену правилност“). Осим тога, ограничени су за мали број лексема.

Ни на крају реформе нема у Вуковом језику ничега што не би било у говору („пиши као што говориш“), али нема ни оног што је у говору а што нема системски карактер, односно што се не уклапа у „опћену правилност“. У томе је величина Вукове реформе (што је ишао ка системском, стабилном, и дошао до њега, али заснованог и утемељеног у народним говорима, етимологији, без било чега вјештачког).

Колико је разумио и осјећао значај и снагу језика говоре и ријечи из Објаве Рјечника (1816): „Ја сад препоручујем

моје по народољубљу предузето дјело свеопштем роду српскоме. Језик је хранитељ народа. Докле год живи језик, докле га љубимо и почитујемо, њим говоримо и пишемо, прочишћавамо га, умножавамо и украшавамо, дотле живи и народ: може се међу собом разумијевати и умно саједињавати; не прелива се у други, не пропада. – језиком протежемо нравствени живот и вјечност нашег рода и цијелог потомства“ (Прва објава о Српском рјечнику, г. 1816). Говорио је Вук и био је у праву... Гдје смо ми у овој љубави према роду српском и језику, који нам је Вук оставио у аманет, тешко је одговорити, а не постидјети се – због свих који Вуков(ски) српски језик кваре и по њему роваре, или, бар, не замислити, јер: Нико није ћарио, ко је Вука исправљао (рекао је велики Радослав Бошковић), – а, додали бисмо: ни што се имена језика (српски) тиче, ни што се одабира нормe („опћене правилности“) тиче.

(Изговорено на свечаној академији посвећеној
В. Караџићу, Никшић, 25. септембра 2014)

Цитирана лијераиџура:

Караџић 1818: Српски рјечник: Истолкован њемачким и латинским ријечима. Сакупио га и на свијет издо Вук Стефановић, у Бечу.

Караџић 1948: Из Вукове борбе за књижевни језик и правопис. Одабране стране, Просвета – Београд.

Караџић 1952: Српски рјечник 1852. Поговор. Из историја књиге. Сабрана дела Вука Стефановића Караџића (Уреднички одбор: Голуб Добрашиновић, Павле Ивић, Владан Недић, Берислав Николић, Милорад Павић, Мирослав Пантић, Радован Камарџић, Живорад Стојаковић), књ. 11 (2), приредио Јован Кашић, 1968-1969.

Караџић 1965/IX, Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи, у Бечу 1849. Сабрана дела Вука Караџића, IX, Просвета, Београд.

Караџић 1968, XII/I: Писменица сербскога језика. По говору простога народа. Написана Вуком Стефановићем Србијанцем, У Виенни, 1814. Предсловље, у: Вук Стеф. Караџић, Сабрана дела Вука Стефановића Караџића XII, О језику и књижевности I, Просвета Београд 1968.

Караџић 1968/I: Вук Стеф. Караџић, Мала простонародна славено-српска песнарица. Примечание. Издана Вуком

Стефановићем, У Виени 1814, у Сабрана дела Вука Караџића I, Пјеснарица 1814-1815, Просвета, Београд.

Караџић 2001, XIV/III: Вук Караџић, Сабрана дела Вука Караџића XIV. О језику и књижевности III, Просвета, Београд.

Караџић 2001, III/1: Сакупљени грамтички и полемички списи, III/1, Одговор на ситнице језикословне Г. Ј. Хаџића – М. Светића, у Бечу 1839.

Караџић 2001, III/2: О језику и књижевности. Сабрана дела Вука Караџића. Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864-1964, Просвета, Београд.

Симић 1991: Радоје Симић, О нашем књижевном језику, Универзитетска ријеч, Никшић 1991.

Тришић, родна кућа Вука Ст. Караџића

Срето ТАНАСИЋ

ВУК НАС ВРАЋА НАШОЈ СТВАРНОСТИ

Обиљежавајући значајну годишњицу од смрти Вука Стефановића Караџића ми смо жељели да обиђемо и његов стари крај, Петницу, одакле су његови преци стигли у Тршић у западној Србији, заједно са многим другим породицама. Сам Вук је с поносом истицао своје херцеговачко поријекло и повремено писао; „старином из Петнице“. Овде нећемо понављати већ познате чињенице из Вукова рада на реформи српског књижевног језика, односно на уобличавању књижевног језика на народној основи, на источнохерцеговачком дијалекту, коме је придружио и шумадијско-војвођански. Подсјетио бих само да је у историјским околностима у којим се налазио српски народ то био најбржи начин да се он укључи у ред описмењених народа. Књижевни језик којим су се до тада Срби служили не би био подобан ако ни због чега другог, то што смо каснили за тадашњим светом. И није Вук први дошао на ту идеју, да се подсјетимо само другог великана српске културе – и Доситеј Обрадовић је поставио готово идентичан захтјев: И он је објавио да ће писати народним језиком. „Језик има своју цену од ползе коју узрокује. А који може више ползовати него општи, целога народа језик?“. Вуку је само Бог дао да се роди у вријеме које је више погодно остварењу те замисли, а и Бог му је дао и дуг живот. Говорећи о Вуку Караџићу, конкретније о његовом Српском рјечнику из 1818, академик Павле Ивић је рекао и ово: „Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демократизације наше културе. Чак и сама народна поезија, чије објављивање има у поретку значаја Вукових остварења место одмах иза језичко-правописног комплекса, добила је неоцењиво много тиме што је народни језик постављен у основицу књижевног. Да је књижевни језик остао славеносрпски, фолклорне умотрворине имале би битно друкчију судбину у историји наше литературе. На њих би се свакако гледало као на драго и дра-

гоцено наслеђе, али сасвим по страни од главних развојних токова. ... Језик је основно оруђе културе и уопште људског друштва. Оруђе најнеопходније, најуниверзалније и најсвакодневније. Домашај Вукове заслуге одређује пре свега чињеница да је он дао оптималну основицу нашем књижевном језику. ... Њега је просечни Србин знао ... славеносрпски се морао учити, дуго и приметно. ... Вук је уштедео поколењима Срба оно огромно расипање снага које би уследило да је сваки појединац морао посебно учити књижевни језик ...“ (Српски народ и његов језик, 238–239).

Наравно, ми данас не смијемо заборавити своје велико, огромно писано наслеђе на првом типу српског књижевног језика, на црквенословенском, чији поједини споменици улазе у свјетску ризницу културне баштине.

Шта рећи још данас на овоме мјесту.

Не може се не видјети висока партиципација Црне Горе у данашњим границама на свим нивоима изучавања српског језика. Црна Гора иде у ред најиспитанијих области на српском националном, етничком и језичком простору, за шта су најзаслужнији „домаћи кадрови“, али је овај простор увијек био привлачан и за истраживаче са стране. У домену дијалектологије од петнаестак монографија већина је објављена у Српској академији наука и уметности и њеном Институту за српски језик. Црну Гору покривају два дијалекта. Сјеверозападна половина државе припада новоштокавском источнохерцеговачком дијалекатском комплексу, који се простира од Међе Вука Манитога до Словеније, а дуга половина архаичнијем зетско-сјеничком дијалекатском типу. Судбина је одредила да ни један од тих дијалеката не почиње и не завршава се у границама данашње Црне Горе. Кад је Бог дијелио народима језике и дијалекте у њима, није имао мјерила за којим људи данас знају да посегну. Оба та дијалекта су солидно, рекло би се и равномјерно, истражена. Таква је и испитаност у области ономастике и етнографије и проценат штампања обрађених чињеница у издањима САНУ. О језичкој и етнографској слици Пиве, области Херцег Шћепана, данас, примјера ради, говори шест монографија, у издању Српске академије наука и уметности.

По степену ономастичких истраживања мало је области које се могу поредити са Црном Гором, такође и у прикупљању и обради народног лексичког блага, терминологија

материјалне и духовне културе нашег села. Научној и културној јавности дата је на увид богата дијалекатска лексика из Ускока, Пиве, Бањана, Грахова и Опутних Рудина, никшићког краја, околине Мојковца, Васојевића, Спича и других области, а ових дана из штампе ће изаћи Речник Куча.

Лингвисти са простора Црне Горе чинили су и чине част србистици и славистици у цјелини. Са дужним поштовањем и пијететом изговарам имена Радосава Бошковића, Јована Вуковића, Михаила Стевановића, Данила Вушовића, Радомира Алексића, Драга Ћупића и посебно Митра Пешикана, до данас најпродуктивнијег и најкреативнијег сарадника Института за српски језик САНУ, у своје вријеме водећег ствараоца у више језичких дисциплина. Михаило Стевановић и Драго Ћупић, да ни то не заборавимо, били су на челу Института за српски језик САНУ тридесет година (Михајло Стевановић од 1960. до 1973, а Драго Ћупић од 1979. до 1996). Не само да су били на челу, били су организатори научног рада у Институту, гдје се изучавају српски народни говори и савремени српски књижевни језик Вуковог типа, али и црквенословенско српско наслеђе. И имали су увијек на уму цјеловитост српског језичког простора, али су се одуживали и завичају. Тако је Ћупић пред крај свог радног вијека са сином Жељком објавио Рјечник свога родног Загарача и тиме су подигли најљепши споменик завичају и себи у српском роду. И данас би незамислив био састав водећих српских језикословаца без лијепог броја имена оних који су са подручја Црне Горе. (Драгољуба Петровића, Мата Пижурице, Бранислава Остојића... – да не наводимо даље имена млађих који још дуго имају намјеру да стварају). Стручњаци поријеклом из Црне Горе чланови су, а често и уредници најугледнијих лингвистичких/језичких часописа у Србији од њиховог оснивања до данас. Аутори прве верзије актуелног Правописа српског језика су Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица. Редакцију измијењеног и допуњеног издања чине Мато Пижурица, Бранислав Остојић, Милорад Дешић и Живојин Станојчић.

Ми данас нисмо у гостима, ми смо међу својима, и то својима у сваком, најпотпунијем и најљепшем значењу те ријечи. Многима од нас који смо дошли из Београда коријени су на овим просторима, као што су колијевке многих житеља данашње Црне Горе негдје другдје, можда у ужем завичају неких од нас. Све то, а посебно историја, са богатом писаном и

усменом баштином указује на сву бесмисленост подјела, од којих су неке, нарочито оне новијег датума, посебно болне и против сваког здравог разума. О јединственом, компактном српском етничком и језичком простору свједочи, уосталом, поријекло, кретање предака кодификатора српског књижевног језика, који су из Васојевића, из старе Рашке, преко Дробњака, старе Херцеговине, стигли до западне Србије. Преци Рада Томова, владике Његоша, из Босне прека Херцеговине стигли су до Катунске нахије, до Старе Црне Горе, чију половину становништва, по налазима великога Ердељановића, чине потомци досељеника са стране. И Василије Острошки, слава му и милост, дошао је из Херцеговине у Острошке стране. Данас диљем српског етничког простора, нарочито између Мораве и Словеније, десетине братстава и породица памте мјеста у Црној Гори и Херцеговини из којих су им преци некада пошли. Многи од вас има далеке рођаке међу десетинама породица братстава Жугић у оловском крају, Копривица, Цицмила, Тошића на Романији, Алексића у кладањском крају – који се називају Ере, Тадића у Сарајевском пољу, Азбуковици код Љубовије и да не набрајамо више. А Тадићи су тамо доспјели од Призрена, па преко Смријечна у Пивској жупи. Уосталом, наука зна да је Светосавље најснажније коријене пустило на тлу Херцеговине и Црне Горе, а одатле се миграцијама ширило у друге области. Нигдје упоришта за такав суд нема као на дурмиторском платоу узетом у цјелини, гдје нас, између осталог, чекају Савин кук, Савина вода, Савино почивало и други топоними са именом првог српског архиепископа. Зна се и то да су сливови Таре, Пиве, Комарнице и горњих токова Лима и Мораче колијевка српске духовности и државности, као и дијалекта који је одатле далеко развијет миграцијама. Отуда и изрека: „Херцеговина све насели, а себе не расели“.

Није, дакле, удио ових крајева у изграђивању српске културе и усавршавању српског књижевног језика садржан само у Вуковом дјелу. Са ових крајева српској култури и развоју српског књижевног језика дали су свој принос бројни српски интелектуалци, научници многих научних дисциплина, а посебно истичемо књижевнике, који најдиректније доприносе изграђивању књижевног језика. Добри српски књижевници никада нису прекидали везу са српским народним језиком. То и један од твораца коначног изгледа Речника српског језика који издаје САНУ академик Александар Белић видио, разуми-

јевао и чак препоручивао. Он је у писцима видио оне интелектуалце који ће својим дјелом обogaћивати српски књижевни језик управо узимајући стално из ризнице српских народних говора. Тако он још 1932. године пише: „Несумњиво је да дијалекти наши дају сочност и свежину стилу писца. То освежење књижевног језика једна је од основних погодба његова правилног развитака. По себи се разуме да сво оно што се, по потреби, буде уносило из дијалеката мора добити спољашњи облик и унутрашње црте система књижевног језика“. Мисли се ту на граматику српског вуковског језика.

И да кажем још нешто овдје. Нас није само ова значајна годишњица обавезала да се присјетимо значаја Вукова дјела. Нас Вуку враћа и нашој стварности. Већ рекох да је српски језик један од најзначајнијих чувара јединственог српског националног и културног простора. Књижевни језици су у Европи и настајали у вријеме формирање нација и, за срећније нације, у вријеме формирања националних држава. Српском нараоду историја није намијенила и ово друго. Зато је значај српског језика био и остао и већи. Ми се данас суочавамо са стварношћу сличном оној од прије сто и сто педесет година. Опет се налазимо у сличној ситуацији: српски народ је подијељен у више држава. На дјелу је балканизација српског националног простора (појам балканизација овдје означава појаву партикуларизације народа и његовог језика). Каква је улога српског књижевног језика у оваквој ситуацији, писао је прије сто година, 1910. године у Босанској вили српски писац с приморја Марко Цар следеће: „Захваљујући племенитом труду Вука и Даничића и њихових епигона, захваљујући уз то читавој плејади модерних књижевника – ми смо тај јединствени књижевни језик у нашој књижевности већ прилично одњеговали, и то је данас једина спона (истицање С.Т.) која наш народ у националном погледу спаја, кад нас је судбина иначе растргла и поцијепала. Али управо зато, што је тај опћи књижевни језик наше једино благо, треба да га чувамо као очињу зјеницу и да никако не допуштамо да се оно крњи и смањује, или да се тај скупоцјени златни новац размјењује у прљави и често пута шупљи бакар“. Институт за српски језик САНУ је још 2010. године утврдио свој став о положају српског језика у Црној гори, став који се не разликује од става српских лингвиста у Србији, Републици Српској и можемо рећи огромне већине лингвиста у Црној гори. Тај став је оглашен на нашем

сајту, а овом приликом бих навео један одломак из тога текста: „Тежња да једно територијално одређење језика прерасте у етничко, има засад, по вашем и нашем сазнању, подршку само мањине становништва Црне Горе. Стављен у функцију стварања јединствене црногорске државотворне нације, тај потез показује се као контрапродуктиван и само продубљује етничку поделу. Ако би се чак у овом или у неком будућем тренутку испоставило и да ствари стоје обратно, тј. да већина житеља Црне Горе језик којим говоре и служе се у званичној употреби назива „црногорским“, а не више српским, ипак би и тада, док год постоји иоле значајан постотак за српство одређених држављана, и других који свој језик сматрају и називају српским, упоредо са „црногорским“ (који статус језика може добити искључиво на основу политичког волунтаризма и евентуално социолингвистичких, али никако не правих лингвистичких критерија), пред Републиком Црном Гором — која тежи пријему у Европску унију и самим тим се обавезује на поштовање мањинских права – као императив стајало право дела (засад, већинског!) њених становника да службено употребљавају једну језичку норму која је установљена много пре „црногорске“, и то под називом којим се означавала најмање хиљаду година пре него што се неко досетио да створи „црногорски књижевни језик“. То је српски језик. Они који га се у Црној Гори данас одричу врше, у пренесеном смислу, оцеубиство (или, ако пођемо од назива матерњи језик, матероубиство), но то је њихово право и нема закона који би их у томе спречио. Нема, међутим, ни људског ни божанског права које би приморало људе одређене за очување језичког израза и етничке свести својих предака да се тога одрекну. Нигде у свету, па ни у Црној Гори.“

Истина, данас вирус балканизације напада и српски језик. Да ли на срећу, не знам, али чињеница да се тај вирус балканизације отео контроли и да данас кружи над Европом; можда ће га она зауставити и над српским националним и језичким простором. Вјероватно се с њим Европа неће више очијукати. Како год да је, ми морамо имати и свој лијек против тог вируса, а знали су га и саопштили су га наши интелектуалци прије сто година. Да бар будемо толико свјесни одговорности за свој језик колико су они тад, такође никако не у повољним околностима. Брига о јединственом српском језичком и културном простору брига је цјелокупне српске научне и култур-

не јавности, зна се да је национални језик у основни националне културе и националног идентитета. Нико нема право да ћути кад је српски језик угрожен на једном дијелу српског језичког простора. Ми право да бринемо о статусу српског језика на било ком дијелу нашег језичког и културног простора не тражимо ни од кога, као што ни други народи не траже такво право нити им га ко може одузети.

(Изговорено на свечаној академији посвећеној
В. Караџићу, Никшић, 25. септембра 2014)

Живковић Миодраг-Кацо: *Вук Св. Караџић*,
Петњица (Шавник), постојбина Караџића

Драга БОЈОВИЋ

ПРЕД ВУКОВИМ СПОМЕНИКОМ, У ПОВОДУ ЈУБИЛЕЈА

Велика је част бити данас овдје, а почаст говорити о Вуку, разговарати с њим. Признаћу, ипак, да је много лакше на свим другим мјестима (слушаоницама, учионицама, научним скуповима...) говорити о овом језичком генију, неуморном прегаоцу, који је љубио жртвено свој род и фанатички волио рад.

Споменици таквим генијима, какви су у нас, осим Вука још и Петар Петровић Његош и Никола Тесла, само да њих поменем, иконе су живог присуства свјетлости њихова и лика, и дјела, а сусрет са иконама изнова пред нас поставља макар три питања: да ли смо достојни, да ли смо одговорни и колико дугујемо?

Неколико ријечи ћу, ипак, промуцати о Вуку Стефановићу Караџићу. Тако свијетао ум и енергија, снага добра, дјеловање на свим фронтовима, једино су могли допринијети самоспознаји језичког, вјерског и сваког другог идентитета српскога народа, којему је народно језичко стваралаштво извориште и исходиште. Та основица, тај коријен, на чијем централном топосу ми данас стојимо, трасирали су реформаторску и кодификаторску дјелатност Вукову, и сврстали га у претече модерне науке о језику и књижевности.

Одавде му се дјед Јоксим, син Тома Караџића, „послије оног времена кад је Млатишума излазио у Куче“ (1730-1740) населио у Србију. Мајка Вукова, Јегда, била је из Никшића. Вук је као дечко од петнаест, шеснаест година, поред рођака му Јевте Савића, био познат као најученији човјек у свом крају. Читао је богословску литературу, родитељи су се поносили таквим сином, а он је непрестано вапио за школом, књигом и школовањем.

За вријеме устанка створили су се разни слојеви, а он је као нератник припадао трећем слоју, слоју писмених људи.

Старјешине су га држали као човјека који им служи, који им је потребан, и ништа више. Он то, можда, ништа није осјећа док је био здрав, а тек кад се разболио видио је колико за њега маре. Зато је он горко плакао и био тужан како су га у болести напустили и презрели сви његови пријатељи и доброжелатељи, који су га док је здрав био и њима служио, љубили, својатали, обећавали златна брда и долине. Вукова трезвеноумље огледало се и у прихватању своје болести, па у одговору Копитару поводом изненадног одласка из Беча у Будим гдје довршава Писменицу, а на питање да се није уплашио болнице и љекара у Бечу, каже: «...истинито сам уверен да никакво људско могућство ни знаће мене излечити не може, већ ако би дошао Христос са оним његовим могућством које му се у Евангелију приписује»

За тог нешколованог, али од мајке природе тако издашно сјајним и бистрим умом обдареног Вука, велики Јернеј Копитар намијенио је највећа остварења у српском језику и књижевности. Копитар је био заточник словенски против Њемаца, који су с велике висине а с врло мало знања писали о Словенима и о Србима,— користећи се Доситејевим списима. Када је неки Њемац незналачки писао о Словенима и о Србима као «суровом народу који живи својим животом» Копитар ватрено устаје у одбрану, наводи цитате из Хердера гдје се врло ласкаво говори о овом народу, а сам каже: «Па како би ми, нетрпљиви господине, требало друкчије да живимо него словенски? Није сваки рођен мајмуном. Зар нисте Ви кудили Петра Првог што је хтео да његови Руси живе холандски, уместо да своју словенску индивидуалност развијају. На крају карајева, ви и сами не знате шта хоћете».

Године 1814, имајући у рукама на цензури Вукову Пјеснарицу, Јернеј Копитар пише Жупану: »Срби ће вас све за собом оставити ! Овдје је (у Бечу) неки Вук који дивно српски пише». А 1842. Вук је говорио Срезењском: «У осталом главни узрок што сам ја списатељ, остаће увек Копитару; у том погледу ја сам њему обавезан ако не за све, а оно за много, врло много. Треба познати тог у истини благородног човјека онако као што га знам ја да би се могао поштовати онако како заслужује и као научник, и као човек».

Како је постала његова Писменица, прво темељно штиво граматичке структуре српског језика, Вук је овако причао: »Кад сам писао Пјеснарицу, слушајући од Копитара о

граматици, и сам не знајући како би је написао, ја сам написао Фрушићу и Давидовићу да заједно напишемо Српску Граматику, да би они помогли мени својим научним знањем, а ја њима својим знањем српскога језика. –Е прођи се будалаштине, – одговорили су ми они, и тако је и остало. Али образујући се све више разговорима с Копитаром, и осјећајући све више потребу Српске Граматике ради себе самога, ја се одлучим да је напишем сам, и узевши Мразовићеву граматику станем из ње преписивати промене имена и глагола поправљајући их на српски».

Вук није, разумије се, написао тзв. научну граматику српскога језика, али све остало (рационалну ортографију, речник народног говора, уношење његово у књижевност и издање народних умотворина) урадио је. Он је боље него ико од својих савременика схватио принципе Јернеја Копитара, и сав се за њих заложиио, и цијелога се вијека борио за њихово остварење. Он их је надмашио. Уосталом, само је он то могао извршити. Чедо српске револуције «чист од сваке науке» (како подругљиво вели Светић), али и чист од свих предрасуда, он је схватио истину, педест година ишао за њом, не осврћући се ни лијево, ни десно, не презајући ни од чега, готов да поднесе све што га га снађе, јер је до дна душе био убијеђен да ради добро за свој народ.

У Вуковим облицима се и данас мало шта може исправити. Онако како је он фиксирао важи и данас. Али то није све. Има доста ријечи, а нарочито именица, а још више глагола, чији облици не потпадају у свему под дате обрасце. Треба ло је покупити све ријечи које одступају, свести их у категорије и поставити за њих правила. Вук је и то покушао, али нити је све ријечи покупио, нити их је како ваља поређао у категорије, те му правила имају много изузетака, па и ти изузеци нијесу сви исцрпљени. То је слаба страна Писменице. Али то је слаба страна савремене граматике уопште.

Писменица је први покушај да се српски језик стави у граматичка правила, и то од човјека који није имао никакве научне спреме за тај посао. Оним дијелом, гдје се износе облици, она је добра, врло добра, пише Љубомир Стојановић, а оним, гдје се износе граматичка правила, она представља ако не савремено граматичко знање, а оно савремено граматичко знање у Срба. Она у оно доба није могла бити боље написана ни од кога.

И Вук је био сувише скроман (прескроман) када је четрдесетих година писао Срезњенском да је она «бедни покуша» и да се он од ње мора стидјети. Добровски је био неправедан када је за њу рекао да је «сувише празна и плитка», док му је Мразовић „rech brav“ за почетнике. Можда је то рекао што није довољно знао српски, јер му замјера што је за образац узео орем који има орал: орати(!); Копитар је у својој оцјени био много праведнији.

И ево, вијек и по од упокојења Вука Стефановића Караџића, са његове богате трпезе хране се и вуковци и антивуковци у србистици, али највећа увреда према овом горостасу српске културе потиче баш из његове колијевке, Црне Горе, а то је да је Вук Црногорцима отео језик и поклонио га Србијанцима. Изгледа да Вука прати усуд његове постојбине и његова језика. Ни љепшег језика него што је српски у Црној Гори, ни тужније судбине од његове баш у тој истој Црној Гори, земљи Вукова језика и Његошева дјела.

(Изговорено на свечаној академији посвећеној
В. Караџићу, Петњица, 26. септембра 2014)

Сјомен њарк у Петњици, зима 2014/2015.

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ¹

ВУКОВА МАЛА ПРОСТОНАРОДЊА СЛАВЕНОСРПСКА ПЈЕСНАРИЦА (1814–2014) КАО ФОЛКЛОРНИ ЗБОРНИК

У овом раду² се Мала простонародња славеносрпска пјеснарица пореди с каснијим Вуковим издањима с текстолошког и версолошког становишта. Разматрају се силабичке метричке константе и тонске константе и ритмичке доминанте првог и другог полустиха десетерца. Посебна пажња посвећује се завршетку стиха — неакцентованости десетог слога као метричкој константи и реализацији квантитативне клаузуле.

Кључне ријечи: српске народне пјесме, српски епски десетерац, метричка константа, ритмичка доминанта, ритмички курзив.

0. Увод. — У ширем истраживању посвећеном питањима текстологије и версификације српских народних пјесама објављених у првом Вуковом зборнику издвојена су три поглавља. У првом се разматра Мала простонародња славеносрпска пјеснарица у поређењу с каснијим Вуковим издањима с текстолошког становишта, тј. са аспекта утврђивања аутентичног фолклорног текста, његовог изворног звучања и изворног значења. Посебна пажња посвећује се разрјешењу „тамних мјеста“, вербализацији текста (подјели на ријечи) те односу граfiје, фонолошке структуре и њене фонетске реализације и утврђивању принципа савремене ортографске и ортоепске

1 radmilo@mail.ru

² Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 *Динамика сѝрукѝура савременој срѝској језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

интерпретације пјесама. Друго поглавље посвећено је дјелу Вуковим редакцијама баладе (жалостне пјесанце) о племкињи Асан-агиници и односу тих редакција према филолошки и версолошки реконструисаном тексту Фортисовог издања. Треће поглавље је посвећено поетиколошком аспекту теме: разматра се фолклорни стих првог Вуковог зборника (описују се метричке константе и ритмичке доминанте стихова које је народни пјевач користио у лирским, лирско-епским и епским пјесмама) с посебним освртом на однос Вуку савремених записа према тексту који је објавио Фортис.

0.1. Вуков први зборник Мала прстонародња славено-српска пјеснарица садржи четири типа пјесничког текста, који захтијевају унеколико и посебан методолошки поступак, а имају и своју посебну историју питања.

(1) На самоме почетку, као мото зборника, Вук објављује лирску пјесму „Српска мома ил је дома или код оваца...“ Симеона Милутиновића Сарајлије. То је прва Сарајлијина објављена пјесма, па се ове године обиљежава и двјестагодишњица те прве публикације. Као дјело умјетничке књижевности, ову пјесму искључујемо из даље анализе: она може бити предмет неке друге расправе — о текстологији и версификацији Сарајлијине поезије и о утицају народне поезије на умјетничку поезију српску.

(2) Први дио Вуковог зборника заузима сто лирских пјесама, које Вук издваја под насловом „Пјесне љубовне. И различне женске.“ Оне ће бити у овом раду посматране с текстолошког и версолошког становишта. У претходним нашим радовима оне нису биче разматране са тога становишта.

(3) Други дио Вуковог зборника заузима осам епских пјесама, које Вук издваја под насловом „Пјесне мужеске. Које се уз гусле пјевају.“ Двије од њих, Милош Обилић у Латинима [МОуЛ1] и Лов краљевића Марка [ЛКМ1], разматране су, са становишта метрике, у оквиру наше расправе О версификацији српских народних пјесама (косовски циклус) [Маројевић 2012: 431–448]. Примјери које смо у том раду наводили и коментарисали овдје су снабђевени аутоцитатима.

(4) Из другог дијела Вуковог фолклорног зборника треба издвојити баладу о Асан-агиници, која одражава раније стање у развоју српске народне поезије и српског језика, и која захтијева посебан текстолошки приступ. Она је била предмет подробне анализе у нашој расправи Стих и версолошка реконструкција „Жалостне пѣсанце племените Асан-агинице“ [Маројевић 2006: 13–57]. У тој расправи (на с. 52–54) први пут је примијењен поступак прозодијско-интонационе и версолошке интерпретације текста у српској издавачкој пракси и науци о стиху. У том реконструисаном тексту једну појединост ћемо сада друкчије интерпретирати. У стиху: тѣр дѡзйвљѣ || дѡ двѡ | сйна свѡја [ЖППА 85] граница између другог и трећег такта не пада послје шестог него послје осмог слога: тѣр дѡзйвљѣ || дѡ двѡ сйна | свѡја [ЖППА 85 (ред.)]. На броју двѡ побочни акценат је неметрички (па га означавамо курзивом), док је на замјеници свѡја у инверзији побочни акценат метрички (па га не означавамо курзивом). Ова интонационо незнатна исправка версолошки је веома битна: не само да се повећава број стихова у којима се други полустих конституише по обрасцу 4 + 2 а смањује број стихова по обрасцу 2 + 4 [види т. 1.2.2] него се искључује једини раније реконструисани примјер у којем је акценатован посљедњи слог другог такта. У овом раду се упоређује аутентични текст према нашој реконструкцији, текстолошкој и версолошкој, с двјема Вуковим редакцијама (упоредивости ради, прва Вукова редакција графијски и ортографски се усаглашава с другом).

0.2. У овом раду издвојена су питања из посљедњег поглавља ширег истраживања, при чему се посебна пажња поклања сљедећим версолошким питањима: а) неакцентованости десетог слога као метричкој константи, б) неакцентованости четвртог слога као изразитој ритмичкој доминанти (али не и метричкој константи) српског десетерца, в) тротактности стиха, при чему је први такт (у првом полустиху) обавезан, док у другом полустиху, као ритмички курзив, један такт може и да изостане, и једном текстолошком питању: д) како је Вук у потоњем издању народних пјесама (а и у првом издању Асан-агинице) мијењао ред ријечи како би (очито само интуитивно) остварио квантитативну клаузулу. У раду се примјењује ауторова концепција о главним и побочним акцентима у српском језику, па се посебно разматрају побочни метрички акценти у

иницијалном и медијалном такту те опкорачења цезуре и границе између другог и трећег такта.

Силабичке метричке константе српског епског или асиметричног десетерца су десетосложна силабичка структура и цезура између четвртог и петог слога. На другом мјесту разматрамо питање како је Вук текст мијењао како би задовољио принцип изосилабизма (исти број слогова) и цезуру у Малој прстонародњој славеносрпској пјеснарици као пјесничком зборнику уопште и у првој редакцији баладе о Асан-агиници посебно [Маројевић 2015].

1. Клазула. — Клазула (завршетак десетерачког стиха) тонски је обиљежена: ненаглашеношћу десетог слога, што је тонска константа [види т. 1.1], и дужином наглашеног деветог слога, односно краткоћом осмог или седмог наглашеног слога, ако је на њему посљедњи метрички акценат, што је тонска доминанта или тонска тенденција, слабије или јаче изражена [види т. 1.2].

1.1. Ненаглашеност десетог слога једна је од несумњивих метричких константи српског епског десетерца, али се она могла остваривати и преношењем акцента на девети слог. Ненаглашеност десетог слога као једина тонска константа Његошевог десетерца (ненаглашеност четвртог слога само је изразита тонска доминанта) остварује се у шест стихова Горског вијенца метрички условљеним преношењем акцента на предлог, што је први пут запажено у нашем критичком издању спјева [Петровић-Његош 2005: 893–895]: звијезда је црне судбе на̀д њџм [14]; ал тирјанству стати ногом за̀ врџт [618]; улеће ми једна муха у` нџс [817]; зло под горим као добро по̀д злом [1168]; ми имамо једну траву за̀ тџ [2136]; име чесно заслужи ли на̀ њџ [2333].

1.1.1. У „женским пјесмама“ првог Вуковог фолклорног зборника има више примјера преношења акцента с десетог слога, али је у свима њима то преношење „неповратно“ — остварује се у предлошко-падежној вези с облицима акузатива личне замјенице првог и другог лица јединине и сваког лица, који су се трансформисали у неку врсту енклитике:

Друге мое молитe се за ме,
(бр. 4, ст. 10) [МПССП: 47 (25)],

Друге моје, молитe се за ме,
(бр. 426, ст. 10) [СНП I: 297 (314)];

Цвати ружо ти не гледай на ме;
(бр. 10, ст. 1) [МПССП: 50 (28)],

Цвати, ружо, ти не гледај на ме;
(бр. 326, ст. 1) [СНП I: 233 (229)];

Негледай и, не уздајсе у ме,
(бр. 14, ст. 4) [МПССП: 52 (31)],

Не гледај и, не уздај се у ме,
(бр. 339, ст. 4) [СНП I: 240 (238)];

А мой смилъу не круни се на ме,
(бр. 31, ст. 4) [МПССП: 61 (42)],

„А мој ђуле, не круни се на ме,
(бр. 392, ст. 4) [СНП I: 276 (288)];

Данас сутра ођу поћи за те,
(бр. 70, ст. 6) [МПССП: 83 (67)],

Данас, сутра: „Ођу поћи за те;“
(бр. 443, ст. 6) [СНП I: 304 (324)];

Већ девојка да гледам пред-асе.“
(бр. 99, ст. 25) [МПССП: 101 (87)],

„Већ ђевојка, да гледам преда се.“
(бр. 599, ст. 25) [СНП I: 387 (432)].

Преношење наведеног типа, али с осмог на седми слог,
остварује се и у симетричном осмерцу:

Мене майка неда за те:
(бр. 5, ст. 6) [МПССП: 47 (25)].

Мене мајка неда за те,
(бр. 427, ст. 6) [СНП I: 297 (315)].

Једино преношење које треба текстолошки реконструисати тиче се седмерца у пјесми Дјевојка на градским вратима:
Момче стои прама њой,
(бр. 74, ст. 10) [МПССП: 85 (69)],

Момче стоји према њој,
(бр. 571, ст. 10) [СНП I: 372 (412)].

Неакцентованост финалног слога метричка је константа и овог стиха, па се преношење акцента мора версолошки реконструисати: мџмче стџј | прџма њџ. Клаузула је у овој пјесми или дактилска, или женска, док се мушка искључује.

1.1.2. У „мушким пјесмама“ које су укључене у Вукову прву збирку само је један примјер преношења акцента с десетог слога. Наиме, један десетерац баладе о Асан-агиници (87. стих) ненаглашеност десетог слога као несумњиву тонску константу српског епског десетерца остварује метрички условљеним преношењем акцента на предлог, што је први пут запажено у нашој студији Стих и версолошка реконструкција „Жалостне пџсанце племените Асан-агинице“: »То преношење је ново, па се реализује краткоузлазни акценат на претпоследњем слогу (што је само доказ да | је „Пџсанца“ написана са новоштокавском прозодијом, коју је Вук касније узео за књижевни језик« [Маројевић 2006: 40–41 (знак | указује на прелазак на нову страну у тексту који се цитира)]. У првој Вуковој редакцији стих је измијењен у односу на Фортисово издање, а у другој је враћен изворни распоред ријечи:

каџ се неџе | мџловџти | на вџс [ЖППА 87],
Кад се на вас смиловати неџе [ЖППА1 89],
„Кад се не џе смиловати на вас [ЖППА2 88].

Није спорно зашто је Вук у другој редакцији измијенио стих: враћао се Фортисовом тексту. Али зашто је измијенио ред ријечи у првој редакцији? Измијенио га је зато што му се то учинило „приличније“. Ми бисмо данас рекли: зато што је такав ред ријечи у складу с квантитативном клаузулом: у из-

ворном (Фортисовом) издању на деветом слогу је кратак акценат (краткосилазни), а у Вуковој првој редакцији — дуг акценат (дугосилазни). Остаје да се одговори и на посљедње питање у овом одјељку: зашто је у бисеру српске народне поезије, у балади о Асан-агиници, нарушена (и нарушавана) квантитивна клаузула? На то питање ми смо одговорили у претходној студији — зато што квантитативну клаузулу надомјешта друга, факултативна цезура [види т. 1.2.2].

1.2. Квантитативне клаузуле што се тиче, подсетићемо се на наш закључак из претходне студије: „У раном прасловенском као праиндоевропском дијалекту квантитет вокала (опозиција: дужина/краткоћа) био је релевантно фонолошко обиљежје, па се може претпоставити да је у праиндоевропском десетерцу завршетак стиха био обиљежен обавезном дужином деветог и краткоћом десетог слога, што значи да је квантитативна женска клаузула била метричка константа тога стиха. Њен реликт у српском десетерцу, тзв. квантитативна клаузула, заправо је тонско-квантитативна клаузула: девети слог је био обавезно дуг само ако на њега пада трећи метрички акценат (не заборавимо: десетерац је био и остао тротактни стих), а осми и седми обавезно кратки само ако су под акцентом (при чему је то посљедњи метрички акценат у стиху). Ово тонско-квантитативно обиљежје завршетка стиха, и у оним пјесмама које га најбоље чувају, није више обавезно — није метричка константа него само јача или слабија ритмичка доминанта“ [Маројевић 2013: 41].

1.2.1. Какве је Вук (вјероватно: интуитивно) измјене у реду ријечи чинио у вези са квантитативном клаузулом?

(1) Стихови у којима је ред ријечи нарушавао квантитативну клаузулу замијењен је редослиједом који је задовољава:

Поведе € из Бугарске земље. [...]
Сину муња изведрога Неба,
(бр. 52, ст. 7, 19) [МПССП: 74 (56)],

Поведе је из земље Бугарске, [...]
Сину муња из неба ведрога,
(бр. 206, ст. 7, 19) [СНП I: 153/4 (126)].

(2) Навешћемо и примјер у којем ред ријечи задовољава квантитативну клаузулу, али је он измијењен другим редослиједом који квантитативну клаузулу задовољава, али по другом правилу:

А Морава оковану шайку,
(бр. 94, ст. 4) [МПССП: 96 (82)],

А Морава шајку оковану,
(бр. 595, ст. 4) [СНП I: 384 (428)].

(3) Има и примјера у којима је ред ријечи био у складу с квантитативном клаузулом, па га је Вук измијенио тако да је квантитативна клаузула нарушена. Запазили смо три таква случаја:

Гди јунаци руйно пию вино,
(бр. 13, ст. 5) [МПССП: 51 (30)],

Гди јунаци рујно вино пију,
(бр. 441, ст. 5) [СНП I: 303 (323)];

Ил' ћу рећи здрава моя драга; [...]
Ако л' рекнем здрава драга моя,
(бр. 47, ст. 10, 13) [МПССП: 71 (52–53)],

Ил' ћу рећи: здрава, драга моја? [...]
Ако л' рекнем: здрава, драга моја,
(бр. 544, ст. 10, 13) [СНП I: 358 (394)];

Што год стече све даде девојци.
(бр. 55, ст. 3) [МПССП: 75 (57)],

„Штогод стече, све девојци даде.“ —
(бр. 551, ст. 3) [СНП I: 362 (399)].

У другој од наведених пјесама 13. стих је нарушавао квантитативну клаузулу, али је Вук с њим усагласио 10. стих, умјесто да је учинио обратно.

(4) Од „мушких пјесама“ из своје прве збирке с аспекта реда ријечи, односно квантитативне клаузуле, Вук је редиго-

вао пјесму Удаја сестре Љубовића. У два стиха је замијенио редослијед у коме је кратак акценат на деветом слогу, што није у складу с квантитативном клаузулом:

Мила сея Љубовића Бега. [...]
На глави јой алем драги камен, [УСЉ1: 7, 33],

Мила сеја бега Љубовића. [...]
На глави јој алем камен драги, [УСЉ2: 7, 35].

У три стиха је једно добро рјешење, с кратким акцентом на осмом слогу, замијенио бољим, с дугим акцентом на деветом слогу:

И позивље Зука од Удбиниње [...]
Оно есте Зуко од Удбиниње, [...]
Удри барјак у церну земљицу [УСЉ1: 71, 101, 109],

И позивље од Удбиниње Зука, [...]
„Оно јесте од Удбиниње Зуко, [...]
Уд’ри барјак у земљицу чарну, [УСЉ2: 73, 102, 110].

Ипак, у два аналогна примјера није мијењао редослијед ријечи:

А друго е Зуко од Удбиниње [...]
А кад дође Зуко од Удбиниње: [УСЉ1: 55, 108],

„А друго је Зуко од Удбиниње; [...]
А кад дође Зуко од Удбиниње, [УСЉ2: 55, 109].

(6) У пјесми Праведна клетва, у другом тринаестерцу (комбинацији симетричног осмерца и петерца), Вук је петерац измијенио и нарушио дактилску клаузулу која је у том стиху тонска константа:

Девоччица ружу брала / Пак е заспала;
Нђой долази младо момче / Пак е дозива:
(бр. 49, ст. 1–4) [МПССП: 72 (54)],

Девојчица ружу брала, пак је заспала,
Њој долази младо момче из Новог сада:
(бр. 363, ст. 1–2) [СНП I: 262 (269)].

У тринаестерцу ритмичка карактеристика стиха није квантитативна клаузула, него је његова метричка константа дактилска клаузула!

1.2.2. У монографији „Сербскія пѣсни“ Александра Востокова изнијели смо сљедећу оцјену: Трохејска тенденција у распореду нагласака у народном епском десетерцу посљедица је слабљења квантитативне клаузуле, њеног историјског развоја од метричке константе до ритмичке доминанте или тенденције па до потпуног губљења. Роман Јакобсон је запазио једну законитост код српских пјесника почев од XVII вијека: ако десетерац има риму, онда обично губи квантитативну клаузулу. Другим ријечима, ритмичку функцију квантитативне клаузуле преузима, с једне стране, рима. Светозар Петровић је запазио другу занимљиву тенденцију: квантитативну клаузулу највише крше оне пјесме у којима је најбоље изражен трохејски распоред нагласака, а најбоље је чувају оне које од трохејскога распоред највише одступају. А то значи да функцију квантитативне клаузуле преузима, с друге стране, трохејска ритмичка тенденција. — Наша студија о стиху Жалостне пѣсанце племените Асан-агинице баца ново свијетло на судбину квантитативне клаузуле у историјском развоју српског десетерца. У тој студији смо, између осталог, жељели да утврдимо какав је распоред двају метричких акцената и двају ритмичко-прозодијских тактова у другом полустиху, тј. да ли у балади доминира двосложност другог и четворосложност трећег такта (па би се могло говорити о другој цезури послије шестог слога као ритмичкој доминанти). Наша анализа је показала да балада испољава тенденцију трансформације у тродјелни стих по обрасцу 4 + 2 + 4. У 49 стихова (сада то коригујемо: у 48 стихова [види т. 0.4]) граница између другог и трећег такта природно пада послије шестог слога. У три стиха са неметричким акцентом на седмом слогу може се реконструисати опкорачење факултативне цезуре. У једном стиху са неметричким акцентом на петом слогу (сада то коригујемо: у 2 стиха [види т. 0.4]) може се такође реконструисати опкорачење факултативне цезуре. То значи да се факултативна цезура остварује у више од половине стихова (53 стиха или 57,61 %). Закључили смо да ритмичку функцију квантитативне клаузуле преузима не само рима, и не само трохејски распоред нагласака, него и факултативна цезура послије шестог слога (може се реконструисати у више од половине стихова) у комбинаци-

ји с тонско-квантитативном ритмичком доминантом на деветом слогу (акценат или послѣјакценатска дужина посвједочени су у више од двије трећине стихова) [види Маројевић 2013: 42–43 (и тамо наведена литература)].

Какве је (вјероватно: интуитивно) измјене у реду ријечи Вук чинио у вези с квантитативном клаузулом у првој својој редакцији баладе о Асан-агиници?

(1) У три стиха дактилска клаузула с дугим акцентом, која нарушава квантитативну клаузулу, замијењена је (у два стиха) женском клаузулом с дугим акцентом:

о̃н б̃олује у || ра̃на̃ми | љ̃у̃т̃ми — [ЖППА 7],
Гди он лежи од љутиє рана; [ЖППА1 7],
Он болује од љутијех рана, [ЖППА2 7];

„Нè чекāј ме || у двору | б̃л̃ому, [ЖППА 12],
Нечекај ме у биелу двору, [ЖППА1 12],
„Не чекај ме у двору б̃јелому, [ЖППА2 12],

односно (у једном стиху) хипердактилском клаузулом с кратким акцентом, које не нарушавају квантитативну клаузулу:

с њоме грѣде || у двору | б̃л̃ому. [ЖППА 40],
И сњом иде двору биеломе. [ЖППА1 40],
с њоме грѣде двору бијелому. [ЖППА2 40].

(2) Женску клаузулу с кратким акцентом, која нарушава квантитативну клаузулу, Вук је у два стиха замијенио женском клаузулом с дугим акцентом:

те̃р̃ поручā || в̃р̃но̃ј | љ̃уб̃̃ сво̃ј̃о̃ј: [ЖППА 11],
Он поручи св[о]јој вјерној љуби: [ЖППА1 11],
Он поручи вјерној љуби својој: [ЖППА2 10];

ка̃д се нѣће || ми̃ловāти | на̃ вāс [ЖППА 87],
Кад се на вас смиловати неће [ЖППА1 89],
„Кад се не ће смиловати на вас [ЖППА2 88],

а у два — дактилском односно хипердактилском клаузулом с кратким акцентом:

Беже мучй, || не гòворй | ништа, [ЖППА 27],
 Беже мучи ништа неговори; [ЖППА1 27],
 Беже мучи, ништа не говори, [ЖППА2 27];

Али беже || нè хајаше | ништа, [ЖППА 51],
 Али Беже ништа не хајаше, [ЖППА1 51],
 Али беже ништа не хајаше, [ЖППА2 51].

Занимљиво је да Вук у овом посљедњем примјеру у другој редакцији није вратио ред ријечи из Фортисова издања, вјероватно превидом.

(3) Квантитативна клаузула је на други начин изражена у једном стиху:

још је јадна || ù тòј мисли | стà<ј>ада — [ЖППА 15],
 Јошт стајаше у туги великој; [ЖППА1 15],
 Још је јадна у тој мисли стала [ЖППА2 15].

(4) Измјеном реда ријечи у првој Вуковој редакцији квантитативна клаузула је нарушена у једном стиху:

и здраво се || поврáтили | с њòме. [ЖППА 66],
 И Здраво се с њòме повратили. [ЖППА1 68],
 И здраво се повратили с њòме; [ЖППА2 67],

док је у другом већ била нарушена у изворној верзији:

дòбра кáдо || и од рòда | дòбра — [ЖППА 43],
 Добра када, и од добра рода, [ЖППА1 43],
 Добра када и од рода добра, [ЖППА2 43].

У оба ова примјера измјена реда ријечи није била условљена (интуитивним) удовољавањем квантитативној клаузули него замјеном инверзионог реда ријечи уобичајеним.

2. Први такт. — Први такт, који се реализује у првом полустиху асиметричног десетерца, мора имати један метрички акценат. Тај акценат, међутим, може бити побочни, па се он везује за главни акценат у другом полустиху: сложенем фонет-

ском ријечју остварује се опкорачење цезуре [види т. 2.1]. Четврти слог, тј. слог испред цезуре, по правилу је ненаглашен, па се поставља питање да ли је његова ненаглашеност тонска метричка константа или само изразита ритмичка доминанта српског епског десетерца [види т. 2.2].

2.1. Фонетско опкорачење цезуре, односно побочни метрички акценат у првом полустиху, налазимо и у народним пјесмама Вукова времена, и у балади о Асан-агиници.

2.1.1. Размотрићемо најприје примјере из народних пјесама Вукова времена а објављене у првом Вуковом фолклорном зборнику.

(1) Побочни акценат као једини акценат у првом полустиху (метрички акценат) имао је везник да (у примјерима условни), узрочни везници јер (у првом издању: ер) и јербо, везник ако.

(2) Један стих је Вук у новој редакцији измијенио (умјесто пуног облика личне замјенице, који може бити наглашен, с главним акцентом, или ненаглашен, с побочним акцентом, узео је енклитички облик, па се метрички акценат појавио на предлогу):

Кроз тебе се проћи немогаше,
(бр. 59, ст. 3) [МПССП: 77 (59)],

Кроза те се проћи не могаше
(бр. 672, ст. 3) [СНП I: 432 (493)].

(3) У студији о версификацији српских народних пјесама косовског циклуса истакли смо: „Друга метричка константа српског епског десетерца је стална цезура послје четвртог слога. Опкорачења цезуре која се појављују и у народном и у умјетничком стиху цузур не укидају него чине стих ритмички разноврснијим“, па смо навели и један примјер први пут објављен у Малој простонародној славеносрпској пјеснарици:

Као што є и његов господар, [ЛКМ1: 31],

Као што је и његов господар: [ЛКМ2: 32],

уз сљедећи коментар: „у првом полустиху нема главног акцента него је метрички акценат побочни, на везнику, па се реализује фонетско опкорачење цезуре“ [Маројевић 2012: 432]. Прецизније речено, везник је двокомпонентни, први од два побочна акцента је метрички: к`а`б што` је || и његов | господ-д`ар. Двокомпонентне везнике (с побочним акцентима, од којих је први метрички) налазимо и у примјерима:

Него што є овие година, [УСЈ1: 3],

Него што је овијех година [УСЈ2: 3];

Као да є до подне узрасла [УСЈ1: 11],

Као да је до подне узрасла [УСЈ2: 11].

Прозодијски и версолошки наведене стихове интерпретирамо на сљедећи начин: не`го што` је || `овијех | го`д`и`н`а; к`а`б да` је || до подн`е | узр`асла.

(4) Метрички акценат у првом полустиху може бити и на везничкој ријечи, која има исто побочни акценат.

С коима се рани по краини, [УСЈ1: 39],

С којима се рани по крајини, [УСЈ2: 41];

Кои су се у двору састали: [УСЈ1: 47],

„Који су се у двору састали, [УСЈ2: 49];

Кои те є у браће просио, [УСЈ1: 102],

„Који те је у браће просио, [УСЈ2: 103].

Везничка ријеч у одговарајућем падежу може бити праћена предлогом:

Према ког се може вечерати [УСЈ1: 34],

Према ког се може вечерати [УСЈ2: 36].

У овом примјеру у првом полустиху су два побочна акцента, али је метрички други, на односној придјевској замјеници (која има функцију везничке ријечи), а не на предлогу: према ког се || може | већерати.

2.1.2. У Асан-агиници побочни метрички акценат у првом полустиху (и ефекат фонетског опкорачења цезуре) посвједочен је у два примјера.

(1) У једном примјеру метрички акценат је на везнику кад [види подробније у Маројевић 2006: 25–26]:

Каџ ли му је || ра̑на̑м | боље било, [ЖППА 10],
 Каџ ли му је рана̑м' боље било, [ЖППА1 10],
 Каџ ли му је рана̑м' боље било, [ЖППА2 10].

(2) У другом примјеру метрички акценат је на предикативу тако [види подробније у Маројевић 2006: 26]:

„Ај тако те || не же̑лѣла | бра̑тцо, [ЖППА 47],
 Ој тако те нежелѣла брацо! [ЖППА1 47],
 „Ај тако те не желѣла, брацо! [ЖППА2 47].

2.2. Ненаглашеност слога испред цезуре није била метричка константа него изразита ритмичка доминанта српског епског десетерца. У Горском вијенцу у дванаест стихова акценат је на четвртом слогу [Маројевић 2006–2007: 18–21]. Два десетерца имају акценат на четвртом слогу и у Смрти Смаил-аге Ченгијића [Маројевић 2009: 579]. Да је четврти слог био потенцијално наглашен, потврђују и пјесме косовског циклуса (у девет стихова акценат је на четвртом слогу, док се још у два може пренијети на трећи [Маројевић 2012: 434–439]). У претходној студији запазили смо Вукову текстолошку интерпретацију која је ишла у том правцу да се акценатованост четвртог слога коригује. Наиме, на четвртом слогу је била акценатована ријеч у првој публикацији четвртог одломка Косовских пјесама, у 31. стиху: „Ер̑ сам̑ се я Кнезу затекао. У завршној редакцији (сада је то 34. стих) Вук је стих „исправио“, вјероватно зато да се избјегне акценатованост четвртог слога: „Ја сам ти се кнезу затекао. Структура изворног стиха (а изворни стих је, несумњиво, онај из прве публикације) може бити представље-

на на слједећи начин: јеѐ сам се ја || кнѐзу | зѧтекао (курзивом смо и овдје означили фонетску ријеч са неметричким акцен- том). Вуков текстолошки поступак условљен је, претпоставља- мо, и чињеницом да је на везнику јер побочни акценат, па би тако метрички акценат био на четвртом слогу, на личној зам- женици ја [Маројевић 2012: 435–436].

2.2.1. У првом Вуковом фолклорном зборнику, Малој простонародњој славеносрпској пјеснарици, запазили смо неколико примјера у којима је четврти слог асиметричног десе- терца наглашен.

(1) Од „женских пјесама“ само у једном стиху се може реконструисати акценатованост четвртог слога:

Млад Али-Бег момком одговара
(бр. 80, ст. 8) [МПССП: 88 (73)],

Млад Али-бег момком одговара:
(бр. 583, ст. 8) [МПССП: 377 (420)].

А и у њему би се могло, да је неакцентованост четвр- тог слога била метрички обавезна, полазити од преношења акцента на трећи слог уз претходно атонирање прве компонен- те полусраслице. Пошто неакцентованост четвртог слога није била тонска метричка константа, полазићемо од прозодије: млѧд Али-бѧѧ || мѧмком | одгѧвѧрѧ. Другим ријечима: четврти слог је акценатован, али тај акценат је неметрички (метрички акценат је на првој компоненти сталног епитета).

(2) Од „мушких пјесама“ акценат на четвртом слогу налазимо у неколико стихова. У Лову краљевића Марка је један примјер, на глаголском облику зна:

Нека Бог зна добро бити неће! [ЛКМ1: 68],

„Нека Бог зна, добра бити не ће.“ [ЛКМ2: 67].

Метрички акценат је ипак на трећем слогу (на четвр- том слогу акценат је главни, али неметрички): нека Бѧѧ зна, || дѧбра | биѧи неће.

(3) У пјесми Смрт Јове Деспотовића (које нема у потоњем Вуковом издању) четврти слог је акцензован у три стиха:

Да сам се ја на смерт разболио. [СЈД: 12];

Да сам се ја на смерт разболио; [СЈД: 18];

Да се ја сад на войску опремам, [СЈД: 20].

У прва два стиха, који су текстуално истовјетни, на четвртом слогу је метрички акценат: да` сам се ја || на смрт | разболио, а у трећем — неметрички (метрички је на трећем слогу, на облику личне замјенице): да` се ја сад || на` вoјску | òпрѐмам. Пјесму касније Вук није прештампавао па не знамо да ли би први полустих редиговао избјегавајући акцензованост четвртог слога.

(4) У пјесми Удаја сестре Љубовића четврти слог је, у првој Вуковој редакцији, акцензован у два стиха, али су оба у потоњој редакцији измијењена:

И поред тог од злата тепсио; [УСЉ1: 31],

И сувише од злата тепсију, [УСЉ2: 33];

Кое є мой судьен дьувегия? [УСЉ1: 84],

„Које ми је суђен ђувегија?“ [УСЉ2: 85].

Може се сматрати да је у 31. стиху (у коначној редакцији то је 33. стих) Вук оправдано воспоставио изворни текст. У 84. стиху пак (новом 85) он је то очито учинио из версолошких разлога — да избјегне акцензованост четвртог слога. У овом посљедњем случају ми враћамо текст из првог издања, полазећи од тога да је он изворни, уз следећу версолошко-интонациону реконструкцију: кòјѐ је мòј || суђен | ђувѐгија? На четвртом слогу је ослабљен и неметрички акценат, при чему се остварује фонетско-семантичко опорачење цезуре.

2.2.2. У балади о Асан-агиници нема ниједног примјера акцензованости четвртог слога, па ни примјера преношења

акцента с четвртог слога на трећи: у њој је неакцентованост слога испред цезуре — тонска метричка константа.

3. Други полустих. — У другом полустиху десетерца медијални такт може да изостане [види т. 3.1] или да га конституишу ријечи с побочним акцентом [види т. 3.2].

3.1. У првом полустиху десетерца обавезан је један метрички акценат, тј. један прозодијско-интонациони такт, а у другом полустиху остварују се два метричка акцента, који обликују два прозодијско-интонациона такта. У овом другом случају, међутим, могући су, иако врло ријетко, изузеци. Пропуштање (нереализовање) другог такта појављује се, као ритмички курзив, изузетно и у тротактном тонском стиху руске народне поезије, који, као и српски десетерац, води поријекло од прасловенског епског стиха [види у Маројевић 1987: 24–25 (и тамо наведену литературу)]. Једнотактност другог полустиха налазимо, исто као ритмички курзив, и у асиметричном или епском десетерцу српске поезије, у народном — ријетко, у Његошевом — чешће. У Лучи микрокозма на 2210 стихова налазимо 49 таквих примјера [Маројевић 2014: 81].

У два стиха косовског циклуса једнотактност другог стиха реализује се и поред побочног акцента на личној замјеници првог лица једнине, јер медијални такт у начелу не може бити једносложен, односно и поред могућег побочног акцента на рјечци а у саставу двокомпонентног везника а и, јер то наглашавање не изискује семантичка структура стиха [Маројевић 2012: 440–441]. У неколико стихова косовског циклуса други акценат у другом полустиху не може се, ни алтернативно, реконструисати пошто су везници и (у пет стихова) и ни (у једном стиху) и предлог у (у једном стиху) атони [Маројевић 2012: 441–443].

3.1.1. У Малој прстонародној славеносрпској пјеснарици запазили смо само четири примјера једнотактности другог полустиха, три у „женским пјесмама“, а у „мушким“ само сљедећи, из пјесме Удаја сестре Љубовића:

По свој Босни и Херцеговини. [УСЉ1: 22],
По свој Босни и Херцеговини. [УСЉ2: 24].

У 22. стиху (у потоњем издању то је 34. стих) у другом полустиху је само један такт пошто је везник и атона граматичка ријеч која с именичким обликом формира просту фонетску ријеч: По свѣј Боѣни || и Хѣрцеговини.

3.1.2. У балади о Асанагиници нема ниједног примјера једнотактности другог полустиха. И то није случајно: обавезно остваривање медијалног такта условљено је постојањем друге, факултативне цезуре, послѣ шестог слога [види т. 1.2.2].

3.2. Као и иницијални, медијални такт могу конституисати ријечи с побочним акцентом.

3.2.1. Размотрићемо примјере у којима се у првом Вуковом зборнику остварује опкорачење границе између другог и трећег такта усљед коришћења ријечи с побочним акцентом у медијалном такту.

(1) У 33. стиху пјесме косовског циклуса Милош Обилић у Латинима (Вуков наслов је друкчији, у обје редакције), која је објављена у првој Вуковој збирци, медијални такт се може остварити активирањем побочног акцента на првој компоненти сложенице:

Да ви знаде [знате – Р. М.] наше манастире, [...]
И Сопоћан' на извору Рашке,
Задужбине Светога Стефана,
Србског Краља првовенчаного;
[МОуЛ1: 17, 31–33],

„Да ви знате наше намастире, [...]
„Сопоћане Рашки на извору,
„Задужбине светога Стевана,
Српског краља првовјенчаного; [...]“
[МОуЛ2: 17, 31–33].

Наиме, прва компонента сложенице |прво| може бити изговорена без акцента, па би други полустих имао само један метрички акценат (и један такт), али се на компоненти |прво| може реализовати и побочни акценат, па би она чинила медијални такт десетерца: српског краља || прво|вјенчаного [Маројевић 2012: 439–440].

(2) Медијални такт се може остварити метрички условљеним акцентовањем везника испред предлога, као у примјеру:

Од Мус-аге, и од Алил-аге;
(бр. 100, ст. 4) [МПССП: 101 (88)],

Од Мус-аге и од Алил-аге;
(бр. 674, ст. 4) [СНП I: 433 (494)].

У наведеном стиху инерција десетерца као тротактног стиха условљава акцентованост везника и, који с наредним предлогом формира медијални такт. С обзиром на то да је тај секундарни акценат побочни, остварује се опкорачење границе између другог и трећег такта: од Муџ-агѣ || и' од | Алил-агѣ.

(3) Ријеч с побочним акцентом (везник те) формира двосложни медијални такт с проклитиком наредне (главне) фонетске ријечи, уз ефекат опкорачења границе између другог и трећег такта. Ову појаву налазимо у сљедећем примјеру:

Шта гледате те неотимате? [УСЈБ1: 120],

„Шта гледате, те не отимате?“ [УСЈБ2: 121].

Наведени стих има сљедећу версолошку структуру: Шта` глед`ате || тѣ не | ђтим`ате. Фонетска структура другог полустиха не подудара се са версолошком — граница између побочне и главне фонетске ријечи је послије првог слога: ↓тѣ^не ђтим`ате↓. Овакво сегментирање стиха условљено је двосложношћу као минималном силабичком структуром другог такта.

Истом овом метричком карактеристиком асиметричног десетерца — двосложношћу као минималном силабичком структуром другог такта — условљено је сегментирање другог полустиха у примјеримас:

Бели зуби два низа бисера; [...]

Беле дојке два сива голуба. [...]

Ту седише три биела дана, [УСЈБ1: 18, 20, 76],

Б'јели зуби два низа бисера; [...]
 Б'јеле дојке два сива голуба; [...]
 Ту сједише три бијела дана, [УСЉ2: 18, 20, 78].

У примјерима наведеног типа не подудара се синтаксичка структура с версолошком. Граница између другог и трећег такта не пада последије редног броја него раздваја именицу од њеног атрибута. Други полустих се, дакле, не сегментира по моделу 1 + 5 него по моделима 3 + 3 (у прва два стиха) односно 4 + 2 (у посљедњем стиху).

(4) Расправу о структури другог полустиха десетерца завршићемо анализом двају стихова пјесме која у првом издању има наслов „Девојка умивајућа лице“ (у другом „Опет дјевојка и лице“):

Да знам лице да ће те стар љубит' [...]
 А да знадем да ће млад љубити,
 (бр. 87, ст. 3, 9) [МПССП: 91–92 (76–77)],

„Да знам, лице, да ће те стар љубит', [...]
 „А да знадем, да ће млад љубити,
 (бр. 538, ст. 3, 9) [СНП I: 278–279 (290–291)].

Да ли се други полустих 3. стиха сегментира по моделу 4 + 2 (да`ће те ста`р | љубит), а 9. по моделу 3 + 3 (да`ће мл`д | љубити)? Таква интерпретација, међутим, долази у колизију истовремено са двије тонске карактеристике десетерца. С једне стране, десетерац избјегава акценованост финалног слога не само првог такта, који се подудара с првим полустихом, него и другог такта, а завршни слог трећег такта иначе никад није наглашен. С друге стране, десетерац избјегава метричке акценте у два сусједна слога у другом полустиху. Због свега тога, други полустих анализираних стихова интонационо и версолошки добија друкчију структуру, 3. по моделу 3 + 3: да`знам лице || да`ће те | ста`р љубит, 9. по моделу 2 + 4: а да`знадем || да`ће | мл`д љубити. У оба примјера остварује се опкораћење границе између другог и трећег такта.

3.2.2. Побочни метрички акценат у медијалном такту баладе о Асан-агиници налазимо у више стихова.

(1) У четири стиха заредом медијални такт карактерише побочни акценат — на везницима ал и нит и на прилогу већ који је полуграматикализован (трансформисао се у рјечцу с ослабљеним акцентом) — те се остварује опкорачење границе између другог и трећег такта:

а̀л сӯ снѣ̀зи, || а̀л сӯ | ла̀будове? [ЖППА 2],
Ил' је снѣ̀јег, ил' су ла̀будови? [ЖППА1 2],
Ал' је снѣ̀јег, ал' су ла̀будови? [ЖППА2 2];

Да̀ сӯ снѣ̀зи — || већ би | ок̀дпнули, [ЖППА 3],
Да је снѣ̀јег већ би окопнио; [ЖППА1 3],
Да је снѣ̀јег, већ би окопнио, [ЖППА2 3];

ла̀будове — || већ би | полѣ̀тѣ̀ли! [ЖППА 4],
Ла̀будови већ би одлѣ̀тили. [ЖППА1 4],
Ла̀будови већ би полѣ̀тјели; [ЖППА2 4];

Ни[т] сӯ снѣ̀зи, || ни́т сӯ | ла̀будове, [ЖППА 5],
Нит' је снѣ̀јег, нит су ла̀будови, [ЖППА1 5],
Нит' је снѣ̀јег, нит' су ла̀будови, [ЖППА2 5].

У Вуковим редакцијама сачувана је, дакле, интонациона структура стихова, са истим граматичким ријечима у медијалном такту, осим 2. стиха у коме је у првој редакцији један везник (ал), који је најчешће супротни а у балади раставни, замијењен другим (ил), који је увијек раставни.

(2) У четири стиха, који имају истовјетан други полустих, побочни метрички акценат пада на прву компоненту полусраслице Асан-агиница:

И побѣ̀же || А̀сан-|а̀гиница [ЖППА 17],
Тад' побје́же Асан-агиница [ЖППА1 17],
Тад' побје́же Хасанагиница, [ЖППА2 17];

И врати́ се || А̀сан-|а̀гиница [ЖППА 23],
Тад' се врати́ Асан-агиница, [ЖППА1 23],
И врати́ се Хасанагиница, [ЖППА2 23];

Каџ то чула || Асан-|агиница, [ЖППА 73],
 Кад то чула Асан-агиница, [ЖППА1 75],
 Кад то чула Хасан агиница, [ЖППА2 74];
 Каџ то чула || Асан-|агиница, [ЖППА 89],
 Кад то чула Асан-агиница, [ЖППА1 91],
 Кад то чула Хасан агиница, [ЖППА2 90].

Као што видимо, у овој појединости у првој редакцији је боље текстолошко рјешење јер оно сугерише постојање два-ју акцената, од којих је први ослабљен. У другој редакцији у прва два примјера примјењује се састављено писање, што би указивало да име по мужу има један акценат, а у друга два примјера — растављено, као да се реализују два равноправна акцента.

У свим наведеним примјерима медијални такт с побочним акцентом као метричким конституише двосложни такт (па се остварује опкорачење границе између другог и трећег такта). Ни то није случајно: обавезно остваривање медијалног такта на двосложној побочној ријечи условљено је постојањем друге, факултативне цезуре, послје шестог слога [види т. 1.2.2].

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

ЖППА: Жалостна пѣсанца племените Асан-агинице, ст. 1–92 [Маројевић 2006: 52–54].

ЖППА1: Жалостна песна племените Асан-агинице, ст. 1–94 [Караџић 1814: 113–116; Караџић 1965 (1814) I: 121–123].

ЖППА2: Хасанагиница, ст. 1–93 [Караџић 1846: 527–533; Караџић 1988 (1846) VI: 379–383].

ЛКМ1 – О Марку Краљевићу, ст. 1–113 [Караџић 1814: 94–100; Караџић 1965 (1814) I: 106–110].

ЛКМ2 – Лов Марков с Турцима, ст. 1–113 [Караџић 1988 (1845) V: 312–314 (426–429)].

МОуЛ1 – О Милошу Обилићу, ст. 1–113 [Караџић 1814: 89–93; Караџић 1965 (1814) I: 103–106].

МОуЛ2 – Милош у Латинима, ст. 1–114 [Караџић 1988 (1845) V: 161–163 (211–214)].

МПССП: Мала прстонародња славно-сербска песна-рица [Караџић 1814; Караџић 1965 (1814) I].

СЈД: О смрти Јове Деспотовића, ст. 1–76 [Караџић 1814: 103–105; Караџић 1965 (1814) I: 113–115].

СНП I: Српске народне пјесме. Књига прва [Караџић 1975 (1841) IV].

УСЛБ1: О удатби Хайкуне сестре Бега Љубовића, ст. 1–125 [Караџић 1814: 113–116; Караџић 1965 (1814) I: 117–120].

УСЛБ2: Удаја сестре Љубовића, ст. 1–126 [Караџић 1846: 543–547; Караџић 1988 (1846) VI: 390–392].

Литература

Караџић 1814: Мала прстонародња славно-сербска песнарица, издава Вуком Стефановићем. У Виени, 1814. У печатњи Г. Јоанна Шнирера.

Караџић 1846: Српске народне пјесме, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига трећа, у којој су пјесме јуначке средњијех времена. У Бечу, у штампарији Јерменскога манастира, 1846.

Караџић 1965 (1814) I: Мала прстонародња славно-сербска пјеснарица (1814). [...]. Приредио Владан Недић. Београд: Просвета. (Сабрана дела Вука Караџића. Књ. I).

Караџић 1975 (1841) IV: Српске народне пјесме. Књига прва. 1841. Приредио Владан Недић. Београд: Просвета. (Сабрана дела Вука Караџића. Књ. IV).

Караџић 1988 (1845) V: Српске народне пјесме. Књига друга. 1845. Приредила Радмила Пешић. Београд: Просвета. (Сабрана дела Вука Караџића. Књ. V).

Караџић 1988 (1846) VI: Српске народне пјесме. Књига трећа. 1846. Приредио Радован Самарџић. Београд: Просвета. (Сабрана дела Вука Караџића. Књ. VI).

Маројевић 1987: „Сербскія пјсни“ Александра Востокова / Радмило Маројевић. Горњи Милановац: Дечје новине, 1987.

Маројевић 2006: Стих и версолешка реконструкција „Жалостне пјсанце племените Асан-агинице“ / Радмило Маројевић. – Радови / Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, 2006, бр. 9, с. 13–57.

Маројевић 2006–2007: Версолешка реконструкција у критичком издању Горског вијенца / Радмило Маројевић. – Зборник за српски језик, књижевност и умјетност, Бања Лука, 2006–2007, III–IV, бр. 3–4, с. 11–53.

Маројевић 2009: Смрт Смаил-аге Ченгијића и Његошева епска трилогија (поредбена текстолошка анализа) / Радмило Маројевић. – Књижевна историја, Београд, XLI, бр. 139, с. 553–582.

Маројевић 2012: О версификацији српских народних пјесама (косовски циклус) / Радмило Н. Маројевић. – Косово и Метохија 1912–2012. Међународни тематски зборник. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2012, с. 431–448.

Маројевић 2013: Развојни токови умјетничке поезије на српском језику (I) (од строге силабичке форме до комбинованог и слободног стиха) / Радмило Н. Маројевић. – Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд, 12–14. IX 2012). [Књ.] 42/1: Интралингвистички и екстралингвистички чиниоци у формирању и развоју српског стандардног језика. Београд, 2013, с. 35–52.

Маројевић 2014: Његошева Луча микрокозма као пјеснички текст у стиху: Уз критичко издање спјева / Радмило Н. Маројевић. – Од косовског завета до Његошевог макрокозма: Петар II Петровић Његош (1813–2013). Међународни тематски зборник. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2014, с. 63–84.

Маројевић 2015: Текстолошко и версолошко испитивање Мале простонародње славеносрпске пјеснарице и у њој Жалостне пјесанце племените Асан-агинице / Радмило Н. Маројевић. – Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд, IX 2014). [Књ.] 44/1. Београд, 2015.

Недић 1965: О првој и другој Вуковој Пјеснарици / Владан Недић. – Поговор у: Караџић 1965 (1814) I: 367–380.

Петровић-Његош 2005: Петар II Петровић-Његош. Горски вијенац. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.

Радмило Мароевич

СТИХОСЛОЖЕНИЕ СЕРБСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН ПЕРВОГО СБОРНИКА ВУКА СТЕФАНОВИЧА КАРАДЖИЧА

Резюме

В настоящей статье рассматривается стихосложение сербских народных песен на материале первого сборника Вука Стефановича Караджича, в частности: а) безударность десятого слога в качестве метрической константы, б) безударность четвертого слога в качестве сильной ритмической доминанты

(но не и метрической константы) сербского десятисложника, в трехтактность стиха, при чем первый такт (до цезуры) обязательный, в то время как возможен пропуск одного метрического ударения после цезуры (в качестве ритмического курсива).

Ключевые слова: сербские народные песни, текстология, сербский эпический десятисложник, метрическая константа, ритмическая доминанта, ритмический курсив.

Анастас Јовановић, *Срби око њевача*, 1848.

Љубомир ЗУКОВИЋ

КАКО ЈЕ ЈУНАЧКА ПЕСМА ПОВРАТИЛА СВОЈ УГЛЕД

Кључне речи: Вук Карацић, народна песма, друштвени статус, гусле, Бачка, Банат, Срем, слепачке песме, Вуков отац Стефан, певачи из Црне Горе.

Сажетак: У тексту се, на почетку, на основу Житија о Светом Сави Теодосија Хиландарца претпоставља какав је статус у држави Немањића имала народна песма у друштву; и лирска и јуначка. Какве је промене, у том погледу, претрпела након турских освајања српских простора. Очигледно, народна песма, јуначка поготову, у свему је делила судбину народа који ју је стварао и неговао. О томе су врло занимљива и меродавна запажања Ива Андрића, која је он, понекад и изгред, износио у својим делима. Битну промену у друштвеном угледу и положају народне песме донео је Први и Други српски устанак против Турака у првим деценијама деветнаестог века. Наравно, и Вукове збирке, односно пријем на који су наишле у европској културној и научној јавности У тексту је дат посебан осврт на друштвени статус јуначке песме у Црној Гори.

Ако покушамо у прошлости да потражимо било какав траг који би се могао сматрати колико-толико поузданим доказом о положају и угледу народне песме међу Србима, пажњу ће нам привући оно што је, мада узгред, о томе казао Теодосије Хиландарац пишући о Немањићима у Житију о Светом Сави. Тако дознајемо да се најмлађи Немањин син Растко још као младић клонио „празног зановећања и неумесног смеха, до краја мрзећи непристојне и штетне песме младићских жеља које ослабљују душу“. Овде би, најпре ваљало истаћи да се велики део љубавних народних песама може означити и као песме младићских жеља, али не истовремено и као непристој-

не и штетне мада се међу њима, наравно, могло наћи и таквих, и то у свим временима, па и у оном које се може означити као Вуково. Он сам их је чак називао срамотним. Има их, дакако и данас и биће их, вероватно, увек ако их не забрани такозвана међународна заједница. У сваком случају, ово се није односило на највећи део усмене лирике, какве су, примера ради, обредне и обичајне песме, а народне се епике није ни дотакло. Те су песме о догађајима, по правилу, важним и изузетним, као што је, између осталих, и одлазак млађаног Растка Немањића у Свету Гору. Песме које су о томе говориле смислили су људи светим духом надахнути, према томе, заслужују пуно уважавање. Таквим песмама, „искусан и храброшћу удивљен, када сеђаше у челу трпезе весељаше благороднике бубњима и гулама као што је обичај самодржаца“ главом Немањин наследник краљ Стефан Првовенчани. Можда баш и није лично краљ своје госте чашћавао и увесељавао певањем уз гусле епских песама, али, сасвим извесно, да су се оне на његовим гозбама и седељкама могле чути. И више од тога: бејаше то нешто што је у сличним приликама прешло у обичај, готово обавезу.

Чини се, дакле, прилично очигледним да се у то време значајним личностима и важним, поготову ретким, догађајима поклањала општа пажња и указивала највећа, песничка част. Тек вешт гуслар, што ће рећи песник-певач може у правом светлу, за дивљење и памћење, да представи неки подвиг; и подвижника, наравно. А таквој се песми поклањала општа пажња, била је достојна највећег уважавања, постајала је део дворског обреда и протокола. Била је, чини се, културно добро великог угледа и значаја. Подржавано и неговано на највишем друштвеном нивоу, од стране оних којима се, очигледно, првенствено, и бавило, па стога и одговарајућим средствима подстицано и неговано. Песма је боље хтела, а за срца слушаца брже и лакше пријањала уколико је личност самодршца којим се бавила била ближа обичном човеку, као што је то, по речима Теодосија Хиландарца, био случај са краљем Стефаном Првовенчаним, „јер се он, вели, познаваше и као обичан властелин и према свету само као Стефан“. Можда се таквим ставом и понашањем на једној страни и губило, али, сасвим извесно, на омиљености код оног такозваног обичног света много се добијало. Неки су, у сваком времену, не само и до тога држали, него поседовали вештину да то и остваре. Можда

и краљ Марко део своје епске популарности дугује таквој склоности и способности.

Оног тренутка кад су са историјске позорнице сишли не само српски самодршци, севастократори и деспоти, него целокупна српска властела, епска песма, која је углавном била њима посвећена, изгубила је своје главне протагонисте, али и знатан део своје подршке. Она је сада постала оно што би се, с доста разлога, могло означити као потонуло културно добро. Опстанак јој је зависио од обичног света од његовог памћења и осећања блискости према свету којим се бавила.

Но, српске властеле није нестало одједном и потпуно. Она се растакла и ишчезавала постепено и на различите начине. Део се, сигурно нашао и међу онима за које Његош каже да се збежао у планине како би у њима, по највећу цену коју жив човек може да плати, чувао дивно име и свету слободу. Међу ове, наравно, треба убројити и хајдуке и ускоке. Део властеле, који је Његош означио као плахи и лакоми, да би сачувао имања, потурчио се, похулио на своју дотадашњу, праву веру и име. Занимљиво је да су се и такви вере одрицали брже и лакше, него гусала и епске песничке традиције. Њу су само покушавали да прилагоде свом новом положају и опредељењу. То им је само делимично полазило за руком, и зато су највеће успехе остварили певајући о женидбама и другим друштвено- породичним догађајима у којима се нису морала показивати изразито ни верска, ни национална определења. Популарност и у традицију дубоку укорењеност епске народне песме у новије време покушали су у своје намере и циљеве да искористе они којима је одговарала што дубља и трајнија српска разједињеност; којој су они, иначе склони. Тако се река јединствене епске песничке традиције, донекле и вештачки, раздвојила у неколико рукаваца, али је у сваком од њих било исто, само мало друкчије.

Чак је и велики песник Првог српског устанка, према властитом сведочењу, певао песме и великим Турцима. Дакако, оним наше крви и језика и песме које су годиле њиховом уху, односно њиховом историјском колективном, али и личном удесу. Као у много чему другом кад је у питању духовни живот нашега народа у временима робовања Турцима, и у овој ствари се треба ослонити на виспрена запажања Ива Андрића. Тако он чак и за свога превремено побуњеног кмета Симана каже да се „временом навикао да гуди уз гусле оно што људи

воле, траже и плаћају“. Па ће, пошто отпева неколико песама које је наручио посрнули бег Салих, с обзиром на то да му он плаћа оно што у механи на Козјој ћуприји и поједе и попије, сам започети песму о Смал-аги Ченгићу. На то ће бег живнути и казати : „Ех, то, то! Само ако ми ишта Смаил-аги буде, нека знаш да нема главе на теби“.

Тако је то у прошлости бивало са нашом народном песмом, а друкчије није ни могло бити. Она је делила судбину народа који ју је стварао: страховала је, скривала се, претварала се, хајдуковала, па се чак и сама турчила. Дуго, чак предуго, јуначка се песма појављивала „опрезно и скровито, далеко од турског ува, у затвореним кућама, по славама и далеким пландиштима где турска нога не ступа ни једном у години“. Живот и смисао јуначкој песми вратили су људи и догађаји из Првог српског устанка, који су се својим поступцима одједном стали утркивати са оним најсмелијим песничким надама и сновима народним. После толико времена њени јунаци су поново наступали самоуверено, дајући маха и свом оружју и својим мишицама, и, најзад својим мислима и речима. Враћајући снагу и поуздање себи, народ је у исти мах, враћао углед и достојанство и својим песамама. Отуда би се могло казати: Кад се раја побунила и песма се пробудила. Пренула се и подигла из свога сигурног скровишта, памћења обичног света, с њим заједно и истовремено. Онако како је народни песник и казао: „Уста раја к`о из земље трава“. Онако како је то видео и казао Његош у последњем колу из Горског вијенца.

Кад је реч о друштвеном стаусу народне песме у Вуково доба, нужно је кренути од самог Вука и његове породице, која се из Дробњака у Тршић доселила, отприлике, око пола века пре његовог рођења. А он се, сам сведочи, „родио и одрастао ондје гдје су се пјесме јуначке пјевале и казивале (као усред Херцеговине), и знао сам их, још из дјетињства силу божију, и разумијевао сам их све онако добро као што их и народ разумије, и миле су ми биле као што су и осталом народу“. Вук, утисак је с пуно разлога, истиче своју блискост, па чак и истоветност с народом, првенствено, кад је у питању , однос према јуначкој народној песми. Отуда и његово признање : „Да ја оне вриједности нашијех народнијех пјесама, коју су Грим, Гете и Копитар у њима нашли и свијету је показали, нијесам познавао ни онда кад сам прву књижицу штампвао, то је цијела истина“. Признао је, дакле, управо оно што је

у истом чланку тврдио и за оне који су стварали и неговали те песме. „Да народу нашем нијесу миле своје пјесме, које он спјева и пјева, не би их могао ни имати. Али се по томе не може рећи да он познаје и њихову праву вриједност, како год ни то да народ какав познаје сладост и богатство језика којим говори „ На овоме је месту, према томе, нужно нагласити да не треба стављати знак једнакости између уметничке, поготову културолошке вредности народне песме, и наклоности према њој оних који су је стварали и неговали. Не доводећи у питање њихову узајамну зависност, чак условљеност, истичемо да она нипошто није непосредна и пропорционална. Љубав, познато је, зна да буде помало и ирационална. Вредност, пак, неког културног добра сасвим је друга ствар. О њој, понекад, могу најбоље да суде они који је посматрају и доживљавају са извесног одстојања. Све то и много што-шта друго, укључујући присуство и деловање турске власти утицало је на оно што смо означили као друштвени статус народне песме. Оне јуначке – посебно. Треба нагласити да ми притом мислимо на све Србе, и оне који су робовали Турској и оне Аустроугарској, као и оне који су, уз огромне жртве, живели, колико-толико, слободно.

Кад су ови последњи у питању, полазећи, пре свега, од њихових господара и уопште народних и племенских првака: митрополита Петра, и Првог и Другог, игумана Мојсија Зечевића, великог војводе Мирка, књаза Николе, у певача јуначких песама из Пјеваније Симе Милутиновића, могло би се помислити како се ту неговала она иста традиција и обичаји о којима говори Теодосије Хиландарац кад је реч о двору Стефана Првовенчаног. Кад је у питању Вуково сведочење о односу Срба према народним песама, оним јуначким поготову, Срба из јужне Угарске, или, како је он волео да нагласи: Бачке, Баната и Срема, треба бити врло опрезан. Зашто? Па једноставно зато што је то сведочење помало неодмерено, имам утисак ту и тамо и наглашено емотивно. Као да је наставак неког спорења, узвраћања на нечије нападе и прекоре, које је он доживео као неправедне и увредљиве. С обзиром на српске нарави и склоности, рекло би се ништа необично. Од познатих појединаца, ту се међу првима издвојио архимандрит Лукијан Мушички, али је, свакако, и пре и више било оних који нису именовани, а могли су се наћи међу оним Србима који се, по Вуковој оцени, „Научивши се и дошавши до шта, кају што су Србљи, стиде се

тога имена и друкчије се назвати желе, а свој род и језик презиру“. Па чак, враћајући се касније на околност што у својој првој Пјеснарици није штампао више јуначких песама, где је као разлог навео страх да му „какав од нове моде Србљин не рекне : `Гле шта је овоме нау м пало те сљепачке пјесне издаје`, нагласиће да томе није „толико узрок био што нијесам познавао вриједност нашијех народнијех пјесама, колико што сам познавао како су наши књижевници и остали варошани у Сријему, у Бачкој и Банату мислили о нашијем народнијем пјесмама (особито јуначкијем)“. Истичући у Објављенију, за исту књигу, онако, као узгред, да књига „содержава у себи националне прстонародне сербске, а особито сербијанске, пјесне, очигледно је хтео да у њиховом стварању и неговању умањи значај и допринос Срба из назначених крајева. На крају је и то учинио без имало задршке. – „У Сријему пак и у Бачкој и у Банату, гусле се данас могу виђети само у слијепаца... а други би се људи врло стидјели слепачке гусле у својој кући објесити. И тако по тим мјестима јуначке (или као што се туда већ зову, слепачке) пјесме нико други их не пјева осим слијепаца“.

Ако је све то баш тако било, онда је мало теже објаснити како је то у тој истој средини слепом гуслару Филипу Вишњићу било чак „врло добро“. „Где год је дошао , људи су га због његових песама частили и даривали“. И то не као просјака који уз гусле богоради, него баш обилато; тако да је он „имао и свога коња и таљиге и чисто се био погосподио“. У својим проценама и закључцима Вук овде делује одвећ сигурно и одређено, а ствари саме по себи нису ни близу тако једноставне. Отуда и утисак да се он и овде од нечега брани, а онда неосетно прелази у напад, помало и неодмерено. То чини и онда кад се жали на људе са Милошевог двора који су Старцу Милији говорили : „Куд си ти, стар и паметан човек, пристао за будалом? Зар не видиш да је Вук луд и беспослен човек, које му је само до песама и до беспослица којекаквих? „ Или кад се у писму Јакову Гриму жали на то“како су нека господа, делом из незнања, делом из непријатељства према мени, у мом присуству говорили Милошу да моје скупљање песама није ништа друго но спрдња и беспослица“. А такве се госпде, очигледно, могло наћи и на другим местима, и не само у том времену. А да песма, као и свака друга забава, захтева, не само посебно расположење него и слободно време, беспослицу, посведочиће

и народни стихови: Дању гусла ко памети нема/ Ко га слуша, ни имат` је неће.

Али једно друго питање овде тражи разјашњење, а то је: Зашто је сам Вук онако опрезно, и рекло би се поступно, долазио до спознаје да је посао скупљања наших народних песама користан и вредан? Па, поред осталог, очигледно и зато, или, можда, првенствено зато, што је било неопходно, као и у многим другим стварима кад смо ми Срби у питању, да нам неко други каже, или макар потврди, да је то што поседујемо, или како радимо, вредно и добро. Доказе за ово пружио нам је Вук сам. Прво, оним што је о почецима свога рада о записивању и објављивању народних песама казао у Предсловију Мале прстонародње славено-сербске пјеснарице о почецима свога рада на записивању и објављивању народних песама, али и самим називом своје прве књиге. Називом пуним опреза, устручувања и небивања. Па, могло би се казати, и страха. У подједнакој мери о овоме сведочи и предговор првој књизи Народних српских песама лајпцишког издања. И то како његов почетак: „Макар колико човек био увјерен о вредноћи свога посла, опет радо слуша да и други (особито знатни) људи о њему што добро говоре“, и онда навођењем у целини рецензије Јакова Грима о нашим народним песама, толико и тиме што је прећутао имена певача свих оних песама из предговора којима је желео да покаже „како год што шаљиви старци и момчад спјевавају овако шаљиве пјесме, и други спјевавају збиљске од бојева и од осталијех знатних догађаја“. Тек десет година касније, у предговору четвртој књизи Народних српских пјесама, такозваног лајпцишког издања дознајемо да су то, у ствари, његов дед Јоксим и стриц Томо. Дакле, пуне две деценије након што је објавио прву књигу народних песама. Тај је предговор за нашу тему занимљив и још због једне наоко ситне појединости. Наводећи, наиме, песме које је записао још 1815. године од свога оца, додао је да је он, „као побожан и збиљски (ernsthaft) човек врло мало марио за песме, него само колико их је, готово н е х о т и ц е упамтио од свога оца Јоксима и брата Томе“. Овде би се, у најмању руку, било оправдано запитати: зашто је Вуку, за разлику деде и стрица, за које ће без зазора рећи да „су не само млоштво песама знали и радо их казивали, него и песме с п е в а в а л и“, било толико стало да истакне неку врсту безгрешности очевог запамћења неколико врло лепих песама укључујући и комаде од различ-

нијех косовскијех пјесама. Да ли се то, можда, косило са његовом побожности, или домаћинском озбиљношћу, и зашто би? Није једноставно одговорити на то питање. Извесно је, ипак, једно: Вук ће тек у Објављенију за прву, другу и трећу књигу Српских народних пјесама другог бечког издања самоуверено изјавити: „Сувише и готово срамота би било сад доказивати важност и вредност наших народних пјесама, кад је свему ученом свијету познато да су оне не само по Европи на најпознатије језике превођене, него и по Америци, као у своме роду једини пород ума људскога хваљене и слављене и тако име народа нашега више него сви остали догађаји објавиле и прославиле“. Могло би се рећи како је било неопходно да прво странци, захваљујући Вуковом раду, упознају и посведоче несумњиву уметничку лепоту и културолошки значај наших народних песама, да би он сам један део домаћег света, а, пре свега, Србе од нове моде, могао да увери у то исто позивајући се управо на мишљење странаца.

Погрешно би, наравно, било улогу следе чељади у стварању, поготову у неговању и, како је Вук говорио, разноврсно по народу, народних песама, свести само, па чак ни превасходно, на простор данашње Војводине, а још погрешније ту њихову улогу потцењивати. Она је и знатна, и некако природна, поготову у времену кад је ово културно добро, након пропасти средњовековне српске државе, у друштвеном смислу потонуло. А да је природно, сведочи, на свој начин и бајка у стиховима Јован и дивски старјешина, у којој ослепљени Јован моли свога спасиоца, који га је извукао из дубоке јаме: „Дај ме зајми у поље Косово,/ а у моје богом посестриме, / посестриме крчмарице Јање.../ разумна је ума и памети,/ гуслара јој у свијету нема / не би ли ме гуђет научила“. На мало необичан начин на повезаност гусала и слепила упућује нас и наша народна пословица: Кад ми гусле не могу да гуде, не мили ми се ни што сам слијеп. Самом Вуку, на неку заумну везу између слепила и певања, покушавао је да укаже Сима Милутиновић: „Јамачно, без невоље тешко ни пјевати се, а камоли плакати, не може. Ипак ти кажем да слијеп и сиром чоек мора моћи и знати пјевати, ако му је без тога мало даровано, када ослијепи, удвостручи се она сила, а у сиромаштву – чак утростручи. По том знам, јер ја моје све обноћ смишљаам кад не могу спавати“.

Можда љубав народа према поезији коју је сам створио и однеговао, и у највећим искушењима и по свој и по њен

опстанак сачувао је од заборава није ојачала захваљујући Вуковом раду сразмерно Вуковој оцени коју смо управо истакли, али свест о њеном значају, уметничкој лепоти и вредности зацело јесте; па онда, наравно и свест и значају посла којим се бавио Вук. Вуку је, у почетку било „зачудо да у народу нико не држи за каку мајсторију, или славу нову пјесму спјевати и не само што се нико тиме не хвали, него још сваки (баш и онај који јест) одбија од себе и каже да је чуо од другога“. (Сви досадашњи цитати, осим оних који се односе на Житије о Светом Сави Теодосија Хиландарца, преузети су из књиге Вук Стеф. Караџић О српској народној поезији, Просвета, Београд, 1964.) Тако се Вуку учинило на почетку свог скупљачког рада. Тако је јамачно и било, поготову у даљој прошлости, у време турске страховладе. Но ствари су се у међувремену брзо и знатно измениле. У Вуковој рукописној оставштини сачуван је текст под насловом успомени стари и нови бојева са изричитом певачевом напоменом „И тако желим да не изоставите моје име како сам је сочинио Тодор Кустудија Његуш Црногорац, Задар 1863“. А Саво Мартиновић чак предлаже Вуку наслов књиге својих песама. „Моја је жеља да јој дате име Даница црногорска, или Ратовање Данила са Отмановићем“ уз препоруку да се истакне: „Брат Саво Мартиновић из Цетиња потрудио се ове пјесме сочинити својој браћи да не забораве кад су бој били и крв пролијевали“. Певач Ђуко Средановић је чак тражио од Вука да им буде „нумерација заједно“, што ће рећи да деле добит од продаје књиге. Вук се, за сваки случај, направио да му је Ђуков захтев нејасан, али, будући да му је до његових песама било стало, понудио му је 50 књига за црногорске пренумеранте и да ће у предговору рећи ко му их је послао. Додаје да му књиге даје не зато „што би његове пјесме то баш вриједиле, него више за љубав стару и за унапредак“. Осим тога, потеже Вук и трећи, онај прави, разлог зашто би и Ђуку било пробитачније да њему пошаље те песме, него да их даје другоме. Те ће песме имати „многа већу важност кад их ја под својим именом издам са осталијем које имам, него да их да он макар коме другоме“. (Три последња навода преузета су из моје књиге Вукови певачи из Црне Горе, Вуков сабор „Рад“, Београд, 1988.

Наступиле су, очигледно, бројне и нагле промене у животу народне епске песме, које су довеле у питање и оно најбитније, за њену изворну природу, као што су усменост,

променљивост и анонимност. Тако јуначка народна песма којој, међу осталима не баш тако многобројни, хајдуци, ускоци и слепа чељад нису допустили да у дугој ноћи робовања туђину потпуно замре, потоне у забораву, осим, наравно, у појединачним случајевима, враћала се у живот захваљујући устаницима, па потом и резултатима Вуковог рада. Његош, који је виле доживљавао као домаће богиње „пјеснотворства“, каже да су се оне биле „сакриле у пештере, бојаху се сунца и мјесеца“. Из сачуваних живих епских песничких искри очигледно није било тешко распалити снажан песнички огањ. Наравно, неке су се песме биле, да тако кажем, толико распале да је Вук од њих затекао само комаде, и, сведочи он, „колико сам послјије тражио и питао, нико ми их до данас читаве није могао казати, него само оне комаде“. Судећи по два примера која за ову појаву наводи, рекло би се да до њихово рапада и до губљења и забораву појединих комада није дошло услед њихове уметничке некохерентности, већ услед неподобности друге врсте.

Но, размах епског народног певања брзо ће изнети на видело, кад су у питању савремени догађаји и јунаци, појаве, којих је, зацело, било и у прошлости и којима нису били узрок само Турци. Вука је на њих упозорио његов поуздани пријатељ и сарадник поп Вук Поповић. Дознао је, заправо, да се неким цетињским главарима нису много свиделе ни неке песме из Вукове четврте књиге, па су се, каже, зато дали на посао да „сачињају и искупљају нове у којима се именују највише они да су се јуначки понијели у свакоме боју“. Знамо да је из истога разлога много раније Вуку жестоко приговорио, чак припретио и књаз Милош. Срећом опрезни Вук не беше навео и име певача прокажене песме Бој на Чачку, већ само податак да је записана од неког сељака из Рудничке нахије. Ово говори о много чему, па, поред осталог и о томе да се за епску песничку славу могло доста тога урадити и мимо бојних пољана. Најважније је било наћи даровитог певача и добро га наградити.

У сваком случају, јуначка се песма са друштвеног дна током прве половине деветнаестог века винула према друштвеном врху. Доказ за то је не само малопре помињани Ђуко Средановић, који је био управик двора неколико црногорских господара, служио се италијанским језиком и пратио Његоша на његовим путовањима, чак правило забелешке са тих путова-

ња, него митрополити Петар Први, Петар Други, отац му Томо, књаз Никола и његов отац велики војвода Мирко, који су, такође певали и епске песме. Очигледно, јуначка се песма релативно брзо успела тамо где је некада била. Но, губитком својства усмености, а тиме истовремено и променљивости, све чешћим римовањем, она је све мање имала разлога и права да се назива народном мада се обилато користиала свим њеним стваралачким достигнућима и стеченом наклоношћу. Но, то је већ посебно питање.

РЕЗИМЕ

Нека узгредна запажања Теодосија Хиландарца у Житију о Светом Сави навела су нас на претпоставку да је један статус у друштву уживала епска, јуначка песма, која се, првенствено бавила историјским личностима и догађајима, значајним за цео народ и државу, а сасвим друкчији лирске, особито љубавне песме.

Губитком самосталности српских средњовековних држава и области, растакала се и нестајала и властела. Један се њен део нашао међу онима за које Његош каже да се збежао у планине како би у њима, по највећу цену коју жив човек може да плати, чувао име и слободу. Међу ове, свакако, треба убројити ускоке и хајдуке. Један део је, да би сачувао имања, променио веру. Занимљиво је да су се такви брже и лакше одрицали вере него гусала и епске песничке традиције. Па ипак, услед нових околности и промена, некада јединствена епска традиција, раздвојила се у неколико рукаваца, али је, имајући у виду њен основни дух и грађу, у сваком од њих било то исто само мало друкчије. Губитком само сталности и растакањем властеле, нестало је и света којим се јуначка песма, углавном бавила и који је, на различите начине подржавао. Она је постала нека врста потонулог културног добра чији је опстанак сад зависио од оног такозваног обичног света, његове творачке снаге, сећања и памћења. У сваком случају, јуначка је песма делила судбину народа који ју је стварао : страховала је, скривала се, претварала се, хајдуковала, па се чак и сама турчила. О томе је, мада узгред, најзанимљивије и најмеродавније у својим делима сведочио Иво Андрић.

Битне промене у животу, па онда и у друштвеном положају, јуначке народне песме наступиле се након Првог и Другог српског устанка. Могло би се казати: Кад се раја побунила, и песма се пробудила. Показала је силну жељу, вољу и снагу да заузме оно место у друштву које јој је некада припадало. Није то, међутим, ишло ни тако брзо, ни тако лако. Епска песма, пре свега, по Вуковој оцени, била је, у међувремену, прилично друштвено деградирана, на неку врсту слепачког богорађења, прошње уз гусле. Нарочито се то односило на Бачку, Банат и Срем, али и у још неким, посебним друштвеним срединама. Чак ће и сам Вук признати: „Да ја оне вриједности нашијех народнијех пјесама, које су Грим, Гете и Копитар у њима нашли и свијету је показали, нијесам познавао ни онда кад сам ону прву књижицу штампао, то је цијела истина“. Но, управо захваљујући његовим збиркама, и ономе како их је прихватала и оценила европска културна и научна јавност, ствари су се брзо и радикално мењале; тако да је Вук, најзад, али неколико деценија након појаве његове прве књиге, могао самоуверено да изјави: „Сувише, и готово срамота би било сад доказивати важност и вредност наших народних песама, кад је свему ученом свету познатом да су оне не само по Европи на најпознатије језике превођене, него и по Америци, као у своме роду једини пород ума људскога хваљене и слављене“. Ако бисмо хтели да се нашалимо на рачун неких трајнијих српских слабости и склоности, могло би се казати да су они и у овом случају чекали трансатланско признање и потврду како би се и сами уверили у вредност сопствене народне поезије.

Изгледа да се процес о коме је реч, ипак, најбрже дешавао у Црној Гори о чему се у раду посебно говори. Но напоредо с тим процесом јачала је и жеља, која чак брзо прераста у захтев, оних који су песме певавали, или их само казивали, да се то и јавно саопшти. Тиме су, наравно, стварани услови и могућности да народна песма губи своја битна својства, као што су анонимност, усменост и променљивост.

Стевка ШМИТРИН, Пескара

ВУКОВ ПРЕВОД НОВОГ ЗАВЈЕТА: КУЛТУРНА И ТЕОЛОШКА ТРАЈНОСТ

Монументално издање Сабрана дела Вука Караџића из 1964. године – поводом стогодишњице смрти – досада је, најцјеловитији преглед његовог дјела. Добио се утисак да је српски народ, својим читањем, почео да утиче на прошлост, да везује историју свог језика за Вуково име. Наиме, историјски период када се о Вуку више ћутало јер се у њему препознавало, замијенио је онај у којем се са Вуком идентификовало. То враћање Вуку је исконска, аутобиографска потреба, у којој се он не само истражује него доживљава, не само спомиње него осјећа. Успео је да из огромног материјала пронађе, у традицији и митологији, оно што је естетски било најљепше и највредније и, што је у суштини карактерисало народни дух. А он се, прије свега, манифестује преко језика. На тај, књижевни народни језик, Вук је 1847. године⁸ превео Нови завјет. Осјећајући свој језик, Вук је дошао до мисли Светог писма. То мора да је било непоновљиво искуство, кад он свој Предговор започиње ријечима: „Ево и на Српскоме језику Новог завјета!“⁹ Затим,

⁸ О историјату превода А. Белић, каже: „Вук се у њему јавља и као велики књижевник, и, у неку руку, узаконилац основних особина нашег књижевног језика. Он ту више није револуционар, већ мирни и опрезни реформатор онога што је већ раније дао или што је већ дотле у развиту његових идеја било постигнуто“ (*Вукова борба за народни и књижевни језик, Расправе и предавања*, Просвета, Београд, 1948, стр. 233); И. Грицкат сматра да је „један од разлога због којих се 1847. године спомиње као веома значајна за историју књижевног српскохрватског језика јесте прво издање Вуковог превода Новог завета. Има доста примера да је превод Светог писма на неки национални језик значајно у исто време и настанак одговарајуће књижевности, или бар значајан заокрет у њој“ (*Вуков превод Новог завета као сјоменик великој филолошкој настојања*, Јужнословенски филолог, 1963/64, XXVI, 1—2, стр. 219); В. Мошин у свом поговору (*Сабрана дела В. Караџића, Нови завјет*, Вуков Нови завјет, Просвета, Београд, 1974) тврди: „Стогодишњи студиј Вуковог дела расветлио је смисао, значај и обим његовог стваралаштва које је добило своју синтезу у *Новом завјету*“ (стр. 603).

⁹ *Нови завјет*, Сабрана дела Вука Караџића, X, Просвета, Београд, 1974, стр. 13.

пошто је навео нека филолошка објашњења, наставља истим узвишеним тоном: „Ја се надам да ће књига ова бити на неисказану корист народу нашем. Из јеванђелија ће народ познати како је Христос на овај свијет дошао, шта је учио, и како је са свијета овога отишао; из дјела апостолскијех познаће шта су апостоли послје Христа радили и како се закон Хришћански по свијету распространио; а из пословица апостолскијех познаће чему су апостоли учили да би се Хришћански закон боље утврдио.“¹⁰

У тренутку кад ово пише, „Видов дан 1847“, прошло је много година од настанка¹¹ превода – крај 1819. и почетак 1820. године.

Упоређивање аутографа из 1820. са издањем из 1847. и данас дијели научни свијет. Неки сматрају да су оба једнака, а други тврде да је коначни превод претрпио допуне и прераде. Чини нам се да је релевантно само то што је српски језик, коначно, доживио верификацију са историјом. Потврда томе је Вуков ентузијазам над одштампаним преводом.

Мада је до објављивања Новог завјета Вук већ био издао граматiku (1814), рјечник (1818), збирку народних пјесама (1814. и 1815) и тиме потврдио свој таленат за науку и

¹⁰ *Ibidem*, стр. 15.

¹¹ Из обимне кореспонденције, укупно седам хиљада писама од чега око двије хиљаде Вукових, може се пратити како је дошло до идеје за превод Светог писма на српски. У том погледу интересантно је писмо Ј. Копитара, датирано 11. априла 1815: „Једино онај ко до краја истраје биће блажен, каже *Светио писмо* (које ћете такође једном, за енглеско Библијско друштво, уз добру наплату, морати превести на српски језик)“ (*Прејиска*, I, *Сабрана дела Вуки Кирицићу*, Просвета, Београд, 1988, стр. 226); у писму од 12. фебруара 1822. Ј. Копитар обраћа се *Високославном ц. кр. Дворском полицјско-цензурском звању*: „Пошто се желело унапређење илирског језика, било је јасно да ће после *Рјечника* и народних песама бити потребна још једна књига као *Еванђеље*, један канон обичног језика против кога калуђери неће моћи ништа да постигну својим грдњама (...) Уосталом, Вуков *Нови завјет* је завршен, али нема још благослова неког епископа“ (*Койићар и Вук, О 200-Јодишњици рођења Јернеја Койићара*, приредио Г. Добрашиновић, Рад, Београд, 1980, стр. 100); још једно значајно писмо, из предисторије Вуковог превода, оно је које је Копитар упутио Силвестру де Сасију, већ преводиоцу и *Светиој писма* на арапски и сиријски језик: „Ја имам једног сјајног, младог човека из праве Србије, кога сам ангажовао на прикупљању српских народних песама, за израду прве српске граматике за православне ћирилицом, и кога желим да искористим за састављање српског речника, а који би, што се тиче чистоте српског језика, направио превод коме још нема равна код других народа“ (*Ibidem*, стр. 124).

естетику, он је преко овог превода много рекао о себи. У ствари, он је повезао свој народ са осталим хришћанским свијетом и стављајући га у контекст осталих теолошких средина, обновио његову потребу за метафизичким и трансценденталним.

Ради се, наиме, о оним људским размишљањима која су налазила свој еквивалент у религиозним питањима, и о оном „свједочењу“ које се прије или касније манифестује, јасно и испољено, или бојажљиво и тихо.

Тако, у свом омањем есеју Живот Исусов (Das Leben Jesu), Хегел стаје у одбрану Христове свјетлости и божанства, сматрајући га учитељем узвишеног морала, што га изједначава са Сократом. „План је свијета, дакле, установљен по принципу разума; мада је често био опскуриран, никада се није потпуно угасио, чак је и у тами остао да тиња његов зрачак.“¹²

Хегел се највише задржао на описивању Христове смрти, при чему се, наравно, служио цитатима из јеванђеља, да би на крају завршио: „Чак је и римски центурион који је наредио погубљење остао задивљен смиреношћу и часношћу коју је Христос у смрти показао.“¹³

У опису Христове смрти није тешко наћи сличност са Сократовом. Оно што је, заправо, показала Христова смрт, сматра Хегел, био је његов дух, који је остао да траје.

О још једном читању јеванђеља напомиње Јан Старобински: „Чисто књижевно искуство читања једног јеванђељског текста слично је изазову (...) Није то читање једног вјерника, нити пак она теолошка једне друге вјероисповијести, тако да ће изгледати неадекватна, пошто је спољња.“¹⁴

Пред толиком универзалношћу, све постаје „неадекватним“, свака будућа стварност биће анахронизам пред безвременошћу Слова.

Што се тиче Вука, ни он није био homo religiosus, па је утолико већи значај његовог превода Новог завјета. То није био вјерски већ језички задатак,“ мада су „црквене књиге биле прва Вукова лектира“.4 Вук је имао историјску одговорност да пренесе veritas abraica на свој матерњи језик — источнохерце-

¹² F. Hegel, *Vita gi Gesu*, Newton Compton, Roma, p. 27.

¹³ *Ibidem*, p. 90.

¹⁴ J. Starobinski, *Tre furori*, Garzanti, Milano, 1978, p. 61.

говачки дијалекат штокавског нарјечја, ради просвећивања свога народа.

Сусрет културе и религије у случају Вуковог превода показао се плодним за развој стандардног језика и за обликовање његових књижевних норми.

У историји превода Библије, започетом прије двадесет и два вијека, оно што „опија“, како каже Жорж Мунен, то је њено „непрекидно усавршавање из једне епохе у другу (...) и што сваки превод силази за један или више слојева према оригиналу“.¹⁵

Полазна тачка у изучавању библијског текста и његовог превода сматра се Вулгата¹⁶ св. Биролама. То је једини ауторизовани католички текст до наших дана у свим земљама латинског језика и неолатинског, и њемачког касније.

Неки сматрају да се Вук при преводу Новог завјета служио Вулгатом, неки старословенским ћирилометодијевским текстом,¹⁷ а неки да се строго држао превода Мартина

¹⁵ G. Mounin, *teoria e storia della tradizione*, Einaudi, Torino, 1965, p. 133.

¹⁶ *Вуліаііу* је саставио и канонски уредио, па се она у разним преводима ширила свијетом, св. Ђироламо (Gergolamo — Grolamo) 347—419/420, „страствени истраживач Бога“. Овај превод доживио је отпор клера и негодовање вјерника. Бојазан у том смислу односила се на извор његовог превода — хебрејски а не грчки, што је могло да утиче на удаљавање Западне цркве од Источне, која се, како је познато, званично служила грчким текстом. Насупрот овоме, *Вуліаііа* је послужила унификацији Западне цркве.

Занимљиве податке о Вуковом „угледању на Вулгату“ као и то да је „данашњи распоред апостолских посланица у Вуковом преводу подударан с распоредом у Вулгати“ доноси И. Грицкат (*op. cit.*, стр. 220—221); о истом видјети код В. Мошина који сматра да су одломци из старозавјетних књига Јеванђеља и Апостола (тзв. перикопе) били „постепено редиговани према званичном латинском тексту Вулгате, али су ипак чували своју старословенску основу, те су због тога посебно значајни за реконструкцију првобитне редакције старословенског превода Светог писма“ (*op. cit.*, стр. 495).

¹⁷ О његовој судбини, В. Мошин наводи: „Старословенски ћирилометодијевски превод није сачуван у свом првобитном облику. У току свог ширења по словенским земљама, постепено се језички мењао, прилагођавајући се изговору, облицима и речнику разних словенских народа. Поред тога, текст ових превода је у току столећа трпео повремено и свесно редиговање под утицајем грчких и латинских редакција, а и у процесу међусловенских књижевних веза и утицаја“ (*op. cit.*, стр. 493); ваља овоме додати и тврдњу да је „старословенска Библија кочила процес обликовања народног српског језика и других словенских језика из подручја византијске културе“ (Т. Lewaszkiewicz. *Uloga „Svetog pisma2 u kodifikaciji slovenskih književnih jezika*, МСЦ, 17, стр. 206), што би, свакако, искључило било какав утицај овог текста на Вуков превод.

Лутера, који је и сам „носио врло живу љубав према народном језику“.¹⁸ У свјетлу данашњих сазнања, изгледа да преовлађује мишљење да се Вук у преводу највише служио руским и рускословенском подлогом.

Вук се као филолог бавио упоређивањем различитих превода Новог завјета, али је осим ријечи, њиховог звука и значења тражио блискост смисла, преведећи у духу језика, мада је света ријеч још увијек била ван мисаоне логике. Он је на народни језик успио да вјерно пренесе и онај итеративни ритам, тако битан за библијску реторику. Умјесто ријечи осјећају се мисли, умјесто духа историје њен лахор, у којем као да је свако од Вукових сународника нешто дописао, допунио, додао. Без овог је незамислива рецепција Светог писма у Срба. Онај његов „унутрашњи ритам“, оно гласовно сазвежђе, препознатљиво је само онима који се служе тим језиком. Није било довољно ставити текст у језик; требало је претопити информације у доживљај и дати њихову синтезу, суштину, симболику.

Ако је при том, нимало једноставном послу, Вук посједовао *ingenium phzsis* – природни таленат, мора да му је била својствена и *ars téchne* – (смисао) умјетничке разраде. Ови дарови били су неопходни за објављивање Новог завјета на народном језику, доступног и разумљивог најширим масама. Зато, ма колико да су примјенљива филолошка знања, компаративне анализе, параномазије, синтаксичке и стилистичке разраде, показало се да су оне још увијек недовољне и неадекватне. Језик Библије је ослушкивање времена у његовој тродимензијалности – земља – небо – пакао.

У средњем вијеку три категорије по којима је Бог створио свијет биле су *numerus, pondus, mensura*. Још тада се почела разматрати комплексна проблематика о превођењу Библије. Умберто Еко примјеђује да се питање народног израза одмах било поставило: „Ако у Библији проговарају личности, ствари,

¹⁸ Теза да је за Вуков превод био пресудан Мартина Лутера (1522-1534) превод заснована је на чињеници да му је нововисокоњемачки био много приступачнији и разумљивији од старословенског и рускословенског: „Свакако није случајност, и није само питање приступачности немачког језика што се Вук у своме преводу служио Лутером, као што сам наводи и као што се при поређењу још јасније запажа. Сигурно га је и Ј. Копитар упуштао у томе правцу, и то је једна од рационалних нота целог овог подухвата“ (И. Грицкат, *op. cit.*, стр. 221).

догађаји, ако се помињу цвијеће, чуда природе, камење, у игру се уводе математичке тананости, тако да ће бити неопходно пронаћи, у народном знању и традицији, значење тог камена, цвијећа, чуда и тог броја.¹⁹

И најортодокснији истраживач пред истином историје нема никакве инструменте да објасни кашњење наше културе за европском. Може, међутим, да констатује да је Вук као сакупљач народних умотворина, познавао сваку симболику и метафорику народне поезије. Све то искуство и знање унио је у језик Новог завјета: „Држећи се природе оригинала, преводилац наглашава радњу, догађање, збивање. На емоционално надахнутим местима, Вуков превод Новог завјета, као и оригинал, бриљантним поређењима и алегоријама које изражавају суптилне духовне садржине достиже лирско-драмску импресивност каква се ретко налази у текстовима на српскохрватском језику.“²⁰

Борба за објављивање превода Новог завјета трајала је, како смо видјели, од 1820. до 1847. Само је велика љубав за народни језик помогла Вуку да истраје. Хтио је да покаже како је језик којим је народ говорио био „способан да упије у себе и преради садржаје оне верске књиге која је верницима читана при богослужењу на црквенословенском језику, врло мало разумљива човеку из народа“.²¹

Прве потешкоће око објављивања искрсле су 1820. године када је рукопис превода предан Библијском друштву у Санкт-Петербургу, којем је био понуђен за штампу. Текст је стигао на руке Атанасија Стојковића, Србина, писца и професора Универзитета у Харкову, који је у улози званичног рецензента одбио да да одобрење за штампање. Библијско друштво понудило је Стојковићу да поново преведе Нови завјет, што је он и учинио. Прво издање изашло је 1824. године у Санкт-Петербургу, а остала два у Лајпцигу 1830. и 1834. године.

Језик Стојковићевог превода је славеносрпски²² са славенизмима и одликама српског народног језика. Дуго се сматрало да је тај превод био плагијат Вуковог текста. Тек је 1969.

¹⁹ U. Eco, *Arte e bellezza nell'estetica medievale*, Bompiani, Milano, 1987, p. 83.

²⁰ М. Поповић, *op. cit.*, стр. 375.

²¹ В. Грујић, *Вукова борба за превод Светиој писма Новог завјета*, „Мостови“, 1979, X, св. 37-40, стр. 51.

²² Упор. В. Мошин, *op. cit.*, стр. 509-510; И. Грицкат, *op. cit.*, стр. 222; М. Поповић, *op. cit.*“ стр. 364.

године Светислав Марић успио да докаже да су то два независна текста.

На основу постојања три Стојковићева превода, настала у кратком временском року, може се закључити да је код српског народа постојало велико интересовање за „књигу над књигама“.

Али, препреке, још жешће, настале су кад је књига изашла из штампе, те побједоносне 1847. године. Вуковом преводу сада се противила православна црквена хијерархија.²³ Чим је превод био објављен, Вук га је лично предао патријарху Јосифу Рајачићу у Сремским Карловцима, који без сагласности са другим црквеним великодостојницима није могао да донесе одлуку о одобрењу ширења превода. Одлука о забрани продаје књиге није закаснила – Попечитељство просвештенија у Београду, у чијој је надлежности било рјешавање културних питања, издало је проглас дана 22. септембра 1847. године „да се строго мотри да се не би такви (Вуков превод) у Отчество наше преносио“.²⁴ Вук је одговорио протестним писмом 4. новембра 1847. године: „Срамота би било Србима данас доказивати моју љубав к народу нашем, кад је она позната у ученоме свијету и код другижих народа; а коме је год позната моја љубав к народу нашем онај не може помислити ни вјеровати да бих ја могао не љубити и не поштовати своје цркве, која је с језиком упоредо наша највећа и најдрагоценија народност.“²⁵

Вук је био у праву кад је тврдио да „што је год у рађању добра дјела више сметње то је већа слава ономе, који га уради“.

Десило се онако како је замислио: превео је јеванђеља по Матеју, Марку, Луки и Јовану, дјела апостолска, посланице апостола Јакова, Петра, Јована, Јуде, Павла и откровење Јована Богослова на живи народни језик и тиме их поставио у ранг свјетских језика. То преношење оне фантастичне историје хришћанства на матерњи језик, по културном значају, један је од најсвјетлијих тренутака српског народа. Значај овог дјела још увијек није у потпуности схваћен. Тога је био свјестан Ј. Копитар: „Господин Вук, којем српска књижевност већ много дугује и све више ће имати да му дугује“;²⁶ то је добро знао Б.

²³ В. Грујић, *op. cit.*, стр. 50-56.

²⁴ Архив Србије, Београд (Министарство просвете), Ф VI, 477/1847.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ Копитар и Вук, *op. cit.*, *супр.* 45.

Даничић: „Тијем је Вук у историји хришћанске књижевности подигао српском језику споменик каквим се ријетко који народ може дичити (...) А ради важности коју у животу свакога народа хришћанског има Свето писмо на његовом језику, мислим да се нећу огријешити о човјека, који је основао нову српску књижевност, ако ради те важности кажем да колика је сва књижевна радња Вукова, опет јој је цијелој ово дјело круна“.²⁷

Иво Андрић је шест својих есеја посветио Вуковом дјелу. Његова размишљања о Вуку могла би се сажети у мисао која данас звучи као изрека: „Све пријатеље можете изгубити, али Вука и Његоша никако...“

Наш нобеловац „говори о Вуку реформатору, писцу, о његовој културној мисији и духовности која је испунила сав XIX вијек.“²⁸ Андрића интересује и богата Вукова преписка, која је повезала његову земљу са свијетом²⁹ и упознала га са својом културом.

И Меша Селимовић је писао о Вуковом дјелу у контексту свог времена, имајући при том у виду његове књижевне претходнике Венцловића и Мркаља, са освртом и на поствуковски период – допуна и превазилажења „једне могућности, стилске и језичке, која после Вука није довољно искоришћена“.³⁰

Какав год буде био однос према Вуковом дјелу у будућности, остаће чињеница да се звучност нашег језика могла чути по салонима Вајмара,³¹ Беча, Трста, Париза, Санкт-Петербурга само у Вуково вријеме. Потврда томе је обимна ли-

²⁷ Б. Даничић, Вуков пријевод Новог завјета, Ситнији списи Б. Д., I, Сремски Карловци, 1925, *сир.* 72.

²⁸ Есеји о Вуку налазе се у XIII књизи *Сабраних дела И. Андрића, Уметник и његово дело*, Пролета, Београд, 1981, стр. 78-131.

²⁹ *Ibidem*, стр. 97-98.

³⁰ М. Селимовић, *За и против Вука*, БИГЗ, Београд, 1987, стр. 103; о томе в. И. Удовички, *Селимовићева пројекција над Вуковим делом*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 1987, XXXV, св. 1, стр. 113-127.

³¹ У писму В. Караџићу, датираним 20. децембра 1823. године, Гете, примивши *Грамаишк*у и *Рјечник*, пише: „Ваш знаменити језик је прокрчио себи пут и код нас, и нашим истраживачима наметнуо дужност да се њиме марљиво баве“ (*Преиуска*, II, *op. cit.*, стр. 359).

тература и многобројне студије³² које се баве различитим аспектима Вукове реформе, филологије, естетике.

Међутим, о Новом завјету изучавања су много скромнија, мада се временом око њега створила некаква магична атмосфера. Да ли је разлог томе флуидност језика, његово богатство и ритам или историјска фаталност на коју је предуго чекао српски народ?

Библијско читање, као ниједна друга књига, обухвата све типове интерпретације, и што је најважније, оно подразумева искључивост нашег односа са божанским. У теолошким параболома испричан је један метафизички степен цивилизације у који је човјечанство загазило.

У таквом контексту се вреднује превод, чији је основни смисао у континуитету преписивања сакралних симбола на језик у којем је дотад постојао као замисао.

О језичком материјалу се, свакако, највише расправљало; проучена је употреба лексема, блиских, сличних или једнаких руским, црквенословенским, односно славеносрпским, туђица њемачких и турских, а затим и сви еквиваленти који се односе на превод: етимолошко-лексички и симболично-алегоријски.

О Вуковом уласку у једну потпуно нову, хришћанску терминологију још увијек се мало зна. Проучити Христов идентитет преко „квалификованих свједока“, четири еванђелиста Матеја, Марка, Луке и Јована, тек је започело.

Кад се чита Вуков Нови завјет, има се утисак да су ријечи напустиле земаљску материјалност и да су добиле небеску форму. Метафизичко и реално се смјењују у библијском стилу који се даље наставља и траје. Вук као да је одувјек познавао те ванземаљске и ванвременске територије. Све је нашло своје право мјесто и праве димензије када је Вук први пут назвао правим именом своје, по крсту, претке.

Остаје, на крају, да додамо да у Вуковом преводу преовлађује колективна свијест тек кодификованог живог народног језика. То је потврдило његову конкретност у односу на Свето писмо других народа и других језика.

³² О неким аспектима Вуковог дјела могу се видјети моји есеји: *Vuk Karadžić and the Myth in Yugoslavian popular literature*, *Indian Journal of Slavonic and Finno-Ugrian Studies*“, 1992, 3-4, pp. 10-17; *Recconti popolari jugoslavi (Introduzione e tradizione)*, *Bulzoni, Roma*, 1988; *ITurchi nei proverbi srbo-croati nella raccolta di Vuk Stefanović karadžić*, „Merope“. 1966, 17, pp. 149-163.

Вук је посредник између културне и теолошке трајности свог народа. А што се тиче тајни које прикрива Свето писмо, о њима се сазнаје читањем и дочитавањем. Каже се у Посланици Коринћанима: „Јер који говори језике, не говори људима него Богу: јер нико не слуша, а он духом говори тајне“ (I, 14).

Ако је „познавање језика дар Светога Духа“ (Evagrius, CENTURIE, V, 35), онда би о судбинским разлозима изванредног српског превода било узалуд даље истраживати. Оно тек предстоји, макар само молитвом и ћутањем.

(Преузето из: *Година 1847. у српској књижевности и култури, 150 година касније*, САНУ, књ. ХСI)

Вуков примерак *Рјечника*, налив перо и наочаре

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Милутин МИЋОВИЋ: *ѿоезија*

Влајко Ћулафић: *ѿоезија*

Бећир ВУКОВИЋ: *ѿоезија*

ПРЕВОДИ

Игор БЛУДИЛИН – АВЕРЈАН: *Стѿеја*

АНДРЕЈ ЈУРЈЕВИЧ КОРОВИН: *ѿоезија*

ЛИЛИЈА ГАЗИЗОВА : *ѿоезија*
(превео: Војислав Караѿић)

Милутин МИЋОВИЋ

ЈЕЗИК ЈЕЗИКА

Има један језик
Који све зна и види
Али увијек не зна
На ком језику да проговори

Ћути данима и ноћима
Између скамењених вилица
Испод звјезданог Небца

Гледа и слуша
Многе језике овог свијета
Како скакућу, како се занимају
За наше веселе, наше загубљене животе

Док нам свима мркне
Да се више ништа не види
Ништа не зна
Има ли кога или нема

Тада се Очински језик подиже
С огњене постеле
Сав сретан
Ван себе од среће
Упали свјетиљку коју има
Говори како зна

Док сви језици себи не дођу

Потом дјечица
Сретнија но паметнија
Крећу опет у грбави свијет
Да уче језик

Који их такве направио

ЗА ПРИЧУ ЈЕЗИЦИМА

У дубинама твојим - Нико
Без језика без моћи, гладан
Садашњу и будућу патњу надгледа
Ужарени хитац на дну утробе
Младо сунце у повоју
Жуди
На своје небо да се врати

И остави тебе
Изгорелу
Ужарену
Планету

За причу језицима

ПОСЛЕДЊА ВАТРА

У чуду је видио
Зашто му је Бог оставио
Толику понорчину

Да га ждере, а да га не пождере

Иде у сусрет
Пламен му трагове једе
Стоји и расте
Земља му ослонац није

Види тек око поноћи
Када свака књига
Свака пламена ружа
Потоне у свети мрак

Из кога језикује Последња ватра

У ДОБАР ЧАС

Има једна провалија
(Као да је очима гледам)
Свуда носи топлу душу
Али свог мјеста на свијету нема

Иде без пута
На двије и двадесет ногу
Од провалије до провалије
И побожно се држи о сунчев кончић
У јаму без дна да не пропадне

Остане ли сама са собом
У озарену се нулу претвара -
Игра око свог сунашца
Које је једино може утјешити

Кад јој се смрт примакне
С чашом мртваг пића и језиве тишине
С провалијама без лика и имена

Избаци огњени језик
И све провалије око себе

У свом часу обасја

КОСТ КОСТИ

Ништа не знамо шта нам мисли
У костима нам се настанио

Или је с нама родио
Или је вјечито негдје бдио
Чекао у свијет да дођемо

Сва си чуда на његов врат ставио
Идеш с ледом у костима
Не знаш шта се у мраку крије

Хоће ли неким чудом да те огрије

Кад умру људи и свјетови пред твојим очима
Његова те утроба опет рађа

Лице под новим небесима

МИТСКА СЛИКА

*крећуо је ко зна куд
зајућио се ко зна ко*

Видим човјека с каменом на леђима
Заборадио на језик људски
Иде куд га пут води

Камен му нову снагу даје
Из заборављених језика, покопаних
Очински језик се рађа

И свијетли кроз нашу ноћ

ЧИТАЊЕ У МРАКУ

То је онај камен
Од кога вјечито зебеш
Ти и свако твој

Нико ти га на врат није ставио
Нико на леђа намјестио

Све је виши
Што је невидљивији
Све теби самом ближи

Кад му на ум падне
Може самог да те зазиђе
У најтјешњу ћелију овог свијета

Главу и кољена да ти састави

Добро да се видиш

Дубоко у себи чува
Младо млијeko
Најљепшу ватру
Азбуку свих језика

Једном у вијеку
Ка се смилује
И погледа на тебе
Бистрооким очима

Ишчита те

Од корице до корице

ЈЕДАН РАЗГОВОР

Убиће те та мисао
Разнијеће те сопствени пут
Рођена мајка те неће познати

Улазим у Средиште човјеково
У које нико
Без свог чуда не улази

Пламса ко у светилишту

Овдје на узалудној висоравни
Гасе се језици
Пламса прозирно сазнање
Тече бистра вода
Коју нико не пије

Тамо видим народ
Забавља се и не брине
Црну судбину да разумије

Сви ћемо у једну земљу, душо гавране
 Говори луда прозорљивих очију
 Кост и ружу наших снова
 Згазиће снажни багери

Очај и мир
 Биће једно исто

Тако се разговара веселник
 Тако лудује очајник
 У народу који неће ништа да зна
 У земљи која их једва чека

КАО ИЗ ШАЛЕ

Као из шале
 Као да то ми нијесмо
 Стара утвара
 Руши нам азбуку
 Од првог до последњег слова

Дању ни ноћу
 Кржави желудац јој не дријема

Док ништа у мраку не видимо
 Види нас као на длану

Некад стара, згрбљена
 Некад хитра као муња

Тражи наше изгубљене животе
 По последњим подрумима овог града

Мало јој је Сарајево, мали Мостар
 У Горажду је ватрени одар намјестила
 Љубавника који горе и вапију
 Никад јој није доста

Пјевачица која у истом такту пјева
С топовима, ракетним бацачима

Заувија са Сиренама, договара се с Киркама
Балканских подземних сцена
Жар - примадона

Да има ума, сунца - видјели би
Нема је и - нема нас

На уд сатански нас набила

БОГ ГЛЕДА НАШЕ ФОТОГРАФИЈЕ

Угасио се видов - дан
На све четири стране
Свако дрхти на свом мјесту
Нико није ту гдје је

Ријечи падају на свијет као сумрак
Сумрак који може бити
Још гушћи марак
Још гушћа шума
Из наших глава израсла

Бог гледа наше фотографије...

Лијепили смо Боже драги
Нигдје оваквих нема Боже наш
Гдје смо ако нијесмо овдје
Ко смо ако нијесмо ово

Загледао си се у нас као у неког другог
Гледаш нас и никог не видиш

Како нас не видиш Боже наш
Ко нас види ако ти не видиш...

И све тако у круг - Боже мој
 Док не изгубимо многе мисли
 Док не заборавимо сваку причу
 И заронимо у центар круга
 У ватрени центар
 У видов-дан Подне

Боже мој

ПОСЛЕДЊЕ ПИСМО

У костурници хиландарској
 Гледамо ужутјелу лобању
 Неког кувара из Јерисоса

Ово је последње писмо
 Остваљено браћи
 И свијету који се уморио
 Од читања и неразумијевања

Окрећемо глобус
 Читамо у мраку:

Све што је скувао
 И браћи на трпезу изнио
 Ноћ није могла да ухвати

Читамо
 Не можемо се начитати
 У костурници хиландарској
 Последње писмо

На које ноћ не пада

1995-2001

Влајко ЋУЛАФИЋ

ПРОЛОГ

До краја шесте деценије,
Догурах, ево, зацијело,
Па рекох себи: „Ура ти је,
Да, сијед, ставиш прст на - чело,

Да пресабереш своје жиће,
Од дана кад те мајка роди,
И: шта, послије свега, биће,
Са тобом кад те смрт погоди."

Па думам, као сужањ сирот,
Збирам гријехе, свакодневно,
Мада се трудих да кроз живот
И Свевишњем послужим ревно,

Хоће л од тога бити вајде,
И од помоћи труд ми бити,
Или у прсле дувам гајде,
То, већ, не могу докучити,

Ко ни - да судим: душа куд ће,
Кад земљи вратим њено што је,
И која страна превагнуће,
Кад се разлуче чести моје,

Па сањам Светог Петра вагу,
Мјеркам језичак: како клима,
Хоће л ми душу предат врагу,
Или под крила анђелима,

И, узгред, сложим стих понеки
(Пожелим штогод, ил дар спремим),
Мислећи на тај пут, далеки,

ДВА РОНДА, О СЕБИ

1.

Да се њријеха смрѣних чувам,
 Учен сам, још - прст док сам сисо,
 Шпијуна, курви и протува,
 Да ми се клони свака мисо,
 Опомињали: „Горд не буди!“ –
 Јер Господ за то - строго суди,
Да се њријеха смрѣних чувам,
 Учен сам, рекох, али - шипак!
 Мада не сасвим, ја се, ипак,
 Смијешах с оним што се кува,
 У котлу овог миленија,
 Што не даде да штрчим ни ја,
Да се њријеха смрѣних чувам.

2.

Сиротињски је мој имейак,
 Што због гријеха, можда, мог је:
 Често мрсих сриједу, петак...
 Мада препуно доба - тог је,
 И свега има који - краде,
 Али ја нисам за то даден,
Сиротињски је мој имейак,
 Но: шта је - ту је, шта, сад, могу?
 Кад ороз шкљоцне - оде метак,
 За све што имам - хвала Богу!
 А нека граби - ком' је мерак:
 «Нит је човјеку, кад, нестало,
 Нити је иза пса остало»,
Сиротињски је мој имейак.

РОНДО О ЖИВОТУ И СМРТИ

*Не бојим се смрти нејо зла живојиа,
На то ме искуства упућују многа,
А и пас свједочи, о томе, крај плота,
Што режи и лаје - киван на свакога,
А таквих примјера има тма и тушта,
Ал чему да се у све то упуштам,
Не бојим се смрти нејо зла живојиа,
О томе су многа написана штива,
И зборио многи да га жале жива,
А не кад се небних докопа љепота,
Глумац Драган каже: смрт је лијеп тренут,
А он је, клинички, умирао двапут,
Не бојим се смрти нејо зла живојиа.*

РОНДО, ОПЕТ - О СЕБИ

*Пошћио нијесам тврдој срца,
Што је, многоме, добро знано,
И по стиху ми, ево, штрца,
Добротољубље богомдано,
Да све што имам - раздијелим,
Што немам, барем - да пожелим,
Пошћио нијесам тврдој срца,
А при чистом сам уму, сасвим,
По слову овом, које врцам
Смишљајућ: ког, и чим - да частим,
Молим: до краја да се збуде,
А даропримце: да не куде,
Пошћио нијесам тврдој срца.*

ДВА СОНЕТА, ЗА СЕБЕ

1.

Пошто је, већ, свако, сам себи - најпречи,
Ваљало би да то правило не кршим,
Него да, најприје, проберем ријечи,
И, клечећи, за се молитву савршим,

Да ми преостали од живота дани,
Протекну у миру, посту и кајању,
И да не болујем (као што сам лани),
И да све земаљско, на мјеру најтању

Сведем, и да са се отресем прашину,
Прије но примим призив од Господа,
Да напустим здраву животну средину

(То су, прије свега, чист ваздух и вода,
Које много воли европска господа),
И к Царству Небеском пробијем пртину.

2.

Па молим опроштај, за сву спрдачину,
Што је, са много чим, збијих - од рођења,
А што чиним и сад, мислећ на кончину,
Ал тако ми крста, и касног крштења,

Никад ми намјере нису биле задње,
Но, ето, да се мука лакше сноси,
Мада сам волио и озбиљне радње
(Ваљда се то - једно са другим - не коси)

Уосталом, све се, на крају, сабере,
И према збиру се пресуда изрекне,
Ал пошто то није - ко што овдје мјере,

Многи, можда и ја, има да лелекне,
И да се, од страве, у гаће усере,
Кад га Свети Петар у пакао екне.

РОНДЕЛИ ЗА ДАН КАД СВИЈЕТОМ ПРОМИЈЕНИМ

1.

*Кад свијетом промијеним, нек се
Служи дуван и врућа ракија,
Ал нек, прво, хладном обреде се,
Бар по трипут, и пиво - ком прија,
А нек око одра окупе се,
Сви подочне што имају кесе,
Нек се спрдња на мој рачун збија,
Кад свијетом промијеним, нек се
Служи дуван и врућа ракија,
Да уживам, на небо вазнесен,
Како за мном тугује братија,
Многе, тако, жалио сам и ја,
И бивао, као чеп - отресен,
Кад свијетом промијеним,
нек се Служи дуван и врућа ракија.*

2.

*Кад свијетом промијеним, нека
На ковчеју поклопац закују,
Да не стрекнем од чијег лелека,
И тужиле да не запиткују,
Бојим ли се од пута далека,*

И знадем ли шта ме *штамо* чека,
 И не слуша́м шта, све, поручују,
Кад свијетом промијеним, нека
На ковчеју њоклојац закују,
 Да не чујем ничијега јака,
 И како се жене ушмркују,
 Нада мном и о смрти мудрују,
 И како сам био срца мека,
Кад свијетом промијеним, нека
На ковчеју њоклојац закују,

3.

Кад свијетом промијеним, неће
Нико, нишџа, са мном, да изјуби,
 Мре се откад Земља се окреће,
 Па се нико, ни за ким, не уби,
 А камоли за мном - са дна вреће,
 Ком је доста пламичак свијеће,
 И молебан - мали ил сугуби,
Кад свијетом промијеним, неће
Нико, нишџа, са мном, да изјуби,
 Умјесто да ките ме цвијећем,
 Нек ме А. Р. - он зна гдје - пољуби,
 Ал да му се поваде сви зуби,
 Зна́м га добро: као пас ујешће,
Кад свијетом промијеним, неће
Нико, нишџа, са мном, да изјуби.

(Из нове збирке *Кад свијетом промијеним*)

Бећир ВУКОВИЋ

ГРОБОУБИЦЕ

мученици из народног музеја
под окриљем ноћи
у почековићима
украли неколико
грובהа

низ покаменану ерцеговину
ларве са црном покожицом
слепи мишеви у пелеринама
хадским хоризонтом
пронели стећке
камена носила
камене кућице

кад се оваква непочинства случе
безгробници се преселе
у куће гробокрадица

а за њима
до цетиња
само квакало црно јато

оставили су кости
а камење су поставили на цетиње
као крунски доказ проклетиње
и посебног идентитета

САВИНИ ИЗВОРИ

подухну ветар с горе
похита извидети изглед
иза рибњака уза страну
окраљену зидовима

ђурђево црвеноперо цвеће
то беху најлепше пријатности
на целом путешествију плодност
и добро обделовање ове још сасвим
непознате насеобице у којој су чула
чисто уживала у лепом брешћу давно
невиђеног доиста затекоше сапатника

гране дрвета беху танке да тање
не виде гранчице младице могу
бити тако танке тек кад припадају
телу другог дрвета а онде где беху
накалемљене имађаше још чалмица
на младарама и покоја кап воштана
ето побрзо се решио конфликт
ето на врби родило грозје
плоснате главе јагњета
сабира монах

подозрева дрвета у почетку нису
уживала али кад се примило кад
прокапале лепљиве капи биља
намах му постало лепше
и можебити сигурније
у другом телу

румени се пупак трешње
као да је и ова башта у знаку вере
која се у овим земљама претаче из
утробе у утробу

хитри вруци и сапутников одраз
у води би препаднут
наглим нагињањем

онда заложу лука и леба
онда се надодоли воде са врела

угрејала месечина баш ко бели дан
понеки кос полеташе од трна
до трна пут где ли је
уз виситор

БАШТА У НЕМАЊИНОМ ГРАДУ

врзина
вињага
подивљало жбуње
шипражје брзо живи
задивља у пукотинама
око цеви између темеља
напуштеним базенима црквистима

будућем османском центру
не смета ни осиромашени
уранијум

упунило пећину
спеко се лишајиви шиб
суморна киселина расто
пила кости камење до зиме
појешће стуб дрвени
накривљени
са кутијом

уз зид буђаве тврђаве
објекат од бетонских
блокова

са рупом
на поду

иза објекта зелени се
купус ацовића

ШАРАНЦИ

од литица изнад таре
по ведром дану чула се хака
врека рика ваљао се смуд згар
дим жегући све под собом

помамљено камење
котрљало се низ планину

одвојенике може спасити само онај
који речју прах пробудио

истодобно којег ли верозакона шарени
ни стари завет не сенчи

ко се крије иза оних особа које једино
смирују модре голети тамнозелене њивице
купуса ограђене трњем

замотаних глава
призор смака света
је ли то племе пророка

по висоравни живе чумави
али нису само саси шарени

по висоравни грумењем сиге
не чешу се само гринтави и пегави

изниже колашина зинуле пећине
скољени ујурени сумати шугави
одвојеници (на срг им утурали)
вазда оне пећине задишу

РАСПОП У ЦРНОЈ СПАВАЋИЦИ

тако узастопце куц куц
на крају њивице закујте страшило на
другом монтирајте антену и пратите
читајте чији је учинак већи
кад је више купуса у врећи

заиста нисмо кулови не подмећемо тикву
страшило уопште не вара заиста страст
кончине замрси путу узу демон дрмне
колац на који бацили крпу ко што
конопац заљуља грану обешеног

заиста остало не читати
заиста пориче се изнутра
заиста размена је немогућа
заиста шта је уложено у страшило
заиста само некакве крпе али пун џак трап рака
заиста зато страшило стоји на граничној линији

заиста у таквим областима попут потарја
могуће да и страшило буде аутор (ур) урош
заиста отуда и инциденти куда делује секта

заиста већ сте на трагу преступа удреника
заиста следите преступе страшила из ноћи
у ноћ распопа у црној спаваћици

заиста док сам мајсторисао страшило
свет нисам разумео и безбели није ми
било јасно шта сам стварно направио

знам знам
страшило значи промоцију вере у разум
замркло закуцано на вратима радионице
куц куц

заиста кад сам га монтирао између тополе и
радионице и окренуо према јелику и јамурама
било ми је јасно да је страшило изузетно и разумео

шта је у томе што сам разумео изузетно али заиста
нисам разумео да ли сам ради тога разумевања
одушевљен собом или страшилом (било како
било било ми је јасно да је то изузетно дело
али нисам био начисто шта сам стварно
направио)

знам знам
куц куц

заиста некоме је посао размишљање о боју
заиста некоме је посао размишљање о смрти

ПРЕВОДИ

Игор БЛУДИЛИН – АВЕРЈАН

СТЕПА

У већ далекој младости, као студент московског рударског факултета, након четврте године доспио сам на летњу праксу у своја драга мјеста, у насеље на крајњој источној тачки Крима.

Пружила ми се прилика да праксу одрадим у планском одјељењу локалног рударског комбината који је у то вријеме добијао гвоздену руду.

Издвојише ми сто код најдаљег прозора у углу тијесне собе на првом спрату приземне управне зграде, Показаше ми гдје се у ормару са запрашеним стаклима чувају фасцикле са годишњим извјештајима и оставише ме на миру. Тетке – планири за сусједним столовима озбиљно су копале по својим радним папирима и на мене нијесу обраћале пажњу.

У соби је било загушљиво. На удаљенијем столу код једне од тетака зујао је мали вентилатор. Тамо-амо вртио је своје цилиндрично тјелашце, као да се у недоумици окретао, али загушљивост није могао да растјера; у мој угао није допирао вјетрић који је одашиљао.

Управа се налазила на самој периферији насеља. Мој прозор је гледао на улицицу коју су чиниле омање приватне кућице са баштама кајсија и брескви. У кућицама су живјели радници комбината. Подаље, иза башти, почињала је степа.

Изнад степе су јездили спори, ријетки и бујни облаци. Један облак је личио на Микеланђеловог Мојсија који се лагано и неухватљиво претворио у профил Лава Толстоја. У даљини, паралелним правцем у азуру су пловила величанствена сељачка кола са сијеном, која су се претворила у тенк са дугим топом. И још даље, непомично је јурио савијен уз врат коња коњаник са огртачем који се вијорио иза његових леђа.

Неиздрживо досађујући се над економским извјештајима, кришом сам, да ме теткице не би примијетиле прецртавао те облаке у своју биљезницу коју сам зими започео, инфицирајући се сликањем, а у размишљању да када се запослим и када се обогатим, обавезно ћу набавити добар фотоапарат са снажним објективима и снимаћу облаке, направићу колекцију. Понекад, кад се нагледам облака, почео бих да пишем стихове попут Тјутчева о врелом подневу, о сјенкама багремова и врапцима који се комешају у прашини.

Тог љета, осим руских пјесника ја сам на сва уста хвалио и читао Хомера, Херодота и Апијана. Код Апијана, у његовим „Митридашовим ратовима“, нашао сам причу о својим драгим мјестима.

У степи, која се пружила иза мог прашњавог прозора. одигравали су се величанствени догађаји древне историје. Боспорски цар Митридат VI Евпатор за вријеме Цезара био је властелин и господар ових степских простора, до последњег даха ратовао је са Римом и изгубио је рат од војсковође Гнеја Помпеја, тадашњег саборца Цезара. Легије Помпеја промарширале су овом степом гвозденим кораком, утврђујући овдје власт Рима. Заклео сам се да ћу о томе некада написати причу или роман.

Тог љета био сам фасциниран древном историјом и некако нијесам размишљао о томе да су прије нешто више од двадесет зима ову степену пеглали тенкови Манштејна, методично уништавајући бачену у пропаст од стране совјетских стратега руску армију – без муниције и подршке. Од потпуног уништења армију је спасио тада једино гениј великог нашег војсковође генерала Ивана Петрова...

Једног лијепог јулског јутра, дошавши на посао, запазих да је моја соба празна. Тетке су смијенили са положаја и послали их на неку акцију заједно са шефом. Изненада се нађох без надзора.

Одлука стиже моментално: ићи у степену, изнад које тако безбрижно плове раскошни бијели облаци!

Минух уличицу, куће са сјеновитим двориштима иза чијих капијица су ме тачно, преносећи један на другог, љубазно лајем дочекивали пси, звечећи ланцима код својих кућара. Блиставо јутро било је толико умиљато да се чак и пси нијесу могли љутити.

Обрех се у степи.

Вриједјело ми је да направим неколико корака по уваланом до сјаја колском путу са црном травом између коловоза, а уличица иза леђа са баштицама кајсија и весело лајућим стражама нестала је, као у бајци.

Мени већ, као донекле начитаном, паде на памет философска бајка Гогоља „Изгубљено писмо“. Тамо је исто тако тајанствено нестала поповска приобална шума, вредело је само направити корак у страну.

Освијетљен пут, складно вијугајући између непримијетних неравнина, ширио се у даљину, према хоризонту који је тонуо у златасто-бијелом диму од зрака јулског сунца, сваким минутом повећавајући снагу. Хоризонт су чинили благо окомити, сивкастоплави брежуљци. Загледајући се у њих, примјетих да они нијесу исте боје: тамо су се оком разликовале свијетлоплаве, розе, блиједожуте пјеге и пруге које су се лагано и несигурно преливале, поигравале свјетлошћу, као да су обдарене животом; ја, као да сам доспио у фантастичан роман о ванземаљским путовањима.

Земља се загријавала као пећница и брежуљци су се преливали у струјама ваздуха који је клизио према небесима. Са чврстим мирисом вруће земље мијешао се њжно-горки мирис загријане траве.

Једино је на први поглед изгледало као да је трава изгорела под сунцем и претворила се у беживотни покривач од сијена. Вредјело је пажљивије се загледати, и у монотоним блиједо спеченом жутилу, разликовала се фина пресијавајућа смјеша од најњжнијих нијанси боја: од тамно-зелене до тамно-ружичасте. Сићох са пута у траву, клекнух на кољена и почех да разгледам земљу. Неке траве већ су се претвориле у мајушне, величине длана жбуниће који су испустили једва примјетне цвати; оvdје су се по земљи простирале златасто-зелене стабљике траве са разгранатим листићима и са ситним бодљикавим плодовима; ако случајно на њих ступи боса пета, они ће се са болом забити у огрубјелу кожу; у овим крајевима они се зову „керци“ – са акцентом на „и“. У шикари исушене од јаре пиревине, налик на сијено, код саме земље примјетивала се зелена дугина нијанса на, чинило се, сувим стабљикама... У близини се нудило чудо: њжно-сребрнаста трава мени непознатог назива са листићима, налик на пахуљице, густо је цвала као мајушни љубичасти звончићи.

Одједном изнад уха чух учестало дисање живог бића. Иза мојих леђа стајао је и са знатижељом ме посматрао црни, смеђих очију цукац. Учињело ми се да ми се осмјехује. Као одговор осмјехнух се и хтједох да га помазим, али он одби њежност: моментално одступи – заправо толико да га не могах дотаћи; његов поглед поста озбиљан. Као да ми рече: - Све је лијепо, љубазни, али ја тебе толико блиско не познајем да бих ти дозволио такву фамилијарност-.

- Добри псић, - похвалих га, подижући се из чучња и он, као да се увриједи на ову моју баналност, окрену се и равнодушним кораком отрча даље.

Пратећи га у стопу погледом, у даљини десно од пута примијетих слабашну жичану ограду. Примакнувши се ближе, примијетих да се иза оградице, прије ће бити што означава границу него ли ограду од недобронамјерника, пружала овећа парцела лејица кромпира; надземни дио биљака већ је дијелом провенуо; ускоро ће кромпир копати, он у овим мјестима раније зријева. Парцела је била са љубављу одњегована: ни једне стране травчице, ни једног корова. Црни цукац је сналажљиво и домаћински лагано каскао између равних издужених лејица.

Од присуства човјека у степи који се појавио на овој плантажи кромпира, у души се осјети необична топлина. Благим ударцем у прса ова топлина је у мене продирала.

Тога љета читао сам много стихова и доживљавао не једноставан занос од романтике, озбиљно сам размишљао о усамљености, у њој очекујући неку висину духа и обиљеженост небом. То ми је послужило да се често каним људи и обичне земаљске жеље и дјела мојих блиских и пријатеља називао сам тривијалним. Тада сам волио да сам са собом расуђујем о смислу живота, тражећи тај смисао, стално упирући поглед према небеском пребивалишту.

Али ове једноставне леје кромпира, одједном запазих, разговарале су са вјечношћу. Оне су биле стечене борбом у превременом, неформираном хаосу. Човјек који их је обрадио знао је о животу и његовом смислу више од мене; он је можда знао о животу све, док ја нијесам знао ништа.

Поздравих се са цукцем: реско га позвах, назвавши га Жућко, помислих да га је власник исто звао Жућко пошто он одмах баци поглед на мене. Махнух му руком; објесивши румени језик, сједио је између леја, дуго гледајући за мном.

У јутарњу непокретност ваздуха усели се лако пиркање; степа као да удахну. Топли вјетрић долеће из степе и запахну образе и врат.

Ишао сам путем, угледавши испред неколико брежуљака и упутивши се ка њима. Унаоколо се простирала нетакнута, покривена дивљом травом степе. Корачало се и дисало лако; заливен сунцем пут ме сам носио.

О брежуљцима, са којима је прекривена степа испредају се постојане легенде да су они древне гробнице скифијских царева и царица и да у себи чувају скифијска блага. У дјетињству сам маштао да ископам неко брдашце у мојој бескрајној степи и да нађем те ризнице. У својим маштаријама нијесам био оригиналан: негдје сам прочитао да у свом источном Криму нема ни једног брдашцета које није било ископано. Овдје за два и по миленијума живљења човјекова машта да се обогати није му давала мира...

Вјетрић се брзо претворио у еластични и густи вјетар; степа се унаоколо напунила хуком. Као што сам и очекивао, раскошни облаци су лагано упловили у висину изнад мене. Право изнад главе, у зениту, ка сјеверу кретао се караван камила, а упоредо са њима, са стране лијеве руке у ваздушастим јастуцима лежала је, забацивши руку под главу обнажена жена.

Степа се промијенила. Нестала је сумаглица на хоризонту, контуре већ не сивкасто плавих и не пепељасто румених, већ тамно плавих далеких брежуљака посташе јасне, као да су насликане кичицом на блиједо азурном емајлу неба.

У висини изнад мене и изнад степе, у густим сунчаним лучама, летјеле су птице. Ласте су свјетлוצале муњевито и понекад фијукале. Не, ја их нијесам интересовао, оне ми нијесу ћурликале. Помислих да издају fine кликтаје, налик на пијукање, у заносу лова. Јуриле су за мушицама и ћурликале тако једноставно, од животне радости. Црни чворци ревносно су се комешали изнад степе, нијемо и често су падали на земљу, у траву, постајући невидљиви. Понекад изнад главе, подрхтавајући крилцима пролијетале се мале, свијетлоплаве, сивкасте, шарене птице налик на врапце, али су ми говорили да то нијесу врапци, а како су се звали, заборавио сам. У даљини, на врх брежуљка, према коме сам се упутио, као плави талас приземљило се јато врана.

Вјетар, птице, небеса, облаци – све сам то срећно осјетио и то је живот, мој живот и све ће то од данас засвагда бити са мном и у мени. Топли вјетар из степе мирисао је као мајчина душица и ја сам са насладом удисао тај мирис – у њему је било нечега прастаро бајковитог, хватала ме вртоглавица од чудесне домишљатости: исто тако је овај вјетар мирисао и хиљаду, и двије, и три хиљаде година.

Пут је скренуо у страну, даље од брежуљка коме сам тежио. Не колебајући се, наставих пут према брежуљку, учорачивши у ледину. Ићи по травама није било тако глатко и по вољи, пут је пут и по њему се једноставније иде.

Испод ногу са треском су испливали узнемирени зрикази. Описујући беспрекорну параболу, они су се опет скривали у трави на око два метра од мене. Показало се да су они били разних облика: једни мајужни, боје пијеска, једва величине нокта, други – зелени, дивни са „коленима назад“, о којима су пјевали студентски бардови, величине чланка прста; и били су огромни, црни са бијелим пјегицама, као кажипрст. Осјећао сам нешто попут кривице: налазили су се под травчицом, уживајући у миру и сунцу и одједном наступило је нешто огромно и јогунасто, тежећи да све смрви. Помислих какав је сигурно страشان тренутак доживио зрикавац када се одједном виноу и наднио над њим, заслонивши небо, ђон моје сандале.

Овдје, изнад пространства трава одједном се појавише муве, обади и мушице. Налијетали су на мене, као на какав трофеј. Степа је живјела својим животом у знатижељи да сазна ко то упада у њено царство. Управо тако сам схватио напад њених становника. Одлучно сам одмахивао, лупкајући себе по рукама и врату да би казнио сувише дрске обаде који су се гнијездиле на мојој руци као да је она њихова својина.

Ма колико било чудно, то је дјеловало и кроз неколико тренутака ова летећа, боцкајућа сићушна жива бића су одступила.

Приближавајући се брежуљку, јато врана га напусти и одлепрша. Биле су потпуно црне. Вјероватно, то нијесу биле врране које живе како кажу по триста-четири стотине година.

Попех се на стрмину брежуљка. Стојећи на врху са осјећањем да сам као алпиниста освојио планину, запазих на низбрдици удубљење које подсећа на лијевак од распреле гранате. Да ли је то био стварно лијевак или зарасли траг прастарог упада тражиоца блага, ја не знам. Спустих се према

њему и сједох у неочекивано густу и меку траву на њеној ивици.

Степа се пружала испред мене, пространа, загонетна у својој гласној шутњи и сакривеном од очију бескрајном кретању, преплављена сунцем и као да је на мене гледала неизмјерним мноштвом очију својих невидљивих становника и која о свијету зна оно, што ја никада нећу сазнати.

Загледао сам се у степу. Брежуљци на хоризонту већ су изгубили своје густо јасно плаветнило, сада су они били златастозелени и поново су се обавили провидном сумаглицом. Примижетих, вјетар нагло утиша. Од њега оста лагани дашак. Он се стиша да не смета мојим мислима. Тако мину неколико тренутака и напрегнута сјета попусти... Непримијетно допријех у оно Необјашњиво што ме окружавало. Степа ме прихватила јер сам схватио да сам ја њена честица. Исто тако, као што је она дио мене. Не, ја не пронађох ријечи за тумачење Необјашњивог, али то и није било потребно. Оно се већ уселило у ме и са мном стопило.

Од подневне јаре бијелог сунца које се скоро винуло у зенит, вид се изоштрио.

Ја, кратковиди цвикераш, на неколико метара разликовао сам сваку травчицу у прекривачу од трава. У даљини, на путу разазнах неку тачку која се кретала: неко је ишао према мени.

Сунце је пржило, не шалећи се. Изнад степе лебдјело је тихо зујање зрикаваца. Ријетки велики облаци лагано су пловили у азуру изнад ове благословене земље.

Спустих се са брежуљка, смјерно савих разгранат жбунчичка, упутих се на пут, настојећи да идем по земљи, а не по трави. У мени загосподари пагански осјећај дубоког поштовања сваког живота, чак и траве. Када изађох на пут, тачка коју сам испред опазио, претвори се у женску фигуру у свијетлој одјећи. У сусрет мени путем је брзо ишла жена. Некако убрзах корак и ускоро се приближисмо, довољно да је осмотрим. На њој је била цицана бијела хаљина са плавичастим цвјетићима. Није била ни мршава, већ онако сељачки пуначка и чврсто грађена. Још издалека на њеном лицу запазих осмијех, помицала је пуне усне: живахно причала сама са собом. Кад сам јој се приближио, она преста да прича. Сунце је сијало у њена леђа, али јој је лице блистало, зрачило свјетлошћу од које је, чинило се, постајало све свјетлије. Видјех срећну жену која

поново и поново насамо доживљава неки свој радосни тренутак. Имала је, по свој прилици, неких тридесетак година... Кад се сретосмо, она на мене устреми блиставе очи и одједном ме благовучно и уобичајено поздрави, озбиљно, весело, јасним гласом:

- Добар дан!

Од неочекиваности се збуних и своје узвратно „добар дан” послах јој у леђа. Она се не окрену. Корачала је убрзано својим јаким сељачким ногама, лагана хаљина летјела је око њених бедара. Она је очито послом журила и у том трену схватих зашто сам убрзао корак прије неколико тренутака: било ме је срамота да испаднем беспосличар који степом лута из доконости.

Током читаве моје младости, читавог мог живота присјећам се те жене коју сам срео у степи као симбол бескрајног живота и младости свијета.

... Ја сам, хвала Богу, имао прилике да путујем земљом. Искрстарио сам централну Европу, неколико пута возом пројездио бисерном њемачком природом, лијевом кривудавом обалом Рајне, мимо тајанствених тамних теутоњских стијена које се гомилају на њеној десној обали; овдје је негдје пјевала са златним увојцима злотворка Лорелеја. Морем сам крстарећи бродом обишао југ Европе, видио тонуће у сумаглици брдовите обале Константинопоља и чувених мореуза, блистави простор залива Златног Рога, живописне падине Пиреја, силуету Везува, далеки обресе Сицилије, плаве планине Каприја и морске увале Малте и Родоса, пео се на свете сјени древних стубова Акропоља. Посјетио сам Свету Земљу, заплускивао сам се водама Јордана који је лагано вукао своје прозрачне воде дуж равничарских обала, густо зараслих у врбаке и смокве. Лутао сам по глатком, смеђе љубичастом глинастом рељефу централног Казахстана, равном као музејски паркет. У сунчане вечери купао сам се у пограничном Неману испод Гродног, у чувеним шумама Полесја, под ситном топлом кишицом брао шумске јагоде и печурке. Много пута сам бивао, чак и боравио у шуми нашег Руског Центра. Ова огромна, као и сама Русија шума која је изњедрила Иљу Муромца и Лава Толстоја, моћна је и дивна.

Али, ја не знам ништа блискије души од моје римске степе.

Блудилин Игор Михајлович 1946 – 2009 (књижевни псеудоним Блудилин Игор – Аверјан) познати је руски писац, критичар, публициста. Био је члан Савеза писаца Русије. Добитник је награде „Јесењин“ 2006. године..

Први његов роман „Нарцис башта“ анализира неиздрживо загушљиве прилике застоја 80 година. Тему наставља у роману „Сјенке Титана“.

Роман „Нови живот“ је посвећен анализи дешавања у постсовјетском времену.

Писао је приповијетке, филозофске есеје и приче. Критичке и публицистичке радове објављивао је у разним часописима и новинама.

(Превод с руског: *Војислав Караџић*)

АНДРЕЈ ЈУРЈЕВИЧ КОРОВИН

БРЕМЕ БИЈЕЛИХ

Носиће бреме бијелих...
(Радјард Киплинг)

Последње
непознато свијету племе
било је откривено 60-их година
прошлог вијека
у шумама Амазоније.

Били су млади, лијепи
и нијесу носили одјећу
високи, плећати мушкарци
и омање, али корпулентне жене.

Након упознавања са истраживачима
многи Индијанци
умријеше од болести,
поред осталог од баналне прехладе.

Омладина се послом
запути у град,
а вођа племена
кршни љепотан са голим торзом
на филмском журналу 60-их
сада се згрбио
обучен као бескућник
и болује од туберкулозе.

Раније је његово племе
ратовало са другим племенима,
бранило своју територију
и своје жене.

Једино што је за њега
вриједно помена

у минулим годинама
то је оно кад је једном
са братом преноћио
са бијелим женама.

Биле су сланог укуса,
каже вођа
непристојно церекајући се
са подругљивим осмијехом

То је све
што им је пружила
наша цивилизација.

ОНИ КОЈИ СЕ У МЕТРОУ ЉУБЕ

Волим заљубљене што се у метроу љубакају
ваздушне Јулије страсно љубе своје Ромее,
а стасити Ромеи чврсто грле своје Јулије
он: милује је по дупенцету преко фармерица
она: оштри канцице о његова прса испод љетње мајице
они: не обраћају пажњу
на оне око њих, на милицију
на старице што наглабају
о смаку свијета.

Сада им није потребно да знају шта се збива у свијету
није им потребно да чекају званичан позив
на фронт, у револуцију, у емиграцију,
за сада их ништа у свијету не узбуђује тако
као пољубац овдје и сада
који траје цијелу вјечност
као да покретне степенице
сво вријеме одмотавају уназад
као филмску траку
тако да се он не завршава,
а они путују ли путују некуда,
стопивши се судбинама у тај тренутак
у један пољубац без краја.

И док гледам на њих
вјерујем да је све
са овим свијетом у реду.

ВЕЛИКИ СТАРЦИ

Мачак Фидела Кастра
сједи у његовој фотели
пуши његову цигарету
и претреса са кабинетом министара
свјетску револуцију.

Сви су напустили Фидела
дјеца су напустила Фидела
Русија је напустила Фидела
чак му је и Америка одмахнула руком.
Једино Кубанке
као и раније честито се подају првом на кога наиђу
да би прехраниле дјечицу
мужа – испичутуру
и да Фиделу кану коју парицу
за свјетску револуцију.

Ватрени командант
Болује од свих врста сенилности
не разликује стражара од предсједника владе
пита се са псима
пада са трибине
заборавља ријечи
али народ наставља да вјерује
своме Фиделу
оном истом који је негда
вјеровало у свјетску револуцију.

Секретар командант
на основу уведеног реда
наставља да шаље црне знаке
старцу Пиночеу
а онај чита још једну поруку
од давног непријатеља

и нипошто да отресе
сузу што је наврла
они су ипак заједно
стварали историју
иако са разних страна барикада.

Пиноче тајно шаље цвијеће
на гроб Салвадора Аљендеа
звиждуће у купатилу интернационалу
и сањари о свјетској револуцији
и правећи се да је безумник
посебно када га зову на суд.

Велики старци тако су слични.

СТАРИ ГУШТЕР НА ПОВОЦУ

То је стари гуштер на повоцу
што шетка дуж морске обале
замишљен као моје лудило
његов кишобран је начичкан
чиодама са именима
бивших љубавника и љубавница
да се не би изгубила веза са прошлошћу
памћење је тако чудна ствар
оно се ничега не сјећа
празнина гута минуло
и прикрада се садашњости.

Тај стари гуштер на повоцу
смије се мислима својим
морским капљицама
веселом сунцу
како је давно био млад
како је то било давно
мушкарци, жене и љубав
чинио се да је живот карневал
на коме бесконачно мијењаш
маске, партнере, улоге
упушташ се у нове и нове авантуре

и ево те обале мора
 гдје никога нема поред,
 карневал живота је окончан
 мушкарце су раставили у очеве и мужеве
 жене – у мајке и супруге
 љубав је минула,
 остао је само младеж на горњој усни
 и књига коју је неко на плажи заборавио.

Тај стари гуштер на повоцу
 проживљава своју прошлост
 његова усамљена фигурица
 код мене изазива напад њежности;
 ето тако обалом мора
 сви одлазимо.

Бог нас цима на повоцу
 и одводи код себе
 на небеса.

АНДРЕЈ ЈУРЈЕВИЧ КОРОВИН познати руски пјесник, књижевни критичар и активни учесник књижевних дешавања у Москви и другим руским градовима. Стихове је објављивао у антологијама „Дивне ли сте ви, обале Тавриде”, „Лед и пламен” - Антологија савремене руске прозе и поезије, „Руска поезија XXI вијек”, у часописима и алманасима „Арион”, „Аркуш”, „Волга”, „Дјеца Сунца”, „Пријатељство народа”, „Часопис пјесника”, „Интерпоезија”, „Прстен А”, „Нова Обала”, „Нова Младост”, „Сибирске ватре”, „Савремена поезија” и „Футурум АРТ”. Стихове објављује и у књижевној периодичи Украјине, Њемачке, Данске, Финске, САД. Организатор је Међународног књижевног фестивала М. А. Волошина, Цветајевског фестивала поезије, редактор многих пјесничких серија и портала, одговорни секретар часописа „Савремена поезија”. Члан је Савеза писаца и Савеза новинара Русије. Добитник је награда: „Дјеца Сунца”, часописа „Футурум АРТ” и часописа „Књижевна настава”.

ЛИЛИЈА ГАЗИЗОВА

УСАМЉЕНА ЦИГАРЕТА

За трећим столом с десне стране
У кафе ресторану на Лобачевском
На столу дими цигарета
Коју је неко оставио у пепељари...

Куда је журио човјек,
Зашто је није угасио?
Зашто је није допушио?
Зашто је све на свијети напустио?
А понекад је цигарета заиста све на свијету,-
Да би се обрели на другом мјесту.

Мислим да ипак није пао под кола,
Да је успио да долепрша
До љубави,
До свитања,
До чуда...

Струјак дима,
Неувучен у плућа,
Тужно вијори изнад стола...

ПЛАЧ ДЈЕТЕТА

Размишљам о томе какве ли се мисли
Роје у глави угојеног дјечака
И да ли је он често тужан...

Мислим да гојазног дјечака
Кудикамо више вријеђају
Него мршавка.

Још ми пада на памет и то
Да у сваком од нас
Плаче угојени дјечак.

ЛИЈЕВО

Лијева обрва се више чуди од десне
 Кожа на лијевом лакту је грубља...
 На лијеву руку волим
 Да ослањам браду
 Када на нешто гледам
 Или усредсређено слушам...

Лијевом мазим псе и цртам
 С лијеве стране су четири коморе
 И слијева је плућно.
 У њега, као и у десно, уосталом,
 Дим цигарете
 Неуморно увлачим.

С лијеве стране је све што ми је
 За живот потребно
 Хоћу да будем своја лијева половина!

Мили мој, легни са моје десне стране!
 И ја ћу ти шапнути њежно, њежно на увце
 Најдесније ријечи...
 Најдесније...

ЛИЛИЈА ГАЗИЗОВА популарна татарска пјесникиња. Њени стихови и проза су објављивани у познатим часописима: „Застава”, „Арион”, „Пријатељство народа”, „Октобар”, „Младост”, „Савремена поезија”, „Дјеца сунца”, „Књижевне новине” и другим. Прва књига јој је објављена 1995 године са предговором А. И. Цветајеве.

Њени стихови су превођени на енглески, њемачки, пољски, румунски, турски, јерменски и летонски језик. Добитник је неколико књижевних награда, између осталих, сверуске књижевне награде Г. Державина.

Живи у Казању.

(Превод с руског и напомене: *Војислав Караџић*)

КРИТИКА

КРИТИКА

Ефим БЕРЕНШТЕЈН:
«Зайечаћено у човеку...»

Иван ЛУКОВАЦ:
Прича о Великој Илузији

Драго ЂУПИЋ:
Народни језик у књижевном руху

Момо Капор: *Вук*

Ефим БЕРЕНШТЕЈН (Русија, Твер)

«ЗАПЕЧАЋЕНО У ЧОВЕКУ...»

(О поезији Милутина Мићовића)

Будимо искрени – о вековном пријатељству и крвном братству између словенских народа често говоримо и гласно и патетично, али, истини за вољу, на тим речима се углавном и остаје.

Узмимо за пример Црну Гору (у Европи ову земљу називају италијанизованим именом *Monte Negro*). Шта заправо знамо о тој земљи, њеној историји и култури? Не баш много. О лепоти ове земље писао је велики Енглец Џорџ Гордон Бајрон: «Утренутку рађања наше планете најлепши сусрет земље и мора десио се у Црној Гори. Кад су се сејали бисери природе, на ову земљу се просула читава прегршт...»

Мој задатак није да подробно причам о овој невеликој земљи на обалама Јадрана. Па ипак... Црногорци су раније од свих осталих балканских народа добили независност. Мала Црна Гора се прва ослободила од отоманског јарма. Храбрости и самопрегору овог народа дивили су се вековима, што је и код нас наишло на одјек.

Александар Сергејевич Пушкин у деветој песми циклуса «Песме западних Словена» пише:

«Црногорци? Шта је то? –
 Бонапарта питао је: -
 Је л'то племе љуто сво,
 Наших снага се не боје?»

Ти дрзници кајаће се:
 Обавестите све вође
 Да оружје, сабље светле,
 Мени положи под ноге»...

Историјска истина: супротстављање великом команданту било је такво да се Наполеону заувек урезао у сећање овај неустрашиви народ.

Један од највећих песника друге половине XX века, Владимир Висоцки, овом народу је посветио овакве звучне стихове:

Руком су устима орни борци
Воду приносили – да се сете,
Зауварпили су Црногорци,
Заувар живели– до тридесете.

Умрети беше часно у ватри,
Сред метака и сабљи, вељу,
Ал и тад нанети бар два-три,

Бар два-три губитка непријатељу.

И све док пушка не изда горка,
Са седла и с колена је гађао, -
И нису заробили Црногорца –
Тај се заробити није дао...

Од значаја је чињеница да је у главном граду Црне Горе, Подгорици, подигнут споменик Висоцком, а на његовом постаменту су на два језика исклесани следећи стихови:

Једно рођење мало ми је –
Да ми је расти из корена два...
Жалим што Црна Гора није
Још једна моја домовина...

А сад о језицима. Црногорци говоре и пишу на српском. То их нимало не лишава културе самобитности. Ипак, некоме се може учинити да је њихова култура некако у сенци српске. Али, довољно је да се сетимо изванредног песника, просветитеља и државника средине XIX века, Петра Петровића Његоша, или истакнутог књижевника прошлог века Михајла Лалића... И још нешто што се тиче језика: језик ових јужних Словена није само лингвистички, него и граматички и семантички сродан руском – истина, у њему је више старословенске «патине», што његовом звучању даје особену драж...

Али овом приликом ће бити речи о савременом црногорском песнику Милутину Мићовићу. И то није нимало случајно: песник има непосредну везу са Твером. Пар речи о њему: 12. јуна ове године навршио је шездесет година живота. Студирао је философију и економију у Подгорици и Београду. Објавио је неколико поетских књига, роман, низ есејистичких збирки. Превођен је на више језика, лауреат је националних и међународних књижевних награда, заменик председника Удружења књижевника Црне Горе и председник Књижевног друштва «Његош»...

За песника врло значајну и репрезентативну књигу поезије «Трагови будућности» објавио је 2010. године тврски издавач «Научна књига».

Последњег дана своје посете Русији, 23. септембра 2012. г., био је у посети нашем граду и имао наступ у Тверској филијали Државне академије словенске културе пред студентима, предавачима, а посебно пред љубитељима поезије.

Примили су га издавач његове књиге Олга Кисљакова, Георгије Белодуров и низ представника тврске науке и културе.

Висок, стасит, са племенитом седином у бради, Милутин се држао скромно и мудро, без покушаја да се представи као нека «белосветска» «звезда». Није превише говорио о својој земљи и о себи, а његов руски је течан и правилан. Истина, своје песме је ипак више волео да прочита на матерњем језику. Књига о којој је било речи објављена је као билингвално издање (превод на руски урадио је Андреј Базилевски); слушаоци су имали ту завидну могућност да чују и како звучи оригинал у извођењу аутора.

Књига «Трагови будућности» је обимом невелика, али врло садржајна и дубоко концептуална. Мићовић пише слободним стихом, верлибром, што данас није ништа необично, али његов стваралачки приступ је изразито аутохтон. Фигуративно-метафорички систем његове поезије је непредвидиво оригиналан, «разнобојан», што ћемо показати нешто касније. Читаоцу који није припремљен ова поезија може се учинити компликованом, али «простота» неретко бива «гора од крађе», како каже руска пословица. Ја бих био склонији да говорим не толико о сложености, колико о концентрованости, «згуснутости, збијености» поетског система. Да би се могло проникнути у сјајну Мићовићеву поезију, мора се имати на уму да су рели-

гиозни, филозофски и естетски принцип у њој сливени у једно. У његовој поезији присутан је дијалог са Платоном – као идејом два света («свет идеја» и «свет ствари») и са Ничеом – његовом идејом «вечног повратка» и човековог надилажења себе, то јест идејом непрестаног унутрашњег духовног раста човека, Мерешковског, са његовом концепцијом «две бездне», али енергија која дефинише стваралаштво овог песника је религиозно-православно начело.

Читајући ову поезију, откривамо својеврсне «звезде водиле»: код песника се јављају стални онтолошки концепти у различитим модификацијама. «Језик» – то је мисао преобликована у словесну форму, то је и Јованово Слово, то је и Божанска васељена која говори на «Језику језика».

Он је и «светлост» – светлост вере, истине и лепоте, светлост која не умире ни у мраку, јер је бесмртна као давалац вечног живота (сетимо се св. апостола Павла). Светлост пројављена у лику Сунца, звезда, пламена; светлост – источник живота и његовог вечног рађања и преображења; Светлост коју је Господ даровао пре и изван граница времена, и вид (не обавезно физиолошки, него дубински, духовни) је дар Божији да се види, да се просветли душа и да се свету преда сакрално знање о бесконачној хармонији бивства. «Светиљка телу је око», – речи су Спаситељеве.

То је «камен» који може бити клисура, кућа, храм – место чувања светлости. И зато је оно неживо, најинертније што постоји у материји, – камен, заправо «цигла» градивни материјал за вечно обнављање јединственог Божанског света. Да, «кућа» се може срушити, али Божанска светлост, што прониче кроз све сфере битка, има енергију обнављања. Сетимо се, код Љермонтова «Збачени идол и даље је бог». Али, црногорски песник је овде ближи Христу: сетимо се Спаситељевог преименовања рибара Симона у Петра; сетимо се такође Његових речи о разрушењу и поновном сздању храма за три дана. И како се на овом месту не сетити и блаженог Аурелија Августина и његове невероватно генијалне књиге «О Граду Божијем».

«Корен» и «дрво» представљају још један од најважнијих концепата у Мишовићевом идејно-уметничком свету. Божанска и природна светлост у души постају не само знак религиозног прозрења, – она постаје источник и покретачка снага узрастања човека над својим свакодневним битисањем и при-

родног сливања са непропадљивим светом – изван времена и простора. И ево опет еванђеоске алузије – о зрну које мора да умре да би дало обилан род.

Треба неизоставно нагласити да се песник не бави пуким препричавањем или илустровањем овог или оног библијског сижеа; они су му својеврсни путокази на вредносној скали.

С обзиром да је овај чланак ограниченог обима, принуђен сам да се изражавам сажето, готово лаконски. Ипак, читајући нашег «јунака», треба поћи од «линија силе» које сам назначио, како његово стваралаштво не би произвело утисак нечег «замагљеног». Истина, треба имати на уму речи касноантичког мислиоца Плотина - «Интелигентни Космос» («интелигентни, умни» - од грчког философско-религиозног термина «Нус»: виши Разум).

Ипак, једна опаска: оно стваралачко код сваког врсног песника је «сопствени» језик, сопствени систем вредности и начина њиховог оваплоћења. Управо зато предлажемо неке од «кључева» који дају могућност уласка у задивљујући и аутохтони поетски свет црногорског песника.

Неопходно је рећи нешто о самој структури књиге. Почнимо од наслова: «Трагови будућности». Ово је, у првом реду, - присуство будућности у садашњости (а и у прошлости). Затим, - то је спознавање разумом и религиозним осећањем оног што нам у «линеарном» времену није дато. Још више: будућност је присутна данас, не као апокалиптичка катастрофа или бледо и инертно постојање. Она постоји у сваком од нас као нада, вера и знање, али знање саздано на вери. Песник нам не «осликава» «сличице» «светле будућности комунизма» - он говори о томе да та «будућност» постоји и да је стално са нама.«Будућности» у његовој поетској концепцији представља ону хармонију свемира коју човек није толико изгубио, колико је залутао на свом путу ка њој. Мали детаљ: ти «трагови» не значе да се треба уздати у «доброг чичу» из космоса или из «рајха». Тај «траг» је у сваком од нас, пројављен у овом или оном степену. «Будућност» је то када ми, толико различити, најзад схватимо једни друге и проговоримо на горе поменутом «Језику језика», где су и зрнце песка, и лист, и звезда – слова тог језика. Да ли је та «будућност» утопистична? Јесте, јер смо сувише рационални и прагматични. Није – јер сви желимо искреност и радост. О томе говори девета Бетовенова симфо-

нија, о томе говоре «Браћа Карамазови» Достојевског... Низ се може још дуго настављати. Цитираћу Арсенија Тарковског:

Не верујем слутњи, а ни од знамења
Страх ме није. Ни од отрова што вреба
Не бежим ја. Јер, на свету смрти нема:
Бесмртни сви су, бесмртно – све. Не треба

Бојати се смрти у седамнаест лета,
Ни у седамдесет. Све је јава светла,
Таме, смрти нема на овоме свету.
Сви смо на обали, тако близу мору,
И ја сам од оних што у мрежу лете
Када бесмртност груне, кад навре у роју.

.....

Трпеза је иста деди и унуку:
Будућност се збива баш у овај час,
И гле, ако сада ја подигнем руку,
Свих пет зракова остаће код вас...

Нисам случајно поменуо и цитирао ове или оне руске или стране ауторе; Мићовићева поезија се самобитно уписује у велику религиозно-философску и уметничку традицију, која се бави најсуштаственијим питањима бивства и људског постојања.

Сада нешто о композицији књиге. Њена структура је добро промишљена и доследно изведена. Пред нама није тек пука збирка у којој су песме на различите теме сложене у оваквом или онаквом поретку (а понекад и у нереду). У овом случају је другачије. Пред нама је јединствена уметничка целина у оквиру које се обухватно и вишедимензионално развија складна слика света.

Књига се састоји из неколико делова, а почиње дугом песмом «Језик», која сачињава цео циклус и даје интонацију свим текстовима који следе.

«Врата» - сам назив циклуса симболички означава место преласка из једног света у други и обрнуто. Истовремено, «врата» су неизоставни атрибут «куће, дома», а сам тај појам, како смо малочас приметили, касније се тумачи опширније – све до места и начина обитавања човека у Божанском Космосу као «код куће».

Трећи циклус се назива «Агнец». Надам се да је свакоме јасна ова еванђеоска алегорија. Ипак, Мићовић ставља акценат не толико на «закланог агнеца», колико на васкрслог. У овом циклусу песник реализује концепт «интелигентног» и творећег «пламена» особито изражајно, јарко (та реч је овде и те како прикладна). И ево још једне «везе» хеленске мудрости и православног богословља.

Циклус «Нула», на први поглед, звучи дисонантно у односу на претходне. Али – само на први поглед. Ако је претходно било речи о Божанском конструктивном присуству у бивству и постојању сваког човека, овде песник «анатомизује» празнину, небивство, деструктивност.

Има ли ичега изван Бога? – пита се аутор и са једне стране показује онтолошку илузивност небивства, а са друге га испитује као резултат људског «слепила» и гордости.

Књигу затвара циклус «Атлант», где се говори о историји и култури. Овде, као и на почетку, песник посебан акценат ставља на тему речи – проповедничке и поетске. Уз сву оданост великој песничкој уметности и љубави према њој, Мићовић уверава читаоца у «непотпуност» чак и генијалног стваралаштва, уколико оно није озарено зрацима Божанске светлости.

Дао сам овај кратки «увод» у Мићовићев уметнички свет како се не сасвим припремљен љубитељ поезије не би «уплашио» од сложености његових остварења. Анализа која следи демонстрираће јасније и очигледније оригиналност и специфичност стваралаштва овог изузетног црногорског песника.

«Језик» је, као у класичној симфонији, концентрација тема које се даље развијају.

Песников Језик не само приповеда, он и радује и зачуђује:

Језик кога нико не чује, не види
 Који све чује, види
 Који је сишао
 Нашао изгубљеног
 Ужаснутог својом самоћом
 Својим сљепилом
 Својим надама
 Који нас ослобађа, проријече
 На свијет јавља

Од кога су Језици проговорили

Песник пише о философији језика, о динамици језика, о његовој мистици. Представљен нам је «Језик над језицима», а не «вавилонска» раздеоба људи који не разумеју једни друге, - не по вери, него управо по језику. Разорено јединство људи није казна, него пут ка узајамном разумевању. Дуг пут, додуше. За човека је «Вавилонска кула» други грехопад – али не казна, него лекција.

А у погледу жанра, ову дугу песму требало би назвати не само поемом, него ораторијем.

«Безјезичност» је пут човеков у бесмислену и празну бездну.

У композицији овог остварења «језик» као тема звучи бетовеновски музикално. Језик који настаје и рађа се. Језик – као синтеза знања и вере. Језик као свеобујмљујући и космички. Језик као веза Божанског и људског.

Језик као «гарант» вечности и бесмртности.

Језик у Мићовићевим песмама постаје огањ, камен, «подземље», одакле се поново распламсава. У сјајном остварењу «Бесконачна песма» језик се преображава у светлост која долази из будућности.

Даље, песник саздаје својеврсне «осе координата». Вертикала: сунце – подземље; хоризонтала - човекова самоспознаја, то јест унутрашње духовно покретање. И ту се сасвим природно јавља «трећа оса» - лично људска: стање пре рођења, очекивање светлости, налажење те светлости, па погружавање у недра подземља, да се одатле изнесе светлост... И тај «круг» преображења знак је «динамичне» бесмртности.

Тема «подземља» за песника је својеврсна метафора унутрашњег човековог света и бивства уопште – још нерођеног, али у очекивању просветљења. Човека песник овде промишља као тле, као «зрно», као «корен» из кога узраста бесмртно дрво бивства.

Шта је суштинско: Мићовић је, рекло би се, један од ретких песника који сједињује «геометријску» и «теометријску» (не замерите ми на овом неологизму) структуру света. Код овог песника има много тема где је реч о такозваним «тамним» областима постојања: подземље, клисуре, напуштене и урушене куће... Али, ево шта је зачуђујуће:

Но деси ли се
 Као што се и дешава
 Да из црне утробе изрони жив човјек
 И врисне у нови загрљај
 Према свом рођеном сунцу

Над земљом бруји светковина

Али ко и даље
 Својим очима гледа
 И својом главом мисли
 Промјену никакву не види

Али у песми «Студеница – усамљена обитељ» песник не говори толико о православном монаштву (што је такође од значаја), колико о перцепцији Божанственог пламена, који се зажиже у сијању Сунца и звезда. Запањујућа је слика «потонулих сазвежђа», јер је то поетски уверљива метафора враћања и преображаја бивства у његовој светлоносној многоликости: пламен, жар, звезде, Сунце... Обитељ овој песми није сам манастир: сваки човек јесте иста та обитељ – само је треба открити у сопственој души... Тада ће бити јасно: долазимо из будућег и, прошавши кроз пламен просветљења, тамо ћемо се неизоставно и вратити, јер тамо, у Божанственој светлости, и јесте наша истинска домовина.

Да, песник ни у ком случају не одлази од насушних, неретко крвавих проблема човечанства. Не треба заборавити да он живи на оној благодатној земљи где све до сада не престаје пушкарање. Људе убијају. Повод може бити било какав: националност, религиозна припадност, политички афинитети, облик носа, крој очију... Сада пишем не само о Југославији, која је за нас, Русе, била, јесте и биће – уза сву невероватну богату и неисцрпну духовну и културну вишедимензионалност, – јединствена и, што је врло важно, блиска енклава.

Ових неколико редова написао сам не у облику «политичко-етнографског» одступања. Управо песник као Мишовић има храбрости да пише о оним вредностима које се не мере новцем, политичким амбицијама, територијалним претензијама... Он није «политички» брбљивац – он је песник.

Мало ко од истакнутих песника ранијег времена би умео тако уверљиво и лепо (а поезија је уметност и, следствено томе, у

првом реду, лепота) да искаже бесконачност и радост живљења, које је непропадљиво.

И не случајно код Мићовића мрак, подземље, корени, утробе, – рекло би се - «мрачне» теме – заправо означавају идеју вечног Богом даног повратка ка бесмртности: умиремо да бисмо васкрсли...

Дај Боже живот коријену
Коријен си сваком коријену
Дај Боже топлоту, свјетлост
У овој јами, овој безданици
Јер нема мјеста
Гдје те нема

Дај Боже пјесму
Да некад заборавимо на вријеме
Слушајући како ово стабло расте
Гледајући корење како се весели

Једна од најлепших песама у књизи је «Јабука». Управо у њој је сажета пуноћа динамике преображења смрти у живот, живота – у лепоту, лепоте – у вечност.

Ко са ње једе
Отварају му се очи
Да види

Небо у себи
Себе у небу

Јабуку на гробу

Тема рушене и поново саздаване куће једна је од песникових главних тема. Кућа, као васељена, постоји, дата је од Господа на небу и на земљи. Ми, људи, сами зидамо и рушимо, а онда поново зидамо... ту кућу – о томе говоре дивни и горки стихови песме «Нерушива кућа».

Погруженост у унутрашњи свет, дијалог са самим собом, уздизање над свакодневицом и тежња да се постане органски делић јединственог бивства – о томе говори песма «Мајка, пећина», у којој звуче речи:

Пећина која сабира у себи
 Мрак свих пећина на свијету
 Јама из које зна да сине
 Мајка свих свјетлости на свијету

Својом визуелном енергијом, дубином садржаја и религиозном симболиком плени песма «Пламен за читање» (не коментаришем квалитет превода, мада он оставља простор да се пожели боље; ја бих наслов превео другачије: «Ишчитавани пламен», - али ме нису питали). Концепција пламена у овој песми кореспондира са концептом језика. Напред смо говорили о јединству квидитета у поезији нашег аутора. Дуга песма коју, вероватно, не можемо назвати поемом, развијена је метафора; у њој се ватра, која се, као код Хераклита, «с мером пали и с мером гаси», пројављује у свим својим саздавајућим функцијама. Песма почиње следећом строфом:

Бог зна откуда долази
 Овај прозирни пламен
 Пламен који нас прозире
 Док се мрак на тргу хвата
 Заљубљен, ћутљив, радан
 Обузет нашом тамом, нашом земљом
 Хоће да нас прочита
 Или да нас сагори

Пламен који «чита» нас, пламен који нам раскриљује свет, пламен који војује и животвори, који воли све створено, праведан је; не можеш га угасити ни глупошћу, ни злом... «Пламен» је својеврсна «Божија луда», - која се игра, гради, радује, зауставља и заповеда нову «игру» - само без патње и смрти.

У дивној песми «Чтење апостола Павла» из циклуса којим се књига завршава, песник каже:

Како тада тако и данас
 Потуцамо се о сирота слова
 И студено камење
 Од сјенке до утваре
 Од утваре до иконе
 Тражимо Пламен
 Који ће нас ишчитати

Сматрам да ће овај мој сасвим кратак увод у поетски свет изузетно талентованог и самосвојног црногорског песника Милутина Мићовића бити још један стимуланс у конкретном и плодном дијалогу између наших сродних (уистину сродних!) култура.

(С руској: Вера Хорвајћ)

Мина Карацић: *Портрет оца*

Иван ЛУКОВАЦ

ПРИЧА О ВЕЛИКОЈ ИЛУЗИЈИ (Јанко Јелић, *Биљежница из преобрачаја*)

Уколико бисмо се упустили у књижевно-теоријско дефинисање овог прозног штива, могло би се рећи да *Биљежница из преобрачаја* није класичан, боље речено није типичан роман.

Оно што се кроз историју подразумејавало под појмом роман, мијењало се са сваком књижевном епохом. Данас је то толико разуђен теоријска одредница, да је о њој, због ширине простора који ваља обухватити скоро беспредметно говорити.

Било како било, аутор га је крстио романом, иако се он у структурном смислу може посматрати и као прозна творевина састављена од 38 појединачних прича, приповиједака, новела, различите дужине, тематске оријентације и наративних поступака. Чињеница да је сваком дијелу, свакој причи аутор дао име, сугерише на тенденцију да се могу потпуно независно посматрати и читати. Не свака, али рекао бих добар дио њих. Ово посебно важи за централни дио књиге. Ипак, постоји врло јасан оквир, постављен на почетку и на крају књиге, који читаву грађевину држи на окупу и не да различитим причама да оду својим путем. Та двострукост, погодбеност, да не кажем амбиваленција, лабава жанровска структура, за коју се понекад учини да је уопште нема, касније се изненада и ненаметљиво појави, чини у формалном смислу овај роман изразито модерним. Са друге, не мање битне стране, он је амалгам класичног начина приповиједања и модерног књижевног поступка. Или - постмодерног, пошто тај термин, недовољно теоријски дефинисан и разјашњен, одавно егзистира и врло често је присутан у разматрању савремене књижевности. Узгред, најрадије га употребљавају они који најмање разумију суштину књижевности и служи им као универзални изговор за незнање. А то чудо, које се колоквијално зове постмодерна, дозвољава и чак афирмише, паралелно постојање, на једном

мјесту, у једном књижевном дјелу, свега **што бива и што може бити**, да искористим ту кумулативну формулацију игумана Стефана. И да наши, тј. овдашњи црногорски пост-модернисти, нијесу кивни на поменутог игумана, због неких непремостивих разлика, превасходно националне и етичке природе, не би ме зачудило да га ингениозно произведу у родоначелника црногорске постмодерне. Ипак, све су прилике да ће га та по- част, та чаша, макар засад заобићи.

Али да се вратимо нашој причи. Наслов књиге, по правилу одражава њен садржај, њену суштину. Или нешто с тим у вези сугерише.. Биљежница из преображаја упућује на регистар, на мање или више озбиљно записивање догађаја који се збивају на спољашњем и унутрашњем плану. Није неопходно поштовати хронолошки слијед, то аутор и не чини. Битније је то тзв. унутрашње вријеме и збивања која га испуњавају. Оно, вријеме, се укршта са оним реалним спољашњим историјским временом. У тај шири временски контекст ситуиран је јунак романа који у фрагментима биљежи и описује своје одрастање, или кафкијански речено преображај. На два нивоа паралелно се одвијају најмање два процеса (ево опет Кафке) који се, упркос геометријским правилима, неминовно морају укрстити.

Док као дјечак расте покушавајући да разазна и разумије свијет око себе, брже од њега, од његовог сазнања, тај свијет се мијења. Темељи на коме је сазидан се подлокавају. А шта дјечијим очима, посматран тај приказ, може значити, ако не потпуну конфузију, губљење ослонаца, духовну и материјалну дезорјентацију и пустош. У том смислу се овај роман може читати и као прича о идеологији. Идеологији у којој смо сви одрасли, једној Великој Илузији, Тоталној Анестезији, од које се још до краја нијесмо отријезнили. Чије горке билансе сви колективно и појединачно, неко мање, неко више, на психолошком, националном, демографском, социјалном, егзистенцијалном плану испаштамо. Зато Јелићев повратак у прошлост, у Други свјетски рат није нимало случајан. Тамо ваља тражити коријене и разлоге нашег последњег суноврата. Фактуре које су тада направљене, неминовно су морале стићи на наплату. Док то не разумијемо, никад нећемо изаћи из зачараног круга, из позоришне представе која предуго траје, а глумци који играју побједнике и ријетке преживјеле поражене, упорно по инерцији изговарају реплике у које све мање вјерују.

Неминовна је катарза, као у античкој драми. А она никако да се деси. Због тога је Јеличев јунак на крају књиге више мртав него жив. Кренуо је од чистог дјечјег радовања плавој капи, црвеној марами, петокраки и фамозној истог дана изгубљеној значки, да би се круг завршио покајничким вапајем, криком, молитвом Господе Исусе Христе, сине Божји помилуј ме грешног. А у распону између те двије тачке, стала је наша тужна новија историја.

Када се неко, као Јанко Јелић, првим романом огласи аутентичним чистим гласом, у свеопштој, не само книжевној какофонији, неминовно-логично питање које се само поставља је одакле долази тај глас. Из које је традиције, ко су му литерарни преци, или је што је најмање вјероватно самоникла и неочекивана појава. Лијеп је и заводљив посао то истраживање. Пуно тога открије, баци сноп свјетлости на књижевни текст, учини га вишеструко јаснијим. Чиме се, уосталом, ако не тим, бави историја књижевности, нарочито компаративистика.

Писци, сами по себи, тј. њихово тумачење и објашњавање сопственог дјела нијесу од превелике користи у том послу. Ако се, каткад упусте у ту работу, по правилу се труде, гле чуда, да је обаве у своју корист. Да нам сугеришу значење и димензије свог дјела који они одаберу. Оружја за то су многобројна, разне димне завјесе, мистификације, лукавства у иновацијама на плану форме, разуђене и до перфекције доведене приповједачке стратегије и сл. Како и колико вјеровати двојници наших великих писаца Милошу Црњанском, са једне и Данилу Кишу, са друге стране кад на једно питање одговарају дијаметрално супротно Црњански вели **скромно и скрушено** да је сам себи предак, ето шта мисли о традицији, о себи нарочито – док аутор Часа анатомије и Гробнице за Бориса Давидовича каже да је његова литература директан производ његове лектире. Просудите сами колико су искрени, или колико су нам оваквим исказом помогли.

На један битан квалитет Јелићеве књиге желим да укажем. То је језик којим је писан овај роман. О њему би се, само о њему посебно могло говорити. То ће неко, сигуран сам, у будућности урадити. Ова књига је недавно објављена, тако да јој оцјене, посматрања из различитих углова тек предстоје. Са језичког становишта право је освјежење у савременој српској књижевности. Писана је јасним, чистим, лијепим језиком, који се приближава недосегнутом идеалу усменог приповиједања.

Са самог кладенца Вуковог језика. Све код Јелића дјелује природно, лако, неусиљено. Наша је савремена књижевност препуна замуцкивања, ретардиране реченице и још инвалидније мисли. Писци говоре туђим гласом, опонашају друге, прате модне трендове све да би се додворили читаоцу. Посебан феномен који би се једино могао мјерити са турбо-фолком у тзв. популарној музици. Појава озбиљније књиге у таквој атмосфери доживљава се безмало као сензација, на коју се разумљиво, гледа са подозрењем. Некомерцијална је, не нуди никакву разбигригу, једном ријечју не испуњава ниједан услов који тражи наш савремени конзумент. Сигуран сам да ће тај профил читаоца, уколико којим несрећним случајем дође у додир са овом књигом осјетити големо разочарење. А таквих је највише. Има ли теже судбине за једног писца од оне кад га у јатима напуштају потенцијални читаоци како би рекао Брана Петровић.

Осим језика којим говори и пише и прави прозну грађевину, лијепо је наглашен и осјенчен у данашњем времену скоро заборављени и ишчезли печат завичајности. Те двије цјелине су заправо једна. Не зна се која је од које старија и важнија. И ту је Јелић нетипичан и свој, потпуно заобишавши књижевно помодарство, које се огледа у амбицији да се по сваку цијену буде глобалан и универзалан писац. По цијену одрицања најдубљег, најличнијег шмека који завичај подразумијева. Таквим се пречицама не доспијева до универзалности и то је чињеница коју је Јелић имао на уму и прије него што је умјетнички проговорио. А кад се те идентитетско-естетичке бриге и недоумице на вријеме пребриже и разријеше, онда је све лакше. Рекао бих да је то једна од најзначајнијих врлина ове књиге.

О каквој цјеловитости и заокружености српске књижевности у њеном историјском ходу би се могло говорити, да у њој нема аутентичних локалних гласова једрог и пркосног Кочића, тихог и духовитог Ћопића, насмијаног Матавуља, дубоког и трагичног Станковића, распјеваног и надахнутог Црњанског, оријентално префињеног Селимовића. Сви они, помињем само прозне писце, нашу књижевност обасјавају свјетлошћу, бојом и мирисом свог завичаја.

Није случајно, језуитски опрезни и одвећ рационални Иво Андрић свој знаменити есеј о трагичном писцу и родољубу са Змијања, насловио **Језик, људи и зема у дјелима Петра**

Кочића. Тај закопчани и у приватном животу на ријечима шкрти човјек, по властитом признању сваку добру реченицу је чувао за своју прозу. А своју прозу чувао од несувислости. Говорио је тек кад је имао нешто крупно да каже. Ни у есејистици се није бавио успутним маргиналијама. Присјећам се о коме је од наших стваралаца писао, о Његошу, Вуку, Кочићу. Кочића не помињем случајно и ону ријеч коју само крајишник може да изговори, а коју Андрић подвлачи и чини је једном од упечатљивијих наше свеколике књижевности а која гласи – **ја ти то не бендам.**

По мом скромном мишљењу Петар Кочић је директни књижевни предак Јанка Јелића, или да искористим Бећковићеву синтагму, Јелић је његов безгрешни син. Може овај суд изгледати неопрезан, неутемељен, патетичан, али само на први поглед. Загледамо ли се дубље у језик и људе Јанка Јелића – он ће бивати све тачнији и јаснији. Ово наравно ваља разумјети у најбољем смислу. Тим прије што поређења са Кочићем у данашње вријеме, у нашој Црној Гори нијесу ни естетички, етички, национално, политички и како год хоћете пробитачна, и да извините на изразу курентна.

А кад сам се већ распричао о завичајности, додао бих да је Јелић својим романом доказао да се у 21 вијеку, на крају историје – како тврде филозофи, историчари се не би с тим сложили, може говорити и писати својим гласом и језиком, језиком свог микрокосмоса у којем је садржано наталожено искуство наших предака и које ћемо ако Бог да и ако опстанемо као народ и култура предати нашим потомцима

Сви ми дугујемо себе некој деци
Будимо потомци да би били преци

Роман *Забилешке из њреображаја* почиње и завршава се у првом лицу. А кад нам год неко нешто прича у првом лицу, онда се то без обзира на све ограде мора и њега тицати. И свих нас помало. Ако повјерујемо у причу – а Јелић се потрудио и успио да нас у њу увјери. Разложно је подијелио, учинио је динамичнијом, помијешао временске планове, тачке гледишта, једном ријечју направио разнородан и умјетнички вриједан текст. На тренутак се смири, биљежећи најличније лирске реминисценције, а онда нагло убрза ускочи у драмски израз – зачуди нас свјежином и непосредношћу дијалога. По-

сегнем за читањем ауторове биографије да се извијестим откуд све то. Из најкраће биографије састављене од пет кратких реченица, сазнајем да је објавио збирку пјесама *Побуна ствари* и да, осим прозе пише и драмске текстове. Сад су ми ствари много јасније

Недопустиво кратка биографија за толику књижевну разнородност и разубјеност. Или је у питању, почетничка скромност, која му руку на срце нимало не пристоји. Једва чекам да видим да ли ће у следећој књизи, у одјелку гдје стоји биографија писца бити тако концизан, суспрегнут, лапидаран. Заинтригирао ме и у том погледу. Претпостављам и све вас који сте читали *Биљезницу из њреображаја*.

Драго ЋУПИЋ

НАРОДНИ ЈЕЗИК У КЊИЖЕВНОМ РУХУ

(Миленка-Цица Чоловић: *"Она које нема"* – збирка прича, „Просвета“ – Београд 2006; Друго поновљено издање „Просвета“ – Београд 2009)

У књижевним круговима на српском језику већ је познато име Миленке Цице Чоловић (члана Удружења књижевника Србије и Удружења књижевника Црне Горе). Сада се јавља са другом књигом приповједака, пол насловом „Она које нема“. Збирку чини 25 прича, чија је тематика веома разноврсна, а све се своди на тешке услове живота у туге које ти услови изазивају. Приче представљају један узбуркани живот са свим посљедицама које наносе необична времена.

Књижевни поступак ауторке је углавном такав да за сваку причу за сваки догађај налази наратора, који као да замењује аутора приповиједања. То је обично нека искуснија и угледнија личност из окружења у којему се радња дешава, која зна и шта и како да каже, а најчешће, скоро увијек, приповиједа о прошлим догађајима, чему су подређена и средства изражавања у активној или пасивној глаголској радњи.

Радња, давнашња или скорашња, лоцирана је најчешће у пљеваљском крају, или су макар актери из тог краја, тако да се препознаје ментални и изражајни амбијент језичког подручја које је у основици српског књижевног језика и које је Вуку Караџићу послужило као основ за уређивање српског књижевног језика почетком и средином 19. вијека. Као што је то био случај, и са њеном претходном књигом (*"Кад траве говоре"*), ауторка је и у овој књизи за обраду узела фолклорне мотиве и фолклорни начин казивања, а то је карактеристично за њен књижевни израз у цјелини, такве су јој све приповијетке објављене у многим листовима и часописима.

С обзиром на такав поступак, нормално је очекивати да ће и језик збирке "Она које нема" бити онај књижевни језик који је у потпуности ослоњен на народну синтаксу и народну лексiku, којему не недостаје ништа од граматичности и законитости нормираног књижевног казивања. То је онај сочни, богати народни језик који карактерише епичност источнохерцеговачког дијалекатског комплекса. У таквим условима, функција језика се у потпуности остварује, јер се омогућава непатворена комуникација и јасноћа у мислима и изразу. Пред читаоцем су ликови који јасно кажу шта хоће, ништа не остаје недоречено, иако каткад преко метафора. Како смо рекли, најчешће умјесто ликова говоре њихови "заступници" - наратори, а сама та функција у књижевном остварењу диктира и начин казивања. Наратор приповиједа, и тек га понеко приупита да допуни и објасни казивање, односно његов садржај. Ауторка Чоловић не дозвољава наратору да се не исказе у потпуности, он ништа не смије изоставити нити заобићи. Нема алузилја ни алегорија, све је непосредно, али, је све изречено у сјајним сликама и стилски искристалисано. Згуснутост израза употпуњава богата архаична или локална лексика, она оживљава приповиједање, слушалац или читалац непосредно доживљава оно о чему се казује. Лексика открива мисаони сплет говорника, његове погледе на оно о чему говори, изражава менталитет једне средине, која је више него патријархална, наравно - и са патријархалним моралом високог нивоа. А да ли треба доказивати да је наратор у сваком случају заправо ауторка Чоловић!

Фабуле су интересантне, закивају читаочеву пажњу, често се на самом почетку приповиједања назире, или открива, оно што ће бити крајњи исход. Неријетко је у питању туга родитеља за судбину и губљење порода, каткад је разлог за тугу губитак хранитеља породице, чешће будућег хранитеља - потомка у којег су полагање наде него у старјешину дома. И увијек се у таквим случајевима појави какав симбол који ту тугу образлаже и оправдава ("Хармоника" и низ других прича), или се директно казује о каквој, злој судбини, очекиваној или изненадној. Један број прича као да наговјештава идеје за романескно проширивање казивања ("Цак брашна пшеничног", "Смртвоница без ожалашћених" и сл.), друге су се формирале кроз предање, а "стварају" их казивачи особене надарености ("Приче Иванове", "Не дај мене мајко, за недраго" и др.). Тако, један наратор "обрађује" више слободних тема, и

све оне чине цјелину, која се другим поступком може "слити" у ново цјеловито казивање ширег обима. Али, и овако је ријеч о изванредном књижевном штиву, које открива ауторову имагинацију, а наратор му је "средство", он му служи само као помоћ у поступку казивања.

Уз занимљиве Фабуле, које дубоко задиру у живот обичних људи, ову прозу, како смо већ рекли, особито карактерише посебност језика, који значи неку врсту повратка на природно, неизопачено казивање карактеристично за народни говор богатог израза, тј. народни језик у књижевном руху, гдје је мислима широко а ријечима тијесно. Ничега ту нема сувишног, ако би се изоставио било који детаљ, било која фаза казивања, оштетила би се цјелина, остало би понешто, каткада и све, недоречено. То је ауторки омогућило да покаже да и кратке приповједне форме могу имати раскошан стил, колико се може говорити о раскошности стила у кратким прозним формама (за шта су добра потврда кратки прозни облици нашег Иве Андрића или руског Антона Павловича Чехова). Овдје је у изобиљу коришћена неуобичајена лексика, која читаоца наводи на размишљање, тражећи семантику која му из контекста не мора увијек бити јасна ако не погледа у речник на крају књиге. Лексика у овом дјелу Миленке - Цице Чоловић нагони лексикографа да се замисли над ширином семантике каткад најједноставнијих лексема, јер многе од њих носе богату вишезначност, зато их и ваља лексикографски обрађивати.

Београд, 25. новембра 2009. *(Текст се први пут објављује)*

1072011 1072011

1072011 1072011

1072011 1072011

1072011 1072011

1072011 1072011

1072011 1072011

1072011 1072011

У СПОМЕН

У СПОМЕН

Гаро ЈОВАНОВИЋ (1951-2014)

Ранко ЈОВОВИЋ:
Гаро

Милица Краљ:
Биће оно у што верујемо

Веселин Ракчевић:
Сјећање на Гара Јовановића

Нашем пријатељу и сараднику
Гару Јовановићу,
знаменитом српском књижевнику,
Вјечнаја њамјай!

Ранко ЈОВОВИЋ

ГАРО

Свађао се са онима које је цијенио
Волио је оне које је било тешко вољети.

Био је оригинална појава међу пјесницима
Био тип и на улици и на морској пучини
И међу иконама и међу демонима.

Прогонио ништавила
Али и ништавила су блавила њега.

Човјек међу људима
Друг људи
Господин који трпи

+ + +

ТВОЈОЈ БОРБИ
И ТВОМ ХЕРОЈСТВУ
НИЈЕ БИЛО ЛИЈЕКА.

20. децембар, 2014

Милица КРАЉ

БИЋЕ ОНО У ШТО ВЕРУЈЕМО

„Пробудићу се на обали
 кад црни вук
 однесе моју душу
 Пред колибом од трске
 видјећу жену како клечећи пали ватру
 бићу рибар
 што у зору дријеши барку
 бићу пјесник за једног читаоца...“
 („Биће оно у што вјерујемо“)

Песник, приповедач, искусни рибар, најбољи читалац биљног света, познавалац скривеног значења гљива, искусни видилац, писар црним сипиним мастилом по пешчаним пергаментнима овог доба (читати његове колумне из Српских новина у књизи „Шпанска гитара“ која је објављена неколика дана пред његову смрт) оставио је недовољно ишчитано прозно и песничко дело.

Занавек се придружио Момиру Војводићу, Миодрагу Бркици Вуковићу, Ратку Делетићу, Саву Лекићу, Кости Нинковићу, Драгану Стојадиновићу, Драгиши Мацгаљу, Драгољубу Шћекићу... у божанском светлоспису српског језика и српског песништва.

Песништво Гара Јовановића има снагу магије, његови песнички видници зраче страшћу ватре, његов сложени песнички исказ залази у прапочетке паганског живота. Његов обредни говор обилује невероватном драмском силином, енергијом која обузима и којој се несвесно предаје читалац; предавање песми, несвесно преузимање њених скритих порука – узајамно повезивање бића песме и бића читаоца по моћном закону имагинације. А та Гарова имагинација продрла је с оне стране невидљивог, неисказаног, несазнатог, она је сва од слутње, од пророштва и видовњаштва песничког, она је скуп знакова оног што је било и што ће се збити у песмином облику.

Слике-симболи Гара Јовановића, које је варирао из песме у песму, из књиге у књигу, налазе се у оностраном, дубоко запретаном и потиснутом колективном зрачењу, у таложењу архетипске грађе, у назирању потиснутих трагова, у материјалу који се налази на самим почецима бивања.

Његова поетика могла би се дефинисати по Бодлеровој дефиницији поезије као „сугестивна магија којом су истовремено обухваћени и субјекат и објекат.“

Разна демонолика бића, вук, коњ, ватра, жена, рибар, гробља, кадионица; потом црни цигански сој; потом наново у заковитланом и знаковитом симболичном колу исти мотиви у разноликом саставу као опчињеност, занесеност митологијом, нашла су се у центру Гарове песме и прозе.

Чему тежи уклето црноплеме црног Черновлаховог соја? Шта јесте савршена мера њиховог изгнаничког, патничког, прокаженог, и маргинализованог живота? Савршен еквивалент свег тог јесте апсолутна слобода, излазак из омеђених кругова зла у простор слободног деловања, ван свих норми; излазак из црнилом и злом премрежених кругова, излазак у поље отворености и могуће самостварености.

(И већ првим романом Гаров „Црни сој“ померио је устаљене прозне обрасце у Црној Гори, ослободио један затомљени језичко-енергетски потенцијал и указао на модерног приповедача и песника,

Усмерен на дубину времена, и на знаке праискона, на првотну мелодију прајезичког, праискуственог гласа/гласја, Гаро Јовановић је створио успеле поетске слике засноване на снажној матрици, чијом надградњом и исказује и осветљава тмину искона, таму прапочела. Његова песма окренута је оној језичкој традицији и језичкој димензији која је поготову најснажнија у усменом казивању, у обредном гатању, бајању, чарању, у клетвама:

„Овако учим ја коју зову Ћурђа,
Чувај се ноћу и у мртве дане
Од извора и пећина с водом
духови тамо живе
чекају да ти се јаве
и као мачка,коза и во
или маме дечјим гласом
и лажном ватром
чувај се и ако познати глас чујеш

можда им тијело спава
у тврдој зиданој кући
а дух се изнад земље вије
и о злу снује.“

Сам појам веровања у натприродно, у притајени дух зала и зла, преобличен у невиним дечијим створовима, надрас-та пуку наду, јединствену жељу, веровање се посредством песничког набрајања преображава у бљесак могуће доброте, у светлости, озарења и прочишћења. Песник је, ипак, тај најчуднији и најистрајнији верник и, онда када од неверних и добеглих речи збира, гради, тражи и изграђује сопствени свет, свет песме, и свет надања, варљиво, па ипак, какво-такво уточиште, кад од трагова, наслућивања, све слажући варку на варку гради песму.

Отуда, из вере у необјашњиво и непојамно песниково опсесивна стања везана за симбол вука, симбол којим се изриче и страх од зла, али са друге стране и јачина и снага животињског нагонског поступања, снага самоодржања.

Основно исходиште поезије Гара Јовановића преплитање је и укштање са исконским, бележење предачким језичким формулама, искуство зачудности у призивима архетипских облика и језиком који је сачуван у најскровитијим деловима памћења.

Два слоја обележавају стваралаштво нашег песника: један је дескриптиван, други лрско-субјективан, обогаћен елементима раскошних заумних садржаја. Свет сатворен из тих облика мами и заводи сугестивношћу, вибрирајућим ритмом дионизијског света, а испод тога се открива сфера демонског, игра бестијалних слика које појачавају интензитет са природним деловањем у оквору који живи по властитим обичајима и обредима.

Структуралне одреднице ове поетике у функцији су исказивања оностраног неизречја, призивима, бајањима, гатањима, магијским обрасцима који откривају унутрашњи динамизам ритуалног сказа. На тај начин граница између светова потпуно се укида стапањем и спајањем овоземног и наслућеног(понаваљањем) дозваних простора чинима и сновима у којима се зачиње језгро песме. Речи необичних сазвучја гравитирају на међи песникових светова и новоствореног света; речи које допиру из говора биља и животиња, из оне најзвуч-

нијег и најчистијег пространства, здружене у чудновату мелодијско разиграну фантастиком обликовану бајалицу.

Прозни опус Гара Јоваовића чине: „Псолики“ (приповетке), романи „Црни сој“, „Љубавно писмо“ (епистоларна форма тумачења живота песника у оновременом злодобу), „Кадмо и Хармонија“, „Барка Светог Петра“, „Дувански пут“, „Звона Патријаршије“ – смисаоно казивање иновативним и сложеним жанровским поступцима којима се, такође, доказао као модерни причалац у српској новијој књижевности, истрајно негујући високи приповедачки ниво.

Последња његова песничка књига „Рађање Косова“ тек кратко се задржала на његовим длановима. Њени листови су се расули међу пријатељима и инима, донели нам обиље језичког дара, умножену Песму јединствене колевке (Христове и колевке Косова), насушно зрно постања и опстајања, „крстове на које се пред зору крвава роса хвата.“

Елегичном мелодијом осветлио је и означио не само усудна места националног удеса, концентришући се и на оновремено злокобно јавље заогрнуто вучјом сенком у намери да потпуно превлада све ређим и све мањим пределима могућег смирења и спокоја. Сабирањем поништених трагова и стопа на местима избрисане и прекопане прошлости „у тами злој, у тами“, која је прекрила свете тачке трајања, песмом којом се из древности реактивира памћење у жудњи за милосном светлошћу, приближује невеселу слику нашег трагизма, али и сигурно звездано небеско уточиште.:

„Уз косов пој
мало гробље потонуло
и ловћен
потонуо у небо
скрио се међу звијезде.“

У плаветнилу звезданих круница, у небеској благој светлости, у биљур-сузи (наших)жалних песама незаборавна трепти душа нашег Песника, брата по сродству песмотворног бола.

Негде у долазећим временима Гарова песма ће стићи до оног посвећеног читаоца који ће у њој пронаћи усудни жиг и коме ће висока етичка и естетска мера овог песника пружити својеврсни духовни оквир.

Веселин РАКЧЕВИЋ

СЈЕЋАЊЕ НА ГАРА ЈОВАНОВИЋА

Празне су стазе
Не чује се јасика шум.
А тебе нема,
Нема те брате
Уз хајдучки друм.

Хоће ли овог прољећа
Твој рукосад процвјетати,
Хоће ли она,
Она свијећа,
Она свијећа пред лудим вјетром
Пламен одржати.

Ево ти читам „Рађање Косова“
И слушамам звуке „Шпанске гитаре“.
Хоће ли Дон Кихот
Опет
И изнова,
На црне вјетрењаче кидисати.

Ево нас на броју
Из сваког ниче „Црни сој“
И слово по слово
Испод Свете Текле
Ластари КОСОВО.

ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА из Црне Горе,

која је пружила одличан утицај на српскога језика

У Новом Саду

8. априла 2013. г.

ГЕНЕРАЛНИ СЕКРЕТАР

ПРЕДСЕДНИК

Штампање овог броја помогло је Министарство спољних послова
Републике Србије, Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.

Првих шест бројева овога часописа изишло је
под именом **Распеће језика српскога**.
Часопис је настао 2004. године као израз отпора
групе никшићких средњошколских професора
насиљу над именом српског језика у Црној Гори.
Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају